

JOGTUDOMÁNY

*LEKTORÁLTA: DR. KONDOROSI FERENC
DR. MÉSZÁROS SÁNDOR*

Tartalomjegyzék:

Dr. Francsovics István: Vállalkozók jogalanyisága – ELTE ÁJK, Állam- És Jogtudományi Doktori Iskola	107
Dr. Jámboor Adrienn: Szankciók az Állatvédelmi Törvényben - ME, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola	112
Dr. Miskovics Mariann: A fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés kialakulása Magyarországon - DE, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola	125
Dr. Mohai Máté: Társasági Jogi Uniós Jogalkotás. Múlt, Jelen, Jövő. - PTE, Állam- és Jogtudományi Kar	135
Dr. Molnár Dalma: Az Európai Ügyészség és Aa felmerülő eljárásjogi kérdések - Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.....	146
Dr. Ormóshegyi Zoltán: Az ENSZ 1948. évi emberi jogi deklarációjának szellemi gyökerei - Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Doktori Iskola	156
Szebelédi Ferenc: A pénzügyi fogyasztóvédelem területei – ELTE, Állam- és Jogtudományi Kar , Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.....	166
Dr. Udvarhelyi Bence: Büntetőjogi Együttműködés Az Európai Unióban, különös tekintettel a Lisszaboni Szerződés Szabályozására - ME, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola	176
Dr. Zsiros Annamária: A családformák változásai és a jog - ME, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola	188
Láris Liliána: Válaszút előtt Európa – Merre tovább a bűnügyi együttműködésben? - ELTE, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola	198
Bíró István: A Jurátus per személyi szabadságot korlátozó jogtörténeti aspektusai - MÉ, Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Doktori Iskola	210

**1. TERMÉSZETES SZEMÉLYEK JOGALANYISÁGÁNAK ELMÉLETE ÉS VIZSGÁLATA A
VÁLLALKOZÓKNÁL**

A jogalanyiség, más szóval jogképeség az a képesség, hogy valaki jogok és kötelezettségek alanya lehet.

A jogalanyiség szempontjából a fejlődéssel egyre újabb fogalmi problémákat kell megoldani. Ezzel kapcsolatban komoly kérdőjelek, tisztázásra szoruló kérdések vannak mind a természetes személyek, mind a jogi személyek jogalanyiségének elméletében, és a természetes személyeknél főleg az egyéni vállalkozók kapcsán akadnak a fejlődés során olyan kérdések, amelyekkel érdemes foglalkozni. Egy korábbi munkámban az alábbi kérdést tettem fel: „Jogtudományi elemzést igénylő kérdés, hogy egy természetes személy - ha eltekintünk a mezőgazdasági őstermelői tevékenységtől, ami inkább adózási, mint vállalkozási forma – a jelenleg hatályos magyar jog alapján négyféle módon alapíthat egyszemélyes vállalkozást: lehet egyéni vállalkozó, egyéni cég alapítója, egyszemélyes kft alapítója, egyszemélyes zrt alapítója.”¹ Teljes vagyonával felelős csak egyetlen vállalkozásban lehet, de korlátozott felelősségű vállalkozásban korlátlan számban lehet alapító, illetve tulajdonos. Megoldásra vár a kérdés, ha valaki több egyszemélyes, illetve akár többszemélyes vállalkozásban is alapító, akkor a jogalanyiséga megtöbbszöröződik-e? Szintén megoldásra vár, hogy az egyéni vállalkozó és a természetes személy továbbra is marad-e ugyanaz a jogalany, vagy indokolt-e ennek kettéválasztása? A jelenlegi tételes jogban és a jogelméletben egyértelműen az azonos jogalanyiség elve és gyakorlata érvényesül. A törvény erre vonatkozóan negatív megközelítésben ad erre a kérdésre választ, ugyanis az egyéni vállalkozó fogalom-meghatározásánál nem tér ki arra, hogy az egyéni vállalkozó önálló jogalany-e. A pontos törvényi meghatározás: „Magyarország területén természetes személy a szolgáltatási tevékenység megkezdésének és folytatásának általános szabályairól szóló törvény szerinti letelepedés keretében üzletszerű - rendszeresen, nyereség- és vagyonszerzés céljából, saját gazdasági kockázatvállalás mellett folytatott - gazdasági tevékenységet egyéni vállalkozóként végezhet.”² A Fővárosi Ítélőtábla egy 2005-ös ajánlása, bár az akkor hatályos jogszabályok szerinti egyéni cég jogalanyiségéről szólt, kitért általában a jogalanyiség és az egyéni vállalkozó jogalanyiségének kérdésére is. Eszerint: „A jogalanyiség fogalmát a Ptk. nem definiálja, a jogirodalomban azonban ennek meghatározása általánosan ismert és elfogadott. A jogalany olyan személy, akit jogviszony szereplőjeként jogok illethetnek és kötelezettségek terhelhetnek.”³ A Ptk. a 8.§-ban minden embert jogképesnek tekint, a 28. §-ban a jogi személyeket úgyszintén, azonban a jogi személyek a rájuk vonatkozó jogszabályok alapján lesznek jogképesek. A Ptk. 28.§-a szerint jogi személyek az állami, önkormányzati, gazdasági, társadalmi és más egyéb szervezetek. Ugyanakkor az 1. §. akként fogalmaz, hogy a Ptk. az állampolgárok, valamint az állami, önkormányzati, gazdasági és civil szervezetek, továbbá más személyek vagyoni és egyes személyi viszonyait szabályozza. Látható, hogy az nem rendelkező szervezetek is lehetnek jogalanyok, amennyiben 1.§ tágabb kört említ, mint a 28. §-ban leírt jogi személyek köre. A kétféle személyi kör megléte azért nem ellentmondás, mert ahogyan az idézett Állásfoglalás fogalmaz: „A jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek is lehetnek jogalanyok, amennyiben jogalanyiságukat a jogalkotó elismeri”.⁴

Mivel elfogadásra került az új Ptk, bár még nem lépett hatályba, érdemes áttekinteni, van-e változás a jogalanyiség szabályaiban. A főszabály változatlan maradt: „Minden ember jogképes: jogai és kötelezettségei lehetnek.”⁵ A jogi személyek fogalma és létesítési szabályai, valamint körének meghatározása azonban jelentősen változott. A jelen tanulmány 2. pontjában ismertetem a főbb változásokat.

Mivel az egyéni vállalkozóról és az egyéni cégről szóló törvény nem rendelkezik az egyéni vállalkozó jogképeségéről, és nincs olyan jogszabály, amely ezt tartalmazná, ez csak úgy értelmezhető, hogy az egyéni vállalkozó természetes személyként jogképes, azaz az egyéni vállalkozó nem önálló jogalany. 1990. után 2009-ben került újraszabályozásra az egyéni vállalkozói törvény. Ennek egyik oka a jogalanyiség

¹ A vállalkozók jogalanyiségének történeti vizsgálata, Themis, Elte 2013. 100. o.

² 2009. évi CXV. törvény 2.§ (1) bek.

³ 1/2005. (V. 9.) számú ajánlás az egyéni cég jogalanyiséga tárgyában

⁴ A Fővárosi Ítélőtábla Polgári Kollégiumának 1/2005. (V. 9.) számú ajánlása az egyéni cég jogalanyiséga tárgyában

⁵ 2013. évi V. törvény 2:1 §, (1) bek.

kérdésének tisztázása volt egy szakcikk szerzője szerint: „Az egyéni vállalkozásról szóló 1990. évi V. törvény (a továbbiakban: evt) alkalmazása már számos elméleti és gyakorlati problémát vetett fel, kezdve az egyéni vállalkozók jogalanyiségének kérdésétől egészen az egyéni vállalkozói igazolványok kiállításához kérhető képesítési igazolások, bizonyítványok kérdésköréig.”⁶ Ezzel a megállapítással nem értek egyet, mert, mint fentebb már kifejtettem, a 2009. évi CXV. törvény továbbra sem foglalkozik az egyéni vállalkozók jogalanyiségével. Ha a szerző az egyéni cég jogalanyiségének kérdésére gondolt e megállapításában, akkor egyet lehet érteni vele, mert az egyéni céget viszont a jogszabály jogalanyiséggel ruházta fel. Az egyéni vállalkozókat érintően probléma lehet, hogy a vállalkozó önálló adószámot is kap az adóazonosító jel mellé, tehát ha így nézzük, megkettőződhet a jogalanyiség. Ezt a látszólagos ellentmondást az idézett szerző így oldja fel: „A megszűnésről szóló 19.§ alapján ugyanis az egyéni vállalkozói tevékenység megszüntetésével nem kell megvárni, amíg az adóhatóság adóhatósági eljárást, esetleg végrehajtást, ellenőrzést lefolytat, illetve kezdeményez. Ebből azonban az következik, hogy az adóhatóság ezen eljárásokat a már nem egyéni vállalkozó természetes személyekkel szemben is le tudja folytatni, vagyis az a tény, hogy az egyéni vállalkozó adószámot kap, nem jelenti azt, hogy egyúttal új jogalany is létrejött volna.”⁷ Úgy gondolom, a következtetés nagyrészt helytálló, azonban ha figyelembe vesszük, hogy a törvény alapján az egyéni vállalkozó egyéni vállalkozói tevékenységéből eredő kötelezettségeiért teljes vagyonával felel, akkor már nem ennyire egyértelmű a helyzet, mert a vállalkozó vagy a volt vállalkozó teljes vagyoni felelőssége alapján is végezhetők adóhatósági cselekmények.

Az egyéni cégre vonatkozó törvényi szabályozásban nagy változást hozott a 2009. évi CXV. törvény. A korábban hatályban lévő egyéni vállalkozást szabályozó törvény, az 1990. évi V. törvény már ismerte az egyéni cég fogalmát, önálló jogalanyiságot azonban nem rendelt hozzá. Gyakorlatilag egy ponton különült el az akkori szabályok alapján az egyéni vállalkozótól az egyéni cég: az egyéni vállalkozó - kérelmére - a cégjegyzékbe egyéni céggént bejegyezhető. Tehát egyéni céggént a cégjegyzékbe csak egyéni vállalkozót lehetett bejegyezni, és csak akkor, ha erről megfelelő kérelmet terjesztett elő. A 2009. évi CXV. törvény már így fogalmaz: „Az egyéni cég az egyéni vállalkozói nyilvántartásban szereplő természetes személy által alapított, jogi személyiséggel nem rendelkező jogalany, amely a cégnyilvántartásba történő bejegyzéssel jön létre. Az egyéni cég jogképes, cégneve alatt jogokat szerezhethet és kötelezettségeket vállalhat, így különösen tulajdont szerezhethet, szerződést köthet, pert indíthat és perelhető”⁸ Látható, hogy itt egy ponton jelentős előrelépés van a korábbi törvényhez képest (az egyéni vállalkozó általi alapítás és a cégjegyzékbe való bejegyzés kritériuma értelemszerűen megmaradt): a törvény az egyéni céget jogi személyiséggel nem rendelkező jogalanyként ismeri el. Tehát az egyéni céget alapító egyéni vállalkozó jogalanyisége megkettőződik, függetlenül attól, hogy az egyéni cég vonatkozásában is megmarad az alapító teljes vagyonával való felelőssége. A megkettőződés nem az egyéni vállalkozó és az egyéni cég vonatkozásában következik be, hanem az egyéni cég tagja és az azt alapító természetes személy vonatkozásában. Felvetődik az elméleti kérdés: indokolt-e fenntartani az egyéni vállalkozóknál az önálló, a természetes személytől elkülönült jogalanyiség hiányát? Véleményem szerint megfontolandó ennek kettéválasztása. Egyrészt az egyéni vállalkozó a vállalkozásában, hasonlóan a jogi személyiségű, illetve a jogi személyiség nélküli, de jogalanyiséggel rendelkező vállalkozásokhoz, mint amilyen például az egyéni cég is, a vállalkozással összefüggő gazdasági döntéseket hozza meg. Ezek a döntések általában nem hasonlíthatók a család, a háztartás gazdasági döntéseire. A háztartás gazdasági döntései a család megélhetéséhez, megtakarításaihoz, költségeihez és beruházásaihoz kapcsolódnak, míg a vállalkozás alapvetően üzletszerű gazdasági tevékenység végzésére jön létre, kockázattal jár, nyereség elérésében érdekelt. Jól érzékelhető, hogy teljesen mások a vállalkozás céljai, jogi oldalról nézve sem teljesen azonosak a szabályok és lehetőségek, ezért sem tartom indokoltnak a magánszemély és az egyéni vállalkozó egybemosását jogalanyiség szempontjából. Ténylegesen ezek a szempontok elkülönülnek, annak ellenére, hogy az egyéni vállalkozó a teljes vagyonával felel a vállalkozása kötelezettségeiért. Itt is elképzelhetőnek tartok olyan megoldást, mint az egyéni cég esetében, hogy a korlátlan felelősség miatt nincs jogi személyisége a vállalkozásnak, de a törvény erejénél fogva az egyéni vállalkozó, mint ilyen, jogalany, azaz jogok és kötelezettségek alanya lehetne.

2. JOGI SZEMÉLYEK JOGALANYISÁGÁNAK ELMÉLETEI ÉS VIZSGÁLATA

A jogi személyek jogalanyisége jogelméleti szempontból már jóval összetettebb kérdés. A probléma legalább két jogterületet érint a téma egyik legismertebb hazai szaktekinthelye, Moór Gyula szerint: „A jogi személy problémája a tételes jogtudományból nyúlik át a jogfilozófia területére, s e két tudomány

⁶ Dr. Susán Judit: *Törvényjavaslat az egyéni vállalkozóról és az egyéni cégről*. In Számvitel, adó, könyvvizsgálat, 2009/10. szám 412. o.

⁷ Dr. Susán Judit: *Törvényjavaslat az egyéni vállalkozóról és az egyéni cégről*. In Számvitel, adó, könyvvizsgálat, 2009/10. szám 413. o.

⁸ 2009. évi CXV. törvény 20. §. (1) bek.

határmezsgyéjén áll.”⁹ Sárközy az ezzel kapcsolatos főproblémát így fogalmazza meg: „Főprobléma az ember és a szervezet civiljogi, vagyoni jogi azonosítása, az emberi jogképesség mechanikus átvitele a szervezetekre, a jogi személy emberi tulajdonságok alapján való kialakítása, amelyet a svájci Nobel a jogrendszer „abszolút anomáliájának” nevez.”¹⁰ Látható, és a későbbi kifejtésből is ki fog tűnni, hogy a két megközelítés más irányból vizsgálja a jogi személyek jogalanyiségének kérdéskörét. Az elsősorban jogbölcséleti megközelítés főleg azt vizsgálja, hogy a jogi személyek milyen legitimáció alapján nyerik el jogalanyiségüket. Ebben a megközelítésben vizsgálják a kérdést a fikciós elméletek, a realitás elméletek, a jogi személy jogait természetes személyek jogaira lebontó elmélet, az alanytalan jogok elmélete, Brinz célvagyon-elmélete, Moór Gyula beszámítás-elmélete. Sárközy Tamás és más modern jogtudósok, bár felhasználják a jogi személy fentebb említett elméleteit, a jogi személyek létrejöttének jogi megalapozottságát, és azok funkcionalitását is vizsgálják, bár itt is el lehet mondani, hogy a különféle elméletek egymásra hatása megfigyelhető.

Az alábbiakban a jogi személyek fontosabb elméleteit ismertetem:

- Fikciós elmélet

Az elmélet fő tétele, hogy a jogi személyek létezése pusztán jogi fikció, az ember fantáziájának szüleménye. Savigny ezzel kapcsolatos alapvető megállapítása: „Minden egyes ember és csak az egyes ember jogképes.”¹¹ Az elmélet főbb képviselői Savigny, Puchta, Kierulff, Bielring, Jhering. A fikciós elmélet legnagyobb hibájának azt tartják, hogy nem vett tudomást arról, hogy „jogokkal felruházott és kötelezettségekkel terhelt kisebb-nagyobb közösségek, szervezetek a társadalomban mindig is, valóságosan is léteztek, továbbá arról sem, hogy a létező jogi személyek – igaz, nem közvetlenül, hanem képviselőik útján – jognyilatkozatokat tesznek, jogokat szereznek és kötelezettségeket vállalnak, azaz valóságos jogalanyokként viselkednek.”¹² A fejlődés során, ahogyan a társaságok egyre tőkeerősebbek lettek, egyre több embert foglalkoztattak, egyre bonyolultabb vagyoni és jogi viszonyaik lettek, egyre kevésbé vált tarthatóvá a fikciós elmélet, hiszen ezek a társaságok nagyon is valóságosak voltak. Amikor pedig az állam nemcsak közjogi, hanem magánjogi jogviszonyok alanyává is vált, a fikciós elmélet már nem volt alkalmas a jogi személy létezésének magyarázatára, hiszen az államot nem lehetett fikciónak tekinteni.

- Realitás elméletek

A fikciós elmélet gyenge pontját kritizálva jött létre az elmélet ezen csoportja. Az elmélet két alaptézise: a jogi személy létrehozása során természetes személyek járnak el, így a jogi személynek van létező eleme, valamint, hogy a jogi személy jogképes. Ennek az elméletnek is több képviselője volt, például Gierke, Zitelmann. Ez utóbbi jogtudós a jogalanyiség és a jogi személy lényegét tisztán a lelki realitásban, a testetlen akarati realitásban látta. Szerinte a jogalanyisághoz testiség nem szükséges, még az ember esetében is. Binder szerint a jogi személy erkölcsi realitása a fontos tényező. Vállalkozói oldalról nézve nehezen értelmezhetők azok a megállapítások, hogy a jogi személyek testi-lelki realitással, vagy csak lelki realitással, vagy csak erkölcsi realitással bírnak. Ennél az elméletnél a legfontosabb, részben ma is érvényes megállapítást Gierke tette: „hangsúlyozta a Gesamthand személyi és nem kötelmi jogi jellegét, azt, hogy a Gesamthand nem jogi személy ugyan, de kollektív egység, és mint ilyen jogképes és cselekvőképes.”¹³ A cselekvőképes jogi személyre vonatkozó megállapítás ma nem elfogadott tézis, de a többi része a megállapításnak ma is érvényesnek tekinthető.

- A jogi személy jogait természetes személyek jogaira lebontó elmélet

Főbb képviselő Jhering, Varenille-Sommieres, Stammler. Jhering eszerint azt állapítja meg, hogy „A jogi személynek nincs érdeke. Amikor úgy tűnik, hogy jogai vannak, úgy ez ténylegesen csak átalány, ami mögött megtalálható a valódi személy, akinek jogai vannak.”¹⁴ Úgy gondolom, ez a megállapítás vállalkozói oldalról nézve csak az egészen kis vállalkozásoknál tekinthető érvényesnek. A már idézett tanulmányomban erről így mondtam véleményem: „A nagyobb, viszonylag sok embert egyesítő cégeknél már legtöbbször megtalálhatók olyan érdekek, olyan jogok, amelyek a jogi személy érdekei, a jogi személy jogai, és közöttük és a természetes személyek érdekei között még akár érdekellentét is lehet.”¹⁵

- Alanytalan jogok elmélete

⁹ Moór Gyula: A jogi személyek elmélete, Bp. MTA, 1934.

¹⁰ Sárközy Tamás: A jogi személy elméletének átalakulása, KJK Bp., 1985. 11. o.

¹¹ L.H.c: Savigny: System des heutigen römischen Rechts, Berlin 1940. II. kötet, 60. §, 1-2.o.

¹² Lenkovics Barnabás-Székely László: Magyar polgári jog. A személyi jog vázlata, Eötvös József Könyvkiadó, Bp. 2001. 49. o.

¹³ Sárközy Tamás: A jogi személy elméletének átalakulása, KJK Bp., 1985. 61. o.

¹⁴ Sándor István: Előadásvázlatok a személyek jogából, Patrocinium kiadó, Bp., 2012. 62. o.

¹⁵ A vállalkozók jogalanyiségének történeti vizsgálata, Themis, Elte 2013. 107. o.

Ez az elmélet, melynek legnevesebb képviselője Windscheid, a jogi személyeket megillető jogokat alanytalan jogoknak tartja. Mivel ez az elmélet a fő tétele alapján akár fikciós elméletnek is tekinthető, a fikciós elméletnél kifejtettek alkalmazhatók erre az elméletre is.

- Brinz célvagyon-elmélete

Brinz elméletében a cél pótolja a jogalanyt (ebben a vonatkozásban azonos az alanytalan jogok elméletével), azonban attól továbblépve azt állítja, hogy a jogoknak van rendeltetése, és a cél pótolja a jogalanyt. Hasonló álláspontot képviselt Szász-Schwarz Gusztáv, aki szerint a természetes személyek és a jogi személyek vagyonának is az a jellemzője, hogy meghatározott célt szolgáljanak, szükségleteket fedezzenek. Ezért jogi személyek esetében nem a jogalanyt, hanem a vagyont kell vizsgálni. Erről azt lehet megállapítani, hogy a fejlődés ezen az elméleten is túllépett. Korábban a vagyonnak általában konkrét célja volt, például vállalatba, vállalkozásba fektetve profitot vártak tőle. A modern korban megjelent a spekulációs tőke, elektronikus kereskedés, különféle azonnali és határidős opciók, satöbbi, rengeteg olyan lehetőség, aminek nincs konkrét célja, csak általában a vagyon gyarapítása.

- Moór Gyula beszámítási elmélete

A vállalkozói jogalanyiség vizsgálata szempontjából véleményem szerint a leginkább használható elmélet. Lényege: „A jogi személy a normatív kapcsolatok egységbe foglalt szervei cselekvéseinek a beszámítási pontja; más szóval olyan jogi szerkezet, amelyben a jog bizonyos embereknek (a jogi személy célképviselőinek) cselekvéseit nem saját maguknak, hanem tőlük különálló szervezeteknek számítja be.”¹⁶ A megfogalmazás nagyon egyszerű és nagyon találó, annak ellenére, hogy vannak hiányosságai, például az alábbi ok miatt: „az ember jogalanyiségét illetően figyelmen kívül hagyhatónak tartotta az ember testi-lelki valóságát, holott ennek a személyiségi jogok területén egyre nagyobb a jelentősége.”¹⁷

A szakirodalmi kritika valószínűleg jogos, azonban a jogi személlyel kapcsolatos megállapításait ez a kritika kevésbé érinti. Elméletének az a része, amely párhuzamot von a jogi személy és a cselekvőképtelen természetes személy között fennálló nagyfokú hasonlóság között, amellyel a képviselő cselekvését a jog nem neki, hanem egy másik jogalanynak, az általa képviselt természetes vagy jogi személynek tudja be, szintén szerintem ma is jól illeszthető a tényekhez. A beszámítási elmélet a kis- és nagyvállalati vállalkozókra egyaránt alkalmazható.

Az 1. pontban megfogalmazott kérdésre a válasz

Azt a kérdést fogalmaztam meg, hogy ha valaki több egyszemélyes vállalkozásban is alapító, akkor a jogalanyisége megtöbbszöröződik-e? A jogi személyek elméletének áttekintése alapján az a válasz, hogy azokban az esetekben, amikor jogalanyiséggal rendelkező vállalkozást alapít, akkor igen, megtöbbszöröződik a jogalanyiség. Erre a kérdésre is a legjobb elméleti választ Moór Gyula beszámítási elméletet adja, hiszen minden vállalkozás mögött legalább egy ember van, akinek a cselekvéseit a jog a természetes személytől különálló szervezetnek számítja be.

Végezetül érdemes az új Ptk. jogi személyekre, a jogi személy vállalkozókra vonatkozó szabályait is röviden áttekinteni, értelemszerűen nem a jogi személy elméletek oldaláról megközelítve a kérdést, hanem a konkrét tételes jog értelmezésével.

Az új Ptk. a 3:1 §-ban kimondja, hogy a jogi személy jogképes: jogai és kötelezettségei lehetnek. Ebben még nincs változás, azonban a jogi személy tételes felsorolását már nem tartalmazza: „A jogi személy törvényben meghatározott típusban, törvény által nem tiltott tevékenység folytatására és cél elérése érdekében alapítható és működtethető; az e rendelkezésbe ütköző létesítő okirat semmis”¹⁸ Jelentős változást tartalmaz a 3:4 § 1(9) bek. is: A jogi személy létrehozásáról a személyek szerződésben, alapító okiratban vagy alapszabályban (a továbbiakban együtt: létesítő okirat) szabadon rendelkezhetnek, a jogi személy szervezetét és működési szabályait maguk állapíthatják meg. Ez a szabály a korábbi gyakorlatot is egyértelművé téve nevesíti, hiszen a jelenlegi jogszabályok alapján működő jogi személyiségű gazdasági társaságok szerződés alapján jöttek létre. Az egyes gazdasági társaságoknál már nem tartalmaz az új Ptk. a jogalanyiségra vonatkozó szabályt, hanem a főszabály alapján a törvénykönyv hatálybalépésétől a közkereseti társaságok és a betéti társaságok is jogi személyek lesznek, azonban a rájuk vonatkozó különös rendelkezések alapján megmarad a kkt tagjainak, illetve a bt beltárgjainak teljes vagyoni felelőssége az ilyen típusú társaságok társasági vagyonból ki nem elégíthető kötelezettségeiért. Sárközy Tamás szerint: „A kkt. és a bt. jelenleg ugyan nem jogi személy, de a cégneve alatt minden olyan jogot és kötelezettséget megszerezhet, amelyeket a jogi személy kft., tehát a változásnak gyakorlati jelentősége

¹⁶ Magyar magánjog, szerk. Szladits Károly, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Bp., 1939., Általános rész, Második füzet, 183. o.

¹⁷ Lenkovics Barnabás-Székely László: Magyar polgári jog. A személyi jog vázlata, Eötvös József Könyvkiadó, Bp. 2001. 52. o.

¹⁸ 2013. évi V. törvény, 3:1 §. (4) bek.

nincs”.¹⁹ Elmondása szerint a mai szabályozásnak történelmi okai vannak: a német jogban nagyon régen azt mondták, hogy ami szerződéssel keletkezik, az nem lehet jogi személy. Ezt vettük át, ami a Ptk-ba való bekerülés miatt már nem tartható, mert különben – Sárközy Tamás szerint – a társasági jogot, szerződésről lévén szó, be kellett volna tenni a kötelmi jogi részbe. Meg kívánom jegyezni, hogy a régi német jog logikájának ellentmond, hogy a kft is szerződéssel keletkezik, és mégis jogi személy.

Fenti, a tanulmány 1. és 2. pontjában leírt változásokból is jól látható a tendencia, hogy a fejlődés magával hozza a jogalanyok számának növekedését. A törvény új, korábban nem elkülönült jogalanyokat ruház fel jogalanyisággal (pl. egyéni cég jogalanyisága), illetve korábban jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeteket is jogi személyiséggel ruház fel (kkt, bt). Ez is alátámasztja azt a véleményemet, hogy a fejlődés következő fázisában indokolt lehet elgondolkodni az egyéni vállalkozók önálló jogalanyiságának kérdéskörén is.

IRODALOMJEGYZÉK

1. 1/2005. (V. 9.) számú ajánlás az egyéni cég jogalanyisága tárgyában
2. 2009. évi CXV. törvény 2.§ (1) bek.
3. 2009. évi CXV. törvény 20. §. (1) bek.
4. 2013. évi V. törvény 2:1 §, (1) bek.
5. 2013. évi V. törvény, 3:1 §. (4) bek.
6. A Fővárosi Ítéltábla Polgári Kollégiumának 1/2005. (V. 9.) számú ajánlása az egyéni cég jogalanyisága tárgyában
7. A jogi személyek szabályozása az új Ptk-ban. Interjú Sárközy Tamással, ptk2013.hu, letöltve 2013.03.04.
8. A vállalkozók jogalanyiságának történeti vizsgálata, Themis, Elte 2013. 100. o.
9. A vállalkozók jogalanyiságának történeti vizsgálata, Themis, Elte 2013. 107. o.
10. Dr. Susán Judit: *Törvényjavaslat az egyéni vállalkozóról és az egyéni cégről*. In Számvitel, adó, könyvvizsgálat, 2009/10. szám 412. o
11. Dr. Susán Judit: *Törvényjavaslat az egyéni vállalkozóról és az egyéni cégről*. In Számvitel, adó, könyvvizsgálat, 2009/10. szám 413. o.
12. L.H.c: Savigny: System des heutigen römischen Rechts, Berlin 1940. II. kötet, 60.§, 1-2.o.
13. Lenkovics Barnabás-Székely László: Magyar polgári jog. A személyi jog vázlata, Eötvös József Könyvkiadó, Bp. 2001. 49. o.
14. Lenkovics Barnabás-Székely László: Magyar polgári jog. A személyi jog vázlata, Eötvös József Könyvkiadó, Bp. 2001. 52. o.
15. Magyar magánjog, szerk. Szladits Károly, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Bp., 1939., Általános rész, Második füzet, 183. o.
16. Moór Gyula: A jogi személyek elmélet, Bp. MTA, 1934.
17. Sándor István: Előadásvázlatok a személyek jogából, Patrocinium kiadó, Bp., 2012. 62. o.
18. Sárközy Tamás: A jogi személy elméletének átalakulása, KJK Bp., 1985. 11. o.
19. Sárközy Tamás: A jogi személy elméletének átalakulása, KJK Bp., 1985. 61. o.

¹⁹ A jogi személyek szabályozása az új Ptk-ban. Interjú Sárközy Tamással, ptk2013.hu, letöltve 2013.03.04.

1. BEVEZETÉS

A tanulmány tárgya az állatvédelmi törvény szankciórendszerének bemutatása. A szerző komplex módon közelíti meg a vizsgált területet, vagyis az alkalmazott kutatási módszerek váltakozása figyelhető meg. A tanulmány egyrészt dogmatikai jellegű, célja a témát érintően a hazai fejlődési irányok bemutatása és kritikai elemzése, másrészt hangsúlyos szerepet kap a jogforrások és problémák vizsgálata mellett a jogeset bemutatás. A tanulmányban tárgyalt jogeseteket részben az Állatmentő Liga, részben pedig a Cerberos Állatvédő Egyesület bocsátotta rendelkezésre. A szerző továbbá problémaorientált elemzési rendszert is alkalmaz, mert a levonható következtetéseket és megoldási javaslatokat nem különálló fejezetben, hanem az adott szerkezeti egységbe integrálva fogalmazza meg.

A tanulmány az állatvédelmi törvényben megjelenő szankciók magyar szabályozását leíró jelleggel is ismerteti. Ennek során a szerző vizsgálat tárgyává teszi az állatvédelmi bírság, az állatvédelmi képzésen való részvételre kötelezés, az állattartástól eltiltás, az állatok tartása, egészségi állapota tekintetében rendszeres jelentéstételre kötelezés vagy az érintett állatfaj vonatkozásában tartási gyakorlattal rendelkező személy igénybevételére kötelezés, az állat megfelelő helyre való elszállítása és a várható tartási költségek tulajdonos általi megelőlegezésének elrendelése, illetve az elkobzás szabályait, illetve a szabályozási előnyökre hívja fel a figyelmet.

A tanulmány ugyanakkor kritikai megközelítést is tükröz, hiszen a szerző a szankciókkal kapcsolatban keletkezett szabályozási problémákra, esetleges hiányosságokra kíván rámutatni. Ez utóbbiakra – a jogszabályok és a jogi szakirodalom áttekintését követően – igyekszik önálló, megalapozott megoldási javaslatokat kidolgozni, amelyek hasznosíthatóak a jogalkotás és a jogalkalmazás során egyaránt.

2. AZ ÁLLATVÉDELMI BÍRSÁG

Az állatvédelemmel kapcsolatos állami feladatok ellátásának, valamint az önkormányzati feladatok támogatásának három állami pénzügyi forrása van:

- a) a központi költségvetésben állatvédelemre előirányzott pénzügyi összegek,
- b) az állatvédelmi hozzájárulás,
- c) az állatvédelmi bírság.²⁰

Vagyis az állatvédelmi feladatok pénzügyi fedezetének egyik forrása az állatvédelmi bírság. Az erre vonatkozó általános szabályokat az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény (a továbbiakban: Ávtv.) keretjellel határozza meg.²¹ Az, aki tevékenységével vagy mulasztásával az állatok kíméletére, védelmére vonatkozó jogszabály vagy hatósági határozat előírását megsérti vagy annak nem tesz eleget állatvédelmi bírságot köteles fizetni.²² E szabályból tehát az következik, hogy a fizetésre kötelezésnek nemcsak aktív magatartás, tevékenység, hanem nem-tevés – a cselekvési lehetőség, illetve cselekvési kötelezettség elmulasztása – is az alapja lehet, másrészt a bírság kiszabására nemcsak az állatok kíméletére, védelmére vonatkozó jogszabály, hanem hatósági határozat előírásának megsértése, vagy az ezekben foglalt rendelkezéseknek a nem teljesítése miatt is sor kerülhet. Az állatvédelmi bírság mértékének a magatartás súlyához, ismétlődéséhez és különösen az állatnak okozott sérelem jellegéhez, időtartamához kell igazodnia.

Az állatvédelmi bírságot az állatvédelmi hatóság szabja ki. Az Ávtv. a bírság kiszabása tekintetében két időbeli korlátot állít, ezek a következők:

- a) az állatvédelmi hatóságnak a magatartásról történt tudomásszerzéstől számított egy évig van lehetősége a bírság kiszabására;
- b) főszabály szerint az elkövetéstől számított öt éven túl nem szabható ki a bírság. A főszabály alól azonban van kivétel, mégpedig, ha a magatartás jogszerűtlen állapot fenntartásával valósul meg.

²⁰ Az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény 42. § (1) bekezdés.

²¹ Paulovics Anita: *Állatvédelem az EU jogharmonizáció tükrében*. Virtuóz Kiadó, Budapest, 2002. 87. o.

²² Uo.

Ebben az esetben az elévülés mindaddig nem kezdődik meg, amíg a jogszerűtlen állapot fennáll.²³

Az Ávtv. rögzíti, hogy a bírság megfizetése nem mentesít más jogkövetkezmények alól. „Ezek lehetnek büntetőjogi, szabálysértési, polgári jogi felelősségi (pl. kártérítési), fegyelmi jogkövetkezmények egyaránt. Ugyanaz a magatartás egyszerre több ilyen jogkövetkezményt is maga után vonhat.”²⁴

Az Ávtv. rendelkezése szerint a határidőre meg nem fizetett állatvédelmi bírság adók módjára behajtandó köztartozásnak minősül. Az adózás rendjéről szóló 2003. évi XCII. törvény (a továbbiakban: Art.) értelmében az állatvédelmi bírság meg nem fizetése esetén a végrehajtást a Nemzeti Adó és Vámhivatal, mint állami adóhatóság folytatja le. Az adók módjára behajtandó köztartozásnak minősülő fizetési kötelezettséget megállapító, nyilvántartó szerv, illetve a követelés jogosultja a fizetési határidő lejártát követő tizenöt nap elteltével megkeresi az adóhatóságot behajtás végett. Fizetési könnyítés, illetve mérséklés (elengedés) kérelmezhető. Amennyiben az erre irányuló kérelmet a köztartozás jogosultjához (behajtást kérőhöz) nyújtották be, úgy erről – a kérelem megküldésével egyidejűleg – a jogosult haladéktalanul értesíti az adóhatóságot. A köztartozás jogosultja a kérelemre hozott döntésről annak jogerőre emelkedését követően – amennyiben lehetséges elektronikus úton – értesíti az adóhatóságot, a kérelmet elbíráló döntés megküldésével pedig tájékoztatja az adóhatóságot a fizetési könnyítési, mérséklési (elengedési) kérelem elbírálását követően behajtandó köztartozás pontos összegéről, illetve – fizetési könnyítés engedélyezése esetén – a végrehajtás szünetelésének időtartamáról. Amennyiben a részére engedélyezett fizetési könnyítés vagy mérséklés alapján fizetési kötelezettségét az adós teljesítette, a követelés jogosultja a megkeresést visszavonja, nem teljesítés esetén ennek tényéről és a még behajtandó összegről az adóhatóságot tájékoztatja, amely a végrehajtása iránt intézkedik. Az adók módjára behajtandó köztartozásra az adóhatóság fizetési könnyítést nem engedélyezhet, a tartozást nem mérsékelheti, illetőleg nem minősítheti behajthatatlannak. Amennyiben az adók módjára behajtandó köztartozásra irányuló fizetési könnyítés, mérséklés (elengedés) iránti kérelmet az adóhatósághoz terjesztik elő, úgy az adóhatóság a kérelmet annak beérkezésétől számított öt napon belül megküldi a behajtást kérő részére. Az adóhatóság a kérelem megalapozottságát érdemben nem vizsgálja. Az adók módjára behajtandó köztartozás végrehajtásához való jog az esedékesség naptári évének az utolsó napjától számított öt év elteltével évül el. Amennyiben az adóhatóság végrehajtási cselekményt fogantatosított, az elévülés hat hónappal meghosszabbodik. Az adók módjára behajtott összeget az adóhatóság haladéktalanul átutalja a köztartozás jogosultjának. Amennyiben a behajtott összeg a fizetésre kötelezettet terhelő tartozások mindegyikére nem nyújt fedezetet, az adóhatóság a bevételt a különböző tartozások arányában számolja el, és utalja át a megkereső hatóságnak.²⁵

Az Ávtv. értelmében az állattartót a hiányosságok kijavítására, pótlására kell kötelezni. Erre az állatvédelmi bírság helyett vagy azzal egyidejűleg kerülhet sor. Véleményem szerint e szankciót az állatvédelmi bírsággal egyidejűleg kell alkalmazni, mert a gyakorlatban ezen kötelezés önmagában sokszor nem vezet eredményre.

Az állatvédelmi bírság mértékét, megállapításának módját, a kiszabására és felhasználására vonatkozó részletes szabályokat a 244/1998. (XII. 31.) kormányrendelet állapítja meg.²⁶ E jogszabály 2012. augusztus 1-jével átfogó módosításra került. A továbbiakban bemutatásra kerül a korábbi – 2012. augusztus 1-jét megelőzően hatályban volt – és a jelenleg hatályos kormányrendelet.

A korábbi kormányrendelet az Ávtv.-vel azonosan rögzítette, hogy mikor kerülhet sor állatvédelmi bírság fizetésre, azaz jogszabályismétlés esete állt fenn. A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény – a jogállamiságból következően – tiltja a jogszabályismétlést. Rögzíti egyrészt azt, hogy a szabályozás nem lehet indokolatlanul párhuzamos, másrészt pedig azt, hogy a jogszabályban nem ismételtető meg olyan jogszabály rendelkezése, amellyel a jogszabály az Alaptörvény alapján nem lehet ellentétes.²⁷ A hatályos kormányrendelet azonban e rendelkezést már nem tartalmazza, véleményem szerint helyesen, mert a jogszabályismétlés felesleges.

A korábbi kormányrendelet széleskörű lehetőséget biztosított az állatvédelmi bírság kiszabására, ugyanis rögzítette, hogy állatvédelmi bírság azzal szemben szabható ki, aki:

²³ 1998: XXVIII. tv. 43. § (2)-(3) bekezdés.

²⁴ Zoltán Ödön: *Az állatvédelem jogi rendje*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2000. 154. o.

²⁵ 2003. évi XCII. törvény az adózás rendjéről 161. §

²⁶ Paulovics Anita: *Az állatvédelem jogi szabályozása 1985-2005. A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990-2005 jog, rendszerváltozás, EU-csatlakozás II. kötet, Gondolat-ELTE ÁJK, Budapest, 2007. 892. o.*

²⁷ 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról 3. §

- a) az Ávt. 2. §-ában felsorolt állatok valamelyikének szükségtelenül jelentős fájdalmat, tartós szenvedést, testi károsodást okoz,
- b) a felügyelete alatt álló állattartási, takarmányozási, illetve ivóvíz igényének rendszeres kielégítéséről nem gondoskodik,
- c) az állat biztonságos elhelyezéséről, szökésének megakadályozásáról és ellenőrzéséről nem gondoskodik,
- d) a veszélyes állatok tartásának engedélyezésére, illetve tartására vonatkozó előírásokat megszegi,
- e) engedély nélküli állatkereskedést folytat,
- f) az állat egészségét veszélyeztető ajzó-, illetve doppingkészert alkalmaz verseny vagy kiállítás alkalmával,
- g) cirkuszi mutatvány vagy oktatás céljából végzett idomítás során állatkínzó módszert vagy eszközt alkalmaz,
- h) engedély nélkül, illetve az abban foglaltakról eltérő módon végez állatkísérletet,
- i) az állat életét indokolatlanul kioltja,
- j) a felügyelete alatt álló állat ápolási és higiéniai szükségleteinek kielégítéséről nem gondoskodik,
- k) az állat mozgásigényét kellően kielégítő szabad mozgáslehetőségéről nem, vagy nem szakszerűen gondoskodik,
- l) a működési engedélyhez kötött állattartási módok (foglalkozásszerű eb- és macskatenyésztés, állatmenhely, állatpanzió, lovaglóiskola, prémes állattenyésztés) bevezetéséhez nem szerzi be a hatósági engedélyt,
- m) az állat állategészségügyi ellenőrzését és ellátását elmulasztja, vagy
- n) az állatkísérletek során a kötelezően előírt adatszolgáltatást nem, vagy hiányosan teljesíti,
- o) az állatok szállításával kapcsolatban előírt állatvédelmi követelményeket nem, vagy nem megfelelően teljesíti,
- p) a vágóállatok levágásának és leölésének állatvédelmi szabályait nem, vagy nem megfelelően teljesíti,
- q) a mezőgazdasági haszonállatok tartásának állatvédelmi szabályait nem, vagy nem megfelelően teljesíti,
- r) állatkertben vagy állatotthonban tartott állat vonatkozásában az előírt állatvédelmi követelményeket nem, vagy nem megfelelően teljesíti,
- s) cirkuszi menaszériában, illetve vándorló cirkuszban tartott állat vonatkozásában az előírt állatvédelmi követelményeket nem, vagy nem megfelelően teljesíti,
- t) az ember környezetében tartott, valamint a veszélyes állat tulajdonjogával, tartásával felhagy, illetőleg állatot elűz, elhagy vagy kitesz,
- u) macska (*Felis silvestris*), illetve kutya (*Canis lupus familiaris*) prémjét, valamint az ilyen prémet tartalmazó terméket forgalomba hozza, értékesítés céljából tartja, értékesítésre felajánlja vagy terjeszti, vagy azt az Európai Gazdasági Térség területére behozza, illetve onnan kiviszi, kivéve, ha az valamely közösségi jogi aktus alapján oktatási vagy preparálási célból engedélyezett;
- v) állatvédelmi jogszabály egyéb előírását megszegi.

Ez utóbbi előírás tágran határozza meg az állatvédelmi bírság kiszabásának lehetőségét, mivel a taxatív módon felsorolt eseteken túl, egyéb esetekben is lehetővé teszi a bírság kiszabását az állatvédelmi jogszabályok megszegése miatt. Ezt a szabályozási módszert kifejezetten előremutatónak tartom, mivel annak ellenére, hogy a bírság kiszabására okot adó körülményeket a jogalkotó részletesen szabályozta, a gyakorlatban előfordulhatnak olyan esetek, amelyekkel a kormányrendelet megalkotója előre nem számolt, nem számolhatott. A szabályozás ugyanakkor ilyen esetben is lehetővé teszi a bírság kiszabását, mérlegelési lehetőséget biztosítva e téren az eljáró hatóság számára. A hatályos kormányrendelet az ismertetett rendelkezést részben alapesetként, részben minősített eseteként határozza meg és a mulasztóval szemben az állatvédelmi bírság tételes mértékének megállapítása során alkalmazandó szorzókat vezet be.

A korábbi kormányrendelet rögzítette, hogy a bírság összege ötezer forinttól százötvenezer forintig terjedhet. „E rendelkezésből tehát az következik, hogy a jogsértőnek minimum ötezer forint bírságot kell fizetnie. Ettől felfelé – százötvenezer forintig terjedően – a bírság összegének a magatartás súlyához kell igazodnia, amellyel kapcsolatban az ismétlődésnek nyilvánvalóan súlyosbító jelentőséget kell tulajdonítani.”²⁸ A hatályos kormányrendelet azonban a bírság alapösszegét tizenötezer forintban határozza meg. A mérték megállapításához ezen alapösszeget a jogsértés körülményeitől függően meg kell szorozni a táblázatokban meghatározott szorzókkal. A szorzók a következők:

²⁸ Zoltán: *Az állatvédelem jogi...* 154. o.

1. táblázat: az állatvédelmi bírság tételes mértékének megállapítása során alkalmazandó, állatcsoportokhoz köthető szorzók

1.A bírság kiszabására okot adó jogsértés elszennedője	2. Mulasztó	3. Alkalmazandó szorzó
a) természetvédelmi oltalom vagy nemzetközi egyezmény védelme alatt álló állat	aa) természetes személy ab) jogi személy és más gazdálkodó szervezet	2-4 4-8
b) kutatási, kísérleti célra szolgáló állat, veszélyes állat, szállított állat	ba) természetes személy bb) jogi személy és más gazdálkodó szervezet	2-4 3-7
c) nagy létszámú állattartó telepen, gazdasági haszon céljából tartott állat	ca) természetes személy cb) jogi személy és más gazdálkodó szervezet	1-3 2-6
d) kis létszámú állattartó telepen, gazdasági haszon céljából tartott állat	da) természetes személy db) jogi személy és más gazdálkodó szervezet	1-3 1-5
e) fogságban – nem kedvtelésből – tartott, nem háziastított állat, beleértve a cirkuszi és állatkerti állatokat	ea) természetes személy eb) jogi személy és más gazdálkodó szervezet	1-3 2-6
f) kedvtelésből tartott állat	fa) természetes személy fb) jogi személy és más gazdálkodó szervezet	1-3 1-5
g) egyéb, az Ávtv. hatálya alá tartozó állat	ga) természetes személy gb) jogi személy és más gazdálkodó szervezet	1-2 1-5

2. táblázat: az állatvédelmi bírság tételes mértékének megállapítása során alkalmazandó, állatlétszámhoz köthető szorzók

1. A bírság kiszabására okot adó jogsértés tíznél több gerinces állat egyedét érinti, és ez a tartott populáció	2. Alkalmazandó szorzó
a) legfeljebb 20%-a	1
b) több mint 20%, de legfeljebb 40%-a	1,5
c) több mint 40%, de legfeljebb 60%-a	2
d) több mint 60%, de legfeljebb 80%-a	2,5
e) több mint 80%-a	3

3. táblázat: az állatvédelmi bírság tételes mértékének megállapítása során alkalmazandó egyes szorzók

1. A mulasztó	2. Alkalmazandó szorzó
a) engedélyhez kötött tevékenysége engedély nélkül vagy az engedélyben leírtaktól eltérően folytatott	3
b) a képzettséghez, gyakorlathoz kötött beavatkozást a feltételeknek való megfelelés nélkül végezte el	3
c) az állat rendszeres ellenőrzését elmulasztotta	3
d) a kötelezően előírt dokumentációt, adatszolgáltatást, adatrögzítést, adatregisztrációt nem, vagy nem a jogszabályban előírtaknak megfelelően teljesítette	2
e) a hatóság által előírt intézkedést nem vagy hiányosan teljesítette	2
f) az állat kötelező egyedi jelölését nem végezte el	3
g) ember egészségét, testi épségét veszélyeztette	5

4. táblázat: az állatvédelmi bírság tételes mértékének megállapítása során alkalmazandó minősített esetek és szorzók

1. A mulasztó	2. Alkalmazandó szorzó
a) az állat életét elfogadható ok vagy körülmény nélkül oltotta ki	10
b) állatot kényszerít	10
c) az állat tulajdonjogával, tartásával felhagyott, az állatot elűzte, elhagyta, kitette	10
d) az állatot emberre vagy állatra uszította, állatviadalra idomította, állatviadalt szervezett, tartott, továbbá az állatviadalra fogadást szervezett, az állatviadalon közreműködött, részt vett, fogadást kötött, állatviadal céljára állatot tenyésztett, képzett, idomított, forgalmazott vagy épületet, földterületet, eszközt rendelkezésre bocsátott	10
e) az állatot károsította	8
f) az állatot olyan teljesítményre kényszerítette, amely felismerhetően meghaladta annak	8

teljesítőképességét	
g) az állatot természetellenes vagy önpusztító tevékenységre szoktatta	8
h) az állat szökésének megakadályozásáról nem vagy nem megfelelően gondoskodott	6
i) az állat biztonságos elhelyezéséről nem gondoskodott	6
j) az előírt férőhely-igényeket nem teljesítette, az állat mozgását a megengedettől eltérően korlátozta	5
k) az állat helytelen takarmányozása által annak egészségét veszélyeztette	5
l) az állatot annak kíméletét nem biztosító módon mozgatta, terhelte	5
m) szállításkor a rakodási sűrűséget helytelenül határozta meg	8
n) a szállítási és pihentetési időket helytelenül választotta meg	8
o) szállításkor egyéb körülményt helytelenül választott meg	5
p) az állat életének kioltása előtt kábítási kötelezettsége mulasztotta	8
q) érzéstelenítési kötelezettség alá tartozó beavatkozást érzéstelenítés nélkül végzett	5
r) az állat küllemét sebészeti úton nem engedélyezett módon változtatta meg	6
s) az állat egészségét veszélyeztető szert alkalmazott vagy állatgyógyászati terméket indikáció vagy állatorvosi utasítás nélkül alkalmazott	2
t) az állat állat-egészségügyi ellátásáról nem gondoskodott	3
u) egyéb jogszabályban foglalt állatjóléti kötelezettségét megsértette	2-4

Az állatvédelmi bírság mértéke tekintetében további számítási szabályokat határoz meg a kormányrendelet, amelyek a következők:

- több tényállás együttes fennállása esetén az egy táblázatban található szorzókat táblázatonként összeadva kell a mellékletre vonatkozó értéket megállapítani;
- a mellékletenként kapott szorzókat összeszorozva kapott számmal meg kell szorozni a bírság alapösszegét, amely által kapott szorzat a bírság mértéke;
- amennyiben a bírság kiszabására okot adó jogsértés közvetlenül nem befolyásolja az állat jólétét vagy tíz vagy annál kevesebb gerinces állat egyedét érinti, úgy a 2. melléklet szerint alkalmazandó szorzó 1;
- ha a jogsértést okozó cselekményt szándékosan követték el, az adott tényálláshoz tartozó szorzót vagy szorzókat kell alkalmazni;
- az azonos tényállású, három éven belül ismételt jogsértés esetén a bírság össze a korábban kiszabott bírság másfélszeresénél nem lehet kevesebb, de nem haladhatja meg az adott jogsértés esetén kiszabható bírság legmagasabb mértékét.²⁹

Mindezekből egyértelműen látszik, hogy a korábbi szabályokhoz képest szigorúbb előírások kidolgozására került sor, ami álláspontom szerint üdvözlendő, mert a korábbi maximum százötvenezer forint kiszabható bírsággal szemben az új szabályok akár több tízmillió forint bírság kiszabását is lehetővé teszik, amelynek kellő visszatartó ereje van. A gyakorlatban már volt precedens ily magas összeg kiszabására: egy olasz férfi több mint félszáz kölyökkutyát akart Olaszországba szállítani. Többek között – a teljesség igénye nélkül – az alábbi előírásokat sértette meg a férfi: a szállítási szabályokat helytelenül választotta meg, a férőhely-igényeket nem teljesítette, az állatok állat-egészségügyi ellátásáról nem gondoskodott. Ezekre tekintettel a Zala Megyei Kormányhivatal Élelmiszerlánc-biztonsági és Állategészségügyi Igazgatósága harmincmillió forint állatvédelmi bírság megfizetésére kötelezte a mulasztót.³⁰

A korábbi jogszabály meghatározta, hogy a bírságot feladatkörében:

- a települési, fővárosban a fővárosi kerületi önkormányzat jegyzője,
- a Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal illetékes területi szerve, valamint
- a természetvédelmi hatóság szabja ki.³¹

A hatályos kormányrendelet azonban már csak azt rögzíti, hogy az állatvédelmi bírságot az állatvédelmi hatóság szabja ki. Az állatvédelmi bírság kiszabása tekintetében hatóságként az állatvédelmi hatóság kijelöléséről szóló 334/2006. (XII. 23.) kormányrendelet a jegyzőt, a járási hivatalt, a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatalt, az élelmiszerlánc-biztonsági és állategészségügyi igazgatóságot, valamint a környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőséget jelöli ki. E szervek a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Ket.) értelmében közigazgatási hatóságok, az állatvédelmi bírság kiszabásával kapcsolatos

²⁹ 244/1998. (XII. 31.) Kormányrendelet az állatvédelmi bírságról 2. § és 4. §

³⁰ <http://www.origo.hu/itthon/20121120-harmincmillios-birsagot-szabtak-ki-zalaban-egy-kutyaszallitmany-miatt.html> (2013. február 27.)

³¹ Zoltán Ödön: *Az állatvédelmi törvény után*. Magyar Jog, 1999. évi 4. szám 218. o.

ügyek pedig közigazgatási hatósági ügynek minősülnek, mert a Ket. rögzíti, hogy közigazgatási hatósági ügy:

- a) minden olyan ügy, amelyben a közigazgatási hatóság az ügyfelet érintő jogot vagy kötelezettséget állapít meg, adatot, tényt vagy jogosultságot igazol, hatósági nyilvántartást vezet vagy hatósági ellenőrzést végez,
- b) a tevékenység gyakorlásához szükséges nyilvántartásba vétel és a nyilvántartásból való törlés – a fegyelmi és etikai ügyek kivételével – ha törvény valamely tevékenység végzését vagy valamely foglalkozás gyakorlását köztestületi vagy más szervezeti tagsághoz köti.

Az állatvédelmi bírságról rendelkező határozat ügyfelet érintő kötelezettséget állapít meg, így közigazgatási hatósági határozatnak minősül.³²

A korábbi jogszabály rendelkezett az állatvédelmi bírság sorsáról, mégpedig akként, hogy a bírság az azt kiszabó szerv bevételeként képezi, amelyet kizárólag az állatvédelemmel kapcsolatos kiadási többletének fedezeteként lehet felhasználni. Az állatvédelmi bírságból befolyt összeget pedig elkülönítetten és ellenőrizhetően kell kezelni.³³ A hatályos kormányrendelet ezen előírásokat már nem tartalmazza, véleményem szerint azonban szükség lenne ezen szabályok rögzítésére, mert ha a bírság az azt kiszabó szervnél maradna, az remélhetően ösztönözné a szerveket, hogy minél több esetben szankcionálják az állatvédelmi szabályok megsértőit.³⁴ Javaslom ezen rendelkezéseknek a kormányrendeletbe történő ismételt beiktatását.

A korábbi kormányrendelet kimondta, hogy az állatvédelmi bírság kiszabását állatvédelmi szervezet is kezdeményezheti.³⁵ E rendelkezés értelmezési problémát vetett fel, hiszen sem az Ávtv. sem a kormányrendelet nem határozta meg, hogy kik jogosultak a bírság kiszabásának kezdeményezésére, az állatvédelmi szervezeteket mégis külön kiemelte a jogalkotó. Véleményem szerint vagy taxatív módon fel kellett volna sorolni, hogy kik kezdeményezhetik az állatvédelmi bírság kiszabását vagy nem kellett volna külön rendelkezni az állatvédelmi szervezetekről. A hatályos Ávtv. és kormányrendelet azonban már nem tartalmazza ezt az előírást, így ez a probléma már nem áll fenn. Mindezekből tehát arra következtethetünk, hogy az előírt feltételek fennállása esetén a bírság kiszabását bárki – vagyis állatvédelmi szervezet is – kezdeményezheti az állatvédelmi hatóságnál. Az állatvédelmi szervezetek igen meghatározó szerepet töltenek be az állatvédelemben, e szerephez pedig nagymértékben hozzájárul az Ávtv., hiszen kimondja, hogy az állatvédelmi tevékenységű szervezeteket – az állatvédelmi jogszabályok megsértése miatt – általuk kezdeményezett hatósági eljárásokban az ügyfél jogállása illeti meg. Ez azt jelenti, hogy az állatvédelmi célú szervezeteket a hatósági eljárásban megilleti - többek között - a törvény előtti egyenlőség, a tisztességes ügyintézéshez, a kártérítéshez, a tájékoztatáshoz, a nyilatkozattételhez, a jogorvoslathoz³⁶, a jogszabályokban meghatározott határidőben hozott döntéshez való jog, a hallgatás elleni jogvédelem³⁷, az anyanyelv használatának joga, az irat-betekintési jog, továbbá az ügyeiket indokolatlan megkülönböztetés és részrehajlás nélkül kell elintézni. Azonban e szervezeteknek nemcsak a hatósági eljárásban, hanem a peres eljárás területén is adott a cselekvési lehetőség, mert az állatvédelmi szabályok megsértése miatt – az ilyen magatartástól való eltiltás iránt – pert indíthatnak. Az állatvédelmi jogszabályok megsértésétől való eltiltás iránt a bíróság előtt attól függetlenül per indítható, hogy a civil szervezet kezdeményezte-e hatósági intézkedés megtételét.³⁸

A továbbiakban egy jogesetet mutatok be, amely prezentálja az állatvédelmi jogszabályok gyakorlati alkalmazását. Adatvédelmi szempontokra tekintettel nevek nem kerülnek feltüntetésre.

A B. Rendőrkapitányságon 2012. augusztus 15-én A. feljelentéssel élt Z.-vel szemben, mivel C. hívónevű ebét elhagyta. A közterületen befogta az ebet, majd az állatban található transzponder azonosítása után felvette a kapcsolatot Z.-vel, aki nem vette át az állatot. B. Polgármesteri Hivatalnál Z.-vel szemben 2012. augusztus 21-én eljárás indult állattartási, állatvédelmi szabályok megsértése ügyében. A Hatósági iroda munkatársai 2012. szeptember 13-án előzetes értesítés nélküli helyszíni ellenőrzést tartottak a T utca 10. szám alatti ingatlanon. Z. elmondása alapján a C. hívónevű eb, mióta legkisebb

³² Paulovics: Az ügyféli jogokat biztosító garanciális rendelkezések az 1981. évi I. törvényben. Jogtudományi Közlöny, 2001. évi 4. szám 168-178. o.

³³ Zoltán: *Az állatvédelmi törvény...* 218. o.

³⁴ Paulovics: *Állatvédelem az EU...* 89. o.

³⁵ Zoltán: i.m. 219. o.

³⁶ Paulovics: *Jogorvoslat és jogerő a magyar közigazgatási eljárásjogban.* Jogtudományi Közlöny, 2009. évi 9. szám 367. o.

³⁷ Paulovics: *Gondolatok a közigazgatási szerv hallgatásáról.* Jogtudományi Közlöny, 2000. évi 3. szám 82. o.

³⁸ Zoltán: i.m. 220. o.

gyermek me született többször is megszökött az ingatlanról, de reggelre mindig hazament. Ha nem fogják be a kutyát, reggelre otthon lett volna. Az ebet kb. 2-3 éve fogadták örökbe, nagyon szerették. Tudomása szerint az eb visszakerült eredeti gazdájához, aki előtte is folyamatosan látogatta az állatot. Z. nyilatkozata alapján a jegyző megállapította, hogy az állatelhagyás nem áll fenn, ezért az eljárást megszüntette. A. a megszüntető végzés ellen fellebbezéssel élt. A fellebbezés elbírálására jogosult kormányhivatal végzésében az elsőfokú végzést megsemmisítette és az ügyben új eljárás lefolytatását rendelte el. A másodfokú hatóság indoklásában kifejtette, hogy az új eljárás során további bizonyítással, a nyilatkozatok ellentmondásosságának tisztázásával meg kell arról győződni, hogy az állattartó részéről valóban megállapítható-e az állatelhagyás. Mindezek alapján 2012. október 31-én új eljárás indult Z.-vel szemben. A tényállás tisztázása érdekében 2012. november 26-án egyeztető tárgyalásra került sor. A tárgyaláson tanúként meghallgatásra D. egyesület alelnöke, valamint A.

D. egyesület alelnöke tanúvallomása alapján Z. 2010. május 7-én fogadta örökbe a C hívónevű ebet. Az örökbefogadást követően az egyesület önkéntese rendszeresen kijárt a családhoz és ellenőrizte az állattartást. Majd ez elmaradt. 2011-ben E kutyamentő egyesület találta meg az utcán a kutyát. Visszavitték a családhoz újabb esélyt adva nekik. Tavaly augusztusában A.-tól kaptak egy telefonhívást, hogy C hívónevű ebet az utcán találták. D. egyesület önkéntese elment a kutyáért, majd a kutyát visszavitték Z.-nek. Z. visszaadta az oltási könyvet, az eb pedig ideiglenes befogadónál lett elhelyezve.

A. az alábbi nyilatkozatot tette: 2012. augusztus 15-én egy önkéntes hölgy telefonon értesítette A.-t, hogy talált egy kutyát. A. kiment a helyszínre, a chip alapján azonosította a kutyát, majd értesítette D. egyesületet. A. telefonon beszélt Z.-vel, aki elmondta, hogy nem kell neki a kutya. A. estére elhelyezte ideiglenesen az ebet. A. felkereste Z.-t a lakásán, de nem nyitott ajtót. Ezután tett feljelentés A. a rendőrségen.

Z. a tárgyaláson nem jelent meg. A részére kiküldött küldemény „a címzett a küldeményt nem kereste” jelzéssel érkezett vissza. Ezért a jegyző adategyeztetés végett megkereste az Okmányügyi és Ügyfélszolgálati Irodát. Tájékoztatásuk alapján Z. lakóhelye T. utca 10. szám alatt található. A címére küldött idézést a posta 2012. november 14-én és 2012. november 21-én kísérelte meg kézbesíteni, Z. az állatvédelmi hatóságnál nem jelent meg, az új eljárásban nyilatkozatot nem tett.

A C hívónevű eb szökése után Z. nem fogadta vissza az ebet. Az állat oltási könyvét visszaadta D. egyesületnek, végleg lemondva az eb tulajdonjogáról. D. egyesület honlapján a gazdit keresők között a C hívónevű eb is gazdára vár. Mindezek alapján és a beszerzett bizonyítékokat egyenként és összességükben értékelve megállapította a jegyző, hogy Z. a C hívónevű kutya tulajdonjogával, tartásával felhagyott, az állat szökését nem akadályozta meg. Ezért Z.-vel szemben – az állatvédelmi bírságról szóló 244/1998. (XII. 31.) kormányrendelet 1. számú mellékletének részét képező táblázat f) pontja és a kormányrendelet 4. számú mellékletének részét képező táblázat c) és h) pontja alapján - kettőszáznegyvenezer forint állatvédelmi bírságot szabott ki.

3. AZ ÁLLATVÉDELMI KÉPZÉSEN VALÓ RÉSZVÉTELRE KÖTELEZÉS

Az állattartó – az állatvédelmi bírság kiszabása helyett vagy azzal egyidejűleg – állatvédelmi oktatáson, képzésen való részvételre kötelezhető. E képzés célja az állatok gondozásának, a velük való helyes bánásmódnak az elsajátítása. Ha az állatvédelmi képzésen való részvételre kötelezett állattartó a kötelezettségének önként nem tesz eleget, az állatvédelmi képzés, illetve annak hátralévő része helyébe állatvédelmi bírság lép. Az állatvédelmi képzés, illetve annak hátralévő része helyébe lépő állatvédelmi bírság mértékét úgy kell megállapítani, hogy egy nap képzésen való részvételnek ötvenezer forint állatvédelmi bírság felel meg. Az állatvédelmi képzésen való részvétel állatvédelmi bírságra történő átváltoztatása esetén a bírság összege legalább százezer forint.

„Mindez azért indokolt, mert az állatok kárára történő cselekmények hosszú távú visszaszorításának – a kapcsolódó tudományterületek szakértőinek egyöntetű véleménye szerint – leghatékonyabb eszköze a tudatformálás. Az állattartói szabályok megsértése gyakran abból következik, hogy a mulasztó nincs tisztában az állatok igényeivel, esetleg nem tekinti őket érző lénynek. A tudatlanság, a téves beidegződés, illetve szemléletmód legkönnyebben oktatással változtatható meg.”³⁹ Vagyis e szabály bevezetésének indoka az, hogy a tudatlanság, a téves beidegződés, illetve szemléletmód okozta mulasztás esetén az állattartónak – az állatvédelmi oktatáson való részvételre kötelezésével – formálja annak állattartási szemléletmódját, elősegítve a felelős állattartás eszméjének érvényre jutását.

³⁹ T/4247. számú törvényjavaslat az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény módosításáról részletes indoklás.

4. AZ ÁLLATTARTÁSTÓL ELTILTÁS

Az állattartástól eltiltásnak két esetét határozza meg az Ávtv, amelyek a következők:

- A. Az első esetben állatvédelmi bírság kiszabása mellett csak a kedvtelésből tartott állat⁴⁰ tartásától lehet eltiltani az állattartót az alábbi konjunktív – együttes – feltételek fennállása esetén:
 - AA) ha az állatok védelmére és kíméletére vonatkozó jogszabály vagy hatósági határozat rendelkezését szándékosan vagy ismételten megszegi és
 - AB) ezzel állatának maradandó egészségkárosodását vagy pusztulását okozza és
 - AC) a kedvtelésből tartott vagy a jövőben tartandó állat jóléte állatvédelmi bírság kiszabásával és az állatvédelmi képzésen részvételre kötelezéssel sem biztosítható.

Az eltiltás időtartama 2-8 év, amelyet a jogsértés súlyától függően kell meghatározni.

Ez esetben az állatvédelmi hatóság kijelöléséről szóló 334/2006. (XII. 23.) kormányrendelet állatvédelmi hatóságként a tartás helye szerint illetékes település, a fővárosban a kerületi önkormányzat jegyzőjét, az élelmiszerlánc-biztonsági és állategészségügyi igazgatóságot, valamint a környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőséget jelöli ki.

- B. A második esetben szintén állatvédelmi bírság kiszabása mellett, de csak az érintett állatfaj tartásától lehet eltiltani az állattartót az alábbi konjunktív – együttes – feltételek fennállása esetén:
 - BA) ha az állattartó az állatok védelmére és kíméletére vonatkozó jogszabály vagy hatósági határozat rendelkezését szándékosan vagy ismételten megszegi és
 - BB) ezzel állatának maradandó egészségkárosodását vagy pusztulását okozza és
 - BC) a tartott vagy a jövőben tartandó állat jóléte állatvédelmi bírság kiszabásával és az állatvédelmi képzésen részvételre kötelezéssel sem biztosítható.
- Itt hangsúlyozni kell, hogy nem kedvtelésből tartott állat tartásától való eltiltásról van szó.
Az eltiltás időtartama megegyezik az első esetben írtakkal.

Ez esetben az állatvédelmi hatóság kijelöléséről szóló kormányrendelet állatvédelmi hatóságként a tartás helye szerint illetékes települési, a fővárosban a kerületi önkormányzat jegyzője, valamint az élelmiszerlánc-biztonsági és állategészségügyi igazgatóság jár el.

Az állattartástól eltiltás szabály bevezetésének indoka az, hogy „amennyiben az állattartó szándékosan vagy ismételten szegi meg a felelős állattartás szabályait, feltételezhető, hogy sem állatvédelmi bírság kiszabásával, sem állatvédelmi képzésen való részvételre kötelezéssel nem biztosítható a mulasztó által tartott vagy a jövőben tartandó állatok jóléte, ezért indokolt biztosítani a lehetőséget, hogy a hatóság bizonyos körülmények teljesülésekor újabb feltételekhez kösse, esetleg korlátozza az állattartást.”⁴¹

5. Az állatok tartása, egészségi állapota tekintetében rendszeres jelentéstételre kötelezés vagy az érintett állatfaj vonatkozásában tartási gyakorlattal rendelkező személy igénybevételére kötelezés

E szankciók alkalmazására állatvédelmi bírság kiszabása mellett akkor kerülhet sor, ha:

- a) az állattartó nem kedvtelésből tartott állatot tart, és
- b) az állatok védelmére vonatkozó jogszabályokat vagy hatósági határozat rendelkezését szándékosan vagy ismételten megsérti, és
- c) ezzel állatának maradandó egészségkárosodását vagy pusztulását okozza, és
- d) az állatvédelmi képzésen részvételre kötelezéssel sem biztosítható.

A kötelezettségeket a jogsértés súlyától függően 2-8 évig terjedő időtartamra lehet elrendelni.

⁴⁰ A kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról szóló 41/2010. (II. 26.) kormányrendelet 1. § (2) a) *kedvtelésből tartott állat*: a rendszertani besorolásától függetlenül minden olyan állat, amelyet nem kizárólag tudományos kutatás, állati eredetű termék előállítása, igavonás, teherhordás, természetvédelem, géntartalék- védelem és – eb és macska kivételével – közcélú bemutatás céljából tartanak, tenyésztenek, forgalmaznak, továbbá az az állat, amelyet más kedvtelésből tartott állat táplálása céljából tartanak és szaporítanak, valamint a nem gazdasági céllal tartott haszonállat, és a vadászatra használt állat.

⁴¹ T/4247. számú törvényjavaslat az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény módosításáról részletes indokolás.

E szankciók tekintetében az állatvédelmi hatóság kijelöléséről szóló kormányrendelet értelmében állatvédelmi hatósággént a tartás helye szerint illetékes települési, a fővárosban a kerületi önkormányzat jegyzője, valamint az élelmiszerlánc-biztonsági és állategészségügyi igazgatóság jár el.

6. Az állat megfelelő helyre való elszállítása és a várható tartási költségek tulajdonos általi megelőlegezésének elrendelése

Az állat megfelelő helyre való elszállítása és a várható tartási költségek tulajdonos általi megelőlegezésének elrendelésére két együttes feltétel fennállása esetén kerülhet sor, amelyek a következők:

- a) ha az állattartó az Ávtv.-ben vagy külön jogszabályban foglalt rendelkezéseket nem vagy nem megfelelően teljesíti, és
- b) ezáltal az állat vagy ember egészségét súlyosan veszélyezteti.

Amennyiben ezen együttes feltételek bekövetkeznek, az állatvédelmi hatóság előír egy időpontot, ameddig az állattartónak gondoskodnia kell a jogszabályszerű állattartási feltételek biztosításáról és azok teljesítéséig az állatot megfelelő helyre elszállítja – ezalatt gyepmesteri telepet vagy állatmenhelyet kell érteni – és a várható tartási költségek megelőlegezését rendeli el. Ha az állattartó a feltételeket teljesíti az előírt időpontig, akkor részére az elszállított állatot vissza kell szolgáltatni, ellenkező esetben az állat elkobzásáról rendelkezik az állatvédelmi hatóság.

A szankciót kiszabó állatvédelmi hatóság a jegyző, illetve a járási hivatal.

A továbbiakban egy – a szankcióhoz kapcsolódó – jogesetet mutatok be. Adatvédelmi szempontokra tekintettel nevek nem kerülnek feltüntetésre.

Az állatvédelmi hatóság kóbor ebek elszállítása, valamint névtelen lakossági bejelentés kivizsgálása érdekében 2012. október 10-én előzetes értesítés nélküli helyszíni ellenőrzést tartott részben A, valamint M. Város Önkormányzat tulajdonát képező telephelyen, az ebek nem megfelelő tartásának ellenőrzésére vonatkozóan. A hatóság a helyszíni szemle során megállapította, hogy a gyepmesteri telepen, melynek nagy része önkormányzati tulajdon, A. olyan körülmények között tartja a kutyákat, amely sérti az állatvédelmi törvényben megfogalmazott, az állat tartásának általános szabályait, valamint az állattartás nem felel meg a 41/2010. (II. 26.) kormányrendelet előírásainak sem. Ennek megfelelően egy kutya kivételével minden, a területen található kutyának az azonnali elszállítását rendelte el a jegyző.

7. AZ ELKOBZÁS

Az elkobzás intézménye körüli problémák az új szabálysértési törvény⁴² hatályba lépésével kezdődtek. A korábbi szabálysértési törvény (a továbbiakban: Sztv.)⁴³ értelmében ugyanis a jegyző volt az általános szabálysértési hatóság. A helyi állattartási rendeletek az állattartási szabályok megsértése esetére pedig szankcióként előírták az elkobzást. Ennek meg is volt a jogalapja, hiszen az Sztv. kimondta, hogy „ha törvény vagy önkormányzati rendelet lehetővé teszi, a hatóság elkobozza azt a dolgot...” E jogszabályi rendelkezés ellenére volt olyan helyi önkormányzat, amely nem rögzítette az állattartási rendeletben az elkobzást, mint szankciót, a gyakorlatban pedig alkalmazta azt, azaz jogellenesen járt el. Az új szabálysértési törvény azonban változásokat hozott, amelyek közül a témát érintően a legfontosabbak: a jegyző, mint szabálysértési hatóság megszűnt és az önkormányzatoknak 2012. május 31-ig hatályon kívül kellett helyezniük az önkormányzati rendeletek szabálysértési rendelkezéseit, így az állattartási rendeletek vonatkozó szabályait is. Vagyis már nem lehetett a helyi állattartási szabályok megsértésével szemben szabálysértési eljárást indítani a jegyzőnek és szankcióként nem volt alkalmazható az elkobzás. Ezt követően rövid időn belül módosításra került a Ket., beiktatták az elkobzás szabályait a korábbi Sztv.-ben foglaltakkal azonos módon. Ezzel egy rövid időre megoldódott az elkobzás problémája, ugyanis 2012. május 31-től az önkormányzatok ún. tiltott közösségellenes magatartásként határozták meg az állattartási szabályok megsértését és közigazgatási eljárás keretében vizsgálták az ügyeket, amely eljárások végén akár sor kerülhetett az állatok elkobzására, hiszen az önkormányzat rendeletében szabályozhatta azt. 2012. november 15-én azonban módosításra került a Ket. elkobzást szabályozó rendelkezése a következőképpen:

94/B. § (1) Ha törvény lehetővé teszi, a hatóság elkobozza azt a dolgot,

- a) amelyet a jogsértés elkövetéséhez eszközül használtak vagy arra szántak,
- b) amelynek birtoklása jogszabályba ütközik, vagy amely veszélyezteti a közbiztonságot,

⁴² 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről.

⁴³ 1999. évi XIX. törvény a szabálysértésekről.

- c) amely jogsértés elkövetése útján jött létre,
- d) amelyre a jogsértést elkövették, vagy amelyet a jogsértés befejezését követően e dolog elszállítása céljából használtak,
- e) amelyet a jogsértő a jogsértés elkövetéséért a tulajdonostól kapott vagy annak hozzájárulásával mástól kapott.

Vagyis 2012. november 15-től csak akkor jogosult a hatóság az állatot elkobozni, ha az elkobzást törvény lehetővé teszi. Az Ávtv.-től nem idegen joghátrány az elkobzás intézménye, ugyanis egyrészt a törvény 24/C. § (4)-(5) bekezdéseiben – a veszélyes ebek kapcsán –, másrészt a 45/B. § (2) bekezdésében rendelkezik arról. Vagyis az Ávtv. jelenleg az elkobzásnak két esetkörét szabályozza, amelyek a következők:

- a) Az állatvédelmi hatóság a veszélyes eb azonnali elkobzását három esetben rendelheti el. Egyrészt akkor, ha az súlyos vagy maradandó kimenetelű sérülést okoz embernek, másrészt, ha az halálos kimenetelű sérülést okoz embernek, harmadrészt pedig akkor, ha az ebtartó veszélyes eb tartási engedélyét visszavonják. A jogerős határozattal elrendelt elkobzás költségei az eb tulajdonosát terhelik.
- b) Ha az állattartó az Ávtv.-ben vagy külön jogszabályban foglalt rendelkezéseket nem vagy nem megfelelően teljesíti és ez által az állat vagy ember egészségét súlyosan veszélyezteti az állatvédelmi hatóság az állat tulajdonosának költségére elrendelheti – a feltételek biztosításáig – az állat megfelelő helyre való szállítását és a várható tartási költségek tulajdonos általi megelőlegezését. Ha az állattartó az állatvédelmi hatóság által előírt időpontig gondoskodik a jogszabályszerű állattartási feltételek biztosításáról, akkor az elszállított állatot részére vissza kell szolgáltatni, ellenkező esetben az állatvédelmi hatóság az állatot elkobozza. Az állatvédelmi hatóság gondoskodik az állat tulajdonjogának átruházásáról, ha ezt jogszabály kizárja vagy az eredménytelen, az állat végleges elhelyezéséről. Az állat a korábbi tulajdonosának, illetve korábbi tartási helyére nem adható ki. Ha az állat végleges elhelyezése csak rendszeres költségráfordítással biztosítható, a korábbi tulajdonos a jogsértés súlyától, ismétlődésétől függően legfeljebb 12 hónapra jutó költség fizetésére kötelezhető. Az elhelyezés eredménytelensége esetén – hat hónap elteltével – az állat életét megengedett módon ki lehet oltani. Az Ávtv. törvény alapján elkobzott állat tulajdonjoga törvény eltérő rendelkezése hiányában az államra száll. Összességében tehát megállapítható, hogy ez esetben az elkobzásra csak akkor kerülhet sor, ha az állatvédelmi hatóság által előírt időpontig az állattartó a jogszabályi feltételeket nem teljesíti.

Véleményem szerint az Ávtv.-ben egy külön fejezetben – „Alkalmazandó szankciók” címmel – kellene rendelkeznie a jogalkotónak a szankciókról, hiszen mint ahogyan az a tanulmányból is kitűnik, sokféle joghátrány alkalmazása áll az állatvédelmi hatóság rendelkezésére és jelenleg ezek a törvényben szétszórtnak, részben a veszélyes ebek, részben az állatvédelmi bírság szabályai, részben pedig a záró rendelkezések között találhatók. Álláspontom szerint így fennáll annak a lehetősége, hogy a jogalkalmazás során egy-egy, esetleg az adott ügyben alkalmazható szankció elkerüli a hatóság figyelmét. Véleményem szerint az Ávtv. „Alkalmazandó szankciók” c. fejezete kiegészülhetne az elkobzás egy harmadik esetkörével is. Javaslom, hogy az Ávtv. említett fejezete tartalmazza a következőket: „Az állatok védelmére és kíméletére vonatkozó jogszabály vagy hatósági határozat különösen súlyos vagy ismételt megsértése esetén az állatvédelmi hatóság elrendelheti az állat elkobzását az állat tartójától.” Ezt azért tartom indokoltnak, mert lehetnek olyan esetek, amikor az állat érdekében indokolt a visszaadási feltételek teljesítése nélküli elkobzás. Álláspontom szerint e rendelkezésnek az állatvédelmi bírság és az állattartástól eltiltás szabályai között kell elhelyezkednie, mert úgy vélem, hogy az állatvédelmi bírság enyhébb, míg az állattartástól eltiltás súlyosabb joghátrány, ugyanis ez utóbbi rendelkezés alkalmazására csak az állat maradandó egészségkárosodása vagy pusztulása esetén van lehetőség. Véleményem szerint az elkobzásnak az állat maradandó egészségkárosodásának, elpusztulásának megelőzését is szolgálnia kell.

Az állattartó megjelölése az elkobzás szabályában nagyon fontos, mert az Ávtv. rögzíti a 3 § 1. pontjában az állattartó fogalmát, aki egyrészt az állat tulajdonosa, másrészt az, aki az állatot vagy állattármányt gondozza, felügyeli. A Ket. kimondja a 94/B § (2) bekezdésében, hogy „Ha törvény eltérően nem rendelkezik, az (1) bekezdés a) és b) pontja esetében

- a) az elkobzást nem lehet elrendelni, ha a dolog nem a jogsértő tulajdona, kivéve, ha a tulajdonos a jogsértésről előzetesen tudott és a dolog ilyen célú használatába beleegyezett
- b) az elkobzás kivételesen mellőzhető, ha az a jogsértőre vagy a dolog tulajdonosára a jogsértés súlyával arányban nem álló, méltánytalan hátrányt jelentene.”

Véleményem szerint, ha élő állatról van szó, az elkobzást akkor is lehetővé kell tenni, hogyha az állat nem a jogsértő tulajdona, hanem azt más személy gondolja, felügyeli. Ha pedig az Ávtv. elkobzás szabályában az állattartó nem kerül feltüntetésre, akkor a nem tulajdonostól nem kerülhet sor az állat elkobzására a Ket. értelmében.

A Ket. és az Ávtv. továbbá rögzíti, hogy „Ha törvény eltérően nem rendelkezik, az elkobzott dolog tulajdonjoga az államra száll.” Az Ávtv.-be ezért kifejezetten bele kellene fogalmazni, hogy: „Az elkobzott állat tulajdonjogát, elhelyezését illetően az önkormányzatok együttműködnek az állatvédelemmel foglalkozó civil szervezetekkel. Külön megállapodás alapján az önkormányzatok átengedhetik az elkobzott állat tulajdonjogát állatvédelmi civil szervezeteknek.” Véleményem szerint fontos az önkormányzatok és az állatvédelemmel foglalkozó civil szervezetek közötti együttműködés törvényi szintű deklarációja. Ennek keretében kerülhet sor az együttműködési megállapodások megkötésére az önkormányzatok és a civil szervezetek között. Ilyen jellegű megállapodás kötése mindkét fél számára előnyös lehet, hiszen az önkormányzatoktól ezáltal elkerülhetnek a „költségigényes” feladatok, az állatvédő civil szervezetek pedig szakszerűen, felelősségteljesen képesek biztosítani az elkobzott állat gondozását, esetleges rehabilitációját és végső célként örökbe adását.

Álláspontom szerint az elkobzást elrendelő állatvédelmi hatóságnak a jegyzőnek kell lennie. Így indokolt az állatvédelmi hatóság kijelöléséről szóló 334/2006. (XII. 23.) kormányrendelet módosítása is, mégpedig a következőképpen: 2. § (6) Az Ávtv. 43. § (9) bekezdésében foglaltak tekintetében állatvédelmi hatósággént a tartás helye szerint illetékes települési, a fővárosban a kerületi önkormányzat jegyzője jár el.

8. ÖSSZEGZÉS

Az utóbbi két év jelentős pozitívumokat hozott a magyar állatvédelem jogának fejlődésében. Ebben az időszakban a jogalkotás nagy lendületet vett, és felzárkózni látszik a nyugat-európai szemlélethez. Jelen tanulmány a hazai jogalkotási folyamatának csak egy apró szegmensét fogja át: az állatvédelmi törvény szankciórendszerét. Fontosnak tartom ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az állatvédelmi szabályok megsértése esetén alkalmazható felelősségre vonási módokat, szankciókat nem csak az Ávtv. tartalmazza - amint arra a tanulmány is utal - hanem azok más jogszabályokban, sőt más jogágakban is megjelennek, így például az állatkínzás napjainkban már büntetőjogi tényállásnak minősül, és az arra vonatkozó szabályokat a Btk. tartalmazza.⁴⁴ A más jogszabályokban található szankciók vizsgálatára jelen tanulmányban a terjedelmi korlátok miatt nem térek ki. Az állatvédelmi törvény szankciórendszerével kapcsolatos elemzések eredményei az alábbiak szerint összegezhetők.

Az állatvédelemmel kapcsolatos állami feladatok ellátásának, valamint az önkormányzati feladatok támogatásának három állami pénzügyi forrása van:

- a) a központi költségvetésben állatvédelemre előirányzott pénzösszegek,
- b) az állatvédelmi hozzájárulás,
- c) az állatvédelmi bírság.

Az állatvédelmi feladatok pénzügyi fedezetének egyik forrása az állatvédelmi bírság, amelyet az Ávtv. keretjellel szabályoz. A részletszabályok kormányrendeletben kerültek meghatározásra.

Állatvédelmi bírság kiszabása helyett vagy azzal egyidejűleg az állattartót egyrészt a hiányosságok kijavítására, pótlására kell kötelezni, másrészt az állattartó állatvédelmi oktatáson való részvételre kötelezhető. E képzés célja az állatok gondozásának, a velük való helyes bánásmódnak az elsajátítása. Ha az állatvédelmi képzésen való részvételre kötelezett állattartó a kötelezettségének önként nem tesz eleget, az állatvédelmi képzés, illetőleg annak hátralévő része helyébe állatvédelmi bírság lép.

Az állattartástól eltiltásra állatvédelmi bírság kiszabása mellett akkor kerülhet sor, ha az állat tartója az állatok védelmére vonatkozó jogszabályok vagy hatósági határozat rendelkezésének szándékos vagy ismételt megsértésével állatának maradandó egészségkárosodását vagy elpusztulását okozza, és a kedvtelésből tartott vagy a jövőben tartandó állat jóléte állatvédelmi bírság kiszabásával és az állatvédelmi képzésen való részvételre kötelezéssel sem biztosítható. Az eltiltás időtartama 2-8 év.

Az állatvédelmi hatóság az előírt konjunktív feltételek fennállása esetén az állattartót az állatok tartása, egészségi állapota tekintetében rendszeres jelentéstételre vagy az érintett állatfaj vonatkozásában tartási gyakorlattal rendelkező személy igénybevételére kötelezheti.

⁴⁴ 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

Ha az állattartó az Ávtv.-ben vagy külön jogszabályban foglalt rendelkezéseket nem vagy nem megfelelően teljesíti és ez által az állat vagy ember egészségét súlyosan veszélyezteti az állatvédelmi hatóság az állat tulajdonosának költségére elrendelheti – a feltételek biztosításáig – az állat megfelelő helyre való szállítását és a várható tartási költségek tulajdonos általi megelőlegezését. Ha az állattartó az állatvédelmi hatóság által előírt időpontig gondoskodik a jogszabályszerű állattartási feltételek biztosításáról, akkor az elszállított állatot részére vissza kell szolgáltatni, ellenkező esetben az állatvédelmi hatóság az állatot elkobozza.

Az elkobzás intézménye körüli problémák az új szabálysértési törvény⁴⁵ hatályba lépésével kezdődtek. A korábbi szabálysértési törvény (a továbbiakban: Sztv.)⁴⁶ értelmében ugyanis a jegyző volt az általános szabálysértési hatóság. A helyi állattartási rendeletek az állattartási szabályok megsértése esetére pedig szankcióként előírták az elkobzást. Ennek meg is volt a jogalapja, hiszen az Sztv. kimondta, hogy „ha törvény vagy önkormányzati rendelet lehetővé teszi, a hatóság elkobozza azt a dolgot...” E jogszabályi rendelkezés ellenére volt olyan helyi önkormányzat, amely nem rögzítette az állattartási rendeletben az elkobzást, mint szankciót, a gyakorlatban pedig alkalmazta azt. Az új szabálysértési törvény azonban változásokat hozott, amelyek közül a témát érintően a legfontosabbak: a jegyző, mint szabálysértési hatóság megszűnt és az önkormányzatoknak 2012. május 31-ig hatályon kívül kellett helyezniük az önkormányzati rendeletek szabálysértési rendelkezéseit, így az állattartási rendeletek vonatkozó szabályait is. Vagyis már nem lehetett a helyi állattartási szabályok megsértőivel szemben szabálysértési eljárást indítani a jegyzőnek és szankcióként nem volt alkalmazható az elkobzás. Ezt követően rövid időn belül módosításra került a Ket., beiktatták az elkobzás szabályait a korábbi Sztv.-ben foglaltakkal azonos módon. Ezzel egy rövid időre megoldódott az elkobzás problémája, ugyanis 2012. május 31-től az önkormányzatok ún. tiltott közösségellenes magatartásként határozták meg az állattartási szabályok megsértését és közigazgatási eljárás keretében vizsgálták az ügyeket, amely eljárások végén akár sor kerülhetett az állatok elkobzására, hiszen az önkormányzat rendeletében szabályozhatta azt. 2012. november 15-én azonban módosításra került a Ket. elkobzást szabályozó rendelkezése, aminek következtében 2012. november 15-től csak akkor jogosult a hatóság az állatot elkobozni, ha az elkobzást törvény lehetővé teszi. Az Ávtv.-től nem idegen joghátrány az elkobzás intézménye, ugyanis egyrészt a törvény 24/C. § (4)-(5) bekezdéseiben – a veszélyes ebek kapcsán –, másrészt a 45/B. § (2) bekezdésében rendelkezik arról. A szerző álláspontja szerint az Ávtv.-ben egy külön fejezetben – „Alkalmazandó szankciók” címmel – kellene rendelkeznie a jogalkotónak a szankciókról. A javasolt megoldás átláthatóbbá tenné a jogi szabályozást, ami több szempontból is előnyös lenne. Egyrészt megkönnyítené a jogalkalmazó szervek munkáját, másrészt hatékonyabban segíthetné elő az ügyfelek önkéntes jogkövető magatartását.

A szankciókkal kapcsolatban egyrészt a szabályozási előnyökre kívántam felhívni a figyelmet, másrészt a keletkezett szabályozási problémákra, esetleges hiányosságokra. Ez utóbbiakra – a jogszabályok és a jogi szakirodalom áttekintését követően – igyekeztem önálló, megalapozott megoldási javaslatokat kidolgozni, amelyek hasznosíthatóak a jogalkotás és a jogalkalmazás során egyaránt.⁴⁷

9. LEGAL SANCTIONS IN HUNGARIAN ANIMAL PROTECTION LAW

The study is a critical analysis of the animal protection under Hungarian law, in particular Act No. XXVIII of 1998 On the protection and humane treatment of animals. These are the fines imposed by the administrative authorities to persons violating the rules of animal protection, the duty of the owner to take part in animal protection training, the prohibition to keep the animal abused and the confiscation of the same. The proceeds of the administrative fines are to be spent on animal protection projects.

The author points out the practical and principal deficiencies of the current legal regulation of animal protection in Hungary. After an overview of the practice and the proposal submitted in the legal literature, the author contrasts the draft of the law with its final version that became law which is less satisfactory. Thus, there is a great deal to be improved in law and practice.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Zoltán Ödön: *Az állatvédelmi törvény után*. Magyar jog, 1999. 4. szám
2. Zoltán Ödön: *Az állatvédelem jogi rendje*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2000.
3. Paulovics Anita: *Gondolatok a közigazgatási szerv hallgatásáról*. Jogtudományi Közlöny, 2000. évi 3. szám

⁴⁵ 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről.

⁴⁶ 1999. évi XIX. törvény a szabálysértésekről.

⁴⁷ Kézirat lezárva: 2013. március 4.

4. Paulovics Anita: *Állatvédelem az EU jogharmonizáció tükrében*. Virtuóz Kiadó, Budapest, 2002.
5. Paulovics Anita: *Az ügyféli jogokat biztosító garanciális rendelkezések az 1981. évi I. törvényben*. Jogtudományi Közlöny, 2001. évi 4. szám
6. Paulovics Anita: *Az állatvédelem jogi szabályozása 1985-2005*. A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990-2005 jog, rendszerváltozás, EU-csatlakozás II. kötet, Gondolat-ELTE ÁJK, Budapest, 2007.
7. Paulovics Anita: *Jogorvoslat és jogerő a magyar közigazgatási eljárásjogban*. Jogtudományi Közlöny, 2009. évi 9. szám
8. <http://www.origo.hu/itthon/20121120-harmincmillios-birsagot-szabtak-ki-zalaban-egy-kutyaszallitmany-miatt.html>

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK

1. 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
2. 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről
3. 1999. évi XIX. törvény a szabálysértésekről
4. 2003. évi XCII. törvény az adózás rendjéről
5. 2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól
6. 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról
7. 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről
8. 244/1998. (XII. 31.) kormányrendelet az állatvédelmi bírságról
9. 334/2006. (XII. 23.) kormányrendelet az állatvédelmi hatóság kijelöléséről
10. 41/2010. (II. 26.) kormányrendelet a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról

**DR. MISKOVICS MARIANN: A FEGYVERESEN ÉS FELFEGYVERKEZVE TÖRTÉNŐ ELKÖVETÉS
KIALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON - DE, MARTON GÉZA ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI
DOKTORI ISKOLA**

I. BEVEZETÉS

Ahogy már Cervantes is megfogalmazta a XVI. században, a fegyverek rendkívül fontos szerepet töltenek be egy országban, védik az államrendet, óvják az állampolgárokat, valamint lehetővé teszik, hogy a konfliktusok megoldhatóak legyenek. Azonban a fegyverek használata nemcsak a „jó” érdekében történhet, egyre több bűncselekményt követnek el fegyveresen és felfegyverkezve, egyre több gondot okoz a fegyverek jelenléte a civil szférában, amely nem mindig párosul a törvényekben, illetve rendeletekben meghatározott fegyvertartási céllal.⁴⁸

A fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés is egyre gyakrabban jelenik meg a különböző bűncselekményeknél, mint minősítő körülmény. Azonban ezek a minősítő körülmények nem kizárólag a modern kor büntetőjogászainak vívmányai közé tartoznak, már korábban is megjelentek és szerepet játszottak az ítélezésben.

Az alábbiakban a fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés magyar büntetőjogban való megjelenését és szabályozásának történetét mutatom be egészen a korai, középkori jogszabályoktól kezdve az újkori szigorodó szabályozáson át egészen a modern kori, hatályos rendelkezésekkel⁴⁹ bezárólag. A jogszabályok pontos áttekintése során bemutatom, elemzem a rendelkezéseket, továbbá a kapcsolódó bírói gyakorlatot is felhasználva alkotok képet e két speciális minősítő körülményről.

II. A fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés korai szabályozása

Amint azt a fentebb már említettem, a fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés szabályozásának alapjai már a középkorban lefektetésre kerültek, az uralkodók saját és a nemesség biztonsága érdekében vezettek be korlátozásokat a fegyverekre vonatkozóan, amelyeket a fegyverekkel történő elkövetés szigorúbb büntetése követett.

1. A szabályozás kialakulása és fejlődése 1526-ig

Az első fegyveresen, felfegyverkezve történő elkövetéssel kapcsolatos szabályozás már rendkívül korán, a XI. században, Szent László király uralkodásának idején jelent meg. A király Dekrétomainak Második Könyvében az emberölésről szóló 8. fejezetben az elkövetőt tömlöcbe vetéssel és vagyonának felosztásával lehetett büntetni, ha az emberölés kivont karddal történt.⁵⁰ Itt már egyértelműen megállapítható, hogy a kivont kard, mint minősítő körülmény jelent meg, ráadásul a mai fogalmakat tekintve felfegyverkezve történő elkövetésnek minősülne, hiszen élet kioltására alkalmas eszköznek tekinthető.

Bár közvetlenül nem e két jogintézményre vonatkozik, mégis célszerű kiemelni Hunyadi Mátyás egyik törvénycikkét, amely arról rendelkezik, hogy a kocsmákban gyakran előforduló emberölés, sebesítés, verekedés, veszekedés és más gonosztettek miatt ilyen helyekre tilos fegyvert bevinni.⁵¹ E jogszabályban az uralkodó az említett bűncselekmények minősítő körülményeként szabályozta a felfegyverkezve történő elkövetést, azonban arról már nem rendelkezett, hogy milyen büntetés sújthatja az olyan személyeket, akik e törvénycikk előírásait megszegték...

2. A fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés a rendiség idején

E két jogintézmény fejlődése a XV. század közepétől kezdve lelassult és egyre kevesebb uralkodó foglalkozott ezzel a témával, nem módosították a régi szabályozást, csak a XVI. század második felében született két olyan törvénycikk, amely már igyekezett újítani a régebbi, elavult rendelkezéseken.

E korszakban az első ilyen jogforrás az I. Ferdinándhoz köthető 1563. évi LXVII. törvénycikk volt, amely azonban nemcsak e két minősítő körülményről rendelkezett, hanem egy új bűncselekményt is létrehozott, amely a mai fogalmak szerint a löfegyverrel és lőszerezéssel való visszaélés fogalmának felelne

⁴⁸ 253/2004. (VIII. 31.) kormányrendelet a fegyverekről és lőszerekről

⁴⁹ A jelenleg hatályos, 1978. évi IV. törvényben foglaltakat már nem vizsgálom, csak az új, 2012. évi C. törvénnyel hasonlítom majd össze egy későbbi tanulmányban.

⁵⁰ Szent László Király Dekrétomainak Második Könyve 8. Fejezet az emberölésről

⁵¹ 1486. évi LXVI. törvénycikk aki korcsmába akar menni, a fegyverét tegye le

meg. A jogszabályban foglaltak szerint az olyan keresztények, akik törököknek fegyvert vagy más tiltott dolgokat visznek, halállal is büntethetők. A véghelyeknek kapitányait olyan kötelezettség is terhelte, amely szerint vigyázniuk kellett arra, hogy ilyen dolgokat, eszközöket ne szállítsanak az ellenségnek.⁵²⁵³ E rendelkezések azért tekinthetők e körbe tartozónak, mert gyakorlatilag az ellenség támogatásának bűncselekményét valószínűsítik meg egy olyan minősítő körülménnyel, amely – bár a jelenleg hatályos törvényben nem szerepel ilyen formában – abban az időben különös jelentőséggel bírhatott.

I. Rudolf király törvénycikke azonban már egy újítást is tartalmazott az eddigi jogszabályokhoz képest, ugyanis már előírta, hogy a peres felek nem harcolhatnak egymással szemben fegyvert használva, hanem a törvényekre kell hivatkozniuk a perek során.⁵⁴ E rendelkezés a gyakorlatban azt jelentette, hogy a pereskedés során a fegyvert használó felet büntetéssel lehetett sújtani.

A fegyveresen, felfegyverkezve történő elkövetésre vonatkozóan az első olyan jogszabály, amely már ténylegesen foglalkozott e minősítő körülményekkel az 1795-ös büntetőkódex tervezet volt, amely már II. József modernizálási kísérleteihez kötődött. A javaslat II. részében már megjelenik a fegyverviselés engedélyezése, amely az emberöléshez kötődött, hátrányaként pedig azt kell kiemelni, hogy az ilyen rendelkezések növelik a bűncselekmények számát.⁵⁵

III. Fegyveresen és felfegyverkezve – büntetőjogszabályok a kiegyezéstől I. világháborúig

A dualizmus korától már rendkívül felgyorsult a jogalkotás, amelyből nem maradhatott ki a büntetőjog sem, amelynek eredményeként született meg a Csemegi-kódex, amelyet többször is módosítottak, valamint ekkor került megalkotásra több olyan törvénycikk is, amelyek kiemelt jelentőséggel bírnak a fegyveresen és a felfegyverkezve történő elkövetés területén. Az alábbiakban e jogszabályok vonatkozó rendelkezéseit mutatom be részletesen.

1. A Csemegi-kódex vonatkozó rendelkezései

A dualizmus-korabeli magyar jogalkotás egyik legfontosabb és legnagyobb jelentőséggel bíró jogszabálya az 1878. évi V. törvénycikk, a Csemegi-kódex, amelyben már ténylegesen és a mai értelemezés közel álló módon jelent meg a fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés.

A Csemegi-kódex – bár rendkívül modern és haladó jogszabálynak tekinthető – mégsem tartalmaz rendelkezéseket a fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetéssel kapcsolatban. Használja a fogalmakat, alkalmazza őket minősítő körülményként, ugyanakkor nem található benne olyan definíció, amely megadná e két jogintézmény jelentését.

Azért kell mégis megemlíteni e területtel kapcsolatban a Csemegi-kódexet, mert a két minősítő körülmény már több bűncselekmény esetében is megjelenik, így különösen a lázadásnál, a hatóságok, országgyűlési tagok vagy hatósági közegek elleni erőszaknál, a magánlaksértésnél, párviadalnál, továbbá a hivatali hatalommal való visszaélés elkövetése esetén. E bűncselekményekben az a közös, hogy a mai fogalmak szerint erőszakos vagy hivatali bűncselekmények körébe esnek.

2. A fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés megjelenése a szabálysértési jog területén

A Csemegi-kódex után alig egy évvel született meg a szabálysértési jogról szóló törvénycikk, amely már foglalkozott a fegyveresen történő elkövetéssel is, amely annak bizonyítékeként értékelhető, hogy a jogalkotó nem kívánta e minősítő körülményt nem kizárólag a büntetőjog területén kívánta alkalmazni, hanem annál szélesebb körben is.

A trichotóm rendszert bevezető törvénycikk azonban csak érintőlegesen foglalkozott a fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetéssel, és a Csemegi-kódexhez hasonlóan nem alkotott pontos definíciót, csak egyes kihágásoknál alkalmazta a minősítő körülményt. Azt érdemes itt kiemelni, hogy a közbiztonság, valamint a közrend és közszemérem elleni kihágásoknál alkalmazta és csak rendkívül szűk körben.

Így a hatósági engedély mellett vagy anélkül koldulókat súlyosabban lehetett büntetni, ha a koldulás alkalmával fegyvert tartanak maguknál.⁵⁶ E rendelkezés – hasonlóan a Csemegi-kódexben

⁵² Mai értelmezésben végváraknak.

⁵³ 1563. évi LXVII. törvénycikk büntetése azoknak, akik a törököknek fegyvert vagy más tiltott dolgokat visznek

⁵⁴ 1588. évi XXV. törvénycikk a peres felek ne fegyverrel, hanem a törvénnyel harcoljanak. Bajcs erősségnek az áthelyezése, bevezetés

⁵⁵ HAJDU Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971., 329.

⁵⁶ 1879. évi XL. törvény a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról 68. § 3.

foglaltakhoz –nem is különíti el ténylegesen a két minősítő körülményt. Így a koldulás alatt tartott fegyver lehet lőfegyver, robbanóanyag, illetve az élet kioltására alkalmas eszköz (például kés vagy bot) is.

A másik kihágás, ahol alkalmazta a jogalkotó a fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés összeolvasztását a verekedés volt, amelynek során az elkövető büntetése súlyosabb, amennyiben a verekedés közben fegyvert vagy más veszélyes eszközt ragad.⁵⁷ Bár a két jogintézmény még nem különül el ténylegesen egymástól, mindenképp meg kell említeni azt, hogy itt már a fegyver és a más veszélyes eszköz már két külön kategóriát képez. Véleményem szerint ez a rendelkezés képezi a fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés egymástól való elkülönítésének alapját, ezt követve indultak el a jogalkotók a tényleges elkülönítés és így a pontos definíciók megalkotása felé.

3. Az 1914. évi XL. törvénycikk jelentősége

Az első világháború előtt – bár már a Csemegi-kódex is használta minősítő körülményként e két elkövetési módot – nem kaptak kiemelt szerepet a büntetőjogi szabályozásban. Ezen változtatott a hatóságok büntetőjogi védelméről szóló 1914. évi XL. törvénycikk, amelynek vonatkozó rendelkezései – bár csupán a hatóságokat⁵⁸ védték – mégis fejlődésként értelmezhetőek, hiszen használja benne a jogalkotó a felfegyverkezve történő elkövetést, azonban továbbra sem ad valós fogalmat rá.

A jogszabály szerint, ha felfegyverkezve követik el az olyan bűncselekményt, amelynek célja hatóság vagy tagjának hivatásának jogszerű gyakorlásában való akadályozása, az elkövetők lényegesen súlyosabban (fegyházzal és pénzbüntetéssel) is büntethetőek.⁵⁹

A jogalkotó azonban nemcsak ehhez a tényálláshoz rendelte hozzá minősítő körülményként a felfegyverkezve történő elkövetést, hanem egy másik bűncselekménynél is megemlíttette. Ebben az esetben az elkövetőknek az a célja, hogy a hatóságnak közegét erőszakkal vagy veszélyes fenyegetéssel hivatásának jogszerű gyakorlásában akadályozza, vagy intézkedésre kényszerítse, vagy hivatásából folyó eljárás alatt vagy pedig bosszúból hivatásának gyakorlása miatt tetteleg bántalmazza. Ha az elkövetők felfegyverkezve követik el a bűncselekményt, fegyház- vagy börtön- és pénzbüntetés szabható ki rájuk.⁶⁰

IV. Fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés a két világháború között

A Csemegi-kódexen kívül más jogszabályokban is megjelent a fegyveresen, illetve felfegyverkezve történő elkövetés, még akkor is, ha a különböző törvénycikkek rendelkezései még nem voltak megfelelő módon körülírva, pontosítva.

1. Az 1921. évi III. törvénycikk

Az első ilyen jogszabály az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk volt, amely már rögtön első, Az állami és társadalmi rend felforgatására vagy megsemmisítésére irányuló bűntettek és vétségek köréről szóló pontjában tartalmaz rendelkezéseket a fegyveresen és a felfegyverkezve történő elkövetésre vonatkozóan.

E törvényhely szerint az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez vagy vezet és ennek céljára nagyobb mennyiségű fegyvert, lőszert, robbanó vagy az emberi élet kioltására alkalmas más szert vagy anyagot szereztek be, súlyosabban büntetendőek.⁶¹ E rendelkezés alapján megállapítható, hogy a jogalkotó már szabályozni kívánta a fegyveresen történő elkövetést, azonban pontos definíciót és megnevezést még nem alkotott, beírta azzal, hogy minősítő körülményként körülírta és jogszabályba foglalta azt.

2. Az 1924. évi XV. törvénycikk újításai a fegyveresen történő elkövetés terén

Amint arra már a fentiek során több alkalommal is rámutattam, a fegyveresen és a felfegyverkezve történő elkövetés, mint két különálló minősítő körülmény fejlődése viszonylag párhuzamosan történt, a jogalkotók együtt kezelték a kettőt és csak későn indult meg elkülönülésük. Erre tökéletes példa az 1924. évi XV. törvénycikk, amelynek rendelkezései a fegyveresen történő elkövetésre irányultak és csak érintőlegesen foglalkoztak a felfegyverkezve történő elkövetéssel.

⁵⁷ 1879. évi XL. törvény 75. § második bekezdés

⁵⁸ Ma a hivatalos és közfeladatot ellátó személyek tartoznak ebbe a körbe.

⁵⁹ 1914. évi XL. törvény a hatóságok büntetőjogi védelméről 3. § első és második bekezdés

⁶⁰ 1914. évi XL. törvény 6. §

⁶¹ 1921. évi III. törvénycikk az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről 1. § harmadik mondat

A jogalkotó szerint ugyanis aki emberélet kioltására vagy rombolására alkalmas robbanóanyag vagy robbantószer felhasználásával hajtotta végre a bűncselekmény, akár életfogytig tartó fegyházzal is büntethető.⁶²

E rendelkezést azért kell mindenképpen kiemelni, mert már megjelenik a fegyveresen történő elkövetésnél a robbanóanyag is, amely egészen eddig még nem volt releváns része e minősítő körülménynek. Véleményem szerint a szocialista, annak nyomán pedig a jelenleg hatályos szabályozás alapjának, amelyeknél már a fogalomba egyértelműen beletartozik a robbantószer, sőt a hatályos jogszabály már az utánzat használatával elkövetett bűncselekményeket is e körbe vonja.

3. Az 1930. évi III. törvénycikk rendelkezései

A második olyan jogszabály, amely már ténylegesen foglalkozott e két jogintézménnyel és nevesítette is azokat, a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930. évi III. törvénycikk volt, amely – bár továbbra sem tartalmaz pontos definíciókat – már foglalkozik a felfegyverkezve történő elkövetéssel is, minősítő körülményként alkalmazza a katonák által elkövethető bűncselekményeknél is.

A jogszabály szerint rögtönítélő eljárásra kerül sor a rögtönbíráskodás előzetes kihirdetése nélkül, ha az elkövető az előjáró ellen fegyverrel vagy az életre veszélyes más eszközzel követi el a függelemsértést.⁶³ Itt még nem történt meg a „felfegyverkezve” kifejezés használata, azonban már megállapítható, hogy a jogalkotó megfogalmazta azt, hiszen az életre veszélyes más eszköz a mai fogalmak alapján már élet kioltására alkalmas eszközt jelent, tehát a felfegyverkezve történő elkövetést jeleníti meg.

Ugyancsak rögtönbíráskodás előzetes kihirdetése nélkül kerülhet sor a rögtönítélő eljárásra, amennyiben a hatóságok büntetőjogi védelméről szóló törvénycikk rendelkezéseibe ütköző módon felfegyverkezve kerül sor a bűncselekmény elkövetésére.⁶⁴ E szakaszban már megjelent a felfegyverkezve történő elkövetés is, amely véleményem szerint rendkívül nagy előrelépésnek tekinthető, azonban a jogalkotó továbbra sem alkotott pontos és kielégítő fogalmat, így a felfegyverkezve történő elkövetés a bírói önkénynek is teret adhatott.

A „közönséges” büntetőjog körébe tartozik még e törvénycikk azon rendelkezése is, amely szerint a lopás a dolog értékére tekintet nélkül büntettnak minősül, ha felfegyverkezve vagy oly eszközzel felszerelve követték el, amely személyes ellenállás leküzdésére alkalmas.⁶⁵ A jogszabály legérdekesebb rendelkezése e körben véleményem szerint az, hogy elkülöníti egymástól a felfegyverkezve történő elkövetést és az olyan elkövetést, amelynek során a tettes személyes ellenállás leküzdésére alkalmas eszközt tart magánál, ugyanis ezek a mai fogalmak szerint a felfegyverkezve történő elkövetés körébe esnek. Ugyanakkor itt lényegesen szűkebb mozgásteret biztosított a jogalkotó az elkövetőnek, hiszen a felfegyverkezve történő elkövetésnél nem feltétel az, hogy az ellenállás leküzdése érdekében tartott eszköz az élet kioltására is alkalmas legyen. Ez véleményem szerint rendkívül pontatlanná és nehezen alkalmazhatóvá tette e törvényhelyet, hiszen az ellenállás leküzdésére alkalmas eszköz alkalmas lehet az élet kioltására is, de nem feltétlenül az a célja az elkövetőnek ezen eszköz magánál tartásával.

4. A fegyveres testületek szabályozási körbe vonása

Az eddig bemutatott jogszabályok mindig általános személyi körre vonatkoztak, a társadalom összes rétegébe tartozókat magukba foglalták, azonban az első világháború után egyre inkább megmutatkozott arra is az igény, hogy egyes fegyveres testületekre vonatkozóan is szabályozásra kerüljön e két minősítő körülmény. Ennek igénye nagy valószínűséggel abból ered, hogy egyes fegyveres testületek tagjai több alkalommal követhettek el olyan bűncselekményeket, amelyekhez igénybe vették fegyverüket.

E hiány megszüntetése az 1932. évi XIII. törvénycikkhez köthető, amely pontosan megadja, hogy mely esetekben jogosult használni a magyar királyi rendőrség tagja fegyverét (például támadás elhárítása végett, ellenszegülés legyőzése végett, vagy akár felfegyverzett egyén lefegyverzése érdekében). Azonban ha nem felel meg e feltételeknek a fegyverhasználat, a rendőrség tagja nem vonható felelősségre, a jogos

⁶² 1924. évi XV. törvénycikk a robbantószer és robbanóanyag előállításával, tartásával és használatával elkövetett bűncselekményekről 1. §

⁶³ 1930. évi III. törvénycikk a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos kiegészítéséről és módosításáról 42. § 1.

⁶⁴ 1930. évi III. tc. 45. §

⁶⁵ 1930. évi III. tc. 75. §

védelem szabályait kell javára alkalmazni, azonban arról már nincs rendelkezés, hogy ennek hiányában felelősségre lehet-e vonni az elkövetőt.⁶⁶

Eltérésként kiemelhető, hogy nem közvetlenül bűncselekményhez kapcsolódik a fegyveresen, felfegyverkezve történő elkövetés, attól elkülönül, mégis szorosan kapcsolódik hozzá, hiszen itt a jogos védelem történik fegyveresen vagy felfegyverkezve.

5. Egy létező bűncselekmény új minősítő körülménye

Alig nyolc évvel később született egy újabb jogszabály, amely a Csemegi-kódex idején már létező bűncselekményt módosított és hozzá minősítő körülményként vette fel a fegyveresen történő elkövetést

A tiltott csapatgyűjtés bűncselekménye esetén – ha a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik – vétséget követ el az, aki fegyveres, törvényellenesen alakuló csapat szervezésében, megalakulásában vagy működésében az ország területén részt vesz.⁶⁷

6. A népbíráskodás és a fegyveresen, felfegyverkezve történő elkövetés

A második világháború idején keletkezett még egy olyan jogszabály, amely bár nagyobb újdonságokat nem hozott a fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetéssel kapcsolatban, mégis célszerű megemlíteni, hiszen a népbíráskodással állt kapcsolatban.

A törvény szerint ugyanis az olyan háborús bűnös, aki magyar állampolgár létére a német hadsereg vagy biztonsági szolgálat kötelékébe lépett és fegyveres erőszakkal akadályozta meg, hogy egyesek vagy csapatok a vörös hadsereghez álljanak, halálbüntetéssel is sújtható.⁶⁸

Véleményem szerint itt azt érdemes kiemelni, hogy konkrétan nincs kiemelve, hogy fegyveresen vagy felfegyverkezve követi el az elkövető a bűncselekményt, azonban mégis megállapítható, hogy a jogalkotó mindkét minősítő körülményt belefoglalta a tényállásba és fegyveres erőszakként jeleníti meg azokat. Ennek előnye, hogy lényegesen könnyebben lehetett az elkövetést bizonyítani, hiszen a fegyveres erőszak történhetett fegyver vagy robbanószer, továbbá élet kioltására alkalmas eszköz használatával. Felmerülhet azonban a kérdés, hogy e túlzottan tág megfogalmazás miatt mennyire nyílt lehetősége a népbíráóságokon a bírói önkény alkalmazásának...

V. A második világháborútól a szocialista büntetőjogi szabályozásig

A második világháború után egyre több fegyver került forgalomba, egyre több magánszemély rendelkezett lőfegyverrel, továbbá olyan eszközökkel, amelyek az élet kioltására ténylegesen alkalmasak lehetnek. Így szükségessé vált, hogy a jogalkotó tovább pontosítsa és szabályozza a fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetést, ne csak minősítő körülményként, hanem alkosson releváns és használható fogalmakat is e jogintézményekkel kapcsolatban.

1. A Csemegi-kódex harmadik novellájának jelentősége⁶⁹

Hazánk első büntetőkódexének harmadik novellája, a büntetőtörvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 1948. évi XLVIII. törvény már megemlíti a II. fejezetben a lőfegyverrel elkövetett bűncselekmények között e minősítő körülményeket.

A jogszabályban foglaltak szerint a bűncselekmény súlyosabban minősül, ha a büntetett vagy a szándékos vétséget lőfegyver alkalmazásával vagy azzal fenyegetve követik el.⁷⁰ Itt mindenképp célszerű kiemelni, hogy a jogalkotó még nem közvetlenül a lőfegyverek élet kioltásának alkalmasságára koncentrált, sokkal inkább a lőfegyver, mint veszélyes és fenyegető eszköz használatára.

A mai fogalmakkal összehasonlítva megállapítható azonban, hogy itt csak a fegyveres elkövetés került szabályozásra, a felfegyverkezve történő elkövetés továbbra sem jelent meg a magyar jogban, mint fogalom.

2. A szocialista büntető törvénykönyv újításai

⁶⁶ 1932. évi XIII. törvénycikk a m. kir. rendőrség fegyverhasználati jogáról 1-3. §

⁶⁷ 1940. évi XVIII. törvénycikk a magyar állam biztonságát és nemzetközi érdekét veszélyeztető egyes cselekmények büntetéséről 1. § második bekezdés

⁶⁸ 1945. évi VII. törvény a népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre való emeléséről I. számú melléklet 14. § hetedik bekezdés

⁶⁹ A Csemegi-kódex első két novellája, az 1908. évi XXXVI. törvénycikk és az 1928. évi X. törvénycikk még csak említés szintjén sem foglalkozott a fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetéssel.

⁷⁰ 1948. évi XLVIII. törvénycikk a büntetőtörvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról 15. §

A Csemegi-kódex harmadik novelláját követően tovább folytatódott a kommunista-szocialista jogalkotási hullám, egyre több új bűncselekményt alkotott a jogalkotó, egyre jobban szabályozta a tényállásokat és újabb minősítő körülményeket hozott létre. Ennek eredményeként szükségessé vált egy új, a kor szellemének megfelelő büntető törvénykönyv megalkotása. Így született meg szovjet mintára a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1960. évi V. törvény.

Ez a törvény az első olyan jogszabály, amely nemcsak minősítő körülményként rendelkezik e két jogintézményről, hanem igyekszik definiálni is azokat, amelynek eredményeként már ténylegesen elkülöníthetővé vált egymástól a fegyveresen és a felfegyverkezve történő elkövetés.

2.1. Fegyveresen történő elkövetés

A jogalkotó elsőként a fegyveresen történő elkövetést fogalmazta meg, így szerinte fegyveresen akkor követik el a büntetett, ha az elkövető fegyvert vagy robbanóanyagot tart magánál.⁷¹

E rövid fogalom alapján csak az állapítható meg, hogy a már több bűncselekmény került fegyveresen elkövetésre, amelynek révén indokoltá vált egy pontos fogalom megalkotása. E definíciót vizsgálva célszerű kiemelni, hogy több helyen is eltér a jelenleg hatályos törvényben foglaltaktól: először is, a szocialista kódexben a jogalkotó a fegyver magánál tartását bünteti, nem pedig lőfegyverét.⁷² Különbséggé említhető még az is, hogy a szocialista kódex még nem tartalmazza azt a kitételezt, hogy a lőfegyver vagy robbanóanyag utánzatával követik el – ez véleményem szerint azért nem került még bele a korabeli törvénybe, mert még nem indult meg a fegyverek, illetve robbanóanyagok „hamisítása”, még nem gyártottak lőfegyver vagy robbanóanyag utánzatot, amelyek inkább a modern kor termékei.

2.2. Felfegyverkezve történő elkövetés

Amint azt már fentebb említettem, az 1961. évi V. törvény volt az első jogszabály, amely ténylegesen foglalkozott mindkét jogintézménnyel és különbséget is tett közöttük.

A kódex szerint akkor kerül sor felfegyverkezve történő elkövetésre, ha az elkövető az ellenállás leküzdése vagy megakadályozása érdekében az emberi élet kioltására alkalmas eszközt tart magánál.⁷³

E törvényhelyet vizsgálva megállapítható, hogy teljes mértékben modern fogalomnak tekinthető, szó szerint megegyezik a hatályos törvényben foglaltakkal, az 1978. évi IV. törvény szó szerint átvette azt.

Véleményem szerint a legnagyobb probléma e törvényi rendelkezéssel az volt, hogy meglehetősen pontatlan volt, nem tartalmazott rendelkezést arra vonatkozóan, hogy ténylegesen mi tekinthető az élet kioltására alkalmas eszköznek, hiszen ennek hiányában alapvetően bármilyen tárgy annak tekinthető.

2.3. Különbségek a fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés között

A szocialista büntető kódex – mivel már elkülönítette egymástól a két jogintézményt – lehetőséget adott arra, hogy külön-külön is vizsgálhatóak legyenek ezek az elkövetési módok és egyes bűncselekményeknél már önállóan is megjelenhessenek. Az alábbiakban a két intézmény közötti eltéréseket és az egyes bűncselekményekhez kapcsolódó minősítő körülményként való megjelenésüket.

Az első különbség magában az eszközökben rejlik, hiszen a fegyveres elkövetésnél fegyver vagy robbanóanyagot tart magánál az elkövető, a felfegyverkezve történő elkövetésnél ez bármilyen, az ellenállás leküzdése vagy megakadályozása érdekében az élet kioltására alkalmas eszköz lehet. Ezt vizsgálva megállapítható, hogy a felfegyverkezve történő elkövetéshez képest a fegyveres elkövetés speciális, annál szűkebb kategória, csak azért került külön megfogalmazásra, mert lényegesen veszélyesebb eszközöknek minősülnek.

Eltérésnek tekinthető még az is, hogy a fegyveres elkövetésnél elég, ha az elkövető csak magánál tartja az eszközöket, függetlenül attól, hogy milyen célból van nála fegyver vagy robbanóanyag. Ezzel szemben a felfegyverkezve történő elkövetésnél az elkövető az ellenállás leküzdése vagy megakadályozása érdekében tartja magánál az eszközöket, egyfajta célként, hiszen amennyiben ellentámadással vagy védekezéssel szembesülne, használva a nála lévő, élet kioltására alkalmas eszközöket, leküzdheti az ellenállást.

Ugyancsak érdemes még itt kiemelni, hogy a fegyveres elkövetésnél a jogalkotó feltételezi az élet kioltására alkalmasságot, míg a felfegyverkezve történő elkövetés csak akkor lesz minősítő körülmény, ha az eszköz az élet kioltására alkalmas. Tehát egy bűncselekmény elkövethető egy olyan eszközzel, ami

⁷¹ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről 115. § harmadik bekezdés, első félmondat

⁷² A fegyverek és lőszerek közötti különbség a lőfegyverekről és lőszerekről szóló 2004. évi XXIV. törvény 2. § 16. pontja szerint lőfegyvernek minősül a tűzfegyver, valamint az a légfegyver, amelyből 7,5 joule-nál nagyobb csőtorkolati energiájú szilárd lövedék lőhető ki. A fegyverek lényegesen tágabb kategóriát alkotnak, magukba foglalják a lőfegyvereket, színházi fegyvereket és más fegyvereket is.

⁷³ 1961. évi V. törvény 115. § harmadik bekezdés, második félmondat

az adott esetben lehet az ellenállás leküzdésére vagy megakadályozására alkalmas, mégsem minősül felfegyverkezve történő elkövetésnek a bűncselekmény, ha nem alkalmas az élet kioltására.

A különbségek e két minősítő körülmény között a tényleges szabályozásban is megjelentek, hiszen a fegyveresen történő elkövetés lényegesen több bűncselekménynél jelent meg, mint a felfegyverkezve történő elkövetés. A fegyveresen történő elkövetés így súlyosbító körülményként jelenik meg az összeesküvésnél, az összeesküvésben részvételnél, a lázadásnál, a tiltott határátlépésnél, a magánlaksértésnél és a katonai bűntettek körében a külföldre szökés tényállása körében. A felfegyverkezve történő elkövetés azonban csak kevesebb bűncselekménynél található meg, így csak a lázadásnál és a lázadásban való részvétel vagy támogatás bűntettében. Ez véleményem szerint azért így került szabályozásra, mert a jogalkotó a fegyveres elkövetést lényegesen veszélyesebbnek tartotta, mint a felfegyverkezve történő elkövetést, így ahol lehetett, a súlyosabb minősítő körülményt alkalmazta annak érdekében, hogy az elkövetőt visszatartsa.

2.4. A bírói gyakorlat fejlődése e területen

A modern, szocialista büntető törvény azonban ezen a területen nem bizonyult teljes mértékben átfogónak és pontosnak, a jogalkalmazás során egyre több probléma merült fel az értelmezéssel kapcsolatban. Ennek érdekében több bírósági határozat is született, amelyek azonban nemcsak az említett jogszabályon, de a szabálysértési törvényen is alapulnak.

2.4.1. Általános határozatok

A Legfelsőbb Bíróság két elvi jelentőségű határozatában is foglalkozott általános értelemben a fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetéssel, amelyek a szocialista büntető törvényen alapulnak és leginkább az emberölés, valamint a löfegyverrel és lőszerral való visszaélés bűncselekményével állnak kapcsolatban.

Az egyik ilyen ítéletben a Bíróság kimondta, hogy az elkövetés módjából és az emberi élet kioltására alkalmas eszköz irányítottaságából nem lehet az emberölésre irányuló eshetőleges szándékra következtetni. Ebben az esetben a vádlott egy frissen élesített sarlót vitt magával és a sértettel kialakult rossz viszonyára tekintettel fokozott indulati állapotban a sértett nyakára csapott – a sarló itt egyértelműen emberi élet kioltására alkalmas eszköznek minősült.⁷⁴ Azonban az emberölés bűncselekménye esetében minősítő körülményként nem lehet megállapítani a felfegyverkezve történő elkövetést.

A másik határozatában a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a löfegyverrel való visszaélés és a felfegyverkezve elkövetett hivatalos személy elleni erőszak bűntette halmazatban állhat egymással.⁷⁵ Véleményem szerint e döntést azért célszerű mindenképp kiemelni, mert a Bíróság szerint a felfegyverkezve elkövetett hivatalos személy elleni erőszaknak nem eszközcselekménye a hivatalos személytől a löfegyver elvétele – ez utóbbi külön bűncselekményt valósít meg és így halmazatban állhat a felfegyverkezve elkövetett hivatalos személy elleni erőszakkal.

2.4.1. Felfegyverkezve elkövetett hivatalos személy elleni erőszak

A Legfelsőbb Bíróság ilyen jellegű döntéseinek második csoportjába a hivatalos személy elleni erőszak bűncselekményei tartoznak, amelyekhez csak minősítő körülményként kapcsolódik a fegyveresen, illetve felfegyverkezve történő elkövetés.

Ilyen határozatban állapította meg a Bíróság, hogy a rendőrökkel szemben töltött löfegyverrel fenyegetve fellépő visszaeső tolvajjal szemben indokolt a szigorúbb büntetés kiszabása. Ebben az esetben az elkövető többszörösen visszaeső volt, aki lopás bűntettét és felfegyverkezve elkövetett hivatalos személy elleni erőszakot, továbbá löfegyverrel és lőszerral visszaélés bűntettét valósította meg, amikor talált egy rendőrségi pisztolyt, majd elrejtőzött egy ismerősénél és a rendőri intézkedésnek löfegyver használatára történő utalással ellenszegült.⁷⁶ E cselekménynél a Bíróság egyértelműen a „felfegyverkezve” kifejezést használta a löfegyverre, felmerülhet így a kérdés, hogy fegyver használata miatt miért nem a „fegyveresen” minősítést alkalmazta. Ez azonban egy újabb megoldandó problémát generált: a hivatalos

⁷⁴ BH1978. 2.

⁷⁵ BH1976. 247.

⁷⁶ BH1978. 6.

személy elleni erőszak miatt csak felfegyverkezve követhető el, a fegyveres elkövetés miatt nem került szabályozásra.⁷⁷

A felfegyverkezve elkövetésnek egy érdekes eszközét vizsgálta a Bíróság 1977-ben, amikor is megállapította, hogy az emberi élet kioltására nem alkalmas műanyag bukósisakkal ütés nem minősíti a hivatalos személy elleni erőszakot felfegyverkezve elkövetettnek. E határozat indokolásában azonban a Bíróság tett egy igen érdekes megállapítást is: a műanyag bukósisak általában nem tekinthető emberi élet kioltására alkalmas eszköznek.⁷⁸ Véleményem szerint az „általában” kifejezés használata azonban rendkívül problémás, hiszen nem zárja ki az összes esetet, tehát előfordulhat, hogy műanyag bukósisak az ellenállás leküzdése érdekében használt élet kioltására alkalmas eszköznek minősülhet. Így viszont felmerülhet a kérdés, hogy mennyire lehetett és lehet életszerű egy olyan felfegyverkezve elkövetett hivatalos személy elleni erőszak műanyag bukósisak segítségével valósul meg...

A Bíróság a büntetés mértékét is emelte, amennyiben a büntetési tétel minimuma került kiszabásra és az elkövető hivatalos személy ellen felfegyverkezve és garázdasággal összefüggően követett el erőszakot. Ebben az esetben azonban az elkövető cselekménye kétszeresen minősült, nyomatékos súlyosbító körülményként, hiszen indulatos állapotban vasvillájával betört egy ablakot, továbbá egy rendőrtörzsőrmestert fenyegette az eszközzel, továbbá nyolc napon túl gyógyuló testi sértés okozott neki. E döntésből még mindenképp célszerű azt is kiemelni, hogy a Legfelsőbb Bíróság Elnöki Tanácsa szerint indokolt a rendkívül szigorú büntetések alkalmazása a felfegyverkezve elkövetett támadások ellen, nem elég a büntetési tétel minimumának kiszabása.⁷⁹ E határozat hibája az elkövető cselekményének kétszeres minősülése, hiszen nemcsak a felfegyverkezve elkövetett hivatalos személy elleni erőszakot, hanem a garázdaságot is értékelte, figyelmen kívül hagyva a „ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg” kitélt.

A szigorúbb büntetés kiszabása nemcsak egy határozatban jelent meg, a Bíróság szerint még súlyosabb büntetést kell kiszabni, ha a terhelt már büntetett előéletű és úgy követi el felfegyverkezve a hivatalos személy elleni erőszakot.⁸⁰

A rendőr, mint hivatalos személy elleni erőszak esetében is rendkívül gyakran fordult elő a felfegyverkezve történő elkövetés, amelynek gyakorisága miatt a Legfelsőbb Bíróság bünteteskiszabási szempontokat állapított meg az igazgató rendőr ellen felfegyverkezve elkövetett hivatalos személy elleni erőszak esetén, amellyel összefüggésben garázdaságot is elkövettek. Egy ilyen esetben az elkövetők az igazgató rendőrt ütlegettek, rugdosták, valamint elvették annak gumibotját és szolgálati fegyverét ezzel megakadályozva azt, hogy más személyek a sértett segítségére siessenek.⁸¹ Ebben az ügyben is figyelmen kívül hagyta a Bíróság a garázdaság pontos tényállását és kétszeresen minősítette a cselekményt. Érdekes kérdésként merülhet itt fel, amely kérdés még ma is aktuális lehet, hogy az igazgató rendőr gumibotjának elvétele és a rendőr azzal való fenyegetése megvalósíthatja-e a felfegyverkezve elkövetett hivatalos személy elleni erőszakot vagy sem. Úgy gondolom, hogy megvalósítja, hiszen a gumibotot az elkövető az ellenállás leküzdése érdekében használná, továbbá a gumibot – annak anyagára, kiképzésére és funkciójára tekintettel – élet kioltására alkalmas eszköznek minősülhet.

A jogértelmezési problémák nagy számát mutatja véleményem szerint az is, hogy a Legfelsőbb Bíróság egy határozatában konkrétan a hivatalos személy elleni erőszak felfegyverkezve történő elkövetését vizsgálta. Ennek eredményeként állapította meg, hogy a hivatalos személy elleni erőszak akkor minősült felfegyverkezve elkövetettnek, ha az elkövető az emberi élet kioltására alkalmas eszközt a cselekmény elkövetésekor magánál tartja és ezt annak érdekében teszi, hogy azt szükség esetén felhasználja.⁸²

A hivatalos személy ellen felfegyverkezve elkövetett bűncselekmények eredményeként meghozott ítéleteket, határozatokat vizsgálva megállapítható, hogy a legtöbb esetben rendőrök sérelmére követték el a bűntetteket, amelyek miatt a felfegyverkezve minősítés lényegesen súlyosabban került értékelésre. A büntetéseket áttekintve lehet arra a következtetésre jutni, hogy minden esetben szabadságvesztés kiszabására került sor, amelyekhez mellékbüntetésként – a bűncselekmény fokozott társadalomra

⁷⁷ A jelenleg hatályos, valamint a 2012. évi C. törvény sem tartalmaz erre vonatkozóan változást.

⁷⁸ BH1977. 261.

⁷⁹ BH1976. 526.

⁸⁰ BH1976. 44.

⁸¹ BH1976. 187.

⁸² BH1976. 44., BK 425. számú állásfoglalás

veszélyességét és a közrend, közbiztonság megóvása érdekében – minden esetben közügyektől eltiltás is társult.

2.4.3. A katonák általi fegyveres és felfegyverkezve történő elkövetés

Az előzőekben bemutatam az általános szabályozást e két minősítő körülménnyel kapcsolatban, így az értelmezési kérdéseket és a hivatalos személy sérelmére fegyveresen, felfegyverkezve elkövetett bűncselekményeket. Véleményem szerint azonban mindenképp érdemes kitérni a katonai büntetőjog irányába is, hiszen a jogalkotó a szocialista büntető kódexben foglalkozott a katonákkal, a katonák által elkövetett bűncselekményekkel is, amelyek e két minősítő körülményt vizsgálva kiemelt szerephez juthatnak, hiszen fegyveresen testületek, tehát számukra a fegyverek tartása, használata kötelező lehet.

Az első ilyen ítéletében a Legfelsőbb Bíróság több elvi jelentőségű megállapítást is tett, amelyek a mai napig segítik a jogértelmezést. Ebben az esetben a Bíróság azt állapította meg, hogy az előjáró ellen fegyverrel elkövetett erőszak akkor is büntettnek minősül, ha az elkövető a fegyvert nem rendeltetésszerűen, de erőszak alkalmazása céljából használja. Érdemes itt kiemelni, hogy a testi sértéssel kapcsolatban a Bíróság megállapította, hogy fegyveresen is el lehet követni, azonban ez a minősítő körülmény nem szerepel a tényállásban... A Bíróság a döntése indokolása érdekében felhasználta a törvény miniszteri indoklását is, amelyet követve arra a megállapításra jutott, hogy a fegyverrel való elkövetés nem jelenti azt, hogy csak a fegyver szokásos módon való használata⁸³ valósítja meg a minősítő körülményt. Kijelentette még a Bíróság az indoklás nyomán azt is, hogy a fegyverrel járó fokozott objektív veszélyesség indokolja a minősítéssel járó súlyosabb büntetést, tehát nem feltétele a minősítő körülmény megállapításának az, hogy az elkövető a fegyvert a szokásos módon használja. Ugyancsak elvi jelentőségű volt még e határozaton belül az a megállapítás is, amely szerint a fegyverrel való elkövetés minden esetben megállapítható, amikor az elkövető a fegyvert nem rendeltetésszerűen, de más személy által is felismerhetően használja az előjáró és szolgálati közeg elleni erőszak során.⁸⁴ Ez utóbbi része a döntésnek azért is kiemelendő, mert már a fegyver felismerhető használata is megvalósítja a minősítő körülményt, tehát nem feltétel a lőszer megléte, illetve a valós fegyver használata. Véleményem szerint e rendelkezés is képezi az alapján a jelenleg hatályos fegyveres elkövetés fogalmának, amelyben már fegyverutánnal használata is kimeríti a minősítő körülményben foglaltakat.

A már említett szigorú büntetések a katonákra vonatkozóan is megjelentek e körben, a Bíróság egy 1978-as döntésében megállapította, hogy indokolt a szigorúbb büntetés kiszabása az őrszolgálatban leíttasodó és az előjáróval szemben erőszakos módon fellépő terheltekkel szemben. Ebben az esetben az ittas állapotban lévő elkövető az üres fegyverét fogta rá előjárójára és azzal fenyegette, majd az őrség jelenlévő tagjai előtt durván szidalmazta is.⁸⁵

Áttekintve a korabeli bírói gyakorlatot, egyértelműen megállapítható, hogy a bírák rendkívül szigorúan büntették a fegyveresen, illetve a felfegyverkezve történő elkövetést, több esetben kétszeres minősítés is előfordult. A büntetés minden esetben szabadságvesztés volt, általában közügyektől eltiltás mellékbüntetésével, illetve katonáknál lefokozás. Ugyancsak meg lehet állapítani azt is, hogy a hatályos törvényig a bírói gyakorlat ezen a területen leginkább a felfegyverkezve történő elkövetéssel foglalkozott, azt igyekezett pontosítani, így különösen azt, hogy milyen eszközök tartoznak az ellenállás leküzdésének és megakadályozásának körébe, továbbá hogy ezek az eszközök élet kioltására alkalmasak-e.

VI. Összefoglalás

A dolgozatban bemutatam a fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés kialakulását, történeti fejlődését a magyar jogban, jogtudományban, kiindulva egészen a XI. századi korai szabályozástól, a rendiség és a világháborúk korában meginduló jogalkotási hullámon át egészen az 1961. évi V. törvényig.

A fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés véleményem szerint már a XXI. század előtt is rendkívül gyakori minősítő körülmény volt, különböző bűncselekmény-kategóriákban is megjelent, a bírói gyakorlat is kiemelten foglalkozott vele.

A dolgozatomat végül egy idézettel zárnám, amely bár az antik korból származik, mégis tökéletesen megtestesíti a fegyveres és felfegyverkezve történő elkövetés intézményének ambivalenciáját:

„Jog és fegyver az állam tartópillérei” (Justinianus)

⁸³ A szokásos mód ebben az esetben a sértettre való irányítást, lövéssel fenyegetést, lövést jelenti.

⁸⁴ BH1976. 199.

⁸⁵ BH1978. 327.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. HAJDU Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971.
2. Szent László Király Dekrétomainak Második Könyve 8. Fejezet az emberölésről
3. 1486. évi LXVI. törvénycikk aki korcsmába akar menni, a fegyverét tegye le
4. 1563. évi LXVII. törvénycikk büntetése azoknak, akik a törököknek fegyvert avagy más tiltott dolgokat visznek
5. 1588. évi XXV. törvénycikk a peres felek ne fegyverrel, hanem a törvénnyelharcoljanak. Bajcs erősségnek az áthelyezése, bevezetés
6. 1879. évi XL. törvény a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról 68. § 3.
7. 1914. évi XL. törvény a hatóságok büntetőjogi védelméről 3. § első és második bekezdés
8. 1921. évi III. törvénycikk az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről 1. § harmadik mondat
9. 1924. évi XV. törvénycikk a robbantószer és robbanóanyag előállításával, tartásával és használatával elkövetett bűncselekményekről 1. §
10. 1930. évi III. törvénycikk a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos kiegészítéséről és módosításáról 42. § 1.
11. 1932. évi XIII. törvénycikk a m. kir. rendőrség fegyverhasználati jogáról 1-3. §
12. 1940. évi XVIII. törvénycikk a magyar állam biztonságát és nemzetközi érdekét veszélyeztető egyes cselekmények büntetéséről 1. § második bekezdés
13. 1945. évi VII. törvény a népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre való emeléséről I. számú melléklet 14. § hetedik bekezdés
14. 1948. évi XLVIII. törvénycikk a büntetőtörvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról 15. §
15. 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről 115. § harmadik bekezdés, első félmondat
16. 253/2004. (VIII. 31.) kormányrendelet a fegyverekről és lőszerekről
17. BH1978. 2.
18. BH1976. 247.
19. BH1978. 6.
20. BH1977. 261.
21. BH1976. 526.
22. BH1976. 44.
23. BH1976. 187.
24. BH1976. 44.
25. BH1976. 199.
26. BH1978. 327.
27. BK 425. számú állásfoglalás

Problémafelvetés

A társasági jog nemzetközi intézménytörténetének jelenkorig elnyúló folyamatában a magyar jog szempontjából a társasági jog Európai Unióban folyó harmonizációja az igazán fontos a jövőre vonatkozóan. Az Európai Közösség hat alapító tagállama az 1957. március 25-i Római Szerződéssel létrehozta az Európai Gazdasági Közösséget (EGK), amelynek elsődleges céljai között jelölte meg a közös piac megteremtését és a tagállamok gazdaságpolitikájának összehangolását. Az e bázison elinduló jogharmonizációs folyamatban az 1992. december 31-vel megvalósult egységes belső piac a társasági jog harmonizációja szempontjából is mérföldkő. Bár a társasági jog Európai Unión belüli harmonizációjának gondolata már az 1959-es *societas europea* ötletének felvetésével megfogalmazódott, az első társasági jogi irányelv 1968-ból származik és a következő három irányelvig is mintegy nyolc évnek kellett elteltie. A Római Szerződés 100/a cikkelyének 1985-ben történt beiktatásával az 54. cikkely (3) bekezdésének g/ pontjában foglaltak a társasági jog harmonizációjában új lendületet kaptak. Az első társasági jogi irányelvekben a nemzeti, jogrendszerbeli tradíciók még erőteljesen érződnek. Igen nagy a hatása először a német és a francia jognak, az 1970-es évek második felétől azonban az angol befolyás erősödése figyelhető meg (pl. *true and faire view*-elv, *publicitási kötelezettség*, *wrongfull trading*, *corporate governance*).⁸⁶

A társasági jogi harmonizáció a társasági jog egyes részeit érinti, összefüggő egységes jog nem alakul ki a harmonizáció eredményeként. A szabályozás alapját jelentő irányelvek kötelező tagállami jogalkotást írnak elő, tehát az irányelvekben megfogalmazott célkitűzések kötelezőek a tagállamokra, melyet a nemzeti jogalkotásban kell kifejezésre juttatni.⁸⁷

Az irányelvek mellett a közvetlen hatállyal bíró rendeletek és az Európai Unió Bíróságának döntései jelentik ma az élő európai társasági jogot.⁸⁸ Az Unió társasági jogának bármely területét is helyezzük vizsgálódásunk középpontjába, közös, hogy minden téren roppant érdekes és aktuális problémákkal találkozhatunk.

2. A társasági jog harmonizációja

2.1. Elfogadott irányelvek

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 50. cikk (1) bekezdése szerint az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében és a Gazdasági és Szociális Bizottsággal folytatott konzultációt követően irányelveket bocsát ki a letelepedési szabadság valamely meghatározott tevékenység tekintetében történő megvalósítása érdekében. A (2) bekezdés g) pontja értelmében az Európai Parlament, a Tanács, illetve a Bizottság a fenti rendelkezésekben számára megállapított feladatokat -többek között- azzal látja el, hogy a szükséges mértékben összehangolja azokat a biztosítékokat, amelyeket a tagállamok az 54. cikk második bekezdése⁸⁹ szerinti társaságoktól a tagok és harmadik személyek érdekeinek védelme céljából megkövetelnek, annak érdekében, hogy az ilyen biztosítékokat egyenértékűvé tegyék az Unión belül.

Fenti rendelkezés a „biztosíték” fogalmát használja, anélkül azonban, hogy definiálná azt. A jogirodalom szerint számos társasági jogi rendelkezésnek van biztosítékjellege; ezek védelmet nyújthatnak a társaság hitelezőinek, a társaság tagjainak vagy a társadalom egyéb tagjainak. Általánosságban társasági jogi biztosítéknak tekinthetők például a munkavállalók védelmét szolgáló normák is, amelyekre azonban az 50. cikk (2) bekezdésének g) pontja nem vonatkozik, hiszen az csak a társaság tagjai és harmadik személyek érdekeinek védelme szempontjából szükséges biztosítékokra utal. A fogalmi bizonytalanság miatt a szakirodalom általában azt az álláspontot vallja, hogy az uniós jogalkotó feladata marad, hogy meghatározza, mit ért biztosíték alatt és meghozza a szükségesnek ítélt

⁸⁶ Nochta Tibor: Társasági jog. Dialóg Campus Kiadó, 2011. 30. oldal.

⁸⁷ Kiszely Katalin: A társasági jogi közösségi jogalkotás útja, a szupranacionális társasági modellek megjelenése a közösségi jogalkotásban. Ph.D. értekezés, Budapest, 2009. 86. oldal.

⁸⁸ Nochta Tibor: Társasági jog. Dialóg Campus Kiadó, 2011. 33. oldal.

⁸⁹ Az 54. cikk (2) bekezdése szerint „társaság” a polgári vagy kereskedelmi jog alapján létrejött társaság, beleértve a szövetkezeteket és a közjog vagy magánjog hatálya alá tartozó más jogi személyeket, kivéve a nonprofit szervezeteket.

jogharmonizációs aktusokat. Annyi mindenestre leszögezhető, hogy nem minden nemzeti társasági jogi rendelkezés tartozik az 50. cikk (2) bekezdés g) pontjának hatálya alá.⁹⁰

Az irányelvekkel kapcsolatban a tagállami jogalkotó feladata az, hogy megteremtse azokat a részletes belső jogi normákat, amelyek alkalmasak a direktívában meghatározott célok elérésére.

Az I. számú társasági jogi irányelv az 1968. március 9-i direktíva a tőkeegyesítő társaságok alapításáról, nyilvánosságáról, szerveik képviseleti jogáról és semmisségéről (68/151/EGK irányelv, módosított a 2003/58/EK irányelv a nyilvánosság követelményének elektronikus úton történő teljesíthetőségéről). Természetesen az irányelvvel összhangban a mi cégtörvényünk is tartalmazza a nyilvánosság követelményének részletes szabályait.

Ezt követte az 1976. december 13-i II. számú, a részvénytársaságok alapításának, valamint az alaptőke megtartásának és módosításainak szabályairól szóló 77/91/EGK irányelv, melyet a 92/101/EGK irányelv módosított. A direktíva szerint az alaptőke emeléséről az érintett részvényosztályoknak külön kell szavazniuk. Ennek a célkitűzésnek a hazai jogalkotó a Gt. 250. § (2) bekezdésével próbált meg eleget tenni.⁹¹

Az 1978. október 9-i, az rt.-k egyesüléséről szóló III. (78/855/EGK) irányelv legfontosabb rendelkezéseit ma a Gt. 279-280. §-i tartalmazzák. A IV. 78/660/EGK irányelv (1975. július 28.) a tőketársaságok évről-évről rendelkezik (a direktívát a 2003/38/EK irányelv módosította).

Az rt.-k szétválásáról szóló 1978. október 9-i VI. (82/891/EGK) irányelv nem tette a tagállamok számára kötelezővé rendelkezéseinek átültetését, a Gt. 281. §-a azonban ennek az uniós jogi aktusnak is megfelel. A hetedik társasági jogi irányelv az összevont (konsolidált) éves beszámolóról szóló, 1983. június 13-i 83/349/EGK irányelv (módosította – többek között – a 2003/51/EK direktíva). Szintén az évről-évről, mégpedig az annak kötelező vizsgálatával megbízott személyek engedélyezéséről szól a 84/253/EGK, 1984. április 10-i VIII. társasági irányelv.

A 89/666/EGK direktíva (XI.) a fióktelepekre vonatkozó közzétételi kötelezettségről rendelkezik.

Az egyszemélyes kft.-kről szóló 89/667/EGK irányelv (XII. társasági jogi irányelv) jelenti a hazai egyszemélyes korlátolt felelősségű társaságokra vonatkozó szabályozás bázisát. Az irányelv rendelkezéseit a hazai jogalkotó kiterjesztette a részvénytársaságokra is, bár ilyen irányú jogharmonizációs kötelezettsége nem volt.

A 2004. március 30-i 204/25/EK direktíva a nyilvános vételi ajánlattétellel megvalósuló vállalatfelvásárlással (take-over) foglalkozik.

2.2. Jelenkori munkálatok

Az utóbbi idők európai társasági jogi jogalkotása elsősorban az angolszász jogrendszerekből táplálkozik. Jó példa erre az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság által 2011 októberében elfogadott Zöld könyv, melyben a testület a felelős vállalatirányítás uniós kereteiről alkotott véleményt. Az EGSZB szerint, mivel a nemzeti vállalatirányítási modellek nagymértékben eltérőek, ezért különösen nehéz azokra egységesen alkalmazható megoldást találni. A jogszabályoknak, a hagyományoknak, az üzletemberek és a részvényesek viselkedési mintáinak az egyedi jellemzői tagállamonként eltérőek, ezért nagy kihívást jelent a szilárd uniós szintű jogszabályi keret kialakítása.⁹²

Az uniós társasági jogi jogalkotás szempontjából is igen komoly hatásai lehetnek annak az akciótervnek, melyet a vállalkozói kedv előmozdítása érdekében hozott létre az Európai Bizottság.⁹³ Az Unió döntés-előkészítő szerve által javasolt intézkedések révén vállalkozók új nemzedéke nőhet föl,

⁹⁰ Az Európai Unió Alapító Szerződéseinek Magyarzata 1. Szerződés az Európai Közösség létrehozásáról. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2008. Szerkesztette: Osztovits András. 231. oldal.

⁹¹ A Gt. 250. § (2) bekezdése szerint, ha a részvénytársaság eltérő részvényfajtaiba, illetve részvényosztályba tartozó részvényeket hozott forgalomba, az alapszabály előírhatja, hogy az alaptőke felemelését elhatározó közgyűlési határozat érvényességének feltétele, hogy a tőkeemeléssel – az alapszabályban foglaltak szerint – érintettnek minősülő részvényfajta, illetve részvényosztály részvényesei az alapszabályban meghatározott módon az alaptőke felemeléséhez külön hozzájáruljanak.

⁹² Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – Zöld könyv – A felelős vállalatirányítás uniós keretei. COM(2011) 164 végleges. A zöld könyv célja az, hogy a jogszabályok és a nem kötelező szabályok rendszerének optimalissá tételével javítsa a vállalatirányítást az Európai Unióban. Három szakaszba csoportosítva 25 kérdést tárgyal az EGSZB az igazgatótanács összetételéről és munkájáról, a részvényesek szerepéről és az uniós vállalatirányítási keret alapját képező „betart vagy indokol”-elv alkalmazásáról.

⁹³ http://ec.europa.eu/news/business/130110_hu.htm

valamint a fiatalok, nők, az idősebbek, a migránsok és a munkanélküliek is nagyobb esélyt kaphatnak saját vállalkozás indítására.

Az akcióterv hátterében a munkahelyteremtés gondolata áll. A Bizottság sajtóközleménye szerint az újonnan induló vállalkozások alapítói Európában évente 4 millió munkahelyet teremtenek, azonban az EU a vállalkozói attitűd tekintetében le van maradva versenytársaitól, ami azt jelenti, hogy a tagállamokban nincs kihasználva az összes munkahelyteremtési lehetőség. Az európaiaknak csupán 11%-a vállalkozó, noha körülbelül 40%-uk szeretne a saját maga főnökévé válni.⁹⁴ Az Egyesült Államokban és Kínában a megkérdezettek több mint fele részesíti előnyben az önálló vállalkozói tevékenységet. Mivel a Bizottság szerint ennek a vállalkozástól idegenkedő mentalitásnak meg kell változnia, ha azt akarjuk, hogy Európa újra növekedési pályára álljon, ezért az EU kormányzati szerve cselekvési programra⁹⁵ tett javaslatot.

Az elképzelések szerint javítani kell a finanszírozáshoz jutást, létre kell hozni a kis összegű hitelek európai piacát, és egyszerűsíteni kell a közvetlen magánberuházások megadóztatására vonatkozó szabályokat. A tervek között szerepel a vállalkozói alapismeretek elméleti és gyakorlati oktatásának az iskolai tantervekbe történő bevezetése, valamint, hogy a fiataloknak a középiskola befejezése előtt legalább egyszer alkalmuk legyen gyakorlati tapasztalat megszerzésére.

A javaslat szerint csökkenteni kell a vállalkozások létrehozásához, valamint az engedélyek és a jogosultságok beszerzéséhez szükséges időt. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a cégalapítási eljárás esetleges további gyorsítása/egyszerűsítése nehezen elképzelhető, hiszen a megfelelő ügyvédi iroda kiválasztását követően a jogi képviselő, illetve az illetékes cégbíróság lényegében átveszi az ügyfélről a stafétát. Az ügyvéd által elkészített okiratok és a cég bejegyzési kérelmének a beérkezését követően a cégbíróság az érintett szervektől – az erre a célra létrehozott elektronikus rendszer útján – beszerzi, és ezáltal a cégjegyzékben rögzítésre kerül a cég adószáma (ideértve a közösségi adószámot is), valamint statisztikai számjele. Az érintett szervezetek kötelesek ezeket az adatokat haladéktalanul a cégbíróság rendelkezésére bocsátani. A cégbíróság ennek érdekében elektronikus úton közli az adóregisztrációs eljárás lefolytatásához szükséges adatok mellett az állami adóhatósággal az adószám megállapításához szükséges, az általános forgalmi adó alanyának az adóköteles tevékenysége megkezdésének bejelentésével összefüggő nyilatkozatot, valamint ha a cég átalakulással jön létre, az erre vonatkozó adatokat, a Központi Statisztikai Hivatallal pedig a cég neve, székhelye, cégjegyzékszáma mellett a mindenkor hatályos TEÁOR szerinti főtevékenység kódját is.⁹⁶

A cégbíróság a kérelem érkezését követően, legkésőbb nyolc munkanapon belül megvizsgálja, hogy azok az adatok, amelyeknek bejegyzését az adott cégformára vonatkozóan a Ctv. előírja, illetve a létesítő okirat, valamint a bejegyzési kérelem alapjául szolgáló, a törvény mellékleteiben felsorolt, kötelezően, illetve szükség szerint csatolandó egyéb okiratok megfelelnek-e a jogszabályok rendelkezéseinek. A cégbíróság elektronikusan, számítógépes program útján ellenőrzi továbbá, hogy a cégjegyzék nem tartalmaz-e a cég tagjai, vezető tisztségviselői, illetve cégvezetői vonatkozásában eltiltásról szóló bejegyzést.⁹⁷ A cégbíróság főszabályként köteles legkésőbb a cég bejegyzésére irányuló kérelem érkezésétől számított tizenöt munkanapon belül dönteni a bejegyzésről vagy a kérelem elutasításáról.⁹⁸

Fenti rendelkezések is jól szemléltetik, hogy ma már céget egy meglehetősen rövid, mondhatni „egyablakos” nemperes eljárás lefolytatásával lehet alapítani.

A Bizottság elképzelései között szerepel még mentorálási, tanácsadási és támogatási rendszerek kidolgozása a nők, az idősek, a bevándorlók, a munkanélküliek és más potenciális vállalkozók számára, vállalatirányítási képzés és tanácsadás biztosítása a kezdő vállalkozóknak, valamint a más vállalkozókkal, potenciális beszállítókkal és ügyfelekkel való hálózatépítés ösztönzése. Az akcióterv szerint támogatni kell a webalapú vállalkozások indítását a határoktól független, online kereskedelem elé tornyosuló akadályok megszüntetésével.

A célkitűzésekben megtalálható a vállalkozások indításának, átvételének, átadásának és újraindításának megkönnyítésére vonatkozó igény. Különösen ennek az uniós követelménynek a tükrében tekinthetőek érdekesnek egyes, az elmúlt évben történt hazai cég- és illetékjogi jogszabályváltozások. 2012. március 1-jén bevezetésre került a Cégtörvénybe az a rendelkezés, mely szerint egyszerűsített

⁹⁴ http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_354_en.pdf

⁹⁵ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0795:FIN:en:PDF>

⁹⁶ 2006. évi V. törvény a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról. 44. § (1) bekezdés.

⁹⁷ 2006. évi V. törvény a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról. 46. § (1) bekezdés.

⁹⁸ 2006. évi V. törvény a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról. 46. § (7) bekezdés.

cégeljárás⁹⁹ során, ha a cégbíróság észleli, hogy azok az adatok, amelyeknek bejegyzését az adott cégformára vonatkozóan a Ctv. előírja, illetve a létesítő okirat, valamint a bejegyzési kérelem alapjául szolgáló, a törvény mellékletében felsorolt, kötelezően, illetve szükség szerint csatolandó egyéb okirat nem felel meg a jogszabályok rendelkezéseinek, úgy a cégbíróság a jogi képviselőt 50 000 forinttól 900 000 forintig terjedő pénzbírsággal sújtja. Nem meglepő módon ezt követően sok ügyvédi iroda nem vállalta a szerződésmentés, egyszerűsített cégeljárást, ami pedig azt jelentette, hogy aki például egy korlátozott felelősségű társaság alapításával akarta vállalkozását elindítani, az a megszokott 15 000 forint illeték helyett rögtön 100 000 forint illetékkel számolhatott az Itv. 45. § (1) bekezdése b) pontja értelmében.

Az amúgy sem fénykorát élő cégalapítási kedv újabb pofont kapott, jól érzékelhetővé vált a társaságok létesítése iránti megkeresések visszaesése. Észlelte ezt valószínűleg a törvényhozó is, hiszen már 2012. július 16-án¹⁰⁰ akként módosította a jogi képviselők mulasztását szankcionáló normát, hogy csak akkor kerülhet sor pénzbírság kiszabására, ha a bejegyezni kért adat vagy a benyújtott okirat „súlyosan törvénysértő”. Ezzel pedig megnyitotta a lényegében parttalan cégbírói mérlegelés lehetőségét, ami eddig a jogi képviselők számára kedvező gyakorlatot eredményez. Az egyszerűsített cégeljárás illetéke azonban így is emelkedett (a kft.-k esetében 15 000,- forintról 50 000,- forintra), s valószínűleg az új Ptk. sem feltétlenül kedvez majd a vállalkozási kedvnek (a kft.-k példájánál maradva ez eddigi 500 000,- forintos törzstőke-minimumot 3 000 000,- forintra emeli a 2014. március 15-én hatályba lépő magánjogi kódex 3:161. § (4) bekezdése).

Visszatérve az Európai Bizottság javaslatára, az akcióterv segíteni kíván a kezdő vállalkozóknak rövid távú pénzügyi nehézségeik megoldásában, és csődeljárás után második esélyt törekszik nyújtani a tisztességes vállalkozóknak, hiszen az „újrakezdők” sikeresebben boldogulnak. Az unió döntés-előkészítő szerve közleményében utal rá, hogy az európai kisvállalkozói intézkedéscsomag¹⁰¹ keretében már létezik együttműködés az európai országok között annak érdekében, hogy csökkentsék a vállalkozások adminisztratív terheit.

A következő lépések kapcsán a Bizottság azt ígéri, hogy az uniós országok kormányaival, a vállalkozói szervezetekkel és egyéb érdekelt felekkel szorosan együttműködve ütemtervet fog kidolgozni a javaslatok végrehajtására. Mivel a vállalkozóknak nyújtott támogatás az EU különböző országokban eltérő, ezért hatékonyabb, ha az egyes országok megosztják egymással bevált gyakorlataikat és összehangolják erőfeszítéseiket, mintha az egyes országok egymástól független intézkedéseket hoznának.¹⁰²

2. A rendeleti jogalkotás

2.1. Az eddigi „termés”

Az uniós jog fejlődésének modern megjelenési formái a szupranacionális társaságok, a szupranacionális társasági modellek. Az Európai Unió tág értelemben vett társasági joga egy hosszú jogharmonizációs folyamatot követően, több mint 30 éves előkészítő munka után jutott el oda, hogy megjelentek a szupranacionális társasági modellek, melyek a rendeleti jogalkotás eredményei. Az unió nem dolgozott ki új modelleket, csak arra szorítkozott, hogy olyan egyedi megoldásokat, operatív szabályokat alkosson meg, amelyek újnak tűnnek, valójában azonban jól definiált modellekbe illeszkedő és egyes országokban már alkalmazott szabályok továbbfejlesztését jelentik.¹⁰³

Ennek a rendeleti szintű jogalkotásnak az eredménye az olyan, uniós rendelkezéseken alapuló, sui generis társasági formák megteremtése, melyek a tagállami jogi szabályozás szerint alapított gazdasági társaságok mellett, kiegészítő jelleggel létesíthetők. Ezek a transznacionális gazdasági társaságok nem a nemzeti jogok, hanem közvetlenül az uniós jog, az egyes rendeletek alapján alapíthatóak, s működésüket is elsősorban ez utóbbiak szabályozzák.

Az EUMSZ 288. cikkének második bekezdése szerint a rendelet általános hatállyal bír, teljes egészében kötelező és közvetlenül alkalmazandó valamennyi tagállamban. Ez a rendelkezés azonban nem

⁹⁹ Ha közkereseti, betéti vagy korlátozott felelősségű társaság, zártkörűen működő részvénytársaság vagy egyéni cég alapításának bejegyzése iránti kérelemhez a Ctv. mellékletében foglalt szerződésminta alapján készült alapító okiratot csatolnak, akkor a cégbíróság az egyszerűsített cégeljárás szabályai szerint dönt a kérelemről.

¹⁰⁰ Lásd a 2012. évi CIV. törvényt.

¹⁰¹ http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/small-business-act/index_en.htm

¹⁰² A vállalkozói tevékenység előmozdításával kapcsolatban lásd: http://ec.europa.eu/news/business/130110_hu.htm; http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/index_en.htm

¹⁰³ Kiszely Katalin: A társasági jogi közösségi jogalkotás útja, a szupranacionális társasági modellek megjelenése a közösségi jogalkotásban. Ph.D. értekezés, Budapest, 2009. 130. oldal.

zárja ki annak a lehetőségét, hogy a rendeletek felhatalmazzák, vagy éppen kötelezzék a nemzeti törvényhozót részletszabályok megalkotására.

Az európai gazdasági egyesülés (a továbbiakban: ege.) koncepcióját abból a célból dolgozták ki, hogy a vállalkozások és a tagállamok egyéb gazdasági szereplői számára egy új, az Unió (Közösségen) belüli nemzetközi együttműködésre alkalmas jogi formát teremtsenek. Az ege. sem a közösségi jogalkotó fantáziájának terméke volt, hiszen a francia „groupeement d'intérêt économique” volt a modell, amelyet 1967-ben hasonló okokból vezettek be Franciaországban, mint amelyek a közösségi jogalkotót motiválták. Az ege. intézményét a Tanács 1985. július 25-én kihirdetett, 2137/85/EGK rendeletével hozták létre, amely valamennyi tagállamban 1989. július 1-jén lépett hatályba.¹⁰⁴

Mivel az európai gazdasági egyesülés rendeleti formában látta meg a napvilágot, így a rá vonatkozó magyar jogszabály¹⁰⁵ csupán a rendelet által kötelezően és fakultatíve előírtakat tartalmazza.

A Tanács 2001-ben fogadta el a 2157/2001/EK rendeletet az európai részvénytársaság (SE) statútumáról és a statútum munkavállalók bevonására vonatkozó kiegészítéséről szóló 2001/86/EK irányelvet. Az európai részvénytársaságról szóló 2004. évi XLV. törvény jelen esetben is csak kiegészítését adja a rendeletnek, míg az irányelv átvétele során komplex kollektív munkajogi szabályozás került kialakításra. Természetesen az SE-t is be kell jegyezni a cégnyilvántartásba.

Az SE jogi személy¹⁰⁶, tőkéje részvényekre oszlik, minden részvényes csak a vagyoni hozzájárulása erejéig felel¹⁰⁷ (a társaságot terhelő kötelezettségekért). Jegyzett tőkéjének minimális összege 120 000 euró¹⁰⁸, azzal, hogy egy tagállamnak a meghatározott tevékenységeket folytató gazdasági társaságok számára magasabb jegyzett tőkét előíró jogszabályai vonatkoznak az e tagállamban székhellyel rendelkező SE-re is.¹⁰⁹

A rendelet 9. cikke egyértelművé teszi, hogy az SE-re nem csak a rendelet szabályai vonatkoznak, előbbi szabályok azonban – az EUMSZ 288. cikkére figyelemmel – kógensek és mindig közvetlenül alkalmazhatóak. Amennyiben a rendelet kifejezetten lehetőséget biztosít rá, úgy meghatározott kérdésekben az SE alapszabálya dönthet. A rendeletben nem, vagy csak részlegesen szabályozott kérdésekben, illetve az általa figyelembe nem vett szempontok esetében kifejezetten az SE-vel kapcsolatos uniós intézkedések végrehajtása keretében a tagállamok által elfogadott szabályok az irányadók. Utóbbi esetben azon tagállami jogszabályok, amelyek az SE székhelye szerinti tagállam jogszabályai szerint létrehozott nyilvánosan működő részvénytársaságokra vonatkoznak, illetve az SE alapszabályának rendelkezései – a székhelye szerinti tagállam jogszabályaival összhangban létrehozott nyilvánosan működő részvénytársaságokkal megegyező módon – szintén előtérbe kerülnek. Látható tehát, hogy ilyenkor a Gt. általános szabályai, valamint a részvénytársaságokra vonatkozó rendelkezései ugyancsak relevanciával bírnak. A 9. cikk (3) bekezdése szerint, amennyiben az SE által folytatott tevékenységet a nemzeti jogszabályok konkrét rendelkezései szabályozzák, e jogszabályokat korlátozás nélkül kell alkalmazni az SE-re is.

Nem jegyezhető be az SE, amíg a munkavállalói részvétel szabályairól szóló 2001/86/EK irányelvben szabályozott, az alakulás során létrehozandó munkavállalói különleges tárgyaló testület és az SE alapításában résztvevő gazdasági társaságok között az irányelv által meghatározott kérdésekre kiterjedő megállapodás létre nem jött, vagy a különleges tárgyaló testület úgy döntött, hogy az egyeztetést nem kezdi meg, vagy azt lezárja, illetve ha az egyeztetésre az irányelvben meghatározott időtartam letelt.¹¹⁰

Bár e fejezet a rendeleti jogalkotással foglalkozik, az SE-vel való kapcsolata miatt ki kell térnünk a 2001/86/EK irányelvre is, mely jellegénél fogva csupán céljában kötelezi a nemzeti jogalkotót. A rendelettel szerves egységet képező, azt kiegészítő irányelv az SE megalakulása és működése során a munkavállalók transznacionális tájékoztatását és a velük való konzultációt, továbbá a részvételüket biztosító alapvető követelményeket fogalmazza meg. Az irányelv egységes jogszabályi keretet kíván

¹⁰⁴ Kecskés László: Polgári jog. A személyek joga. Dialóg Campus Kiadó, 2007. 349. oldal.

¹⁰⁵ Az európai gazdasági egyesülésről, valamint a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény és a cégnyilvántartásról, a cégnyilvánosságról és a bírósági cégeljárásról szóló 1997. évi CXLV. törvény jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2003. évi XLIX. törvény.

¹⁰⁶ 2157/2001/EK rendeletet az európai részvénytársaság (SE) statútumáról. 1. cikk (3) bekezdés.

¹⁰⁷ 2157/2001/EK rendeletet az európai részvénytársaság (SE) statútumáról. 1. cikk (2) bekezdés.

¹⁰⁸ 2157/2001/EK rendeletet az európai részvénytársaság (SE) statútumáról. 4. cikk (2) bekezdés.

¹⁰⁹ 2157/2001/EK rendeletet az európai részvénytársaság (SE) statútumáról. 4. cikk (3) bekezdés.

¹¹⁰ 2157/2001/EK rendeletet az európai részvénytársaság (SE) statútumáról. 12. cikk (2) bekezdés.

teremteni annak érdekében, hogy a különböző tagállamokban bejegyzett gazdasági társaságok uniós szinten képesek legyenek megtervezni és végrehajtani üzleti vállalkozásuk átszervezését. A szabályok azt is garantálják, hogy az SE létrehozása nem vonja maga után az alapító gazdasági társaságokon belül a munkavállalók bevonása már meglévő gyakorlatának megszűnését vagy háttérbe szorulását.¹¹¹

Az irányelv két fő területen veti fel a nemzeti szabályozás szükségességét. Egyrészt, meg kellett alkotni az SE alapítása során az alapító társaságok ügyvezető szerveivel tárgyalásokat folytató – munkavállalói képviselőkkel álló – különleges tárgyaló testület megalakításának, működésének, döntéshozatali eljárásának szabályait. Másrészt, meg kellett alkotni azokat a választható, kiegészítő tagállami szabályokat, amelyek alkalmazására akkor kerül sor, ha az alapító társaságok ügyvezető szervei és a különleges tárgyaló testület között nem jön létre – más tartalmú – megállapodás a munkavállalóknak az alapítandó SE döntéshozatali rendjébe történő bevonásáról. Kiemelendő, hogy az irányelvben meghatározott tájékoztatási, konzultációs és részvételi jogok transznacionális jellegűek. Az alapító társaságokban meglévő, nemzeti jog által szabályozott konzultációs, tájékoztatási és részvételi jogok – az irányelv alkalmazására tekintet nélkül – az adott tagállam szintjén fennmaradnak akkor is, ha az adott társaság az SE alapításával annak leányvállalatává válik, illetve ha az alapító társaság leányvállalata vagy telephelye válik az SE leányvállalatává vagy telephelyévé.¹¹²

A Tanács 1435/2003/EK-rendelete alapján alapítható sui generis társasági forma az Európai Szövetkezet (SCE) is. A rendelet 2006. augusztus 18-án lépett hatályba. Az SCE alapvető célja tagjai szükségleteinek kielégítése és tagjai gazdasági és szociális tevékenységének fejlesztése, különösen a tagokkal kötött olyan megállapodások útján, amelyek célja árukkal vagy szolgáltatásokkal történő ellátás, illetve az SCE által ellátott jellegű munka elvégzése vagy megbízás ellátása. Legalább öt természetes személy vagy valamely tagállam joga alapján alapított, a közjog vagy magánjog hatálya alá tartozó szervezet által alapítható, ha közülük legalább kettő más-más országban rendelkezik székhellyel. A tagok – önállóságukat megőrizve – belső megállapodásuk révén – törekednek gazdasági és társadalmi tevékenységük fejlesztésére, ezek közül a legfontosabbak áruszállításra és szolgáltatások elvégzésére irányulnak. Az SCE székhelye az Unió területén van, ugyanazon tagállamban, ahol a központi ügyvezetése, de áthelyezhető másik tagállamba is. Az SCE-t az alapszabályában meghatározott székhely szerinti tagállamban jegyzik be, a részvénytársaságokra vonatkozó jogszabályokkal összhangban. Jegyzett tőkéjének minimális összege 30 000 euró. A nyereséget a folytatott üzleti tevékenység szerint kell felosztani, vagy vissza kell tartani a tagok szükségleteinek kielégítése érdekében.¹¹³

Az Európai Zártkörű Társaság (Societas Privata Europaea, SPE) is egy sui generis társasági forma, melynek célja, hogy megkönnyítse a kis- és középvállalkozások létrehozását és működtetését az európai egységes piacon, ugyanakkor a nagyobb csoportosulások számára is előnyökkel kecsegtet leányvállalataik külföldi szervezése területén. Az Európai Unió Tanácsa 2008.06.25-én fogadta el az SPE Statutumának Tervezetéről szóló 2008/0130 (CNS) számú rendeletet, mely azonban még nem lépett hatályba. 2011. május 30-án éppen a magyar elnökségnek a lezáratlan kérdésekre tett kompromisszumos javaslata került elutasításra Németország és Svédország által. Svédország a munkavállalói részvétellel kapcsolatban megállapított 500 fős küszöböt kifogásolta, tekintettel arra, hogy ez a határ a svéd jogban sokkal alacsonyabban van meghúzva. Németország indokolása szerint nem szabad megengedni, hogy egy SPE-nek a létesítő okirat szerinti székhelye és központi ügyintézésének helye két különböző tagállamban legyen, hozzáátve, hogy a visszaélések elkerülése végett más intézkedések meghozatala is lehetséges, melyekről azonban még tárgyalni kell.

2.3. Az egységes európai társasági jog felé

Jelentőségénél fogva nem mehetünk el szó nélkül a „European Model Company Act” (EMCA) mellett sem. 2007. szeptember 27-én és 28-án Aarhusban, Dániában tartotta első ülését a Paul Krüger Andersen és Theodor Baums professzorok kezdeményezésére létrejött bizottság, melynek célja egy európai társasági mintatörvény megalkotása. A bizottság tagjai különböző EU-tagállamokat képviselő prominens professzorok.

¹¹¹Lásd: Az európai részvénytársaságról szóló 2004. évi XLV. törvény javaslatának miniszteri indokolása.

¹¹²Lásd: Az európai részvénytársaságról szóló 2004. évi XLV. törvény javaslatának miniszteri indokolása. Csak egyetérteni lehet Kecskés Lászlóval, aki a miniszteri indokolás tanulmányozása során aggodalommal észlelte, hogy az fogalmazási bonyolultsága és dekoncentráltága miatt kevéssé töltheti be azt a jogmagyarázati funkciót, ami egy miniszteri indokolástól elvárható volna. Lásd: Kecskés László: Polgári jog. A személyek joga. Dialóg Campus Kiadó, 2007. 562. lábjegyzet. Több esetben maga az indokolás is értelmezésre szorul.

¹¹³Nochta Tibor: Társasági jog. Dialóg Campus Kiadó, 2011. 65. oldal.

Az EMCA-val egy olyan, általános társasági törvényt akarnak létrehozni, melyet akár teljes egészében átvehetnek a tagországok, de annak egyes rendelkezései törvénybe iktatására is lenne lehetőség. Az EMCA egy olyan társasági mintatörvény lesz, amellyel kapcsolatban minden tagállam eldöntheti, hogy kíván-e élni a jogharmonizáció által nyújtott lehetőségekkel. A legnagyobb előnye az lenne egy ilyen integrált vállalati jogi keretnek, hogy hasonló feltételeket állapítana meg a cégek részvényeseinek és harmadik feleknek az egész EU-ban, megkönnyítve így a határokon átnyúló kereskedelmet és befektetéseket a részvényesi jogok biztosításán és a befektetők bizalmának erősítésén keresztül. Az EMCA ugyanakkor lehetővé tenné az egyes különös helyi szempontok figyelembevételét, valamint a rendelkezéseivel való kísérletezgetést, hiszen a tagállamokra bízna, mely szabályait akarják azok társasági joguk részévé tenni. Így az EMCA az uniós szabályozás kiváló eszköze lehet, hiszen a tervek szerint egy dinamikus, rugalmas és koherens európai jogszabályi keretet ad majd.

A tagállamok előnyt kovácsolhatnak a mintatörvény társasági jogi paradigmakénti alkalmazásával, mivel egy modern, versenyképes társasági jogot teremt, továbbá egy költséghatékony és könnyen kezelhető alternatívát jelent majd a nemzeti társasági törvények kidolgozásához. Ugyanakkor nem akadályozza a tagállamokat saját társasági törvényük elfogadásában, hiszen a mintatörvénynek csak az általuk kiválasztott rendelkezései átültetése mellett dönthetnek úgy is, hogy azt teljes egészében figyelmen kívül hagyják. A Bizottság anélkül támogathatja a projektet és vehet részt a mintatörvény folyamatos korszerűsítésében, hogy ez bármiféle jogalkotási kényszert jelentene a tagállamokra nézve.

Egy európai társasági jogászokból álló csoport által készített és fejlesztett EMCA képes lehet gyorsabban reagálni azon folyamatosan változó körülményekre és piaci feltételekre, melyekkel a modern vállalkozások nap mint nap szembesülnek. Az EMCA tehát válasz lehet a hagyományos jogalkotással szemben, annak rugalmatlansága miatt megfogalmazott kritikákra, mivel megalkotása egy informálisabb, szerves európai társasági jogi jogközelítésre is lehetőséget nyújthat, így az európai modell törvény hatékony katalizátora lehet az európai társasági jog és a vállalkozások versenyképessége javításának. Ezen elvárásokba vetett hitet egyébként az USA „Modern Business Corporation Act”-jének az egyes tagállamok társasági jogi jogalkotása terén elért sikere is erősíti.¹¹⁴

A projektcsoporthoz a kezdetekben 16 tagállam képviselőiből állt és a remények szerint folyamatosan bővülni fog. A csoportnak jelenleg 19 tagja van – köztük Kisfaludi András professzor -, akik mind neves és tapasztalt szakemberei Európának. A csoport kiterjedt, nemzetközi – köztük amerikai – kutatókból álló hálózattal rendelkezik, mely segíti és a jövőben is segíteni fogja a társaság munkáját.¹¹⁵

Az EMCA csoport elnöke Paul Krüger Andersen professzor, az Aarhus University jogi karáról, mely az Evelyne Beatrix Cleff által vezetett titkárság székhelyét is adja.

A végső cél egy teljes európai társasági jogi mintatörvény megalkotása, amely a tradicionális társasági jog minden aspektusát magában foglalja. A mintatörvény minden szakaszát egy, szintén a csoport által készített hivatalos kommentár fogja követni, mely a jogszabály adott szakaszának célját és gyakorlati alkalmazásának mikéntjét magyarázza.

A teljes mintatörvény első tervezete várhatóan 3-4 év múlva lesz kész. Ezen időszak alatt a részeredményeket egy kiadványsorozatban fogják közzétenni, míg az egyes tagok a csoport munkájához kapcsolódó cikkeket is publikálnak.¹¹⁶

3. Az EUB „alkotta” társasági (bírói) jog

Az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata természetesen a társasági jog területét is érinti, hiszen a társaságok alapítása együtt jár azzal, hogy más tagállam területén kell gazdasági tevékenységet kifejteni jövedelemszerzési céllal, melyhez tartósan a másik tagállam területén kell tartózkodni. A tagállami bíróságok számára kötelező társasági joggal kapcsolatos EUB ítélezési gyakorlat több olyan döntést tartalmaz, mely a diszkrimináció tilalmát, az állampolgárságon alapuló megkülönböztetés, a belföldiekkel egyező bánásmód, a letelepedés szabadsága, a munkavállalók szabad mozgásának vagy éppen a szabad munkavállalás jogának biztosítását kívánják elősegíteni.¹¹⁷ A továbbiakban a teljesség igénye nélkül néhány fontosabb döntés ismertetésére teszünk kísérletet.

3.1. Az I. számú társasági jogi irányelvvel összefüggő jogesetek

¹¹⁴ Lásd ehhez: <http://law.au.dk/emca/>.

¹¹⁵ Lásd ehhez: <http://law.au.dk/forskning/forskningscentre/europeanmodelcompanyactemca/emcagroup/>.

¹¹⁶ Lásd ehhez: <http://law.au.dk/forskning/forskningscentre/europeanmodelcompanyactemca/publications/>.

¹¹⁷ Kiszely Katalin: A társasági jogi közösségi jogalkotás útja, a szupranacionális társasági modellek megjelenése a közösségi jogalkotásban. Ph.D. értekezés, Budapest, 2009. 76-77. oldal.

Az irányelv szerint a képviseleti, irányítási jogok, illetve azok gyakorlója vagy gyakorlóiról szóló közzétételből ki kell tűnnie, hogy az irányításra, felügyeletre jogosultaknál a képviseleti jog önállóan, vagy együttesen gyakorolható, még akkor is, ha egy képviselője van a társaságnak. A Haag GmbH társasági szerződésével kapcsolatban az illetékes német bíróság felszólította a társaságot, hogy pontosítsa az igazgató képviseleti jogosítványait. Az EUB indokolása szerint, bár az irányelvi megfogalmazás több képviselőről szól, ennek ellenére azt is jelenti, hogy a képviselet módját és tartalmát, gyakorlásának módját egyetlen képviselő esetén is meg kell jelölni.¹¹⁸

A Marleasing-ügy tényállása szerint a La Comercial Rt. alapításában döntő szerepet játszó cég hitelezőitől elvonandó összeget (fedezetet) vitt be vagyonként fenti társaságba, mely a per alperese volt. A Marleasing SA hitelezőként arra hivatkozott, hogy a létrehozott új cég jogellenesen jött létre, a társasági szerződés és az új Rt. alapítása is ebből fakadóan semmis. A Marleasing SA szerint a La Comercial Rt. alapítására kizárólag fedezetelvonás céljából került sor. Az ügy elbírálásának időpontjában Spanyolország még nem implementálta jogába az I. társasági jogi irányelvet. Az ügyben tagállami bírósággént ovideoi, tehát spanyol bíróság kért előzetes határozathozatalt, az EUB-nak pedig abban kellett állást foglalnia, hogy magának az irányelvnek mi a tartalma. A direktíva semmisségi körébe a társaság tárgyának, tevékenységi körének a jogellenessége vagy közrendbe ütközése tartozna, ez alapozná meg a semmisséget. A társaságnak megalakulásától kezdve kell közrendbe ütköző tevékenységet folytatnia.¹¹⁹ Az Európai Unió Bírósága az ügyben az irányelvet szűkítően értelmezte, melynek következtében a Marleasing a pert elvesztette. A tagállami jogba nem transzportált irányelvi rendelkezés nem állapíthat meg kötelezettséget, az irányelvi szabályokra a magánjogi jogalanyok közötti vitában hivatkozni nem lehet (a társasági jogi irányelv vertikális hatályú). A Marleasing-ügy ítélete a letelepedés szabadsága által nyújtott garanciák tekintetében azonban fontos rendelkezést tartalmazott. A belső piac 1992. december 31. napjával történt megvalósítása óta a Szerződés letelepedésre vonatkozó rendelkezései közvetlen hatállyal bírnak, vagyis az ezzel ellentétes tagállami szabályozással szemben az alkalmazás során elsődlegességgel bír. A tagállami polgárok és gazdasági társaságok a letelepedés szabadságát garantáló cikkelyére jogot alapíthatnak és hivatkozhatnak jogaik védelme érdekében. A közvetlen hatály alkalmazását az Európai Unió Bírósága a tagállamokkal szemben ismeri el, miután az uniós jog a szerződést aláíró tagállamokat kötelezi. A tagállamok megfelelő közigazgatási szerveire is irányadók az uniós jogalkotás aktusai.¹²⁰

3.2. A II. számú társasági jogi irányelvvel összefüggő jogeset (Karella-ügy)

Fenti irányelv szerint az azonos pozíciójú részvényeseknél a tagállami jogoknak biztosítaniuk kell az egyenlő elbánás elvét. Az eset kapcsán a problémát az okozta, hogy a cég pénzügyi nehézségei miatt speciális görög szabályozás alapján, jogszabályi úton átruházták az irányítást egy állami szervre. Az állami szerv tőkeemeléssel, kormányjövahagyás útján akarta megoldani a problémát. Ez a lépés azonban az EUB szerint sérti a részvényesek döntési kompetenciáját, így megvalósul az irányelv sérelme, miután a részvényesek védelme nem tudott érvényesülni (az elővásárlási joggal biztosított társasági pozíciójuk is sérült volna).¹²¹

3.3. A társaságok honosságának meghatározására vonatkozó kapcsolóelvek az EUB gyakorlatában

A másodlagos letelepedés szabadságával¹²² összefüggésben különös jelentősége van az Európai Unió Bírósága által 1999-ben elbírált Centros-ügynek. A tényállás szerint dán állampolgárok egy ún. private limited company-t jegyeztettek be az Egyesült Királyságban, majd – anélkül, hogy ott a társaság gazdasági tevékenységet végzett volna – fióktelepet kívántak létrehozni Dániában, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy a társaság gazdasági tevékenységét kizárólag a dán fióktelepen keresztül gyakorolja. Az illetékes dán hatóság azonban megtagadta a nyilvántartásba vételt, mivel megítélése szerint az „anyatársaság” létrehozatalának célja nyilvánvalóan a dán társasági jogszabályok, azon belül pedig az

¹¹⁸Nochta Tibor: Társasági jog. Dialóg Campus Kiadó, 2011. 55. oldal.

¹¹⁹68/161/EGK irányelv 11. cikk 2. bek.

¹²⁰Kiszely Katalin: A társasági jogi közösségi jogalkotás útja, a szupranacionális társasági modellek megjelenése a közösségi jogalkotásban. Ph.D. értekezés, Budapest, 2009. 78-79. oldal.

¹²¹Nochta Tibor: Társasági jog. Dialóg Campus Kiadó, 2011. 59. oldal.

¹²²A másodlagos letelepedési szabadság szerint a társaságoknak joguk van arra, hogy egy másik tagállamban társaságot, fióktelepet vagy ügynökséget létesítsenek. Az elsődleges letelepedési szabadság pedig azt jelenti, hogy egy társaság úgy helyezheti át székhelyét és tevékenységét egyik tagállamból a másikba, hogy közben jogi személyiségét megtartja.

alaptőkére vonatkozó rendelkezések megkerülése volt. Az Európai Unió bírósága megállapította, hogy a bejegyzés megtagadása ellentétes az uniós jognak a letelepedés szabadságára vonatkozó szabályaival.¹²³

Az Überseering-ügyben felperesi társaság Amszterdamban volt bejegyezve, azonban Németországban is tevékenykedett. Mivel nem volt megelégedve annak a háznak a felújításával, amelynek tulajdonosa volt Németországban, kérte az NCC nevű német vállalatot a hibák kijavítására. A felhívásnak a cég nem tett eleget, így az Überseering pert kívánt indítani. A német bíróság azonban elutasította a keresetét, arra hivatkozással, hogy a cég teljes tőkéje német tulajdonba került, ez viszont a székhely áthelyezését jelenti, ami pedig a jogképességének hiányát idézte elő, mivel igazgatási központja a bejegyzés helyéről – Hollandiából – elkerült, a holland jog alapján megillető jogképessége a német jog értelmében megszűnt, miközben Németországban jogképességre – bejegyzés hiányában – nem tett szert. A Bundesgerichtshof előzetes döntésért az Európai Unió Bíróságához fordult, mely határozatában (2002) kijelentette, hogy az Überseeringnek a letelepedés szabadsága alapján joga van arra, hogy megtartsa jogképességét Németországban. Eszerint nem elfogadható, hogy a fogadó állam érvényesítse azt a jogi minősítést, amelynek értelmében az ellenőrzés megszerzését székhelyáthelyezésnek tekinti, és végeredményben arra kényszeríti a társaságot, hogy a jogképesség megszerzéséhez alakuljon meg újra, miközben a bejegyzés helye szerinti jog értelmében jogképességét nem veszítette el.¹²⁴

Az Európai Unió Bíróságának az Inspire Art-döntésben (2003) kifejtett álláspontja szerint a letelepedési szabadságra vonatkozó rendelkezések szempontjából nem releváns, hogy egy társaságot csak azért alapítottak meg egy tagállamban, hogy kizárólag egy másik tagállamban letelepedve gyakorolja gazdasági tevékenységét. A letelepedési szabadságra vonatkozó rendelkezések alkalmazása szempontjából irrelevánsak azok az érvek, hogy miért egy meghatározott tagállamban alapítottak meg egy társaságot. Bár az Inspire Art Egyesült Királyságban történő alapítása - többek között - azt a célt szolgálta, hogy a társaságra ne kerüljenek alkalmazásra a szigorúbb holland jogszabályok, az EUB szerint a letelepedési szabadságnak azonban éppen az a célja, hogy megengedje azon társaságoknak, amelyeket valamely tagállam jogszabályai szerint alapítottak, és amelyek alapszabály szerinti székhelye, központi igazgatása vagy fő telephelye az Unión belül van, hogy képviselőt, fióktelep vagy leányvállalat révén egy másik tagállamban gyakorolják tevékenységüket. Ha tehát egy tagállam állampolgára abban a tagállamban alapít társaságot, amelynek társasági jogi rendelkezései számára a legnagyobb szabadságot biztosítják, majd ezt követően más tagállamokban fióktelepeket létesít, akkor az alapító szerződésekben biztosított letelepedési szabadságát gyakorolja. Az a tény, hogy egy társaság abban a tagállamban, ahol székhelye van, nem folytat gazdasági tevékenységet, és ezt a tevékenységét kizárólag fióktelepének államában gyakorolja, nem jelent olyan visszaélősszerű és csalárd magatartást, amely az utóbbi tagállam számára lehetővé tenné, hogy a társaságra vonatkozóan a letelepedési szabadságról szóló uniós jogi rendelkezéseket ne alkalmazza. Így az Európai Unió Bírósága a tagállami bíróság kérdésére azt válaszolta, hogy sem a hitelezővédelem, sem a letelepedési szabadság visszaélősszerű gyakorlásával szembeni fellépés, sem a kereskedelmi forgalom tisztességessége, sem pedig az adóigazgatóság hatékonyságának a biztosítása nem igazolja az alapító szerződésekben biztosított letelepedési szabadság korlátozását olyan nemzeti jogszabályok esetén, amelyek a minimális törzstőkére, illetve a cégvezetők egyetemleges személyes felelősségére vonatkozóan tartalmaznak rendelkezéseket.¹²⁵

Nem tudott azonban eredményesen hivatkozni a letelepedés szabadságára a Daily Mail nevű társaság, melynek székhelye az Egyesült Királyságban volt, s melyet úgy akart áthelyezni Hollandiába, hogy közben tevékenységét az Egyesült Királyságban fióktelep vagy leányvállalat formában folytathassa (1988). Ehhez a Kincstár által adott engedélyre volt szükség, ami viszont aktívái egy részének értékesítésével járt volna. A társaság a High Courtnál kifogásolta az engedélyezési rendszert, mondván, hogy a tervezett akció voltaképpen székhelyáthelyezés, amit a tagállamok nem korlátozhatnak. Az Európai Unió Bírósága úgy foglalt állást, hogy az Egyesült Királyságnak az eljárásban megkérdőjelezett törvényi rendelkezései semmiféle korlátozást nem határoznak meg olyan tranzakciókra, melyek célja ügynökségek, fióktelepek, leányvállalatok létrehozása, vagy egy másik tagállamban történő társaságalapításban való részvétel. Azt sem gátolják, hogy valamely, az Egyesült Királyságban létrehozott társaság tevékenységeinek egy részét vagy egészét áthelyezze egy, valamely tagállamban újonnan létrehozott társaságba, ha szükséges, felszámolás és az egyesült királyságbeli társasági adóhelyzetének rendezése után. A törvényi rendelkezés csak akkor követeli meg a Kincstár hozzájárulását, amikor az ilyen társaság

¹²³Burián László-Czigler Dezső Tamás-Kecskés László-Vörös Imre: Európai és magyar nemzetközi kollíziós magánjog. KRIM Bt. Budapest, 2010. 160. oldal.

¹²⁴Várnay Ernő – Papp Mónika: Az Európai Unió joga. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest, 2006. 471-472. oldal.

¹²⁵Nochta Tibor: Társasági jog. Dialóg Campus Kiadó, 2011. 52. oldal.

központi irányítási és ellenőrzési funkcióit úgy akarja kivinni az Egyesült Királyságból, hogy közben fenntartja jogi személyiségét és egyesült királyságbeli cégekénti jogállását. Ebben az összefüggésben figyelemmel kell lenni arra, hogy a társaságok a jog teremtményei, melyek csak a különböző, bejegyzésüket és működésüket meghatározó tagállami jogszabályok erejénél fogva léteznek. A székhely és az ország területe közötti kapcsolatot az egyes tagállamok eltérően szabályozzák. Van, ahol ezek szorosan összetartoznak, itt ha a cég át akarja helyezni székhelyét egy másik országba, ezt csak felszámolás útján teheti meg. Van ország, ahol ez nem követelmény, és van, ahol korlátozások vannak, mint például az Egyesült Királyság. Ilyen körülmények között a letelepedés szabadsága nem értelmezhető úgy, mint ami jogot adna a tagállamok valamelyike szerint létrejött cégnek arra, hogy irányítási és ellenőrzési központját úgy helyezze át egy másik tagállamba, hogy közben megtartsa cégstátusát az adott tagállamban.¹²⁶

Hasonló módon foglalt állást az EUB egy magyar betéti társaság ügyében. A Cartesio Bt. úgy kívánta nem egyszerűen központi igazgatási helyét, hanem tényleges székhelyét Magyarországról Olaszországba áthelyezni, hogy megőrizze személyes jogaként a magyar jogot, vagyis nem kívánt megszűnni és az olasz jog szerint újjáalakulni, székhelyváltoztatási kérelmét azonban a magyar cégbíróság elutasította. A másodfokú bíróság előzetes döntéshozatali kérelme alapján az Európai Unió Bírósága 2008-ban úgy foglalt állást, hogy a székhely személyes jog megváltoztatása nélküli áthelyezésének esetétől meg kell különböztetni azt az esetet, amikor a székhely áthelyezésére a személyes jog megváltoztatásával kerül sor. Így a letelepedés szabadságával nem ellentétes az a magyar szabályozás, amely nem engedi meg, hogy a Magyarországon, saját joga szerint honos, annak alapján létrejött, a magyar jog által konstituált „teremtmény”, amely jogi személyként a nemzeti jog erejénél fogva létezik, e minőségét, személyes jogát, magyar honosságát megtartsa akkor is, ha egy másik tagállamban kíván újrászerveződni. Ezzel ugyanis megszakítaná az őt létrehozó tagállammal fennálló, ezen állam joga által előírt státusából adódó jogi kapcsolatát. A határozat következménye tehát az, hogy a Cartesio Bt.-nek Olaszországban az olasz jog szerint újra meg kell alakulnia. Az EUB tehát nem látta elérkezettnek az időt arra, hogy a letelepedési szabadság határait a tagállamoknak a jogi személyek honosságával, így létével kapcsolatos szabályai rovására arra az esetre nézve is kiterjessze, amikor a székhely megváltoztatása a honosság megváltoztatását eredményezné.¹²⁷

Fenti döntések is azt támasztják alá, hogy bár több, úttörőnek is mondható európai társasági jogi tárgyú határozatot is hozott az Európai Unió Bírósága, azonban még mindig sok kérdés maradt megválaszolatlanul. Az egységes piacon belüli, határokon átnyúló székhelyáthelyezés például még mindig csak részben biztosított, még ha egyes ügyek másra is engednek következtetni (aktuális példa erre a német légiközlekedési cég, az EADS székhelyének Münchenből Toulouse-ba történő áthelyezése). A Günter Beitzkétől származó és egész Európában uralkodó felfogás („Kombinationslehre”) szerint ugyanis egy ilyen székhelyáthelyezéshez nem csak a fogadóállam – a Centros stb. ügyek után garantált – engedélye, hanem a székhely szerinti állam hozzájárulása is szükséges. Bár a jelenlegi EUB gyakorlat szerint a nem társasági jogi szabályok, mint például egy kilépési adó nem állhatnak a letelepedési szabadság és a székhelyáthelyezés útjába, a székhely szerinti államnak azonban lehetősége van társasági jogi akadályokat gördíteni a saját joga által konstituált cégek elé (lásd Daily Mail, Cartesio ügyek). Sokat segítené egy, már régóta a Bizottság fiókjában porosodó székhelyáthelyezési irányelv elfogadása, mely az eljárás szabályozása mellett a hitelezők, a kisebbségi tagok és a munkavállalók védelmét is biztosíthatná.¹²⁸

4. Összegzés

Látható tehát, hogy az európai társasági jog az irányelvi szabályozás, a rendeleti jogalkotás, valamint az Európai Unió Bíróságának a tagállamokra kötelező érvényű – elsősorban kollíziós jogi tárgyú – döntései révén is igyekszik hozzájárulni a letelepedési szabadság megvalósulásához. Nem titok azonban az sem, hogy sok probléma vár még megoldásra, melyekre cselekvési programok kidolgozásával megvalósított jogszabály-előkészítéssel, további rendeletek elfogadásával, vagy éppen mintatörvények megalkotásával igyekszik az Unió választ adni. Az európai magánjog és az egységes piac alakításában eddig is szép eredményeket elérő társasági jog tehát a jövőben sem tétlenkedésre készül, így a határokon átnyúló tevékenységet folytató vállalkozásoknak remélhetőleg egyre kevesebb akadállyal kell majd számolniuk.

¹²⁶ Várnay Ernő – Papp Mónika: Az Európai Unió joga. CompLex Kiadó Jog és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest, 2006. 470-471. oldal.

¹²⁷ Burián László-Czigler Dezső Tamás-Kecskés László-Vörös Imre: Európai és magyar nemzetközi kollíziós magánjog. KRIM Bt. Budapest, 2010. 159-160. oldal.

¹²⁸ Marc-Philippe Weller: Europäisches Unternehmensrecht. In: Zeitschrift für Europäisches Privatrecht 4/2012. 685-686. oldal.

1. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – Zöld könyv – A felelős vállalatirányítás uniós keretei. COM(2011) 164 végleges
2. Az európai részvénytársaságról szóló 2004. évi XLV. törvény javaslatának miniszteri indokolása.
3. Burián László-Czigler Dezső Tamás-Kecskés László-Vörös Imre: Európai és magyar nemzetközi kollíziós magánjog. KRIM Bt. Budapest, 2010.
4. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/small-business-act/index_en.htm
5. http://ec.europa.eu/news/business/130110_hu.htm
6. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_354_en.pdf
7. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0795:FIN:en:PDF>
8. <http://law.au.dk/emca/>
9. <http://law.au.dk/forskning/forskningscentre/europeanmodelcompanyactemca/emcagroup/>
10. <http://law.au.dk/forskning/forskningscentre/europeanmodelcompanyactemca/publications/>
11. Kecskés László: Polgári jog. A személyek joga. Dialóg Campus Kiadó, 2007.
12. Kiszely Katalin: A társasági jogi közösségi jogalkotás útja, a szupranacionális társasági modellek megjelenése a közösségi jogalkotásban. Ph.D. értekezés, Budapest, 2009.
13. Marc-Philippe Weller: Europäisches Unternehmensrecht. In: Zeitschrift für Europäisches Privatrecht 4/2012.
14. Nochta Tibor: Társasági jog. Dialóg Campus Kiadó, 2011.
15. Osztovits András (szerk.): Az Európai Unió Alapító Szerződéseinek Magyarázata 1. Szerződés az Európai Közösség létrehozásáról. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2008.
16. Várnay Ernő – Papp Mónika: Az Európai Unió joga. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest, 2006.

Bevezető gondolatok

Az Európai Unió területén az elmúlt évtizedek során egyre szorosabbá vált az integráció, mely nem csak a gazdasági élet területén, hanem a büntetőjog területén is megmutatkozott. Ez a folyamat az ezredforduló környékén gyorsult föl igazán, mely számos intézmény és jogi instrumentum realizálásában érhető tetten. Európában a büntetőjoggal foglalkozó szakemberek számára evidenciává vált, hogy kialakult egy európai büntetőjogrend, melyhez számos azt érvényre juttató intézmény társul. Ebben az értelemben tekinthető az Unió terrénuma egy egységes igazságszolgáltatási térségnek, mely minél hatékonyabb működéséhez szükséges lenne egy európai vádhatóság felállítása. Az Európai Ügyészség koncepciója - mint az Európai Unió pénzügyi érdekeit érintő bűncselekményeket üldöző európai vádhatóság koncepciója - már az ezredforduló óta napirenden lévő téma, melyre számos opció született, azonban ez idáig még sem jogalkotói, sem politikai téren nem sikerült egyezségekre jutni. A formálódó európai igazságszolgáltatási térség számos már kialakult szegmense közül a jövőben létrehozandó Európai Ügyészség intézményének elemzését választottam jelen tanulmány témájaként. Az alábbiakban bemutatom a jelenleg hatályos szabályozást, áttekintem, hogy az elmúlt években miként alakult az Európai Ügyészség szabályozása, majd felvázolom, hogy a bűnügyi kooperáció jelenlegi állapotában milyen reális esély van az intézmény létrehozására, és a többi releváns intézménnyel való relációjában mely kérdések rendezése szükséges.

Az Európai Ügyészségre vonatkozó hatályos szabályozás

Az alábbiakban az Európai Ügyészségre vonatkozó hatályos szabályozást mutatom be, majd az ezt követő részben az idáig vezető utat jogalkotói és politikai szempontból egyaránt. Bár a sorrend eltér a megszokottól, azért ezt a módszert választottam, mert a hatályos szabályozásból kiindulva meglátásom szerint megfelelőbben demonstrálható a koncepció formálódása.

Létrehozása esetén fő feladata az EU pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények üldözése lesz. Hatáskörrel fog rendelkezni a pénzügyi érdekeket érintő bűncselekményekkel kapcsolatos nyomozás lefolytatására, a gyanúsítottak eljárás alá vonására és az uniós tagállamok illetékes bíróságai elé állítására. Az Európai Tanács kiterjesztheti az Európai Ügyészség hatáskörét a több államra kiterjedő súlyos bűncselekményekre.

Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (a továbbiakban EUMSZ) 86. cikke rendelkezik az Európai Ügyészség megvalósításának lehetőségéről. A Tanács különleges jogalkotási eljárás keretében, egyhangú határozattal, rendeletekben fogadhatja el létrehozását, miután konszenzusra jutott az Európai Parlamenttel. Jelentős momentum az intézmény előkészítésének folyamatában, az Európai Unióról szóló Szerződés rendelkezési közé emelése, hiszen azok, akik szkeptikusan fordulnak az európai ügyészi szervhez, eddig a pontig okkal hivatkoztak arra, hogy szignifikáns akadályt képez a jogi alapok lefektetése. Az érv pedig valóban elfogadható volt, hiszen problematikus a konszenzus elérése ezt illetően. A Lisszaboni Szerződés hatályba lépését követően azonban elhárult ez az akadály és immáron egy kellően megalapozott legitimitási bázis lett megteremtve a jövőben létrehozandó intézménynek. Bár meglátásom szerint az Unió történetében születtek olyan intézmények, amelyek alapszerződésbe iktatásba nem, illetve csak időben később történtek meg, mégis működőképeseek, a kellő politikai konszenzusnak köszönhetően.

A szabadság, biztonság és jog térségének szabályozását illetően jellemző, hogy az uniós jogalkotó vészfék záradékot emel a rendelkezések közé, melyet indokol a büntető rendelkezések tagállami szuverenitást mélyen érintő volta.¹²⁹ A bekezdés ugyan ilyen klauzulát nem tartalmaz, viszont funkcióját tekintve még is találunk ilyen kikötést, ugyanis a megkövetelt egyhangúság meglehetősen szűkre szabja a mozgásteret, ezáltal is biztosítva, hogy az oly érzékeny területet alkotó büntetőjog továbbra is az esetben legyen korlátozható, amennyiben azt a nemzeti kormányok egyöntetűen szükségesnek és arányosnak

¹²⁹ Ester Herlin-Karnell: A Critical Analysis of Its Impact on EU Criminal Law Eurocrim The European Criminal Law Association's Forum , Max Planck Society For the Advancement of Science 2/2010 61. old

találják. Itt jegyezném meg, hogy sem a Tanács, sem a Parlament nem a Bizottság javaslatára cselekszik, azaz perifériára szorul a Bizottság az ügyészi szerv alkotmányozási folyamatát illetően.¹³⁰

A Eurojustból való megvalósítás körülményeit sem a Lisszaboni Szerződésben, sem politikai szinten nem sikerült tisztázni. A Stockholmi Programban előirányzottak sem segítenek a helyzet tisztázásában, hiszen 2012-re programozza a Eurojust bővebb hatáskörrel való ellátását a nyomozás kezdeményezését illetően és a szervezet belső működésének hatékonyabbá tételét. Ennek ellentmond, hogy 2013-ra álljon készen egy közlemény az Európai Ügyészség létrehozásáról. Miután megerősítenék a Eurojust működését, a következő évben már konkrét lépéseket tartalmazó közleményt adjanak ki annak átalakításáról.¹³¹

Úgy vélem, a dokumentumokban fellelhető eltérések is jól mutatják egyrészt az intézmény realizálásának bonyolultságát, másrészt szükségességét.

Az ügyészi szerv szabályai között találunk a megerősített együttműködésre vonatkozó rendelkezéseket, amennyiben legalább kilenc tagállam kérelmére rendelettervezetet terjeszt az Európai Tanács elé. Ezzel párhuzamosan a Tanácsban folyamatban lévő eljárást fel kell függeszteni. Majd a Tanácsban újabb vita veszi kezdetét, amihez már elegendő - a megerősített együttműködés természetéből következően - a konszenzus elérése, a megszorítás azonban az időkorlátban jelentkezik, ugyanis ezt négy hónap alatt kell elérniük, ezen időn belül vissza kell utalni elfogadásra a Tanács elé. Amennyiben mégsem jár sikerrel az eljárás, legalább kilenc tagállam kérheti a rendelettervezet alapján, hogy ezek a tagállamok tegyenek bejelentést az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak és a Bizottságnak. Ezt követően a megerősített együttműködés általános szabályainak megfelelően folyik tovább az eljárás.¹³²

A harmadik bekezdés az Európai Ügyészség eljárására vonatkozó szabályozást, mint a jogállás, bizonyítékok elfogadhatóságának szabályai, illetve eljárási cselekményeinek bíróság általi felülvizsgálatra vonatkozó szabályainak rendezését a fentebb említett rendeletekre bízta.

A cikk negyedik bekezdése még ennél is tovább megy, egy olyan európai ügyészi modell képét vázolja, amelyben egy még számos hatáskörrel bővíthető vádhatóság jönne létre. Az Európai Tanács a szerv felállításával párhuzamosan, vagy már azt követően határozatban módosíthatja a hatáskörre vonatkozó szabályozást, így bővítheti azt, miután egyhangúlag határozott az Európai Parlament egyetértését és a Bizottsággal lefolytatott konzultációt követően.

Levonható az a következtetés, hogy szupranacionális szervként alakulna meg a szabadság, biztonság és a jog térségén belül, tiszteletben tartaná a körvonalazott célokat, mint az alapvető jogok, a tagállamok jogrendszerének eltérő vonásai és hagyományai.

Történeti áttekintés

Az Európai Ügyészség gondolata egy már régen napirenden lévő gondolat, mely foglalkoztatja az európai jogalkotókat és jogalkalmazókat egyaránt. Amennyiben azt szeretnénk összefoglalni, hogy az eddigiekben milyen mérföldkövek voltak az Európai Ügyészség koncepcióinak fejlődésében, azt a Corpus Juris Europae-val, a Bizottság Zöld Könyvével, az Alkotmányos Szerződés tervezetével, és a Lisszaboni Szerződéssel lehet jelölni.

Az Európai Ügyészség gondolata az 1997-es Corpus Juris Europae megalkotásakor merült fel, azonban az ezt követő években nem történt érdemi előrelépés. 1995-ben egy előkészítő munkacsoportot alakítottak az Európai Parlament megbízásából a Közösség pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelmére. 1997-ben hozták nyilvánosságra, Corpus Juris Europae elnevezéssel, a dokumentumot több alkalommal módosították, végül a 2000-ben jelent meg a legutóbbi kiadás. A tervezet az uniós szerv tetszését megnyerte, azonban mégsem fogadták el, ugyanis egy ilyen horderejű kérdésben, - mivel a nemzeti szuverenitást mélyen érintő dokumentumról lévén szó - nehéz egyezsége jutni. A tekintetben viszont egyeztek a vélemények, hogy nem csupán az anyagi jogi szabályok harmonizációjára van szükség egy egységes európai térség kialakításához, hanem eljárásjogi szinten is rendezni kell bizonyos rendelkezéseket, hiszen a tagállami szintű fellépés már az ezredfordulóra sem mutatkozott elegendőnek a közösségi pénzügyi érdekek védelmére.

¹³⁰ Martijn Willem Zwieters: The European Public Prosecutor's Office, Series Supranational Criminal Law: Capita Selecta, Volume 12. Intersentia Cambridge Antwerp Portland 387.old

¹³¹ Katalin Ligeti: The European Public Prosecutor's Office: Which model? in: André Klip: Substantive Criminal Law of the European Union Maklu, Antwerpen, Apeldoorn, Portland 2011. 53-54-old.

¹³² Az Európai Unióról szóló szerződés 20.cikk, (2). bekezdés

Két fő részre bontható; egy anyagi- és egy eljárásjogi rendelkezéseket tartalmazó részre. Az első részben a Közösség pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelmére megalkotott nyolc bűncselekmény tényállását deklarálja, és az ezekhez tartozó generális büntetési tételeket is meghatározza. A Lisszaboni Szerződésben is található euro-bűncselekmények eredete visszavezethető egészen idáig, igaz a bűncselekmények körében fellelhetők eltérések, de az alapkoncepció mégiscsak ugyanaz maradt. 133

Annak ellenére, hogy a Corpus Juris nem lépett hatályba, azonban mint modell jogszabály számos további olyan intézményt és fogalmat rögzít, melyek a későbbiek során mintául szolgáltak az uniós büntetőjog formálásában. Ezek a hatások eljárásjogi szempontból is ugyanígy tetten érhetők. Az eljárásjogot illetően a Corpus Juris második, eljárásjogi kérdésekkel foglalkozó része tartalmazza a leginnovatívabb javaslatokat. Mint az ismeretes, a különböző büntetőjogi rendszerek közötti eltérések Európa szerte harmonizációt igényelnek, amely meglehetősen nehéz vállalkozásnak ígérkezik, és ezek a differenciák meggátolják a bíróságok közötti hatékony együttműködést. Az egyik ilyen szignifikáns különbség abból adódik, hogy a kontinentális jogrendszerek az inkvizitórius rendszer hagyományain nyugszanak, míg a common law jogrendszerek az akkuzatórius rendszer jegyeit hordozzák magukon.

Ekkor merült fel először kodifikációs szinten az Európai Ügyészség létrehozása. E szerint a szervezet tagjai európai főügyész és delegált európai ügyészek, akik a nyomozati szakasztól a bíróság elé terjesztésig járnának el. Tevékenységük feletti ellenőrzést kijelölt tagállami bírák gyakorolnak, akik a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos kérdésekben is határoznának. A tagállami bíróságok az eljárást a vádemelési szakasztól vennék át. Szabályozása eltérő ugyan a jelenlegihez képest, melyet a Lisszaboni Szerződésben találunk, alapjában véve a fő csapásirány mégiscsak ugyanaz. Továbbá bevezeti az európai területi elv és az európai joghatóság fogalmakat, melyek értelmében az euró bűncselekmények elkövetése tekintetében a tagállamok területe egységes jogi térséget alkotott. Ezek mentén bontakozott ki a szabadság, biztonság és jog térségének eszméje, amelyen belül kifejlődött a kölcsönös elismerés elve és realizálódhatott az európai elfogatóparancs.

A Corpus Juris jelentőségét tekintve az európai ügyészi szerv későbbi koncepcióira, a releváns rendelkezéseket a későbbiekben külön fejezetben tárgyalom.

A következő előrelépés az Európai Ügyészség létrehozatalát illetően a Nizzai Szerződést megelőzően datálható. A Bizottság ekkor nyújtott be javaslatot, melyben a Tanácsot jogosította volna fel, hogy szabályozza az intézmény bírói kontrolljának mikéntjét, illetve a pénzügyi érdekeket sértő bűncselekmények körét. A szabályozás ilyen formában nem valósulhatott meg, ugyanis az Európai Közösségekről szóló Szerződésbe kellett volna iktatni a javaslatot, azonban megvitatását nem tűzték napirendre, viszont a Bizottságot felkérték, hogy az intézmény esetleges felállításának gyakorlati hatásait tegyék vizsgálódásaik tárgyává.

2001. májusban irányelvjavaslatot terjesztett be a Bizottság és kiadta a Zöld Könyv az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelméről és az Európai Ügyészség felállításáról elnevezésű dokumentumot. Alapjában véve a Corpus Jurisban előírányozottak mentén alakítaná ki az intézményt, csak még szélesebb kompetenciákkal ruházná fel azt. Az európai ügyész szerepe nem csak az ügy bíróság elé terjesztéséig tartana, hanem egészen a tagállami bíróság előtti vádképviseletig. Továbbá jogosult lenne kényszerrel nem járó eljárási cselekmények foganatosítására, illetve bírói engedélyhez kötött eljárási cselekmények és kényszerintézkedések elrendelésére, azonban az utóbbi két intézkedés csak a kijelölt tagállami bíró engedélyéhez kötött. Szervezeti felépítése hierarchikus lenne, egy központi Európai Ügyész köré szerveződne, aki nemcsak a felektől, hanem a tagállamoktól és az uniós intézményektől is függetlenül látná el feladatait, az euro bűncselekményekre kiterjedő hatáskörrel és az Unió területére érvényesülő illetékességgel. Koordinálná a nyomozást, majd ennek sikeres befejezésével vádat emelne és képviselné is azt a nemzeti bíróság előtt, annak jogszabályai alapján, majd az így születő ítélet hatályát minden tagállam köteles lenne elismerni. Tehát nem élhetnek az exequator eljárás beiktatásával, hogy ahhoz, közbenső jogcselekmény nélkül bármilyen joghatás is fűződhessen. A szervezet tagjai a delegált ügyészek, az ő kinevezésük hat évre szól. Velük szemben az Európai Ügyész fegyelmezési és utasításadási jogkörrel rendelkezik. A delegált ügyészek őt helyettesítve járnak el a saját országukban, szükség esetén más országban is.¹³⁴ A Zöld Könyv továbbá tartalmaz iránymutatást arra nézve, hogy mely esetekben lenne indokolt megszüntetni az eljárást illetve vádat emelni. A dokumentumban megjelent a

¹³³ M. Delmas Marty, J. A. E. Vervaele: The implementation of the Corpus Juris in the Member States, Intersentia, Antwerp-Groningen-Oxford Volume IV. 2001. v-vii. old.

¹³⁴ Osztovits András (szerk.): Az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződések magyarázata Complex Kiadó Budapest 2011. 1696-1700.o.

bizonyítékok transzfere és az egységes európai elfogatóparancs koncepciója. A javaslat megjelenésétől kezdve ellentmondásos az intézmény megítélése, különösképpen a tagállamok részéről. Többen kifogásolták, a nemzeti szuverenitás aláadásának veszélye és a tisztességes eljárás megkérdőjelezhetőségének kockázatára hivatkozva. 2003-ban érkezett egy értékelő vélemény a tagállamok részéről, amely a Zöld Könyvben deklarált rendelkezésekre reagál. Belgium, Görögország, Hollandia, Portugália és Spanyolország pozitívan állnak hozzá, míg Ausztria, Dánia, Finnország, Franciaország, Írország és az Egyesült Királyság az intézményt bírálóláig léptek fel. A még kimaradó akkori tagállamok; Németország, Olaszország, Luxemburg és Svédország még vonakodtak végső elhatározásra jutni a kérdést illetően. A véleményt adók többsége pozitívan állt hozzá az intézményhez. A kormányzati testületek bizalmatlanabb hangvételt ütöttek meg, mint a gyakorló jogászok és a civil társadalom képviselői. A válaszadók többsége rámutatott, hogy egyrészt egy ilyen intézmény, tekintettel nagymértékű függetlenségére, idegen a jogrendszerüknek. Másrészt a felelősségre vonhatóság szabályainak is világosabbnak kellene lenniük.¹³⁵

2005-ben az Alkotmány szerződés tartalmazott rendelkezéseket az Európai Ügyészséget illetően, mely a Tanács egyhangú döntését írta elő, és a hatáskört korlátozta a pénzügyi érdekeket érintő bűncselekményekre. Nem lépett hatályba és a szövegezés módosult is a Lisszaboni Szerződés jelenleg hatályos szabályozásához képest.

2010-ben az Európai Parlament felhívta a Bizottságot, hogy folytasson tanácskozásokat az érintettekkel, beleértve a civil társadalmat is, és vizsgálja meg minden lehetséges aspektusból az európai ügyészi szerv létrehozásának lehetőségeit, majd dolgozza ki a szükséges lépéseket, hogy létrejöhessen az intézmény. Még ugyanabban az évben a Bizottság választ is adott, amelyben kifejtette, hogy ahhoz, hogy az OLAF reformja, ideértve az Európai Ügyészség létrehozása, és a fennálló csalás-ellenes joganyag konszolidációja megtörténjen, szükség van a joghatósági és egyéb eljárási szabályok harmonizációjára.

A fentiekből kitűnik, hogy bármilyen reformról vagy egy intézmény alapításáról legyen is szó, igényli a kölcsönös elismerés elvére vonatkozó joganyag átvételét, így a Corpus Jurisban található javaslat meghaladottá vált, amely egy újfajta perspektívát kíván.

A kölcsönös elismerés elvének egy nélkülözhetetlen kísérőjelenségnek kell lennie a harmonizációs intézkedések terén, amelynek alkalmazása megkerülhetetlen az Európai Ügyészség létrehozásakor a jövőben is. Meglehetősen irreálisnak tűnik, ha tisztán a kölcsönös elismerés elvén működő európai ügyészi szervet képzelünk magunk elé. Ez a gyakorlatban azt jelentené, hogy a delegált ügyész által a tagállamban összegyűjtött bizonyítékokat a vádemelés során kölcsönösen elfogadhatónak tekintenek, amelyek ugyebár alapján véve eltérő előírások mentén lettek összegyűjtve. Ez a különböző nyomozási és vádemelési rendszerek létéből eredeztethető. Továbbá léteznek olyan speciális nyomozási technikák, amelyek az egyes tagállamokban bevett módszerként alkalmazandók és alkalmazásuk szigorúan lefektetett szabályok szerint történik, míg másutt egyáltalán nincsenek meg a vonatkozó jogszabályi rendelkezések. A fenti példák jól demonstrálják, hogy a tagállamok büntetőeljárási rendszereiből adódó különbségek olyan lényegesek, hogy nehezen gondolható el az, hogy a nemzeti rendelkezéseknek megfelelően lefolytatott nyomozást elfogadják minden további nélkül szupranacionális szinten is. Ebből is következik, hogy szükség van egy tagállamok feletti nyomozási szervre. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy ne lenne helye akár az Európai Ügyészség és a kölcsönös elismerés együttes alkalmazásának. A kölcsönös elismerés elve szükséges a működéshez, azonban a tagállami szintű nyomozás akkor elképzelhetőbb, amikor a tagállami jogszabályok között nagyobb lesz a hasonlóság.¹³⁶

A Lisszaboni Szerződés jelentősége nemcsak abban áll, hogy jogi alapot teremtett az Európai Ügyészségnek, ezáltal újraszabva az együttműködés jövőbeli koordinátáit és az uniós intézmények egymáshoz való viszonyát, hanem a három pillér megszűntetése. Az Unió működését prezentáló grafikonok világosan megmutatták, milyen differenciák voltak az első és a másik két pillér között. Ez utóbbiak mindig is gyengébben működtek, mint az első. Több érv is szól amellett, hogy az európai büntető anyagi jog kialakítása miért is szükséges. A megerősített együttműködés az elejétől kezdve hagyományos módon kezdve közelített egymáshoz, majd a 2000-ben megjelent Kölcsönös Segítégnyújtási Együttműködési Egyezmény volt az első lépés, amikor innovatívabb eszközök irányába fordultak. A következő lépés pedig a kölcsönös elismerés elve, amely segít abban, hogy más tagállamok ekvivalens

¹³⁵ Martijn Willem Zwieters: The European Public Prosecutor's Office, Series Supranational Criminal Law: Capita Selecta, Volume 12. Intersentia Cambridge Antwerp Portland 381.old

¹³⁶ Katalin Ligeti: The European Public Prosecutor's Office: Which model? in: André Klip: Substantive Criminal Law of the European Union Maklu, Antwerpen, Apeldoorn, Portland 2011. 61-64.old.

hatóságai által hozott döntései elismerjék, elfogadják és megerősítsék az együttműködést. Immáron ez jelenti a bűnügyi együttműködés sarokkövét.¹³⁷

Az Európai Bizottság 2012. március 7-től június 6-ig egy nyilvános konzultációt folytatott le „Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelme és a vádeljárások javítása” címmel. A konzultáció lehetővé tette gyakorló jogászok számára (bírák, ügyészek, bírósági végrehajtók), hogy megosszák véleményüket, ezáltal hozzájárulva a Bizottság munkájához a javaslat fejlesztése céljából.

A Corpus Juris Europae Európai Ügyészségre vonatkozó rendelkezései

Az alábbiakban a Corpus Juris releváns rendelkezéseit fogom bemutatni, mely azért kapott külön fejezetben helyet, mert a dokumentum is jelentős hányadot tölti ki, számos szakaszon keresztül tárgyalva a vonatkozó javaslatot, melynek hatása a hatályos szabályozáson is kimutatható.

1991-ben a Tanács felkérte a Bizottságot, hogy készítsen egy összehasonlító tanulmányt, miként alakul a tagállamok szabályozása a csalás bűncselekményét illetően, a célból, hogy felmérhessék a harmonizáció szükséges mértékét. Ez a javaslat az anyagi- és eljárásjogi harmonizáción túl kifejezetten technikai jellegű megoldásokat is kínál. Annak ellenére, hogy nagyfokú eltérések mutatkoztak a nemzeti törvényhozások terén, az Európai Parlament az 1995-ös év végére meglehetősen nagyra törő terveket fogalmazott meg azzal, hogy létrehozson egy európai igazságszolgáltatási térséget, amelyben eredményesebben fel lehet venni a harcot a Közösség pénzügyi érdekeit érintő csalás ellen. Hosszú hónapokig tartó munkát követően a Közösség büntetőjogászainak egy csoportja megszervezett egy anyagi- és eljárásjogi normákból álló tervezetet. Ezen szabályok részben a költségvetést érintő bűncselekményeket voltak hivatottak kriminalizálni, részben olyan rendelkezéseket tartalmaztak, amelyek lehetővé tették a nyomozó hatóságok részére az együttműködést, egy olyan térben, ahol az igazságszolgáltatás határai földrajzi értelemben nem állnak fenn. Ezen kezdeményezést Corpus Juris Europae címmel aposztrofálták, majd prezentálták az Európai Parlament felé politikai vitára. A megegyezés szükségességét és sürgősségét hangsúlyozták a tervezet betérjesztői, hiszen ennek a lépésnek a megtétele elkerülhetetlenné vált, ugyanis a bűnözők nem állnak meg az államhatároknál. Ebből következik, hogy egy egységes igazságszolgáltatási térségben, ahol a bűnözők szabadon mozognak, szükség van a nyomozó-, illetve vádhatóságok széles cselekvési lehetőségére is.¹³⁸

A Corpus Jurisban feltüntetett nyolc bűncselekmény tekintetében az Európai Ügyészség nyomozási, vádemelési, tárgyalási és végrehajtási szakaszok terén is rendelkezne jogosítványokkal, ugyanis a tagállamok területe egy egységes igazságszolgáltatási térséget képez. Tehát a hatályos, Lisszaboni Szerződésben fellelhető szabályozáshoz képest szélesebb körű kompetenciákkal ruházta volna fel a szervet, hiszen nemcsak az ügy bíróság elé viteléig, hanem az egész eljárás során, a végrehajtásig rendelkezett volna jogosítványokkal. A harmadik, büntetőeljárásról szóló fejezet tárgyalja az Európai Ügyészségre vonatkozó szabályokat. Nagy mértékű függetlenséget élvezne, annak ellenére, hogy uniós intézményként működne, sem nemzeti, sem uniós szervnek nem alárendelten. Az intézmény az Európai Vezető Ügyészből és az Európai Delegált Ügyészekből állna. A delegált ügyészségek székhelye a tagállamok fővárosaiban lenne, illetve az adott ügyszámba kapcsolódóan, abban a városban, ahol a tárgyalást folytatnák le.¹³⁹ A delegált ügyészek kétféle jogot alkalmazhatnak; a nemzeti jogszabályanyagot a nemzeti ügyekben, és európai büntető anyagi- és eljárásjogot a Corpus Jurisban meghatározott cselekmények tekintetében, amelyek érintik az uniós büntetőjogot. A tagállamok kormányaitól való függetlenség abban is megnyilvánulna, hogy nemcsak nem utasíthatók, hanem önálló döntési jogkörükben is eljárhatnak és önállóan is jogosultak jogi aktusok meghozatalára saját kezdeményezésükre.

Általánosságban véve a Corpus Jurisban felvázolt európai ügyészi rendszer kompatibilis a tagállamokban kialakult rendszerekkel. Az intézmény felépítése és az ügyészek szerepe a nagyon hasonló a tagállamokéhoz, és ebben az értelemben nem nemzeti, hanem európai. Majdnem az összes tagállamra jellemző, hogy az ügyészség kompetenciájába tartozik a bizonyítékok összegyűjtéséről gondoskodás és a döntés a vádemelésről. Kivételt jelent ezen országok alól például Anglia, Finnország, és Írország. Ezekben az országokban az ügyész nem avatkozik be a nyomozásba, teljes egészében a rendőrségre hagyja azt. Viszont a tagállamok rendszereire jellemző függelmi rendet nem veszi át a Corpus Juris. A tagállamokban

¹³⁷ Jorge Ágnes Espina Ramos: Towards a European Public Prosecutor's Office: The Long and Winding Road in: André Klip: Substantive Criminal Law of the European Union Maklu, Antwerpen, Apeldoorn, Portland 2011. 35-37.old.

¹³⁸ Gabriela Doná: Towards a European Judicial Area? A Corpus Juris Introducing Penal Provisions for the Purpose of the Protection of the Financial Interests of the European Union, European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, Volume 6/3 Kluwer Law International, 1998. 282-284. old.

¹³⁹ Guiding principles of Corpus Juris 2000 (Draft agreed in Florence) 18. cikk

érvényesülő függelmi rend alapján a hierarchia alacsonyabb szintjén lévő ügyészek kötelesek engedelmeskedni a fölöttük állónak, és a hierarchia legfelsőbb fokán álló ügyész rendszeresen beszámolni tartozik az Igazságügy Minisztériumnak vagy az annak megfelelő szervnek.¹⁴⁰

Tehát a jogharmonizáció feladatának felmerülésénél egy meglehetősen problematikus feladattal találja magát szemben az európai jogalkotó. A harmonizációs törekvéseket a pénzügyi érdekek védelme érdekében elsőként a Corpus Juris szintetizálta, mely ugyan nem lépett hatályba, de komoly szereppel bír az egységes elbírálásra törekvő szabályok megalkotásánál.

A fentiekben felvázolt folyamat mind a büntető eljárásjogi együttműködést hivatott érvényre juttatni, azonban a büntetőjogi integrációhoz ugyanúgy szükségeltetik a tagállamok büntető anyagi jogának a harmonizálása.

Az Unión belüli bűnügyi együttműködés és az Európai Ügyészség lehetséges helye az uniós koordináta-rendszerben

Az Európai Ügyészség eredeti modellje, a Corpus Juris 1997-es első megjelenésétől számítva az Európai Unió büntetőjog progresszív fejlődésen ment keresztül. Értem ezalatt az európai elfogatóparancs és az európai bizonyításfelvételi parancs megjelenését és az európai nyomozási tervet. Bizonyosságot nyert, hogy a kölcsönös elismerés elvének érvényesüléséhez szükséges a kölcsönös bizalom kiépítése a harmonizáció révén. Az Alapjogi Charta az Európai Unióról szóló szerződés részévé vált, és folyamatban van az Emberi Jogokról szóló Európai Egyezményhez csatlakozás az Unió, mint önálló jogi személy részéről. A Bizottság 2011-ben az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelméről közleményt adott ki, melyben hangsúlyozzák, hogy európai szinten az intézmények szerepének erősítése fontos lenne, ideértve az OLAF-ot, a Eurojust-ot és igaz még csak elvi síkon, de az Európai Ügyészséget is említi. Mely utóbbi által a releváns bűncselekmények tekintetében gyorsabban folya a nyomozás és a vádemelés. A közleményben foglaltak szerint az Unió válaszáig előtt áll; három szinten lenne szükség erőfeszítések tetelére, az eljárási-, anyagi jogi szinten és az intézmények szintjén.

Ügyszintén tesznek lépéseket az irányba, hogy az Európai Közösségek pénzügyi érdekeiről szóló Egyezményt és a kiegészítő jegyzőkönyveit újraformázzák. A javaslat előíranyoz közös fogalom meghatározásokat, például a csalás, a pénzmosás és a korrupció, és a tagállamok kötelezettségévé teszi, hogy kriminalizálja ezeket.¹⁴¹

A kölcsönös segítségnyújtásnak az egyik legfontosabb célja, hogy a jogrendszerek közötti eltéréseket áthidalja. Ez a cél csak egyféleképpen valósítható meg, méghozzá úgy, hogy a hatóságok megbíznak egymásban a végrehajtás terén és azt a szemléletet érvényesítik, hogy legyőzhetők a különbözőségek. A kooperációs hálózatok arra törekcsenek, hogy javítsák a nemzetközi együttműködést, azáltal, hogy lehetővé teszik a személyek közötti közvetlen kapcsolattartást, és az információk cseréjét. Azonban a kölcsönös bizalom ezen formája meglehetősen nehézkes és bonyolult, ugyanis két vagy több jogrendszer alkalmazása esetén ténylegesen merülnek fel eltérő jellemzők. A specializált központi hatóságok illetve az ügyészségi és bírósági szervek hálózata, hivatalnokok rendszeres találkozói mind fontos szerepet töltenek be a kölcsönös jogi segítségnyújtásban. Nyilvánvalóan a bűnözés ellen folytatott harc eredményesebb lenne egy európai ügyész közrehatásával, aki az érintett országban lefolytatná a szükséges eljárásokat, bizonyítékokat gyűjtene, közvetlenül foganatosítana nyomozási cselekményeket. A Eurojust és az Európai Igazságszolgáltatási Hálózat létrehozása abból a célból történt, hogy a nemzeti nyomozó- és vádhatóságok közötti együttműködést segítse, mikor súlyos határon átnyúló bűncselekményekkel foglalkoznak. Ezeken kívül a nyomozást a közös nyomozócsoportok ügyszintén előmozdítani törekcsenek. A közös nyomozócsoportok koncepciója abból a feltevésből indult ki, hogy a létező nemzetközi rendőrség módszerei és az igazságszolgáltatási szervek együttműködése elégtelennek bizonyultak ahhoz, hogy súlyos határokon átnyúló bűncselekményekkel elbírlanak. Abból a felvetésből indultak ki, hogy egy olyan nyomozókból és igazságügyi szakértőkből álló csoportot, akik meghatározott közös eljárási rend alapján, két vagy több állam joghatóság alá tartoznak, világosan körvonalazott jogok és kötelezettségek mentén dolgoznak együtt, sokkal hatékonyabbá tennék a szervezett bűnözés elleni harcot. A közös nyomozócsoportok maguk után vonták egy új hivatali alany megalkotását, mely önálló nyomozási jogkörökkel és hatalommal bír, még akkor is, ha ezen jogokkal nem kizárólagosan rendelkezik, hanem a

¹⁴⁰ M. Delmas Marty, J.A.E.Vervaele: The implementation of the Corpus Juris in the Member States, Intersentia, Antwerp-Groningen-Oxford Volume I. 2000. 305-314. o.

¹⁴¹ Simone White: A Decentralised European Public Prosecutor's Office Eucrium The European Criminal Law Association's Forum , Max Planck Society For the Advancement of Science, 2/2012 67.old

nemzeti jogoknak teljes mértékben megfelelően cselekszik. Ezek felállítása nem függött az adott bűncselekménytől, hanem azok nemzetközi és határokon átnyúló dimenziója döntötte el létrehozásukat. Így viszonylag kisebb súlyú ügyekben, de tapasztalatra tettek szert a határokon átnyúló bűncselekmények terén. Egy-egy adott ügyben kézzel fogható előnyükön kívül további pozitívumként könyvelhető el, hogy folyamatosan ez a fajta kooperáció az igazságügyi hatóságokat további együttműködésre sarkallja, így hozzájárulva a kölcsönös bizalom fokozatos kiépítéséhez. A kölcsönös elismerés elvén alapuló tagállamok közötti együttműködés, mely során a bírósági határozatok közvetlenül végrehajthatóak, illetve feltételezik, hogy a határozatok elismerése és végrehajtása során mindig a törvényesség, szubszidiaritás, és arányosság alapelveire figyelemmel fogják elbírálni. A fenti ösvények mindegyike elvezet az Európai Ügyészséghez, mely szintén az imént említett elvek alapján működne. Az Európai Ügyészségre vonatkozó rendelkezéseket vizsgálva az általa jövőben kifejtendő törekvések nem csupán az Unió pénzügyi érdekeinek védelmére irányulnak, hanem a törvényesség és egyenlőség elvét is hivatottak érvényre juttatni európai kontextusban. Azonban negatívumként említendő, hogy nyomozási szakaszban gyakrabban fordulnának elő következetlenségek, mint a hagyományosan, tagállami keretek között lefolytatott ügyekben.

Az okokat, melyek azt eredményezik, hogy az Európai Ügyészséget még mindig nem sikerült realizálni, alapvetően két csoportra bonthatjuk, politikai és jogi indokokra. A politikai okok köre természetesen változó kategória, az évek során állandóan formálódik. A jogi okok köre viszonylag konstans, és ezen belül is a legmarkánsabb akadály arra vezethető vissza, hogy az európai jogrendszerek két teljesen különböző hagyomány útján formálódtak. Közelebbről tekintve tagállamonként eltérő eljárási rendszerek vannak érvényben, sőt némely országban még ezen belül is eltérőek. Az alapvető elhatárolási pont az eljárási rendszerek tekintetében, hogy az akkuzatórius vagy az inkvizitórius rendszer jegyeit hordozzák magukon. Az akkuzatórius rendszer a vádló pozíciójára „egyenrangúként” tekint, egyenlő félként kezeli a védővel. A bíró pártatlan és neutrális szereplője a tárgyalásnak, aki nem vesz részt aktívan a bizonyítékok felkutatásában. Az inkvizitórius rendszer hagyományai szerint a bizonyítékot a hatóságok szolgáltatják az államot képviselve, és viselik a felelősséget a nyomozás sikeréért, mely megoszlik a közvádlnak és a vizsgálóbíró között. Az utóbbi nemcsak a nyomozásból veszik ki a részét, hanem a felelős bizonyos bírói jogkörbe tartozó döntésekért is. Ide értve az őrizet és az előzetes letartóztatás elrendelését. A két jogrendszernek van közös vonása; azonos a céljuk, feltárni az igazságságot, megbüntetni a bűnöst, és az ártatlan helyzetét nem befolyásolni hátrányosan. A két rendszer az idők folyamán sokat formálódott, és kialakultak átfedések is. A fejlődés eredménye, hogy a nemzeti rendszerek egyre inkább összeegyeztethetőek lettek, mint az előtte. Megvalósult, hogy az inkvizitórius hagyományokat implementálják az angolszász jogi hagyományokkal bíró országokba, míg ezek a jellemvonások gyengültek a kontinensen. Ezt a folyamatot az integráció tette lehetővé. Az Európai Ügyészség átvette az inkvizitórius rendszerből a közvádlnak intézményét, azonban a vizsgálóbíró pozícióját elhagyja, és az akkuzatórius rendszernek megfelelően a semleges, pártatlan bíró szerepét preferálja. Az egyik ilyen tendencia, hogy a tagállamok megerősítik a törvényes függetlenséget, oly módon, hogy a politikai hatalom egyre kisebb befolyással rendelkezik az ügyési szervezet fölött, ugyanis az ügyészek kinevezése és fegyelmi felelősségre vonásuk révén már nem bírnak hatáskörrel. Természetesen még mindig számos eltérés áll fenn országról országra, melyek közül több valós akadályként gördül az Európai Ügyészség elé.

Ezen problémakör megoldására kínál megoldást a harmonizált eljárási szabályanyag kidolgozása. Ligeti Katalin és John Vervaele közösen folytatottak kutatásokat, majd munkájuk produktuma lett az „Európai Unió modellszabályok az Európai Ügyészség eljárásához”. Jog összehasonlító tanulmányokat végeztek a huszonhét tagállam nemzeti jogrendszereit vizsgálva, különös tekintettel a nyomozásra, a vádemelésre, és az eljárási biztosítékokra. Ezt követően került sor európai modell szabályok kidolgozására, melyek szintén az utóbbi tárgykörökre vonatkoznak.¹⁴² A projekt célja volt, hogy az Európai Ügyészség eljárási szabályait modell jelleggel dolgozzák ki, mely a tagállami szabályozások szintézise. Ezen harmonizált szabályok nem csupán az európai ügyési szerv eljárási szabályait hivatottak elősegíteni, hanem a jövőben bármilyen uniós javaslat kidolgozásához segítséget nyújthat. Az Európai Ügyészség jogi státuszát és eljárási szabályait meghatározza a javaslat, és a nemzeti igazságszolgáltatási rendszerekkel való kapcsolatát. Az Európai Ügyészség hatáskörre vonatkozó szabályozását jelentősen érintik a tevékenységeit. Vagyis a harmonizált eljárási szabályok is aszerint lettek kialakítva, hogy a szerv tárgyi hatálya a pénzügyi bűncselekményekre terjed ki, így az ellátandó nyomozási cselekmények is erre a tárgykörre specializálódtak. A modell szabályozás felépítése megfelel a Lisszaboni Szerződésben

¹⁴² Katalin Ligeti – John Vervaele: European model rules of criminal procedure Dokumentation auf dem weg zu einer europäischen staatsanwaltschaft Trier, 2013.1-7.o.

előírányozottaknak. Három részből áll; általános rész, nyomozásra vonatkozó rész, és közös fejezeten belül a vádemelés és az ügy bíróság elé vitelének szabályai.¹⁴³

Összegzés

Még számos kérdés megválaszolatlanul áll, melyekre a Lisszaboni Szerződés rendelkezései nem kínálnak megoldást, így megválaszolásuk további szabályozást igényel.

Egyik ilyen lényeges kérdés a tárgyi hatály problematikája. Az EUMSZ a pénzügyi érdekeket sértő cselekményeket jelöli meg, azonban nehéz megítélni így, pontosan mit ért ezalatt. Csupán az olyan bűncselekményeket, amelyek ténylegesen vagy potenciálisan sértik a pénzügyi érdekeket, mint például a csalás, vagy az olyan jogellenes magatartásokat is idesorolja, amelyek csak közvetve vannak hatással az uniós költségvetésre, és főként az Unió közigazgatási szféráját érintik?¹⁴⁴

A hatályos szabályozás szerint a szerv hatásköre a pénzügyi bűncselekményekre terjedne ki, viszont megadja a lehetőséget a bővítésre. A hatáskör kiterjesztés hasonló utat járna be, mint anno az Europolnál, eredetileg ennek a szervnek a hatásköre is csak a drog ügyletekre terjedt ki, majd fokozatosan terjesztették ki más szervezett bűncselekményekre is.¹⁴⁵

További felmerülő kérdés a Eurojust jövője. A Lisszaboni Szerződés a Eurojustból alakítaná ki, azonban még eltérőek az álláspontok azt illetően, hogy mi legyen az intézmény sorsa. Az integráció vagy a teljes megszűnés.

Az Európai Ügyészség és az OLAF jövőbeni kapcsolatát illetően is számos kérdést hagy nyitva az EUMSZ. Az OLAF főként adminisztratív jellegű feladatokkal támogatja a csalás elleni fellépés terén a bűnüldöző szerveket. Az európai vádhatóság úgyszintén a pénzügyi érdekeket érintő deliktumoknál rendelkezne hatáskörrel, és a nyomozási szakaszban is eljárna. Ebből következik, hogy akadnának átfedések a két szerv hatáskörét illetően, és felvetődik a kérdés, hogy amennyiben felállítanak egy ilyen intézményt, akkor mennyiben lenne indokolt a továbbiakban is fenntartani az OLAF-ot, amikor lényegében mindkét szerv ugyanazokat a feladatokat hivatott ellátni, annyi különbséggel, hogy az Európai Ügyészség a büntető eljárás későbbi szakaszaiban is folytatná az eljárást. A másik elképzelhető opció a megszüntetés mellett az, hogy fennmaradna az OLAF is, mint az Európai Ügyészség egysége, beépítve a meglévő személyi és szervezeti állományt. Ennek a megoldásnak tagadhatatlan előnye az lenne, hogy az európai vádhatóság profitálhatna az OLAF sokéves tapasztalatából.

Az elmúlt húsz évben különböző indokok miatt az Unió folyamatosan arra törekszik, hogy a büntetőjog területén bővítse hatásköreit. Az első és legkézenfekvőbb magyarázata ennek a törekvésnek a nemzetközi bűnözés elleni kollektív védelmi intézkedések megtétele, különösen az Unió pénzügyi érdekeinek védelme terén. A második, hogy gondoskodjon az uniós intézmények gördülékeny működéséről. A harmadik ambíció, hogy az Unió polgárai számára lehetővé tegyék az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést az Unió térrénumában, és célja, hogy változtasson azon a véleményen, hogy az európaiak bizonyos része nagyobb fokú büntetőjogi védelmet élvez, mint mások. A közös intézkedések, melyek elősegítik a bizonyítékok cseréjét, a közösségi büntetőhatalmat érvényre juttató intézmények. Ezek az attribútumok pedig mind szükségeltetnek egy bizonyos mértékű hatáskört a büntetőeljárásban, amely egészen odáig vezet, hogy létrejöjjön egy Európai Igazságszolgáltatási Térség és egy európai büntetőeljárási rend.¹⁴⁶

Tekintve azt, hogy a közelmúltban növekvő tendenciát mutatnak a csalási jellegű deliktumok, az Unió pénzügyi érdekeinek védelme érdekében a tagállamok egyre inkább készek a szupranacionális intézményt realizálni. Nemcsak működésének szabályozása szükséges, hanem annak elhelyezése az uniós koordináta-rendszerben, vagyis a releváns intézmények szervezeti szabályainak újragondolása is. A jogi szabályozás kialakítása mellett ugyanolyan fontos szegmenst képez a politikai konszenzus, amely valószínűleg az egész térség vonatkozásában nem érhető el. Meglátásom szerint a legrealisabb esély a megerősített együttműködés keretei között mutatkozik az Európai Ügyészség létrehozására, ugyanis a politikai konszenzusra jelenleg csekély esély látszik. Ez véleményem szerint egyrészt az egyre inkább

¹⁴³ Katalin Ligeti: Introduction to the Model Rules <http://epro-project.eu/design/eppodesign/pdf/converted/index.html?url=c982b9eef093cee8cebfbfcb2b0556d1.pdf&search=>

¹⁴⁴ Katalin Ligeti: The European Public Prosecutor's Office: Which model? in: André Klip: Substantive Criminal Law of the European Union Maklu, Antwerpen, Apeldoorn, Portland 2011. 52. old.

¹⁴⁵ André Klip: European Criminal Law (An Integrative Approach) Intersentia, Cambridge Antwerp Portland, Ius Communitatis Series, Volume 2, 2012 460. old

¹⁴⁶ Richard Vogler – Barbara Huber: Criminal Procedure in Europe Max – Plank – Institut für ausländisches und internationales Strafrecht Duncker & Humblot Berlin 2008. 4-19. o.

tért hódító nemzetállami vonal felerősödésének köszönhető, mely az euro-szkepticizmust vonja maga után. Másrészt a tagállamokat visszatartja az intézmény megalakításától a pénzügyi bűncselekmények területének érzékeny természete. Azon a bűncselekmények esetében, melyek érintik az Unió költségvetését, az elkövetői kör gyakran a végrehajtói szervektől kerül ki, és amennyiben ez több szinten történik, a tagállamok szeretnék ezt „magánügyként” kezelni és elkerülni a publicitást. Ezekben az esetekben a vádemelés mellőzése, az iratok titkosítása már nem tartozna tagállami kompetenciába.

A megerősített együttműködés keretei között kialakított Európai Ügyészség - melyet később uniós szintre bővítenének - hasznos lenne olyan szempontból, hogy a kezdeti nehézségek hatékonyabban kiküszöbölhetők lennének, és viszonylag magas eredményességet lehetne produkálni, ugyanis olyan országok kooperációjáról lenne szó, akik egymásban nagyobb fokban bíznak, és jogrendszereik is jobban illeszkednek. Azonban az Európai Igazságszolgáltatási Térség koncepciójából kiindulva az ideális megoldás az lenne, hogy a teljes térség vonatkozásában alakítsák ki, és minden tagállamban ugyanúgy bírjon a joghatósággal az Európai Ügyészség.

The rationale of the European Public Prosecutor's Office is to better fight fraud that is damaging the Union's finances. The European Union have a special responsibility to protect the Union's own financial interests against fraud, corruption and similar offences, but at this stage it lack the full institutional framework to do that.

The European Commission's proposal will set out a framework for the European Public Prosecutor's Office, with a clear focus on the protection of the financial interests of the Union. The forthcoming proposal on the institution is part of a series of initiatives which all seek to strengthen the legal framework to combat fraud. The European Public Prosecutor's Office shall directly investigate, prosecute and bring to justice throughout the Union territory offences against the Union's financial interests, cooperate with national law enforcement and judicial authorities. The chief European Prosecutor (operating from a central office) will direct and coordinate „delegated European Prosecutors” appointed in each Member State. Another crucial aspect of my reflection is how to embed the European Public Prosecutor's Office in the EU institutional framework. The Treaty foresees the establishment „the European Public Prosecutor's Office from Eurojust”. This begs the immediate question on the way in which Eurojust and the European Public Prosecutor's Office should work together. The European Prosecutor's autonomous powers of investigation and prosecution will require strong safeguards for its independence but also for its accountability. The European Public Prosecutor's Office Regulation must address the question of the applicable procedural regime in the investigation and prosecution phase. There are several options. One option would be fully harmonised criminal procedural rules at EU level that are applicable to cases of the European Public Prosecutor's Office, whichever the competent court might be. As an alternative, the adoption of a minimum set of rules necessary for the efficiency of the institution would be possible. As regards the rest, the office simply refer to the national criminal procedure rules. A third option would be to apply the national legal framework only, subject to mutual recognition. All of these options have advantages and disadvantages. The key criterion guideline for the choice to be made should be the efficiency of the European Public Prosecutor's Office, which should be able to carry out its tasks and overcome the current shortcomings.

The European Public Prosecutor's Office shall provide a Union-wide response to a Union-wide challenge, the criminal waste of Union resources.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés
2. Az Európai Unióról szóló szerződés
3. Gabriela DONÁ: Towards a European Judicial Area? A Corpus Juris Introducing Penal Provisions for the Purpose of the Protection of the Financial Interests of the European Union, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Volume 6/3 Kluwer Law International, 1998.
4. Jorge Ágnes ESPINA RAMOS: Towards a European Public Prosecutor's Office: The Long and Winding Road in: André Klip: *Substantive Criminal Law of the European Union* Maklu, Antwerpen, Apeldoorn, Portland 2011.
5. Guiding principles of Corpus Juris 2000 (Draft agreed in Florence)
6. Ester HERLIN-KARNELL: A Critical Analysis of Its Impact on EU Criminal Law *Eurocrim The European Criminal Law Association's Forum*, Max Planck Society For the Advancement of Science 2/2010

7. André KLIP: *European Criminal Law (An Integrative Approach)* Intersentia, Cambridge Antwerp Portland, Ius Communitatis Series, Volume 2, 2012.
8. Katalin LIGETI: Introduction to the Model Rules <http://eppo-project.eu/design/eppodesign/pdf/converted/index.html?url=c982b9eef093cee8cebfbfcb2b0556d1.pdf&search=> letöltés ideje: 2013. március 1.
9. Katalin LIGETI: The European Public Prosecutor's Office: Which model? in: André Klip: *Substantive Criminal Law of the European Union* Maklu, Antwerpen, Apeldoorn, Portland 2011.
10. Katalin LIGETI – John VERVAELE: European model rules of criminal procedure *Dokumentation auf dem weg zu einer europäischen staatsanwaltschaft* Trier, 2013.
11. M. Delmas MARTY, J.A.E.VERVAELE: The implementation of the Corpus Juris in the Member States, Intersentia, Antwerp-Groningen-Oxford Volume I. 2000.
12. M. DELMAS MARTY, J. A. E. VERVAELE: *The implementation Corpus Juris Member States*, Intersentia, Antwerp-Groningen-Oxford Volume IV. 2001.
13. OSZTOVITS András (szerk.): *Az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződések magyarázata* Complex Kiadó Budapest 2011.
14. Richard VOGLER – Barbara HUBER: *Criminal Procedure in Europe* Max – Plank – Institut für ausländisches und internationales Strafrecht Duncker & Humblot Berlin 2008.
15. Simone WHITE: A Decentralised European Public Prosecutor's Office *Eucrim The European Criminal Law Association's Forum* , Max Planck Society For the Advancement of Science, 2/2012
16. Martijn Willem ZWIERS: *The European Public Prosecutor's Office*, Series Supranational Criminal Law: Capita Selecta, Volume 12. Intersentia Cambridge Antwerp Portland 2011.

Nehéz feladatra vállalkozik az, aki az emberi jogokkal akar foglalkozni. Nemcsak azért, mert a cím mögött hatalmas adatmennyiség húzódik, hanem azért is mert az emberi jogok keletkezését és tartalmát illetően sokféle szemlélet találkozhat egymással. Arról nem is beszélve, hogy az emberi jogok területe határterületnek számít. Egyaránt foglalkozik a témával a jogtudomány, a filozófia, a teológia. A határterületeknek azonban megvannak a maga előnyei és hátrányai egyaránt. A téma szépségét az adja, hogy egy interdiszciplináris témáról van szó, ezért számos érdekes kihívást rejt magában. John Stott neves teológus szerint: „...az emberi jogok lényegét, eredetét és természetét az emberi lét értelme felől kell megközelíteni. Az emberi jogok azt a kérdést foglalja magában, hogy mit jelent embernek lenni.”¹⁴⁷ Aki az emberi jogokat kutatja, az magával az emberrel, és annak védelmével foglalkozik. Nem csupán egy jogintézményt lát a maga elvontságában, hanem magát az embert a maga komplexitásában.

Az emberi jogok szellemi gyökereinek a felkutatásakor onnan indulunk ki, hogy az emberi jogok gondolata eredendően európai fogalom. Theodor Heuss megállapításával teljesen egyetértve elmondhatjuk, hogy az európai kultúra három fő pilléren nyugszik. Ez a három pillér pedig: a görög filozófia, a római jog és a keresztyén kultúra.¹⁴⁸ Ha Európának ezek a gyökerei, akkor ez igaz az emberi jogokra nézve is. A tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy miért éppen a keresztyénység hatása alatt alakult ki az emberi jogok fogalma? Az emberi jogok sokrétű és bonyolult gyökérszéből csupán két főgyökeret mutat be. A keresztyén és a görög-természetjogi gyökereket.

A tanulmány három fő részből áll. Az első rész a bibliai gyökeret a második a görög természetjogi gyökeret, végezetül a Debreceni Református Kollégium és az emberi jogok kapcsolatának egy érdekes vonása kerül felvillantásra.

A legtöbb nézet szerint a szó szoros értelmében vett emberi jogokról a XVIII. századtól kezdve beszélhetünk. Ez nem jelenti azt, hogy ezen eszméknek ne lettek volna előzményei. Az emberi jog kifejezés modern fogalom, ezért nem akarjuk visszavetíteni ezt a kifejezést a múltba, de az előzményeket fontos ismernünk. A történelem előtti időkben, a különböző vallásokban már megtalálhatunk ilyen jellegű általános gondolatokat. A korai indiai filozófiában éppúgy, mint Manu és Buddha törvényiben, a Korán szuráiban, a zsidó Tórában, a Biblia könyveiben, görög római filozófusok műveiben.¹⁴⁹ A XV. századtól kezdve a reneszánsz és a humanizmus idején a humanisztikus gondolatok előtérbe kerülése, majd a felvilágosodás áttörésével a franciák már az ember és a polgár jogait deklarálták. Ettől kezdődően erősödik a fogalom politikai tartalma. A XIX század alkotmányaiban állampolgári jogokként fogalmazták meg ezen jogokat.¹⁵⁰ Ebben a két században még azt lehet mondani, hogy természetes jogokról van szó. Az állam szerepének az erősödésével kezdenek a természetes jogokból kiválni az emberi jogok. Az emberi jogok tényleges deklarálása és védelmének univerzális kiépítésének az ideje a XX. század.

Az emberi jogok fogalma állandó változásokon megy keresztül.¹⁵¹ Többek által elfogadott az az állítás, hogy a mai értelemben vett emberi jogok fogalma a természetes jogok fogalmából alakult ki.¹⁵² Más

¹⁴⁷ John Stott, *Issues facing Christian today*, Marshall Regan and Scott, 1984, 78.

¹⁴⁸ Földi András- Hamza Gábor, *A Római Jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999, Előszó. Lásd a könyv hátoldalán.

¹⁴⁹ A szofisták közül elsősorban Antiphonra hivatkoznak a szerzők, aki „Az igazságról” írt munkájában elsőnek említette a görög és a barbárok, mint emberi lények egyenlőségét. Antiphont említik a következő szerzők, mint az egyenlőség első hirdetőjét: Jones Walter, *The Law and Legal Theory of the Greeks*, Clarendon Press, Oxford, 1956, 58. Kovács István és Szabó Imre, *Az emberi jogok dokumentumokban*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1976, 20.

Arisztotelésznél a szabadság nem jelent mást, mint a szabad ember státuszát, a nem szabad emberrel(rabszolgával) szemben. Arisztotelész próbálja bebizonyítani a rabszolgaság és a természetjog közötti hasonlóságot. Vö. Arisztotelész, *Politika*, Budapest, 1969, 84.

¹⁵⁰ Ez az időszak a nemzetállamok kialakulásának ideje. Az állam szerepe, és szuverenitása kezd erősödni.

¹⁵¹ Az emberi jogok fogalmával kapcsolatban lásd: Gerhard Ritter: „Ursprung und Wesen der Menschenrechte”, 1964, 201-237.

¹⁵² Jacques Maritain, *The Rights of Man and Natural Law*, NewYork, 1943. Jacques Maritain a XX. Század egyik legnagyobb hatású filozófusa, humanistája. Kora keresztyén gondolkodóra gyakorolt hatása szinte leírhatatlan volt. Felesége halála után egy Toulouse-i kolostorba húzódott vissza. Hatévi elvonulás után jelent meg egyik jelentős műve 1966 októberében, amelynek a címe: A Garçon-i paraszt. Maritain könyvében harcot hirdet a modern világ egyes jelenségei ellen, melyeket bétise-nek minősít, ami egyszerre jelent butaságot, ostobaságot, értelmetlenséget, korlátoltságot. Ebben a munkájában az emberi jogok ilyen értelemben jelentős harcok humanistájává vált. Jelentőségét illetően a másik nagy protestáns humanistával Albert Schweitzerrel szokták összehasonlítani.

nézetek szerint az emberi jogok úgy határozhatók meg, mint egyetemes erkölcsi jogok.¹⁵³ „Egy emberi jog úgy határozható meg, mint egy egyetemes erkölcsi jog, mint valami olyasmi, amivel minden embernek, mindenütt és mindig rendelkeznie kellene; valamint, amitől senkit sem lehet megfosztani anélkül, hogy súlyosan meg ne sértenék az igazságosságot, s ami minden emberi lényt pusztán azért illet meg, mert ember.”¹⁵⁴ Végül egy harmadik álláspont szerint az emberi jogok, a jogok önálló csoportját jelentik, melyben a természetes és az erkölcsi jogok egyes elemi csak kiegészítő szerepet játszanak.¹⁵⁵ Ez a szemlélet is több irányban oszlik tovább. Ezek részletes elemzésére most nincs lehetőség.

I. KERESZTYÉN-BIBLIAI GYÖKÉR

Az emberi jogok meghatározása is meglehetősen nehéz feladat, de még nehezebb annak az eszmetörténeti háttérnek a megrajzolása, amely az emberi jogok intézménye mögött húzódik. E jogok eszmetörténete elválaszthatatlan a teológiai és a filozófia gyökerektől. Tudatában kell lenni, hogy nem lehet ilyen hermetikusan kimutatni és elhatárolni az egyes gyökereket, azonban ezt most még is meg kell tennünk a könnyebb érthetőség végett.

Teljesen világos, hogy a Bibliában nem találjuk meg az emberi jogok kifejezését. Ezért nem lehet célunk egy XX. századi fogalomnak a visszavetítése a Krisztus előtti századokra. Azonban tézismondatunk alapján a keresztyén kultúra adta meg azt a termékeny talajt, amelyből később „kihajtott” az emberi jogok eszméje. Ezen gyökereknél három fő „csírát” emelünk ki, amelyek később az amerikai jogfejlődésben erőteljesen megjelennek.

A Monoteizmus szerepe: A zsidó nép vallása jelentősen különbözött az őket körülvevő népek politeista vallásaitól. A zsidók egy Istent imádtak, aki mindenható Isten. Semmi nem fogható hozzá, és nincs más Isten rajta kívül. A mindenható Isten nem csak az ő törzsi Istenük, hanem az egész föld Istene. Ebből következik, hogy az emberrel szemben is univerzálisan és kizárólagosan lép fel. Azt akarja, hogy az ember Istennel közösségben éljen. Ő Jahwe, az egyetlen és az abszolút tekintély.¹⁵⁶

Emberi méltóság. Isten a teljesség és a kizárólagosság igényével lép fel. Az Istennek kettős „jogigénye” van az emberre. A szuverén Úr teremti meg az embert a maga képére és hasonlatosságára. Feladattal és méltósággal látja el. Ez a mozzanat fontos szerepet játszik különösen a Függetlenségi Nyilatkozat szövegében.¹⁵⁷ Az ember tehát Isten egyedi, és páratlan csodája, mondhatnánk remekműve. De ezt a remekművet megrontotta a bűn, ezért volt szükség a megváltásra. Istennek a megváltás jogán is joga van az emberhez. A megváltás Jézus születésével, halálával és feltámadásával fejeződik be.¹⁵⁸ Isten számára tehát az ember annyira értékes, hogy saját Fiát is odaadja az emberért, hogy az ne pusztuljon el, hanem éljen.

Az emberi élet védelme. Isten szövetséget köt az emberrel. Ezt a szövetséget különböző jelekkel biztosítja: szivárvány, körülmetélkedés, törvényadás, keresztség. Itt különös hangsúlyt kap az ember személyes és társadalmi viszonyainak a védelme, amely a legteljesebb formájában, a Tízparancsolatban jelenik meg.¹⁵⁹ Ezek a parancsok azóta is ott vannak a legtöbb nemzet alkotmányban. A parancsolatok célja, az emberi élet védelme. Isten tehát úgy jelenik meg, mint az élet alkotója, az élet védője. Az Újszövetség idején megjelennek további kifejezetten keresztyén sajátosságok, amelyek erőteljesen befolyásolták az emberi jogok kialakulását. Csupán két területet említek. Az egyik a rabszolgaság kérdése. A bibliai beszámoló szerint minden ember egyenlő. Nincs olyan, hogy rabszolgaság. Az Újszövetségben a Filemon levél szolgáltat erről bővebb adatokat. A másik pedig a nők helyzete. A keresztyén tanítás szerint egyenrangú a férfi a nővel.¹⁶⁰ Ez a szemlélet forradalmian új volt abban az időben is, és a későbbiekben is egészen a XX. századig.

Ez a fajta keresztyén- bibliai gyökér az angol illetve az amerikai jogfejlődésben játszott döntő szerepet. Ha a jogi dokumentumokat kísérvük figyelemmel, akkor megállapíthatjuk, hogy az emberi jogok gondolata kifejezetten európai, és egyesek azt is hozzáteszik, hogy kifejezetten a francia forradalomtól

¹⁵³ Joel Feinber, *Social Philosophy*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1973.

¹⁵⁴ Mauric Cranston, *What are Human Rights?* Bodley Head, London, 1973, 36.

¹⁵⁵ Lásd: Szabó Miklós, *Jogbölcseleti előadások*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998, 216.

¹⁵⁶ Ahogyan a zsidók ősi hitvallása ezt megfogalmazza az 5Móz 5, 4-5-ben.

¹⁵⁷ „All man are created equal, I that they are endowed by their creator.” Az Isten az aki felruházta az embert ezekkel a jogokkal. Itt van a bibliai gyökérnek a konkrét eredete.

¹⁵⁸ Rom 5,8, I Tim2,4

¹⁵⁹ 2Móz. 20.

¹⁶⁰ Lásd: Efézusi levelet.

beszélhetünk az emberi jogok intézményéről.¹⁶¹ Ezzel az állítással csak részben érthetünk egyet, mivel a mai értelemben vett emberi jogi felfogáshoz közelebb áll az angol, mint a francia jogfelfogás.

ANGOL JOGFEJLŐDÉS.

Célunk az emberi jogok történeti gyökereinek a bemutatása, ezért csak a legfontosabb olyan dokumentumokra térünk ki, amelyeknek vannak emberi jogi relevanciái. Az első ilyen dokumentum a Petition of Rights.¹⁶² Az angol polgár személyes szabadságának a védelmét kívánták ezzel a dokumentummal elérni. Megerősíti az 1215-ös Magna Charta által felsorolt szabad ember jogaira vonatkozó felsorolásokat.¹⁶³

A következő a The Agreement of the People nevet viseli. Lefordítva az emberek szerződése, amelyben megjelenik a később ismerttetésre kerülő Társadalmi szerződések hatása. Itt jelenik meg először az úgynevezett fenntartott jogok gondolata. Ez a javaslat már széles körben akarta a szabadságjogokat érvényesíteni. Szándékai közé tartozott az általános választójog. Az írott alkotmány gondolata itt jelenik meg először, ez pedig jelentősen hozzájárult az emberi jogok fejlődéséhez. Azonban ezekről a korai nyilatkozatokról így az agreement-ről is elmondható, hogy az angol polgár jogaival foglalkozott.¹⁶⁴

A Stuart korszak restaurációs korszakára esik a Habeas Corpus törvény elfogadása.¹⁶⁵ Ez a dokumentum Angliában ma is a személyes szabadság legfontosabb biztosítéka. A Stuart ház intézkedéseivel szemben mintegy összefoglalta a személyes szabadság biztosítékait.¹⁶⁶ Az emberi jogi jelentősége abban van ennek az iratnak, hogy valakit nem lehetett bírói ítélet nélkül elítélni. A törvényes eljárás biztosításában játszott ez a törvény jelentős szerepet.

A jogtörténet következő állomása a 1689-es Bill of Rights¹⁶⁷. A Stuart dinasztia bukása után a protestáns németalföld helytartója Orániai Vilmos kerül az angol trónra. A törvény rendelkezéseinek nagyobb része a parlament jogait és kiváltságait rögzíti. A törvény deklarálja az emberi jogok szempontjából fontos parlamenti szólásszabadságot, illetve már ekkor kimondja a képviselők immunitását. Eltiltja különösen kegyetlen büntetések gyakorlását, kimondja a proporcionalitás elvét. Jóllehet, hogy formailag törvény, valójában megállapodás a rendek és a királyi család között.

Összefoglalásul el lehet mondani, hogy az angol jognyilatkozatokat, nem jellemzi az egyetemesség igénye, csak bizonyos társadalmi rétegnek követelnek jogokat. Emberi jogok szempontjából azonban jelentős előrelépést jelentett, hogy a common law, a bírói jog elengedhetetlen részeként gyakorolták a méltányosságot és a jogfejlesztést. Elmondható tehát, hogy itt is megtalálhatóak bizonyos keresztyén gyökerek, de erős filozófiai gyökerekkel is rendelkeztek.

AMERIKAI JOGFEJLŐDÉS

Az Amerikába kitelepült emigránsok zöme puritán vallású ember volt. A puritánok egy része németalföldi tartományokba menekült, de a nagy többség az új világ felé indult, az őket ért vallásüldözések miatt. E kivándorlás során jött létre az első okmány, amelyben összekapcsolódik az államalapítással az alapvető emberi szabadságjogok deklarálása.

Ez volt az úgynevezett Mayflower Compact.¹⁶⁸ Ebben a szerződésben tételesen kimutathatók a puritán-kálvinista eszmék.¹⁶⁹ Ahogyan a szövegből is kiderül a puritánok azzal a céllal, indulnak útra, hogy

¹⁶¹ Lásd Kovács István és Szabó Imre, *Az emberi jogok dokumentumokban*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1976, 18, 50.

¹⁶² 1629" Kérelem, amelyet a jelen Parlamentben összegyűlt egyházi és világi Lordok és Közrendűek nyújtottak át Őfelségének." Kovács-Szabó, 589.

¹⁶³ Uo. 589, 31.

¹⁶⁴ „These things we declare to be our native rights.” Kovács-Szabó, 33.

¹⁶⁵ Habeas Corpus, 1679. Eredetileg Habeas Corpus névvel jelölték a királyi bíróságok által kiadott azt a határozatot, parancsot, írományt, writ, amely elrendelte a bíróság előtti személyes megjelenést.

¹⁶⁶ „Az alattvalók szabadságának jobb biztosításáról és a tengerentúli bebörtönzések megakadályozásáról szóló törvény.” *Emberi Jogok dokumentumokban*, 593.

¹⁶⁷ A törvény teljes neve: „Törvény az alattvalók jogairól és szabadságáról, valamint a trón utódlásáról.” Lásd: Kovács-Szabó, *Emberi jogok Dokumentumokban*, 595.

¹⁶⁸ "In the name of God, Amen. We, whose names are underwritten, the Loyal Subjects of our dread Sovereign Lord, King James, by the Grace of God, of England, France and Ireland, King, Defender of the Faith, Having undertaken for the Glory of God, and Advancement of the Christian Faith, and the Honour of our King and Country, a voyage to plant the first colony in the northern parts of Virginia; do by these presents, solemnly and mutually in the Presence of God and one of another, covenant and combine ourselves together into a civil Body Politick, for our better Ordering and Preservation, and Furtherance of the Ends aforesaid; And by Virtue hereof to enact, constitute, and frame, such just and equal Laws, Ordinances, Acts, Constitutions and Offices, from time to time, as shall be thought most meet and convenient for the General good of the Colony; unto which we promise all due

Virginia állam északi részén gyarmatot alapítsanak. Innen a gyökerekből lehet látni, hogy az amerikai nemzet születését a puritanizmusnak is köszönheti. A puritán-kálvinista háttér nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az emberi jogoknak a létét, az ember teremtettségi mivoltából vezették le, azaz, hogy minden ember Isten képére és hasonlatosságára lett teremtvé. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a kivándorolt telepesek először az angolokéhoz hasonló jogokat követeltek.

Ezt tükrözi az 1765-ös Declaration of Rights. Ez az irat még számol a britekkel, való kapcsolattal, és kijelenti, hogy a gyarmatok népét az angolokkal egyenlő jogok illetik meg. Ebben kéri a szabadságuk biztosítását. A második Declaration of Rights már az angol polgár jogaitól a természetes és elidegeníthetetlen jogok felé közelít. Ez a szerződés már közelít az univerzális emberi jogok felé, amikor kijelenti a minden embert megillető legalapvetőbb jogokat.¹⁷⁰

A következő jelentős lépés a Függetlenségi Nyilatkozat.¹⁷¹ Ha figyelmesen olvassuk, akkor már a nyilatkozat elejéből kitűnik, hogy az egész nyilatkozat a természetes, veleszületett jogokra épül, amelyek bibliai eredetéről tesz bizonyosságot a szerző. A Függetlenségi Nyilatkozat hatalmas újítása, hogy többé már nem az angol polgárok jogait deklarálja, hanem egyetemesen, minden embert megillető jogokról beszél. A Nyilatkozat egyik szövegezője volt Thomas Jefferson.¹⁷²

Érdekesége az amerikai folyamatnak, hogy az 1787-ben elfogadott alkotmányba nem kerültek bele az emberi jogok, csak 1791-ben hagyták jóvá a Bill of Rightsnak nevezett első tíz alkotmánykiegészítést, amely tartalmazza az alapvető elidegeníthetetlen emberi jogokat.¹⁷³ A pozitívumok mellett milyen negatívumai vannak az amerikai alkotmánynak emberi jogi szempontból? Az első negatívum ott van, hogy a Bill of Rights csak a szövetségi jogalkotással és jogalkalmazással szemben nyújtott védelmet az egyén számára, de az egyes tagállamokat nem kötelezte. A másik negatív elem, hogy a Bill of Rights nem nyújtott védelmet a hátrányos megkülönböztetéssel szemben és nem biztosított egyenlő választójogot. Ennek oka az indiánok és a rabszolgák voltak. Az alkotmány bővülése folyamatos volt. Az amerikai polgárháború végén Abraham Lincoln nevéhez fűződik a rabszolgák felszabadítása. Ekkor fogadták el az alkotmány 13. 14. 15. kiegészítését, majd a Legfelső Bíróság vállalt döntő szerepet a jogkiterjesztésben.

Azóta sokat változott a helyzet az Egyesült Államokban. A faji diszkrimináció ellen bevezették az úgynevezett Affirmative Action jogintézményt.¹⁷⁴ Ez a jogintézmény tovább erősíti az emberi jogok intézményét. Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy az amerikai jogfejlődésre az elsődleges hatást a puritanizmus tette, és persze a természetjog. Az emberi jogok intézménye itt válik egyetemessé, aminek a folytatását jelenti majd a francia deklaráció. Az Amerikai Egyesült Államok politikai és társadalmi

submission and obedience. In Witness whereof we have hereunto subscribed our names at Cape Cod the eleventh of November, in the Reign of our Sovereign Lord, King James of England, France and Ireland, the eighteenth, and of Scotland the fifty-fourth. Anno Domini, 1620." In: <http://www.law.ou.edu/hist/mayflow.html>. Látogatva, 2013. március 1.

¹⁶⁹ A szerződés úgy kezdődik, mint egy liturgikus vallási szöveg. Ez mutatja az akkori formális, vallásos nyelvet. Felfedezhető, a kálvini Soli Deo Gloria tan. Azaz az élet minden területe, így a politika és az állam teendői is Isten uralma alatt vannak. A kálvini tanításban nem találhatjuk meg az agustinusi, ill. a lutheri kettéosztott állapotot. Lásd. Két birodalom elmélet! Amely hangsúlyozza az állam és az egyház tökéletes szétválasztását. Az Egyesült Államok alkotmánya is kimondja az egyház és az állam (radikális) szétválasztását, de a vallásosság sok esetben még a politikai életet is áthatja. Az amerikai Elnök esküjekor a Bibliára teszi a kezét, vagy nem beszélve a kongresszusi imákról. Láthatjuk, hogy egyfajta eskütételi formának is nevezhetnénk ezt a szerződést, hiszen állandó Istenre való utalásokkal van telve.

¹⁷⁰ „Jogunk van az élethez, a szabadsághoz és a tulajdonhoz, s soha semmilyen szuverén hatalomnak nem engedik meg, hogy azokkal beleegyezésük nélkül jogosan rendelkezzen.” In Kovács-Szabó, 602.

¹⁷¹ 1776. július 4. Philadelphia. „Ha egy nép az események következtében arra kényszerül, hogy elszakítsa azokat a politikai kötelekeket, amelyek más néphez fűzték és a földi hatalmak között egyenlő rangot, s külön helyet akar elfoglalni, melyre a természet törvényei és a teremtető feljogosítják... Vitathatatlanoknak és nyilvánvalóknak tartjuk a következő igazságokat: Minden ember egyenlőnek születik. A teremtető elidegeníthetetlen jogokkal ruházta fel őket.” Uo. 609.

¹⁷² Thomas Jefferson (1743-1826) Virginiában született. Itt lett tagja a virginiai törvényhozó testületnek, később Virginia kormányzója, majd 1785-1789 között az Egyesült Államok franciaországi követe, így a francia deklarációban is jelentős szerepet jutott neki, majd pedig két cikluson keresztül az Egyesült Államok elnöke volt.

¹⁷³ A Kongresszus nem hozhat olyan törvényeket, amelyek sértik az alapvető emberi jogokat. Pl. lelkiismereti és vallásszabadságra vonatkozó jogok stb.

¹⁷⁴ Ez a jogintézmény a színes bőrűeknek bizonyos kiváltságokat és lehetőséget biztosít az érvényesüléshez. Még mindig kínos téma a színes kérdés. A fekete jelzöt nem lehet használni a négerekre, mert könnyen feljelentést vonhat az eset maga után. Ebben a témában lásd: Ellise Cose, *The Rage of a Privileged Class, Why are middle-class blacks angry? Why should America care?* HarperCollins Publishers, New York, 1995.

arculatának kiformalódásra jelentős hatást gyakorolt a puritanizmus. Truman elnök ezen gyökerekre mutatott rá XII Pius pápához írott levelében.¹⁷⁵

II. GÖRÖG FILOZÓFIAI ÉS TERMÉSZETJOGI GYÖKÉR

Számtalan filozófiai és jogelméleti, jogtörténeti irányvonalat tudunk megkülönböztetni. Most azonban csak a következő jogilag releváns jogelméleti-filozófiatörténeti hajszálygyökereket mutatjuk be. A természetjogi gondolkodást, a haszonelvű jogszemléletet és a kantiánus jogfelfogást.

1. A természetjogi nézetek.

Ezen nézetek szerint az ember alkotta törvényeknél vannak magasabb szintű normák, amelyek vagy isteni, vagy metafizikai jellegűek. Ez a gondolkodás a sztoikusoknál jelent meg, majd nagy szerepet játszott Arisztotelészénél és a keresztyén teológusoknál, pl. Augustinus és Aquinói Szent Tamás. Ezek a természetjogi tanok még erősen teológiai színezettel rendelkeznek.

Ezután az időszak után beszélhetünk úgynevezett polgári természetjogi elméletekről, amelynek jelentős képviselői: Hugo Grotius¹⁷⁶ és Samuel Pufendorf. A felsőbb, természetjogi normákat már magából az emberből származtatták. Érezhető rajtuk a reneszánsz hatása. Grotius maga azt mondja: „A természetjog olyannyira változhatatlan, hogy még Isten sem változtathatja meg.”¹⁷⁷ A következő nagy irányzat a természetjogon belül a racionális természetjogi gondolkodás, amely egyben a felvilágosodás útkészítője is volt. Ide tartoznak: Hobbes, John Locke, Montesquieu, Rousseau. Ők indítják el az úgynevezett szerződéses elméleteket.

Thomas Hobbes fő művében a Leviathánba fejt ki nézetit.¹⁷⁸ Szerinte az állam az emberek közötti szerződésen alapul. A természeti, vagy ősállapotban az emberi együttélést az anarchia, a harc jellemezte. „az emberi élet magányos, szegény, állatias és rövid volt.”¹⁷⁹ Az emberek a társadalmi szerződéssel jogukat átruházzák valakire, azzal a céllal, hogy az majd védelmet biztosít a számukra. Hobbes kulcsfogalma az „alávetési szerződés”, amelyben mindenki garanciát vállal arra, hogy magát aláveti az abszolút hatalomnak.¹⁸⁰

Az emberi jogok megalapozása azonban John Locke nevéhez fűződik. Két Értekezés a Kormányzatról című munkájában fejt ki az ő szerződés elméletének részleteit. Locke szerint a természetes állapot nem volt olyan kaotikus, mint azt Hobbes-nál láttuk. Ez a természeti állapot „a tökéletes szabadság, az egyenlőség, és a természeti törvény által irányított állapot.”¹⁸¹ Ebben az állapotban azért van szükség az államra, mert az ember ki van téve a kártevésnek. Az állam fő feladata az élet, szabadság és a vagyon védelme. Itt látszik, hogy Locke-nál jelennek meg az alapvető emberi jogok. Azért hozzák létre a politikai társadalmat, hogy a kormányzat fenntartsa és védelmezze az állampolgárok jogait.

Őt követi Montesquieu az 1748-ban megjelent A törvények szelleméről című munkája, amely emberi jogi szempontból megint nagy jelentőséggel bír. Arra a koncepcióra épül fel az elmélete, hogy a hatalom veszélyezteti az egyének szabadságát. Ezért valamilyen módon magát a hatalmat is szabályozni kell, hogy legyen a hatalomnak valamilyen korlátja, ami korlátot szab az önkénynek. Híressé vált mondata így szól: „...hogy a hatalommal ne lehessen visszaélni, ahhoz az kell, hogy a dolgok helyes elrendezése folytán a hatalom szabjon határt a hatalomnak. Akkor sincs szabadság, ha a bírói hatalom nincsen

¹⁷⁵ „Szentséges Atya, a mi nemzetünk keresztyén nemzet. Nincs minden jelentőség híján az, hogy a bátor úttörők, akik elhagyták Európát, hogy itt letelepedjenek, gyarmatosítási kísérleteik kezdetén hitet tettek a keresztyén vallás mellett és bőségesen gondoskodtak annak gyakorlásáról, valamint támogatásáról. Az első idők keresztyén hittérítőinek történetei, kik minden veszélyt, megpróbáltatást, sőt még a halált is vállalták, hogy Jézus Krisztus üzenetét elvigyék az egyszerű bennszülöttek közé, még ma is megrázzák az ember szívét.” Révész Imre, *Társadalmi és politikai eszmék a magyar puritanizmusban*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1948, 1.

¹⁷⁶ Hugo Grotius (1583-1647) Grotius természetjoga a helyesen gondolkozó ész parancsa: (ius naturale est dictatum rectae rationis). A németalföldről származó Grotiust 1619-ben halálra, majd életfogytiglan börtönrre ítélik. A francia emigráció éve alatt írja meg fő művét *A háború és a béke jogáról*.

¹⁷⁷ Hugo Grotius, 1999, 1. kötet 35. Vö: *Emberi Jogok*, Halmai Gábor és Tóth Gábor Attila, Osiris, Budapest, 2003, 36.o.

¹⁷⁸ Ezt a művet Hobbes 1651-ben írja. Az abszolút hatalomról szóló tanítást adja elől ebben a művében. Ő már teljesen elhatárolja magát a teológia megközelítésektől, jóllehet könyvének címe is Bibliai eredetű. A Leviathán a vad szörny, ami az Isten elleni lázadás és a pusztulás egyik szimbóluma az Ószövetségi zsoltárok könyvéből származik.

¹⁷⁹ Hobbes, 1999, 1 kötet 168-169. Uo 36.

¹⁸⁰ Ez a fajta szemlélet nagyon veszélyessé válhat. Ebből az elvből legitimizálni lehet bármilyen diktatúrát.

¹⁸¹ Locke, 1986, 41-42.

elválasztva a törvényhozó, valamint a végrehajtó hatalomtól.”¹⁸² Ebben a tanában fejti ki, a már híressé lett hatalommegosztás elméletét, azzal a céllal, hogy az emberi jogok minél jobban, érvényesüljenek.¹⁸³

Jean-Jacques Rousseau az Értkezés az emberek közötti egyenlőtlenség eredetéről és A társadalmi szerződésről írt munkája. Rousseau leírásában a természeti állapot egy idillisztikus állapot. Az ember eredendően jó, az embert csak a környezet a társadalom rontja el. Egy ilyen folyamatban válik az eredendően jó, „természetes ember” önző és másoknak is ártani képes „társadalmi emberré.”¹⁸⁴ Rousseau úgy fogalmaz: „Minden személy valamennyi képességével együtt, az általános akarat legfőbb irányítása alatt egyesül.”¹⁸⁵ Rousseau-nál érdekes filozófiai kategória ez az általános akarat, amely nem azonos a többség akaratával, hanem: „Az egész politikai társadalom állandó érdekét kifejező objektív kategória.”¹⁸⁶ Az emberi jogok szerinte akkor érvényesülnek, ha a közösség valamennyi tagja lemond önmagáról, és minden jogáról az egész közösség érdekében. Emberi jogi szempontból tehát Rousseau feláldozza az individuális szempontokat a közösség érdekében.

Amint láttuk a természetjog, mint filozófia-szellemi gyökér jelentős az emberi jogok szempontjából. Jól lehet látni, hogy ezek az elméletek előkészítői lesznek a francia forradalomnak.

2. HASZONELVŰ JOGFELFOGÁS.

Ez a fajta utilitarista szemlélet a természetjoggal szemben állt több tekintetben. E szerint a felfogás szerint az emberi jogok léte tudományosan nem bizonyítható, hanem csupán fikció, amiben csak hinni lehet. Ez a szemlélet különbséget tesz az önérték és az instrumentális érték között. Önértéknek minősül az, ami önmagában jó, önmagában értékes. Erre példa a boldogság. Ezzel szemben instrumentális érték az, ami nem önmagáért jó, hanem más érték elérésének az eszköze. Erre példaként szokták említeni a pénzt. Ez a jogra fordítva azt jelenti, hogy a jogok nem származhatnak az emberi társadalmon kívülről, hanem csak akkor ismerhetők el, ha érvényrejtésük kedvező a társadalom számára.¹⁸⁷ Emberi jogi szempontból még jelentős az úgynevezett Burke-Paine vita.¹⁸⁸

A hasznossági elv meglehetősen veszélyessé tud válni. Ugyanis ha a haszon, a hasznosság irányítja a társadalmat, akkor az a társadalmi rend meglehetősen sérülékeny. John Stuart Mill ezt érezve azt a megállapítást hozta, hogy a hasznosság határa addig terjed, ameddig a másik embernek nem okozok kárt.¹⁸⁹ Ez a felfogás veszélyezteti a hátrányos helyzetben lévők jogbiztonságát. Végezetül pedig egy harmadik filozófia gyökeret kell megemlítenünk, amely jelentősen hatott az emberi jogokra, ez pedig a kantianus modell.

3. A KANTIÁNUS JOGSZEMLELET.

A morális alapokon nyugvó emberi jogi gondolkodás ha lehet így mondani, akkor kantianus alapokon nyugszik. Az ember nem pusztán szükségleteinek engedelmeskedő lény, hanem racionális és akarattal bíró lény. Az akarat Kantnál nem más, mint a gyakorlati ész. Az embert pedig úgy fogja fel, mint az értelem és az akarat egységét. Az emberi szubjektum képes arra, hogy az erkölcsi törvénynek engedelmeskedjen. Erről szól a híres kanti „kategorikus imperativusz”. Ebből következik az, hogy az ember méltósággal rendelkező lény. „Egyedül az erkölcsiségnek és az emberiségnek van méltósága.”¹⁹⁰ Itt beszél Kant a jogrendről, amely arra hivatott, hogy a személyek szabadságát, az ember méltóságát garantálja. „A jog tehát azoknak a feltételeknek az összessége, amelyek között az egyik ember önkénye a szabadság általános törvénye szerint egyeztethető össze a másik emberével.”¹⁹¹

¹⁸² Montesquieu, 2000, 247-249.

¹⁸³ Jól tudjuk, hogy ennek az elméletnek van számos gyengéje, de abban az időben ez a gondolat, a hatalommegosztás elve forradalminak számított. Jól tudjuk, hogy a mai parlamentáris demokráciákban ezen a hármas hatalmi elválasztáson kívül egyéb hatalmi ágak is vannak. Az eredeti elv a fékek és egyensúlyok rendszere azonban ma is érvényesül.

¹⁸⁴ Rousseau 1978, 87-131. Halmi-Tóth, 40.

¹⁸⁵ Uo. 479.

¹⁸⁶ Uo. 492.

¹⁸⁷ Ez a lényege az úgynevezett instrumentális jogszemléletnek. Vö. Halmi-Tóth, *Emberi jogok*, 42.

¹⁸⁸ Burke szerint mindaz, ami a kormányzottak javát szolgálja az ember jogának, számít. Thomas Paine *Az emberek jogai* című írásában aki azt mondja, hogy ha a kormányzat nem tartja tiszteletben az alapvető jogokat, akkor azt a kormányzatot le lehet váltani. *Emberi jogok*, 43.

¹⁸⁹ John Stuart Mill, *A szabadságról*, Uo.46.

¹⁹⁰ Kant, 1991, 66-68.

¹⁹¹ Uo. 325-326.

Miben foglalható össze Kant hatása az emberi jogok intézményére nézve? Az emberi méltóság fogalmának filozófia megalapozása sokak szerint az ő nevéhez fűződik.¹⁹² A másik jelentős gondolata pedig az emberi méltóságból eredő emberi egyenlőség gondolata.

4. A FRANCIA JOGFEJLŐDÉS

Az ember és polgár jogainak nyilatkozata¹⁹³ amitől kezdve általában emberi jogokról beszélnek a kutatók. Ez a francia deklaráció ugyanazt az egyetemességet viszi tovább, mint amit az amerikai nyilatkozat. „Az ember természetes elidegeníthetetlen és megszentelt jogait az emberi társadalom összes tagja számára jelenti ki.”¹⁹⁴ A francia deklaráció a természetjogi érvelést viszi tovább, de itt már a puritán gyökerek teljesen hiányoznak, még az Isten neve sem hangzik el. Ez az alkotmány már egy szekularizált társadalomról beszél. Jellinek szerint a francia nyilatkozat az amerikai mintájára készült.¹⁹⁵ Jól tudjuk, hogy az alkotmány szövegezésében részt vett Thomas Jefferson, aki ez időben, Franciaországban volt. De tudjuk, hogy a szövegezésben még részt vettek: Sieyes, és La Fayette. Ez a deklaráció, nemcsak az ember, hanem a polgár jogait is rögzíti. Érződik rajta a felvilágosodás eszméinek a hatása. Rousseau hatása közvetlenül is kimutatható a 3. és 6. cikkben. Fontos még megjegyezni, hogy ezen deklaráció 16. cikke a tartalmi értelemben vett alkotmányosság két követelményét fogalmazta meg. Csak az az állam tekinthető alkotmányosnak, amelyik intézményes formában biztosítja az emberi jogok védelmét. Közvetve az amerikai, közvetlenül a francia alkotmányfejlődés eredménye, hogy az emberi jogok a tételes jog részévé váltak és alapvető jogként, alkotmányos jogként jelentek meg.

Ennek a francia alkotmánynak, de mondhatjuk, hogy a francia alkotmányoknak¹⁹⁶ hatalmas jelentősége volt az európai államok fejlődésére. Itt a francia hatás révén meg kell említeni az 1812-évi spanyol alkotmányt. Ez az alkotmány a Napóleon elleni harc eredményeként jött létre. Ez magyarázza kompromisszumos jellegét. A következő ilyen jelentős alkotmány az 1831-es belga alkotmány. Az alapvető állampolgári jogokat az alkotmány második fejezete szabályozza.¹⁹⁷ Emberi jogi szempontból jelentős az egyesülés és a gyülekezési jog, mint alapvető emberi jog. A francia deklaráció hatott az 1848-49.évi forradalmak idején is. Ezek közül ki kell emelni ún. Paulskircheni deklarációt. Az alapvető jogok katalógusát elfogadta, és rendelkezett e jogok megtartásáról is. De itt kell megemlítenünk a magyar áprilisi törvényeket is, amelyek sajnos nem emelkedtek jogerőre. Magyarországon 1867-ig váratott magára az alapvető emberi jogokat felsoroló törvény.¹⁹⁸ Nagyon érdekes az a folyamat, hogy sok állam követte a francia példát, de a franciáknál egy alaptörvény sem bizonyult tartósnak. 1875-ig 14 alaptörvényt fogadtak el. Ebből következik, hogy Franciaországban az alkotmány nem tudta védeni az alapvető emberi jogokat. Míg az Egyesült Államok alkotmány alapítása óta stabilan áll. Az alkotmánykiegészítések és a jogfejlesztő bíróságok révén sikerült a stabilitást megőrizniük.

5. EMBERI JOGOK A XX. SZÁZADBAN.

Az emberi jogok történetét tekintve az igazi áttörés a XX. században következik be. A XX. századot megelőzően az emberi jogok védelme meglehetősen töredezett volt. Ez a töredezettség több mindenben jelent meg: Az emberi jogi védelem a személyek meghatározott csoportjára volt érvényes. Pl. háború áldozataira, kisebbségekre. A védelem területileg korlátozott volt, csupán a Népszövetség keretein belül nyújtott valamiféle védelmet. Az igazi áttörést a második világháború utáni időszak hozta meg. A második világháború borzalmai, népiirtások, üldöztetések szükségessé tették az emberi jogok hatékony védelmét. Ennek következtében az ENSZ közgyűlése 1946-ban létrehozta az Emberi Jogok Bizottságát, hogy megalkossa az emberi jogok katalógusát.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát a Közgyűlés 1948. december 10-én ellenszavazat nélkül elfogadta. Az ENSZ ezen deklarációjának a megfogalmazása egy hosszú történelmi folyamat eredménye volt, amit az előbbieken igyekeztem felvázolni. „Megvalósult az 1948-as álom egy emberi jogi

¹⁹² Ezzel foglalkoztunk a bibliai gyökérnél. A Bibliai tanítás is beszél az ember méltóságáról, de mással okolja meg ezt a méltóságot.

¹⁹³ 1789. augusztus 26-án fogadták el a Declaration des droit de L' homme et du citoyen-t.

¹⁹⁴ Kovács-Szabó, 117. „Épp ezért a nemzetgyűlés, a Legfőbb Lény nevében és színe előtt, megállapítja és kihirdeti az emberek és a polgárok következő jogait.”

¹⁹⁵ Georg Jellinek, *Die Erklärung der Menschen und Bürgerrechte*, 1895. Jellinek idézi a Jobbölseleti Előadások, 221.

¹⁹⁶ Itt meg lehet említeni az 1791. szeptember 3-i alkotmányt., amely egyben a deklaráció első magyarázata is. Sieyes ebben az alkotmányban az emberi jogokat passzív jogoknak, míg a politikai jogokat aktív jogoknak tekintette. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy ez alkotmány a passzív jogokat sem terjesztette ki mindenre. A következő alkotmány az 1793-évi jakobinus alkotmány. A következő alkotmány a thermidori konvent alkotmánya 1795-ben. Ez az alkotmány kimondta, hogy a szuverenitás többé nem a népet, a nemzetet illeti meg, hanem a polgárok összességét, egyetemet. Ezt követték az úgynevezett bonapartista alkotmányok.

¹⁹⁷ „A belgák és jogaik címmel.” Kovács-Szabó, 73.

¹⁹⁸ Ferenc József 1867. december 21-én négy alaptörvényt adott ki, mely szerint az állampolgárok általános jogáról egy birodalmi bíróság alapításáról, a bírói hatalomról, a kormányzatról és a végrehajtásról. Kovács-Szabó, 81.

jogsértésekkel foglalkozó bíróság létrehozásáról, ahol a jogsértés kivizsgálására irányuló kérelmek előterjesztésével az egyének közvetlenül a bírósághoz fordulhatnak. A rendszer első jelentős reformjához majd ötven év kellett. A kérdés tehát az, hogy újabb ötven évet kell-e várunk egy újabb reformra, amely hatékony választ tud adni olyan kérdésekre, mint az emberi jogok nagytömegű és folyamatos megsértése.”¹⁹⁹ Az idézet szerzője valószínűleg arra utal, hogy az ENSZ létrejöttével a magánszemély is a nemzetközi jogi védelem alanyává vált. Azt kevesen tudják, hogy egy francia kutatás szerint, John Nursernek bizonyítékai vannak arra nézve, hogy a protestáns egyházak vezetői és szervezetei milyen erőfeszítéseket tettek 1939-től 1947-ig a tekintetben, hogy ez a deklaráció létrejöhesse. Az Egyházak Világtanácsa, és egyéb misszió szervezetek vezetői részt vettek egy úgynevezett „új világ program” kialakításában, amelyben izraelita vezetők és katolikusok is részt vettek.²⁰⁰ A Nyilatkozatban szereplő universalizmus gyökere is a bibliai kijelentésben található.

A Nyilatkozat háttérében számos politikai és egyéb érdek is meghúzódott. Ezzel magyarázható, hogy a Nyilatkozat elfogadásakor Szovjetunió és szövetségesei, Dél Afrika és Szaud-Arábia tartózkodott. A Nyilatkozat preambulumban találhatjuk meg a természetjogi, bibliai, individualista, és államnacionalista hatásokat. Kardos Gábor a következőkben látja a Nyilatkozat forrásait: „Természetjogi alapokra utal az egyenlő és elidegeníthetetlen jogok említése a preambulumban; individualista jellegét mutatja az egyén, mint kizárólagos jogalany; kommunitárius, hiszen magában foglalja a szociális jogokat, valamint azt, hogy az egyénnek kötelességei vannak a közösséggel szemben; és államnacionalista, mivel az állam egységét esetleg megkérdőjelező jogokat, így a kisebbségek jogait vagy az önrendelkezéshez való jogot nem tartalmazza.”²⁰¹

A deklaráció azonban maga csak közgyűlési határozat maradt, s mint ilyen eredetileg nem nemzetközi jogszabály és elvileg nem kötelező jellegű. Ezek a jogok azonban ma már szokásjogilag elismert szabályokat jelentenek. A Nemzetközi Bíróság szerint a Nyilatkozat szokásjogi úton ma már joggá vált.²⁰² Majd ezt követően az ENSZ közgyűlése két egyezmény létrehozásáról döntött. Az egyik a polgári szabadságjogokat és a politikai jogokat foglalja magában.

Ez volt az 1966-os Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya. Ez a dokumentum már kötelező erővel bírt, és magában foglalta az első generációs jogokat. A másik pedig gazdasági, szociális és a kulturális jogokat rendezi. Ennek neve pedig Gazdasági Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, amelyet szintén 1966-ban adtak ki. További jelentős dokumentumok: 1965. évi egyezmény a faji megkülönböztetés tilalmáról, 1979-ben egyezmény jött létre a nőkkel szembeni megkülönböztetés tilalmáról, 1984-ben a Kínzás és kegyetlen bánásmód tilalmát kimondó egyezmény, és a gyermekek jogairól szóló 1989.évi egyezmény. Az emberi jogok védelmére szolgál az Emberi Jogi Bizottság, amelynek a székhelye Genfben található. Illetve az ENSZ közgyűlése 1993 decemberében létrehozta az Egyesült Nemzetek Emberi Jogi Főbiztosa hivatalát, aminek a székhelye szintén Genfben van.²⁰³ Az Európai kontinensen pedig Az Emberi Jogok Európai Egyezménye a fő szervezet, illetve az Emberi Jogok Európai Bizottsága. Az Európai Unió és az Európa Tanács nagy hangsúlyt fektet az emberi jogok védelmére. Jelenkorban talán az Emberi Jogok Európai Egyezménye, amely a legjelentősebb európai emberi jogokat védő szervezet.²⁰⁴

Elmondható tehát, hogy a XX században már jobban érvényesült az emberi jogok egyetemessége. Bár el kell mondani, hogy az ázsiai, iszlám országok gyakran érvelnek az emberi jogok ellen, hogy azok európai találmányok ezért rájuk ezek nem vonatkoznak. Hasonló volt a helyzet a hidegháború idején, amikor mind a szovjet mind az amerikai fél az emberi jogokra hivatkozva követett el emberi jogokat sértő cselekedeteket. A keleti rész hangsúlyozta a gazdasági és a szociális jogok védelmét, míg a nyugat pedig a polgári és a politikai jogokra helyezte a hangsúlyt. A hidegháború után pedig az Egyesült Államok és az Európai Unió került vezető pozícióba, de nem szabad megfeledkeznünk az ázsiai országokról sem, azon belül pedig az iszlám országok egy külön csoportot képeznek. A probléma azonban az, hogy a nagyhatalmak, így az Egyesült Államok kevésbé hajlandó alávetni magát nemzetközi intézmények ellenőrzésének.²⁰⁵

¹⁹⁹ Leo Zwaak in *Fundamentum*, 1998. 4. szám, 4.

²⁰⁰ Max Stackhouse, *The Intellectual Crisis of a Good Idea*, *Journal of Religious Ethics*, 26/2, 1998, 8.

²⁰¹ Kardos Gábor, *A Nemzetközi Emberi Jog Diszkrét Bája*, in *Fundamentum* 1998. 4. szám, 8.

²⁰² Nagy Károly, *Nemzetközi Jog*, Püski Kiadó, Budapest, 1999, 318.

²⁰³ Ezek részletes felépítését lásd: Nagy Károly, 320-321.

²⁰⁴ Emberi Jogok Európai Egyezménye. 1950. nov. 4. Róma.

²⁰⁵ *Emberi Jogok*, szerk. Halmai Gábor és Tóth Gábor Attila, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 74.

A Debreceni Református Kollégium és az emberi jogok.

A Debreceni Református Kollégium mindig is a magyar nemzet iskolája volt. Kiemelkedő tudós tanáraival képezte a jövőendő értelmiséget. Olyan tanárai voltak, akik külföldi tanulmányai során „magukba szívták” a kor eszméit és ezeket a korszerű eszméket adták át tanítványaiknak. A Kollégium tanárai közül kiemeljük Martonfalvi Györgyöt²⁰⁶, aki az amerikai függetlenségi nyilatkozatot száz évvel megelőzve kimondja a forradalmi emberi jogi tételt: „Kérde, volt-é Ádámnak impériuma a tőle származott emberek fölött, vagy ezek közül akármelyiknek és akármelyik másik fölött. Ám lehetett Ádámnak az ő ivadékaik fölött atyai impériuma, de nem kényúri, még kevésbé zsarnoki impériuma, amelyet ma némelyek gyakorolnak mások fölött, akik pedig hozzájuk teljességgel hasonlóak. Kérde, folytatja rögtön tovább-szabad-é valakinek a saját nemzetéből való jobbágyságot tartani? Nem szabad, 1. mert az ember csak más teremtményekre kapott impériumot, az embertársára nem. 2. Mert egy barbár népnek sincsenek a saját kebeléből való jobbágyságai. 3. Mert minden ember egyenlő természettől fogva. Ezt tanítjuk némely olyan keresztyénekkel szemben s azoknak némely lelkipásztoraival szemben, akik jobbágyságot tartanak és védelmezik a jobbágyság rendszerét.”²⁰⁷ Az emberi egyenlőséget, az ember teremtettségi méltóságából vezeti le.

KONZEVENCIAK

Már bevezetésben idéztük, hogy „az emberi jogok lényegét, eredetét, természetét az emberi lét értelme felől kell megközelíteni. Az emberi jogok azt a kérdést foglalja magában, mit jelent embernek lenni.”²⁰⁸ Ha ez így van, akkor a jogi szempontok mellett, teológiai szempontból az emberi jogok nem az emberi természet alapvető szabadságából származnak, hanem a Bibliában kijelentett igazságokon alapulnak. Teológiailag az alábbi konzevenciákat lehet levonni.

1. Az ember, mint férfi és nő, Isten teremtő Igéjének a gyümölcse, akivel a Krisztusban közösséget vállal, és mint Isten képének a hordozóját, Isten méltósággal és értékekkel ruházta fel.

2. Isten az embert elhívta és képessé tette arra, hogy teremtett világának sáfára legyen.

Ezért az ember Isten előtti felelősséget kapott önmagáért és másokért, ezt a felelősséget gyakorolnia kell. Ennek a felelősségnek az egyik szelete az emberi jogok kérdése, amely deklaráció pozitív értéke abban rejlik, hogy megfogalmazta és bevitte az emberiség köztudatába az emberi individuum tiszteletét és jogait megfogalmazó erkölcsi eszméket. A keresztyén ember tehát felelős az egyes emberrel szemben, közösséggel, vagy éppen azzal az állammal szemben is, amelynek ő maga is tagja.

Az alábbi szellemtörténeti vizsgálataink során kijelenthetjük, hogy fontos tudni, és ismerni a gyökereket. Azért van erre szükség, hogy az emberi jogok védelmét így szélesebb perspektívából lássuk. Meggazdagítja az emberi jogok fogalmát, és új tartalommal tölti meg, ha nem feledkezünk meg arról a sokrétű és gazdag szellemi hagyományról, amely e jogintézmény eredetét és célját szolgálja.

FELHASZNÁLT IRODALOM

CIKKEK, TANULMÁNYOK

1. Fáy Árpád, *Kiüresedett hagyomány, vagy a hagyomány reménye*. In Kovász. 2. 1998. 4. 25-33.o.
2. Kardos Gábor, *A Nemzetközi Emberi Jog Diszkrét Bája*, In Fundamentum, 1998/4.
3. Kocsis Elemér, *Az emberi jogok protestáns etikai értelmezése*. In Confessio. 24.2000. 1. 50-54.o.
4. Kussbach Erich, *Jacques Maritain, az emberi jogok keresztyén filozófusa*. In Jogtudományi Közlöny. 53. 1998. 12.459-471.o.
5. Max Stackhouse, *The Intellectual Crisis of a Good Idea*, Journal of Religious Ethics, 26/2, 1998.
6. Mártonffy Marcell, *Az emberi méltóság gondolata az Istenképeség bibliai eszméjének örököse*. In Fundamentum.4. 2000.3. 45-50.o.
7. Pawlikowski John T, *Az emberi jogokról vallott felfogás az egyház szemléletmódjában nem lehet marginális kérdés*. In Egyházforum. 15. 2000. 4. 9-12.o. Fordította: Hermann Judit.

²⁰⁶ Martonfalvi Tóth György(1635-1681): Franekei teológiai doktor, négy évi hollandiai s kis részben angliai tanulmányozás után, 24 éves fővel a nagyváradi, majd e városnak alig egy évvel később török kézre juttatása után 1660-ban a debreceni kollégium tanára lesz.

²⁰⁷ Révész Imre, *Társadalmi és politikai eszmék a magyar puritánizmusban*, Székfoglaló előadás a Magyar Tudományos Akadémia II. osztály 1947. november 10-én tartott ülésén, Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, Budapest, 1948, 12.

²⁰⁸ John Stott, *Issues facing Christian today*, first published by Marshall Regan and Scott, 1984, 78. o.

8. Révész Imre, *Társadalmi és politikai eszmék a magyar puritánizmusban*, Székfoglaló előadás a Magyar Tudományos Akadémia II. osztály 1947. november 10-én tartott ülésén, Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, Budapest, 1948, 12.
9. Swidler Leonard, *Az emberi jogok. Történeti áttekintés*. In Tanítvány. 5. 1999. 2. 34-42.o. Fordította: Barna Máté
10. Szabó Ferenc, *Az emberi jogok teológiájához*. In Távlatok. 39. 1998. 14-19.o.
11. Törös László, *Egyház és állam a mai Magyarországon*. In Confessio, 1996, 4. Sz. 31-39.o.
12. Várszegi Asztrik, *Az egyházak és az emberi jogok*. In Acta Humana. 34. 1999. 24-28.o.
13. Visky Ferenc, *Egyház és hatalom*. In Confessio, 1993, 2. Sz. 79-84.o.

KÖNYVEK:

1. Arisztotelész, *Politika*. Gondolat, Budapest, 1984.
2. *Az emberi jogok dokumentumokban*, Kovács István Szabó Imre, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1976.
3. Bokorné Szegő Hanna, *Nemzetközi Jog*. Budapest, 1997.
4. Boman Thorleif, *A héber és a görög gondolkodásmód egybevetése*. Kálvin Kiadó, Budapest, 1998.
5. *Emberi Jogok*, Halmai Gábor Tóth Gábor Attila, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
6. *Emberi Jogok hazánkban*, ELTE Jogi továbbképző intézet kutató csoportja, Budapest, 1988.
7. Evars D. Malcolm, *Religious Liberty and International Law in Europe*. Cambridge University Press, 1997.
8. Gyökössy Endre, *Az Őstörténet*. Szent Gellért Egyházi Kiadó, Budapest, 1994.
9. *Jogbölcséleti Előadások*, Szabó Miklós, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998.
10. Kardos Gábor, *Emberi Jogok egy új korszak határán*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1995.
11. Kálvin János, *A keresztyén vallás rendszere*. 1559. Református Főiskolai Nyomda, Pápa 1909.
12. Kocsis Elemér, *Református Dogmatika*. Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola Nyomdája, Debrecen, 1998.
13. Kulcsár Péter, *Az emberi jogok és a nemzetközi kapcsolatok*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1978.
14. Lane Tony, *A keresztyén gondolkodás rövid története*. Harmat-Kálvin, Budapest, 2001
15. Lauren Gordon Paul, *The Evolution of International Human Rights*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998.
16. *Magyar Református Önismereti Olvasókönyv*. Kálvin Kiadó, Budapest, 1997.
17. Mahoney E. Kathleen, *Human Rights in the twenty first century a global challenge*. Part I- II. Martinus Nijhoff Publishers, London, 1993.
18. Nagy Károly, *Nemzetközi Jog*, Püski Kiadó, Budapest, 1999.
19. Newahl A. Novette, *The European Union and Human Rights*. Martinus Nijhoff, London, 1995.
20. Perry J. Michael, *The Idea of Human Rights for inquiries*. Oxford University Press, Oxford, 1998.
21. Sári János, *Alapjogok*. Osiris kiadó, Budapest, 2000.
22. Sebestyén Jenő, *Református Dogmatika*. Iránytű Kiadó, Budapest, 1994.
23. Stackhouse Max, *Creeds, Society and Human Rights A Study in Three Cultures*, William B. Eerdmans Publishing Company, Michigan, 1996.
24. Stott John, *Issues Facing Christians Today*. First Published by: Marshall Morgan and Scott, 1984.
25. Szabó Imre, *Ember és Jog*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.
26. Szűcs Ferenc, *Teológiai Etika*. Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya. Budapest, 1993.
27. Witte John, *Religious Human Rights in Global Perspective, Religious Perspectives*. Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 1996.
28. Wolff Hans Walther, *Az őszösvetség antropológiája*. Harmat, Budapest, 2001.

INTERNETEN TALÁLHATÓ TANULMÁNYOK:

www.dhdirhr.coe.fr
www.ecri.coe.fr
www.civil.info.hu
www.niok.hu
www.meh.hu/nekk/defhu.htm
www.europe.eu.int
www.euro-ombudsman.eu.int/home/en/default.htm
www.matarka.hu
www.oszk.hu
<http://www.law.ou.edu/hist/mayflow.html>

1. ÁLTALÁNOS FOGYASZTÓVÉDELEM

1.1. AZ ÁLTALÁNOS FOGYASZTÓVÉDELEM LÉNYEGE

A tömegtermelés, illetve a szolgáltatások nagy tömegben való nyújtása előre nem ismert ügyfelek részére azzal a következménnyel járt, hogy a termék vásárlója, illetve a szolgáltatás igénybevevője egyre kevésbé ismeri szerződéses partnerét, így nem számíthat a személyes ismertségből adódó bizalomra. Mindennek hatását nagyságrendekkel növeli az is, hogy maguk a termékek és szolgáltatások is jóval összetettebbek, értékelésük az esetek döntő többségében hatalmas technikai háttérrel és szaktudást igényel, amivel a fogyasztó természetesen nem rendelkezik. A termelő és a fogyasztó közé hatalmas időbeli és térbeli szakadék is került, mert a termékek gyártása és felhasználása jellemzően eltérő helyen és jelentős időbeli eltolódással történik. A termelő/forgalmazó és a fogyasztó között óriási a gazdasági erőkülönbség is.

A tömegtermelésnek a hatása az is, hogy az egyéni, illetve a tényleges igényeket csak korlátozottan tudják az előállítók figyelembe venni. A fogyasztás döntő többsége kínálatalapúvá vált, ami azt jelenti, hogy a gyártók igyekeznek előre felmérni a lehetséges keresletet és ennek megfelelően nagy mennyiséget állítanak elő. Az előállított termékek és a tényleges igény közötti különbséget kiküszöbölésére egy fejlettebb reklám-, marketing- és kommunikációs eszközöket alkalmaznak, amely nagyon durva leegyszerűsítésben a hiányzó kereslet megteremtését szolgálja.

Természetes, hogy az előzőekben felvázolt fejlemények olyan jogi megoldásokért sürgettek, amely alkalmas arra, hogy a fogyasztók bizalmát helyreállítsa. Ezt történt a termékekre vonatkozó biztonsági és minőségi előírásokkal, jótállások és garanciák kiterjesztésével, preventív és reparatív jogérvényesítési mechanizmusok kiépítésével, tájékoztatási kötelezettségek előírásával. A fogyasztóvédelem mindezek együttesét jelenti. E rendszernek összefoglaló vezérelve a termelő/forgalmazó és a fogyasztó közötti információs aszimmetria kiküszöbölése különféle technikákkal.

1.2. AZ ÁLTALÁNOS FOGYASZTÓVÉDELEM FŐ IRÁNYAI

A témánk szempontjából alkalmazott megközelítés értelmében az általános fogyasztóvédelem fő területei az alábbiak szerint foglalhatók össze.²⁰⁹

1.2.1. TERMÉKBIZTONSÁG (MŰSZAKI, KÉMIAI, BIOLÓGIAI STB.)

A termékbiztonságra vonatkozó előírások lényege igen egyszerű. Különféle, természettudományi módszerekkel leírható paramétereknek kell megfelelni a termékeknek ahhoz, hogy egyáltalán forgalomba kerülhessenek. Nyilvánvaló, hogy a tudomány és technika pillanatnyi állása korlátot szab a biztonsági előírások tényleges hatásosságának, hiszen a fogyasztóvédelem története leírható olyan botrányos esetek kronológiájaként is, amelyekben korábban biztonságosnak gondolt termékekről derült ki, hogy valójában nagyon is veszélyesek. A minél nagyobb fokú biztonságra való törekvés azonban folyamatos. Lényeges, hogy a műszaki stb. paramétereknek való megfeleléshez képest a tájékoztatás szerepe másodlagos, azaz nem lehet megfelelő tájékoztatással sem forgalmazni olyan termékeket, amelyek nem teszik eleget az alapvető biztonsági követelményeknek²¹⁰.

1.2.2. MINŐSÉGI ELŐÍRÁSOK

Míg a biztonsági előírások azt célozzák, hogy – rendeltetésszerű használat és az utasítások betartása mellett – a termék ne legyen veszélyes, addig a minőségi előírások a tényleges használhatóságot és tartósságot célozzák. A minőségi előírások a biztonságiaknál annyival enyhébbek, hogy ezek egy része tájékoztatással pótolható.²¹¹ A minőségi előírások egy része szubjektív, amelyek esetében eleve nagyobb fokú szabályozási rugalmasság szükséges.

A mindennapokban a termékeknél a minőségi kifogások a leggyakoribbak, amelynek oka egyebek mellett a tartósságra vonatkozó elvárások különbözősége. Sajátos területet alkot az, amikor a termék

²⁰⁹ A dolgozat lényeges leegyszerűsítéseket tartalmaz és célja csupán egy adott megközelítésből leírni bizonyos fő irányvonalakat.

²¹⁰ Egy egyszerű példán: nem teszi forgalmazhatóvá a nehézfémekkel szennyezett salátát az, ha ráírják, hogy mérgező.

²¹¹ Példaként említeném, hogy másodosztályú termék is forgalomba hozható, ha a vásárló erről megfelelő tájékoztatást kap.

valójában hibátlan, azonban a vevőnek bármely, de számára előre látható okból nem felel meg, vagy nem tetszik. Üzletpolitikai megfontolásból a forgalmazók sok esetben ilyenkor is lehetővé teszik a cserét, vagy az elállást. Ebben az esetben a fogyasztóvédelem csak az erről való tájékoztatás pontosságára, valamint a vállalkozások betartására koncentrál.²¹²

1.2.3. INFORMÁCIÓSZOLGÁLTATÁS, TÁJÉKOZTATÁS

A fogyasztóvédelem szükségességének kiindulópontja a gyártó/forgalmazó és a fogyasztó között fennálló információs aszimmetria. Kézenfekvő tehát, hogy megfelelő információk biztosításával lehet a fogyasztó pozícióját a legegyszerűbben javítani. A tájékoztatás a fogyasztóvédelmi szabályozás egyik legkiterjedtebb területe. A biztonsági előírások egészét és minőségi követelmények jó részét is műszaki előírások, szabványok alkotják. Ezzel szemben a tájékoztatásra vonatkozó szabályok minden esetben jogi normák.

Maguk a tájékoztatási kötelezettségek rendkívül szerteágazók. A témánk szempontjából alkalmas kategorizálás lehet az, ha a tájékoztatási kötelezettségnek két fajtáját különböztetjük meg: magára a termékre, annak tulajdonságaira vonatkozó információk, illetve fogyasztói jogokkal, lehetőségekkel kapcsolatos tudnivalók²¹³.

A termék tulajdonságai tekintetében a szabályozás vezérfonala az, hogy nem biztonságos termék forgalomba sem kerülhet, a minőségre vonatkozóan általános szabályok vannak (mint pl. a szavatosság), amitől való eltérés esetén külön figyelemfelhívás szükséges (pl. sérült áru, osztályon kívüli minőség stb.) A forgalomba hozható termékek esetében tájékoztatás a fogyasztóvédelem kulcsa, mivel a minőségi követelmények és elvárások is a tájékoztatáson keresztül hatnak, azaz a fogyasztó számára nem önmagában az esetlegesen gyengébb minőség a sérelmes, hanem az, ha erről nem tud, azzal nem számol.

A tájékoztatás átfogó követelményrendszer, hiszen nemcsak az áru tulajdonságaira, funkcióira, használatára vonatkozóan kell tájékoztatást adni, hanem egyebek mellett a vásárlót megillető jogokra, jogorvoslati lehetőségeire is.

A tájékoztatási követelmények alapvető fontosságúak, de korántsem mindenhatók. A szabályozásnak fel kell készülnie arra is, hogy a fogyasztó a megkapott tájékoztatás ellenére annak tartalmát nem ismerte meg, vagy nem értette meg.

Az információs szolgáltatás, tájékoztatás elkülönült része a reklám-, marketing előírások, alkalmazható értékesítési módok. A fogyasztóvédelemnek ez a területe szoros összefüggésben van a versenyjogi szabályozással is.

1.2.4. JOGÉRVÉNYESÍTÉSI KÖNNYÍTÉSEK

A jogérvényesítésnél meg kell különböztetni a közigazgatási és a bírósági jogérvényesítést. Önmagában a fogyasztóvédelmi hatóságok léte rendkívül jelentős, amit kiegészítenek az egyes ágazati közigazgatási szervek fogyasztóvédelmi tevékenysége.

A bírósági jogalkalmazás egyrészt a klasszikus, egyedi polgári jogi jogvitán keresztül, másrészt pedig a közérdekű kereset, illetve igényérvényesítés révén érvényesítési a fogyasztóvédelem szempontjait. Magyarországon ezidáig hiányzik a csoportos perlés lehetősége, amely pedig a fogyasztóvédelem egyik leghatékonyabb eszköze az Egyesült Államokban.

A fentiekben a termékekről szóltam, azonban ugyanezek megfelelően alkalmazandók szolgáltatásokra is. A szolgáltatások egy részénél a szolgáltatást nyújtó és igénybevevő közötti távolság kisebb, hiszen a szolgáltatások jellemzően egyediek, nyújtásuk térben és időben nem, vagy csak kismértékben válik el. A szolgáltatások esetében az előírások az alkalmazott eljárásokra vonatkoznak. A szolgáltatások esetében a személyes bizalom jelentősége lényegesen nagyobb, különösen ahol a szolgáltatás alanya az igénybe vevő (humánegészségügy, oktatás, testápolás-közérzetjavítás stb.)

2. A PÉNZÜGYI SZOLGÁLTATÁSOK SAJÁTOSSÁGA

Az előző fejezetben felvázoltam az általános fogyasztóvédelem jelen cikk szempontjából alkalmazandó szerkezeti felépítését a termékek, és némi kiegészítéssel a szolgáltatások vonatkozásában. E részben azt fogom vizsgálni, hogy melyek a pénzügyi szolgáltatások azon jellemzői, amelyek miatt az általánoshoz képest különös, csak erre a szektorra jellemző fogyasztóvédelmi eszköztár alkalmazására van szükség.

2.1. A PÉNZÜGYI SZOLGÁLTATÁSOK KÜLÖNFÉLE JOGI KONSTRUKCIÓK

²¹² Tipikusan ilyen a Karácsonyt követően biztosított elállási vagy csere lehetőség. A „háromnapos cserejog” korábban jogszabályi előírás volt. Ma már nem az, de sok kereskedő biztosít ilyen sokszor még kedvezőbb feltételekkel.

²¹³ A dolgozat szempontjából a két kategória pontos meghatározása és elhatárolása nem szükséges, ezért azt mellőzöm. A megkülönböztetés csupán a tájékoztatási kötelezettségek kétféle jellegét kívánja érzékeltetni.

A pénzügyi szolgáltatások lényegüket tekintve nem mások, mint különféle jogi konstrukciók. A pénzügyi szolgáltatások természetüknél fogva szolgáltatások (ennek ellenére mind a mindennapi, mind pedig a szakmai szóhasználatban pénzügyi termékekről szokás beszélni, és ezt követi a jogszabályok szóhasználat is)²¹⁴, így a fogyasztóvédelem szolgáltatásokra vonatkozó része lehet rájuk irányadó.

Mint jogi jelenségek nehezen megfoghatók, hiszen a pénzügyi termékek semmilyen fázisban nem materializálódnak. Ennek következménye az, hogy megfelelőségüket eleve nehéz megítélni az ügylet előtt, de az ügylet folyamán is. A fogyasztó nehezen tudja felismerni igényeit, és nehézséget okoz az is, hogy megítélje, hogy az adott pénzügyi termék az igényeinek megfelelő-e.

A pénzügyi szolgáltatások közös jellemzője, hogy valamilyen pénzügyi, vagy pénzügyivé transzformált kockázatot kezel.

2.2. A PÉNZÜGYI SZOLGÁLTATÁS TÁRGYA JELLEMZŐEN PÉNZ

A pénzügyi szolgáltatások közös jellemzője, hogy a szolgáltatás tárgya és az ellenszolgáltatás is pénz (esetleg értékpapír). A pénzügyi közvetítőrendszer egyes tagjai a pénzt a pénzt nyújtó ügyfelektől megfelelően átalakítva, különféle kockázatokat kezelve adják vissza, illetve továbbítják más ügyfelek részére.

A pénz maga is absztrakt jelenség, de a fogyasztónak minősülő ügyfél esetén azzal is számot kell vetni, hogy az ügyfél célja jellemzően nem a pénz megszerzésére irányul, hanem valamilyen egyéb cél megvalósítására.²¹⁵ Maga a pénzügyi szolgáltatás igénybevétele sok esetben közvetett, másodlagos, így nem meglepő, hogy az ügyfelek sok esetben a jelentőségéhez képest csak csekély figyelmet fordítanak megismerésére, elemzésére.

2.3. AZ INFORMÁCIÓS ASZIMMETRIA KÜLÖNÖSEN NAGY

A pénzügyi szolgáltatások esetében a szolgáltatást nyújtó intézmény és az ügyfél között az információs aszimmetria különösen nagy. Három aspektust emelnék ki ennek érzékeltetésére. (1) Maguk a pénzügyi termékek önmagukban is bonyolultak, feltételrendszerük összetett, rendkívül kiterjedt, nehezen értelmezhető. Az intézmény a termékeit standardizálni igyekszik, azokat tökéletesen ismeri, az egyedi igényeket csak korlátozottan képes/hajlandó kielégíteni. A fogyasztó ezzel szemben sok esetben a saját tényleges igényét is nehezen tudja megfogalmazni, a termék lényegét megérti ugyan, de a feltételrendszer egészét aligha. (2) A pénzügyi szolgáltatások egy része eleve külső hatásoktól, gazdasági környezettől függ (pl. bankközi kamatszinthez kötött változó hitelkamat). Ezek értékelése a gazdasági környezet ismeretét igényli, amelyhez szükséges adatok elérése költséges, időigényes és folyamatos figyelmet igényel. Ezekkel a fogyasztó nem rendelkezik. (3) A versenytársak termékeinek megismerése, összehasonlítása és értékelése szintén nehéz, bár ehhez a fogyasztó kaphat segítséget (lásd alább a 6. pontban a közvetítők szerepét).

Lényeges ezen a ponton rámutatni arra, hogy a fizikai termékek, illetve materiálisan megnyilvánuló szolgáltatások esetében az információs aszimmetriából eredő problémák kiküszöbölésének legfontosabb módja a biztonsági előírások alkalmazása, azaz nem szükséges az, hogy a fogyasztó a termék valamennyi tulajdonságával tisztában legyen. A pénzügyi szolgáltatások 2.1. pontban kifejtett jellege miatt a biztonsági előírások (amelyek természettudományi kategóriák és módszerek segítségével leírhatók) nem értelmezhetők. E kérdéskörre a 3. fejezetben, az anyagi jogi szabályozással kapcsolatban még visszatérek.

2.4. A KAPOTT TÁJÉKOZTATÁS, INFORMÁCIÓ SZÜKSÉGES MÉRTÉKŰ FELDOLGOZÁSÁHOZ NAGYON MAGAS SZINTŰ SZAKÉRTELEM LENNE SZÜKSÉGES

Nemcsak az információ megszerzése jelenti az egyetlen problémát. A pénzügyi szolgáltatások tényleges megértéséhez, kockázataik értékeléséhez nagyon magas szintű szakismeret szükséges. A pénzügyi szolgáltatókat hatalmas, nagyon magasán kvalifikált szakértői csapatok segítik ebben, míg a fogyasztók a szükséges ismeretek töredékével sem rendelkeznek. Világszerte jelentős energiákat fordítanak a pénzügyi tudatosság fejlesztésére, azonban látni kell ennek korlátait. A pénzügyi ismeretek általánosítása elengedhetetlen annak érdekében a fogyasztók legalább abba helyzetbe kerüljenek, hogy egyáltalán figyelnek, érdeklődnek, kételyeik, támadnak és szükség szerint segítséget kérnek. Az ösztönösnek vélt reakció – „ha nem értem, nem kell” – felébresztése is csak akkor lehetséges, ha az érintett legalább azzal tisztába kerül, hogy különféle kockázatok fenyegetik, illetve, hogy azoknak mi a lehetséges

²¹⁴ A pénzügyi szolgáltatás elnevezés jelentése kettős. Egyrészt jelenti a pénzügyi szektor által nyújtott szolgáltatások összefoglaló kategóriáját, másrészt pedig ennek egy szűk szegmensét, amit a hitelintézeti törvény sorol fel. Jelen dolgozat további része szempontjából sem ez az egyébként lényeges megkülönböztetés, sem pedig a a termék/szolgáltatás kategóriapár nem bír jelentőséggel, ezért a továbbiakban a pénzügyi szolgáltatások és a pénzügyi termékek megnevezést felváltva, szinonimaként használok.

²¹⁵ Egyszerű példa: az ügyfél nem kölcsönt akar, hanem lakást.

kihátása. Ugyanakkor, az is nyilvánvaló, hogy széles körben csak alacsony szintű alapismeretek terjeszthetők el, ami a gyakorlatban elégtelennek bizonyulhat. A 2008-ban kezdődött pénzügyi válság témánk szempontjából legfontosabb tanulsága, hogy az egyes pénzügyi (illetve tőkepiaci) termékek valódi tulajdonságai lényegében minden szereplő számára ismeretlenek voltak, azaz nemhogy a fogyasztók, de a professzionális ügyfelek, a felügyelő hatóságok, sőt még maguk a termékgazda intézmények sem voltak tisztában a valódi kockázatokkal. Sok olyan termék került a fogyasztókhoz, amelyek legfeljebb csak más pénzügyi intézményeknek lettek volna megfelelőek (ha egyáltalán valakinek).

2.5. BIZONYOS SZOLGÁLTATÁSOK IDŐTÁVJA NAGYON HOSSZÚ, EZÉRT KIHATÁSA AZ EGYÉN ÉLETÉNEK JELENTŐS RÉSZÉRE KIHATHAT

A pénzügyi szolgáltatások egyik alapvető eltérése más szolgáltatásoktól a folyamatos jelleg és a hosszú időtáv. Az impulzusszerűség, amely a szolgáltatások esetében jóval gyakoribb, a pénzügyi szolgáltatások esetében nem jellemző. Egy lakáshitel az egyén életének jelentős részét átíveli, míg pl. a nyugdíjtermékek egy adott életszakasz egészét átfogják.

A hosszútávúság kétirányú kihívást jelent. Egyik oldalról fontos a kiszámíthatóság biztosítása, azaz, hogy az ügyfél a szolgáltatás igénybevételéről való döntéskor ismerje, hogy mivel kell a jövőben számolnia és ehhez tudjon igazodni. A másik oldalról ugyanakkor mind a szolgáltató, mind pedig az ügyfél oldaláról felmerülhet a módosítás igénye, amelyre – szabott keretek között! – lehetőséget kell adni. A túlzottan rugalmatlan konstrukciók hosszú távon nem élet-, illetve piacképesek.

2.6. A szolgáltatás megismerése, igénybevétele sok esetben közvetítők útján történik.

A pénzügyi szolgáltatások sajátossága, hogy az azokról való tudomásszerzés, illetve maga az igénybevétel sok esetben közvetítőkön keresztül történik. Ennek jelentőségét mutatja az is, hogy maga a közvetítői, illetve tanácsadási tevékenység is pénzügyi szolgáltatásnak minősül, önálló követelményrendszerrel és felügyelettel.

A közvetítés két irányban értékelendő. Egyfelől a közvetítés magában hordozza azt a veszélyt, hogy a közvetítő nem feltétlenül az ügyfél, de még csak nem is a termékgazda, hanem a saját érdekeit veszi figyelembe. Ennek eredménye az, hogy egyrészt az ügyfél nem jut hozzá a számára megfelelő termékhez (vagy szélsőséges, de nem ritka esetben olyan szolgáltatást vesz igénybe, amelyre egyáltalán nincs szüksége, vagy lehetősége), másrészt pedig az intézmény állománya gyenge lesz, hiszen az ilyen ügyfelek előbb-utóbb megszüntetik a szerződést. A közvetítők igénybevételének költségkihatása sem elhanyagolható. Ebben az értelemben a közvetítés jelentős kockázatot hordoz magában, és felmerülhet annak igénye, hogy lehetőség szerint visszaszorítandó.

Másfelől azonban a közvetítők azok, akik az ügyfél érdekét megfelelően felkészülve tudják képviselni. Az ügyfél valójában leginkább a közvetítőkre számíthat abban, hogy az ő igényei szerinti termékeket felkutatják, számára fontos paraméterek mentén összehasonlítják és segítséget nyújtanak a szerződés megkötésében, lebonyolításában. Ez nem csak tartalmi segítség (szakértelem), hanem technikai is, mivel az ügyfelek számára a termékek sokkal könnyebben lesznek megismerhetők és elérhetők.

Bizonyos pénzügyi termékek esetében a közvetítők szerepe döntő (pl. életbiztosítások). Az utóbbi évek szomorú tapasztalatai mutatják azonban a hatalmas kockázatot is (pl. egyes, közvetítők által létrehozott gépjármű-autófinanszírozási konstrukciók).

E sajátosságok miatt a pénzügyi szolgáltatások fogyasztóinak védelme bizonyos pontokon az általánostól lényegesen eltér. A pénzügyi fogyasztóvédelem fő területei a következők.

3. A PÉNZÜGYI FOGYASZTÓVÉDELEM FŐ IRÁNYAI

A fenti sajátosságok jelzik azt, hogy a hagyományos fogyasztóvédelmi gondolkodás a pénzügyi szolgáltatások esetében nem eredményes. Az általános fogyasztóvédelemnek pont a legfontosabb pillére, a „kemény” biztonsági előírások rétege hiányzik, így a szakértelem szükségessége a többi területen sokkal erőteljesebben jelentkezik. Mindez nem jelenti természetesen azt, hogy a szabályozó teljesen eszköztelen lenne.

A pénzügyi fogyasztóvédelem az általános fogyasztóvédelemhez képest három fő csapásirányt jelöl ki. (1) A jogérvényesítés területe a különös szakértelem szükségessége miatt tér el az általánostól. (2) Mivel a szolgáltatás nem kézzelfogható, hanem csak egy absztrakt jogi konstrukció, ezért a tájékoztatás és információszolgáltatás egy sokrétű és sokszereplős tevékenység. A szolgáltató feladata egyrészt a pénzügyi termék leírása, értelmezhető formában való megjelenítése. E területre tartoznak ugyanakkor a speciális hirdetési előírások és a pénzügyi ismeretek oktatása, felvilágosítási tevékenység is. (3) A biztonsági és minőségi előírásokat hasonló funkciójú tartalmi szabályozás helyettesíti, amelynek lényege, hogy magának a pénzügyi terméknek köti meg egyes paramétereit, illetve tilt bizonyos kitételeket.

3.1. JOGÉRVÉNYESÍTÉS

A pénzügyi fogyasztóvédelemmel kapcsolatos jogérvényesítési rendszer sajátossága, hogy

- egyrészt részben az általánossal azonos (polgári peres út, versenyfelügyeleti eljárás),
- másrészt az eljáró közigazgatási hatóság és eljárás speciális (Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete - PSZÁF),
- harmadrészt a független intézmények által végzett fogyasztóvédelmi tevékenység (békéltetés, alapjogi típusú védelem) speciális (PSZÁF – Pénzügyi Békéltető testület, illetve Pénzügyi Jogok Biztosa).

3.1.1. ÁLTALÁNOS FOGYASZTÓVÉDELEMMEL AZONOS KEZELÉSŰ TERÜLETEK: VERSENYFELÜGYELET, POLGÁRI PERES ÚT

A versenyfelügyeleti eljárás fő célja a verseny tisztasága és hatékonysága feletti őröködés, ami mellett a fogyasztóvédelem másodlagos. A versenyhatóság általában csak akkor jár el fogyasztóvédelmi ügyben, amennyiben annak kihatása van a versenyre. A verseny felügyelésének logikája tekintetében – bár a pénzügyi szolgáltatások piacának vannak ugyan külön sajátosságai – nincs érdemi különbség a pénzügyi szolgáltatások és más szolgáltatások között. Jóllehet a versenyfelügyelet szintjén a pénzügyi szolgáltatások és más termékek, illetve szolgáltatások felügyelése között nincs lényegi eltérés, a versenyfelügyeleti hatóság fogyasztóvédelmi tevékenység rendkívül jelentős. A fogyasztóvédelem és a versenyfelügyelése ugyanis meghatározott pontokon nagyon is szorosan összefügg. A fogyasztók megtévesztése egyfelől egyedi, az adott fogyasztóra kiható kérdés, azonban másfelől jelentős versenyelőnyt jelenthet a szolgáltató részére. Az egyéni fogyasztói jogérvényesítés mindig esetleges, ezért elengedhetetlen követelmény, hogy a szolgáltató jogsértő tevékenységének eredményeként ne juthasson előnybe versenytársaival szemben (függetlenül attól, hogy a fogyasztók egyedi úton fellépnek-e vagy sem). Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a versenyhatósági intézkedések logikája más és a lehetséges szankciók nagyságrendjének is erőteljes visszatartó hatása van²¹⁶.

A pénzügyi szolgáltatásokkal kapcsolatos jogviták végső soron *polgári peres útra* tartoznak, külön jellegzetesség nélkül. Ez alól kivételt a magánnyugdíjpénztárakkal kapcsolatos jogviták képeztek, amelyekre elvileg a társadalombiztosítási perek szabályai lennének alkalmazandók (ennek gyakorlata nagyon csekély). Lényeges, hogy pillanatnyilag hiányzik a csoportos kereset²¹⁷, ami egyébként az egyik leghatékonyabb fogyasztóvédelmi eszköz. A polgári peres út minden szükséges garanciával rendelkezik és az elméletileg létező legszélesebb körben tudja a sérelmeket orvosolni. Az eljárás ugyanakkor nagyon hosszadalmas és költséges is. Kisebb összegű károk kezelésére éppen ezért nem alkalmas, egyszerűen nem éri az eljárás megindítása.

Részben erre a problémára kínál megoldást a közérdekű kereset és a közérdekű igényérvényesítés lehetősége. A közérdekű keresettel arra van lehetőség, hogy valamennyi szerződőre kiterjedő hatállyal lehessen kérni a tisztességtelen általános szerződési feltétel érvénytelenségének megállapítását. Ez tehát a szerződések tartalmának korrigálásának hatékony és olcsó eszköze, mivel egy – a pénzügyi felügyelet, az ügyészség, vagy más felhatalmazott szerv által indított – perrel egyidejűleg az összes érintettre nézve kiküszöbölhető a tisztességtelenség. Ennek az eljárásnak korlátja, hogy nem bármely jogsértés, hanem kizárólag csak a tisztességtelenség esetén használható. Maga a tisztességtelenség – ami a pénzügyi fogyasztóvédelem egyik központi kategóriája – nem pontosan körülhatárolt, hanem mérlegelést kívánó fogalom. Jogszabály zárja ki ugyanakkor a főszolgáltatás és ellenszolgáltatás tisztességtelenségének megállapítását elejét véve annak, hogy a tisztességtelenségre hivatkozás teljesen parttalanra és diszfunkcionálissá váljon²¹⁸. A közérdekű kereset révén a bíróság eljárás eredményeképpen tehát a szerződés tartalma, azaz a felek közötti jogviszony változik meg.

A közérdekű igényérvényesítés a fogyasztók polgári jogi igényeinek, elsősorban kártérítési igények kielégítésére szolgáló eszköz. Lényege, hogy a pénzügyi felügyeleti hatóság fogyasztóvédelmi szerepkörében eljárva pert indíthat a pénzügyi szolgáltatást nyújtó társaságok ügyfeleit ért kár

²¹⁶ Jellemző, hogy a szolgáltatók sokkal inkább tartanak a versenyhatóságtól, mint a pénzügyi felügyelettől. Ennek oka részben a potenciálisan lényegesen nagyobb szankció lehetősége, részben pedig az, hogy a pénzügyi felügyelet céljai között az intézmények biztonságos működése (is) szerepel, azaz a pénzügyi felügyelet tekintettel van a működőképesség fenntarthatóságára is, ami a versenyhatóságot kevésbé érdekli.

²¹⁷ A csoportos kereset hazai jogba való átültetésére volt egy kísérlet, azonban kihirdetett jogszabály nem született. A köztársasági elnök az Országgyűlés által elfogadott tervezetet megfontolásra visszaküldte, amely azonban azt már nem tűzte napirendjére. A köztársasági elnök kifogásainak lényege abban foglalható össze, hogy több szabály nem volt kellőképpen kidolgozva, emiatt a jogintézmény komoly visszaélésekre adott volna alkalmat. Magával a csoportos keresettel kapcsolatban megjegyzendő, hogy rendkívül hatásos eszköz, az Egyesült Államok fogyasztóvédelmi felfogásának egyik kulcsfontosságú eszköze.

²¹⁸ Megjegyzendő, hogy a szolgáltatás és ellenszolgáltatás esetleges jogszabályba ütközése, illetve egymáshoz képesti viszonya nem tisztességtelenségi okból (hanem pl. feltűnő értékaránytalanság, vagy jogszabályba ütközés miatt) egyedileg természetesen vizsgálható.

megtérítése iránt. Itt nem maga az alapjogviszony változik, hanem az ahhoz kapcsolódó jogsértésből eredő kár érvényesítésére kerül sor. Közérdekű igényérvényesítésre akkor van lehetőség, ha az a fogyasztók széles körét illeti. Ha az egyes ügyfeleket ért kár egyediesítés nélkül megállapítható (ez a gyakorlatban nagyon ritkán fordul elő), akkor a közérdekű igényérvényesítés teljes lehet abban az értelemben, hogy marasztalás esetén a szolgáltató valamennyi érintett ügyfél részére köteles a kártérítést a bírósági ítélet alapján megfizetni (ennek elmaradása esetén bírósági végrehajtásnak van helye az általános szabályok szerint). Ennek hiányában csak a jogalap megítélésre van mód. Ez utóbbi esetben az ügyfeleknek maguknak kell egyedi eljárást indítani azzal, hogy annak során a jogalapra elegendő csak hivatkozni, és csupán az adott fogyasztót személy szerint ért kár összegét, valamint az okozati összefüggést kell bizonyítani.

A pénzügyi felügyelő hatóság mint közigazgatási szerv által indítható peres eljárások, valamint az egyéb hatósági intézkedések esetkörei között nem mindig húzható világos határvonal. A probléma elméletileg sem teljesen feltárt, de a gyakorlatban az elhatárolás még több nehézséggel jár. A közérdekű perek előnyeként jelentkezik ugyan az, hogy egyszerre valamennyi érintett ügyfél számára kínálnak segítséget és az olcsók (a hatósági perlés az ügyfélnek semmibe sem kerül, a hatóság számára pedig minden erőforrás és szakértelem rendelkezésre áll), azonban az egyedi polgári perhez hasonlóan rendkívül hosszadalmas. A csak jogalapra menő közérdekű igényérvényesítés esetén ráadásul két eljárásra van szükség, ami az időigényt tovább növeli. A közigazgatási jogérvényesítés lényegesen gyorsabb, de garanciális okokból a (már létrejött) magánjogi jogviszonyok alakítása csak bíróság által lehetséges.

3.1.2. KÖZIGAZGATÁSI JOGÉRVÉNYESÍTÉS

A közigazgatási jogérvényesítés teljes egészében elkülönül az általános fogyasztóvédelemtől. Ennek oka, hogy a pénzügyi szolgáltatást nyújtó intézmények egyébként is erősen szabályozott és felügyelt intézmények, továbbá speciális szakértelmet igényelnek. A közigazgatási jogérvényesítés terén érzékelhetők leginkább a pénzügyi szolgáltatás sajátosságai. A közigazgatási fogyasztóvédelem intézményi szinten koncentráliódik, mivel minden funkciót a PSZÁF lát el. A Felügyelet fogyasztóvédelmi tevékenység ellenben több csatornás, és a különféle eljárások és eszközök alkalmazása nagyon eltérő.

A PSZÁF által végzett fogyasztóvédelmi tevékenység az alábbiak szerint foglalható össze.

3.1.2.1. KÉRELEMRE INDULT FOGYASZTÓVÉDELMI ELJÁRÁS

A kérelemre induló fogyasztóvédelmi eljárás másodlagos eljárás abban az értelemben, hogy meg kell, hogy előzze egy panaszeljárás. A panaszeljárást az ügyfél a szolgáltatónál kezdeményezi. A panaszeljárás szabályait a szolgáltatók kötelesek szabályzatban meghatározni. A panaszeljárás kereteit, határidejét, költségmentességét jogszabály rögzíti. A pénzügyi szolgáltatók reputációs okokból jellemzően kiemelt figyelmet igyekeznek szentelni a panaszkezelésnek. Amennyiben mégsem, az rövid idő alatt elégedetlen ügyfelek tömegével fenyeget. A panasz eljárásnak alapvetően háromféle kimenetele lehet:

- (1) a probléma megoldódik,
- (2) a panaszeljárást szabályszerűen lefolytatták, azonban a felek között továbbra is érdemi vita áll fenn (anyagi jogi vita),
- (3) A panaszeljárást nem folytatják le szabályszerűen (a szolgáltató egyáltalán nem, vagy csak késedelmesen válaszol, válasza értékelhetetlen stb.).

Az ügyfélpanaszok döntő többsége a panaszeljárásban orvoslást nyer, igazolva azt, hogy a szerződő felek maguk tudják a legjobban kezelni a köztük felmerült nézeteltéréseket. A szabályszerűen lefolytatott, de érdemi megoldást el nem érő panaszeljárás esetén közigazgatási eljárásnak nincs helye. Ebben az esetben arról van ugyanis szó, hogy a felek között anyagi jogi természetű jogvita van, amely sok esetben csak szakértő bevonásával oldható fel. Magánjogi jogviták feloldása elsősorban polgári peres útra tartozik (ld. előbb 3.1.1. pontban), másodsorban pedig alternatív vitarendezés jöhet szóba (ilyen a békéltető testület eljárása, ld. alább 3.1.3. pont).

A közigazgatási fogyasztóvédelmi eljárás tárgya az harmadik esetkör, azaz formális okból eredménytelen panaszeljárás. Az eljárás célja nem a vita érdemi megoldása, hanem a szolgáltató és az ügyfél közötti kapcsolattartás normalizálása, a szolgáltató rákényszerítése arra, hogy a panaszt érdemben kivizsgálja, az azzal kapcsolatos álláspontját rögzítse és közölje. A formai típusú eljárás eredményeként előáll az a helyzet, amely alapján az érdemi vita lényege megállapítható, és ami a bírósági, illetve békéltető eljárás alapja lehet.

3.1.2.2. HIVATALBÓL INDÍTOTT FOGYASZTÓVÉDELMI ELJÁRÁS

Bár formailag nem, tartalmilag nagyon különbözik a kérelemre indulttól a hivatalból indított eljárás. A PSZÁF hivatalból indíthat eljárást akár konkrét intézménnyel (célvizsgálat), akár intézmények csoportjával szemben (témavizsgálat). A célvizsgálat esetében valamilyen gyanú alapján (jellemzően

hivatalosan a Felügyelet tudomására jutott ismeretek alapján) egy konkrét kérdést vizsgál a hatóság. A témavizsgálatnál ugyanazzal a problémakörrel kapcsolatos gyakorlatot nézi meg a hatóság több intézménynél. Erre főleg akkor kerül sor, ha a szabályozás megváltozik (pl. szigorítják az alkalmazható költségtényezőket), vagy egy adott kérdéskör valamilyen oknál fogva szélest kört érintve fókuszba kerül (pl. ingatlanok értékesítése). A hivatalból indított fogyasztóvédelmi eljárás tehát nem egyedi ügyekre, illetve annak is a formális rendezésére koncentrál, hanem a célja anyagi jogi jogsértések feltárása, vagy egyszerűen csak a fennálló gyakorlatok áttekintése, elemzése.

3.1.2.3. POLGÁRI PER INDÍTÁSA

A PSZÁF rendelkezése áll a polgári eljárás indításának lehetősége (ennek esetei a 3.2.1. pontban ismertetett közérdekű kereset és igényérvényesítés), amely azonban nem hatósági eszköz. A polgári perben a PSZÁF az intézménnyel egyenrangú fél, ahol a jogvitáról a bíróság dönt. A közigazgatási szervek számára ez a szerepkör szokatlan, hosszadalmas és erőforrásigényes. Mégis elengedhetetlen abból a szempontból, hogy a peres eljárások ténylegesen kihatnak az ügyfél és a szolgáltató közötti jogviszonyra (akár esetlegesen csak a reparációra). A közjogi jogsértések orvoslására alkalmas hatósági jogkörök így kiegészülnek magánjogi jogviszonyokra kiható eszközökkel. Fontos, hogy magánjogi jogviszonyokra közvetlenül kiható módon a PSZÁF csak általában, a fogyasztók széles körét érintő esetben tesz intézkedést. A perindítás jogsértéstől visszatartó hatását fokozza az, hogy itt az intézmény magánjogi jogkövetkezményekkel néz szembe. A magánjogi jogkövetkezmények ugyan Magyarországon sosem represszívek²¹⁹, azonban hatásuk az intézményre sokkal komolyabb lehet, mint egy bírság.

3.1.2.4. FOGYASZTÓVÉDELMI HATÁSÚ PRUDENCIÁLIS INTÉZKEDÉSEK

A fogyasztóvédelem szürke zónáját képezik azok a prudenciális felügyelés keretében hozott intézkedések, amelyeknek fogyasztóvédelmi hatása is van. A prudenciális és a fogyasztóvédelmi felügyelés logikája és célja eltérő, és bizonyos értelemben egymással ellentétes a hatásuk.²²⁰ A PSZÁF mindkét funkciót ellátja, ezért különös figyelemmel kell lennie arra, hogy mindkét szempont megfelelő hangsúllyal, egymást lehetőség szerint erősítő és ne gyengítő módon érvényesüljön. Különös jelentős ezeknek a hatása a pénzügyi és a biztosítási szektorban, ahol a termékszabályozás és felügyelés szerepe jelentős.

3.1.3. FÜGGETLEN INTÉZMÉNYEK ÁLTAL VÉGZETT FOGYASZTÓVÉDELMI TEVÉKENYSÉG

3.1.3.1. BÉKÉLTETÉS

A békéltetés a vitarendezés bíróságitól eltérő, alternatív módja, amelyben a felek kontradiktórius módon, de a klasszikus pernél gyorsabban és olcsóbban oldhatják meg ügyeiket. A békéltetés új fórumaként jött létre a Pénzügyi Békéltető Testület (PBT), amely 2011 júliusától fogad be ügyeket. Korábban is volt lehetőség igénybe venni a kereskedelmi kamarák mellett működő békéltető fórumokat. E lehetőség fennmarad, azonban a speciális szakértelem miatt a fogyasztók oldaláról hatékonyabb alternatívát kínál a PBT.

A PBT a Felügyelet szervezetén belül, de attól teljesen elkülönítve, szakmailag és irányítását tekintve független módon, széleskörű szervezeti garanciákkal körülbástyázva működik. Eljárása egy egyszerűsített bírósági eljáráshoz hasonlítható, döntéseit hármas tanácsokban eljárva hozza. A PBT eljárása gyors (alap esetben 90 nap) és olcsó (az ügyfél részére lényegében ingyenes). Amennyiben a szolgáltató alávetési nyilatkozatot tesz, akkor a határozat kikényszeríthető. Alávetés hiányában a PBT ajánlás tesz, amit azonban nyilvánosságra hoz. Az intézményt marasztaló ajánlás segítséget jelenthet az ügyfélnek az esetleges későbbi bírósági eljárásban, illetve a nyilvánosság nyomása is elősegítheti az önkéntes teljesítést.

3.1.3.2. PÉNZÜGYI JOGOK BIZTOSA

2013-tól új pénzügyi fogyasztóvédelmi intézmény a Pénzügyi Jogok Biztosa (pénzügyi biztos). A pénzügyi biztos nem a klasszikus értelemben vett különös hatáskörű ombudsman, mivel nem az Országgyűlésnek tartozik számadással és funkciója nem is az Alaptörvényben rögzített jogok védelme. A pénzügyi biztos a pénzügyi szolgáltatásokkal kapcsolatos fogyasztói jogok érvényesítésében vesz részt. Kérelemre vagy hivatalból járhat el. A kérelemre indult eljárásban az intézmény felé ajánlást tehet (amely arra állásfoglalást adhat ki). A pénzügyi biztos hatásköre nem terjed ki azon ügyekre, amelyek a

²¹⁹ A magyar jog nem ismeri a büntető kártérítést, ami pl. az Egyesült Államok magánjogának fogyasztóvédelmi szempontból kiemelkedő jelentőségű eleme. A szabályozás és felügyelés intenzitását részben a büntető kártérítés lehetősége pótolja.

²²⁰ Egyszerű példa: a szerződés egyoldalú módosításának széleskörű lehetősége az intézmény működését biztonságosabbá teszi, kockázatait csökkenti, viszont fogyasztóvédelmi szempontból nemkívánatos.

versenyhivatal, vagy pedig a Felügyelet fogyasztóvédelmi eljárásának tárgyai. A pénzügyi ombudsman tevékenysége kiterjed a pénzügyi kultúra fejlesztésére is. A pénzügyi biztos tényleges funkciója az eltelt rövid időre és kevés tapasztalatra tekintettel még nem értékelhető. Minthogy a fogyasztói jogok sérelemére a korábbi intézmény rendszer egy meglehetősen széles, valamennyi esetet lefedni szándékozó intézményrendszert alkot, így nem világos, hogy pontosan milyen ügyekben fog eljárni. Az intézkedési lehetősége viszonylag szűk, abból is a jogszabálmódosítás kezdeményezése az, ami tényleges hatással bírhat. A rövid időre tekintettel még nem látható az sem, hogy a pénzügyi tudatosság fejlesztése érdekében milyen intézkedésekre, javaslatokra lehet számítani.

3.3. TÁJÉKOZTATÁS, INFORMÁCIÓSZOLGÁLTATÁS

Tájékoztatás, információszolgáltatás címmel valamennyi olyan tevékenységet jelölni kívánom, amelynek célja az, hogy valamilyen ismeretanyagot a fogyasztó tudomására hozzon. Minthogy a fogyasztóvédelem koncepciója általában is a nagyfokú információs aszimmetria miatt kialakuló torzulások kompenzálására épít, ezért az információnak kulcsszerepe van. Míg a hagyományos fogyasztóvédelem esetében a fogyasztót nem szükséges tájékoztatni a biztonsági és minőségi kritériumokról (elegendő azokra utalni és a következményekről, kezelési előírásokról tájékoztatást adni²²¹), addig a pénzügyi szolgáltatások esetében ez az út nem járható. Ennek oka abból fakad, hogy a pénzügyi szolgáltatás maga egy jogi konstrukció, ami csak jogi, illetve részben közgazdasági megközelítéssel írható le, és csak nagyon kevés teljesen egzakt és objektív, nyilvánvalóan sérelmes kitétele van.

A tájékoztatás rendszere alapvetően eltér a pénzügyi szolgáltatások esetében, hiszen nyilvánvalóan nem értelmezhetők a címkézésre vonatkozó előírások, amelyek az általános fogyasztóvédelem tájékoztatási rendjének meghatározó részét alkotják.

Az információközlés formáink kategorizálása sokféleképpen lehetséges, én most az alábbi négyes felosztást fogom követni:

- (1) ügyfélnek konkrét pénzügyi szolgáltatásról adandó információk,
- (2) szolgáltató működésével kapcsolatos közvélemények és nyilvánosságra hozatali szabályok,
- (3) hirdetések, marketing tevékenységre, ügyfélszerzésre, ügyféllel való kapcsolattartásra vonatkozó előírások,
- (4) pénzügyi kultúra fejlesztése.

3.3.1. ÜGYFÉLNEK KONKRÉT SZOLGÁLTATÁSSAL KAPCSOLATBAN ADOTT TÁJÉKOZTATÁS

Az e körbe tartozó tájékoztatásra vonatkozó szabályok két csoportra bomlanak. Meglehetősen konkrét előírások alkalmazandók a tájékoztatás tartalmára vonatkozóan, ami mellett általános szabályok vannak a tájékoztatás módjára. A tartalom és a mód egyenrangú, ugyanis a pénzügyi szolgáltatások esetében nagyon nagy a veszélye annak, hogy a megfelelő tartalmú tájékoztatást sem képes a fogyasztó megérteni, illetve értékelni.

A szerződéskötés előtti tájékoztatás áll a szabályozás fókuszpontjában. E tekintetben elsődleges jelentőségű a tájékoztatás teljeskörűsége. A pénzügyi piacok jellemzője, hogy sok esetben a tájékoztatás nem magától a termékgazdától származik, hanem a szolgáltatás közvetítőjétől. A közvetítés maga is pénzügyi szolgáltatás, amelyre önállóan vonatkoznak szakmai szabályok, és ami önállóan is a fogyasztóvédelem tárgya. A közvetítők motivációja mind az intézményekétől, mind pedig fogyasztóktól eltér, és jelentősen tudja torzítani az érdekeltségi rendszereket, döntéseket. A közvetítők szerepét és felelősségét nem lehet eléggé hangsúlyozni; nem véletlen, hogy az utóbbi idők szabályozásának tárgyai éppen a különféle közvetítők.

A pénzügyi szolgáltatások jellemzője a hosszú távúság és a folyamatos változás. Éppen ezért a szerződés fennállása alatti tájékoztatás kötelezettségek is jelentősek, amelyek egy részét automatikusan, más részét, pedig kérésre kell szolgáltatni. A fogyasztók elégedetlenségének egyik jellemző és leggyakoribb oka, hogy úgy érzik, hogy nem kaptak megfelelő tájékoztatást és, hogy bizonyos információk ismeretében másként cselekedtek volna.

Mindkét típus esetén ismertek az egyediesített, konkrét ügyfélnek szóló tájékoztatási formák, illetve az általános tájékoztatások (pl. szerződési feltételek fiókokban való hirdetménye, elérhetővé tétel a honlapon, stb.).

3.3.2. SZOLGÁLTATÓ TEVÉKENYSÉGÉVEL KAPCSOLATOS TÁJÉKOZTATÁSI ÉS NYILVÁNOSSÁGRA HOZATALI ELŐÍRÁSOK ÉS KÖZZÉTÉTELEK

Az ide tartozó előírások szintén többfélék. Egy részük arra szolgál csupán, hogy a szolgáltató beazonosítható legyen (szolgáltató neve, székhelye, adószáma stb.). A nyilvánosságra hozatali szabályok

²²¹ Egyszerű példán: nem érdekes, hogy egy hajszárító érintésvédelme hogyan épül fel, elég azt ismerni, hogy vizsgálták és előírásoknak megfelelő, illetve, hogy nem szabad vízbe mártani.

egy része kifejezetten fogyasztóvédelmi célzatú (pl. önkéntes nyugdíjpénztárak hozamadatai, vagy kötelező gépjármű felelősségbiztosítási díjtarifák), amely fogyasztókhoz való eljuttatásában jelentős szerepe van a PSZÁF-nak. A tőkepiaci közzétételek ugyanakkor nem fogyasztó-, hanem befektetővédelmi célúak, így nem is tartoznak szorosan a fogyasztóvédelem körébe.

3.3.3. HIRDETÉSEK, ÜGYFÉLSZERZÉS, ÜGYFELEKKEL VALÓ KAPCSOLATTARTÁS

A pénzügyi szolgáltatások hirdetésére kevés kifejezett, az általánostól eltérő szabály van. A szabályozás leginkább csak bizonyos adatok kötelező feltüntetésére irányul (pl. egységes betéti kamat mutató, teljes hiteldíjmutató stb.). Az ügyfélszerzés tekintetében rendkívül lényeges a szabályozás a közvetítők tevékenységére, főként a független közvetítők esetében. Az ügyfelekkel való kapcsolattartás körében kiemelendők az ügyfélszolgálatok működésére, illetve a panaszkezelésre vonatkozó előírások.

3.3.4. PÉNZÜGYI KULTÚRA FEJLESZTÉSE

A pénzügyi szolgáltatások sajátosságainál említettem a magas szintű szakértelem szükségességét. A pénzügyi kultúra fejlesztésének célja azon alapismeretek tudatosítása lehet, amely elegendő arra, hogy a fogyasztó legalább gyanakodjon, illetve, hogy meg tudja fogalmazni aggályait, vagy kétségeit. A „ha nem értem, nem kell” szemlélet kialakítása arra lehet alkalmas, hogy a fogyasztók eljussanak annak felismeréséhez, hogy a pénzügyi termékek nem alapvetően jók vagy rosszak, hanem minden esetben az adott ügyfél igényeihez és körülményeihez képest értelmezhetők. A pénzügyi kultúra eszköztárában szerepel a Nemzeti Alaptantervbe való beépítés, televízió hirdetések, felvilágosító kampányok, média beszélgetések és még számos más forma. Intézményi feladatként ez megjelenik mind a Felügyeletnél, mind pedig a pénzügyi biztosnál.

3.4. ANYAGI JOGI SZABÁLYOZÁS

Az anyagi jogi szabályozás jelentené a „termék” biztonságosságát és minőségét. Mint korábban említettem a pénzügyi szolgáltatások mint jogi konstrukciók természettudományi módszerekkel nem jellemezhetők. Jogi és közgazdasági kategóriákkal foghatók meg, amelynek következménye azonban az, hogy értékelésük nehezen objektívizálható. Egy pénzügyi termék megfelelése relatív és szubjektív. Relatív, mert a szolgáltatók igyekeznek termékeiket egységesíteni, ugyanakkor nagyon nagy a szóráss abban, hogy az kinek fog megfelelni. Szubjektív abban az értelemben, hogy az objektív pénzügyi megfelelésen kívül nagyon sok más tényező is közrejátszik a döntésben, ami alapvetően képes a döntést torzítani, irányát eltéríteni. A szabályozás ezért két irányú: kisebb részben vonatkozik a termék tartalmára, nagyobb mértékben az értékesítésre és tájékoztatásra (ld. előbb).

A tartalmi szabályozás szektoronként mind mélységében, mind pedig szélességében nagyon eltérő, amely mögött az állam érdekeltségi szintjének különbözősége húzódik meg. Trendjében a szabályozás az alábbi skála mentén értelmezhető.

(1) A magánnyugdíjpénztárak (voltak) a legkiterjedtebben szabályozott intézmények, amelyben a jogalkotó mind az intézmény működését, mind pedig a terméket a legapróbb részletekig megkötötte. Bár kisebb mértékben, de ez elmondható az önkéntes pénztárakról is. (teljes termékszabályozás)

(2) A biztosítási termékek korábbi előzetes engedélyezését felváltotta ugyan az utólagos ellenőrzés (és betiltás lehetősége), de az erőteljes szabályozás azért érzékelhető maradt. Bizonyos termékek esetében teljes termékszabályozás maradt fenn (kötelező gépjármű felelősségbiztosítás), míg másutt részleges a szabályozás (egyéb, kötelező felelősségbiztosítások). Általában azonban a biztosítók termékeiket szabadon alakíthatják ki. Lényeges viszont, hogy Polgári Törvénykönyv (Ptk.) kiterjedten szabályozza a biztosítási szerződéseket, egyoldalú kógencia mellett (eltérés csak a szerződő javára), ami továbbra is fennmarad a fogyasztók esetében.

(3) A pénzpiaci termékek Ptk-beli szabályozása sokkal szűkebb körű, a szabályozás diszpozitív. A legutóbbi idők fejleménye az, hogy az állam konkrét megkötéseket tesz, mégpedig meglehetősen durva módszerekkel (pl. kamatplafon, opciótilalom, szerződéskötés gyakoriságának limitálása), amelynek oka a pénzügyi válság.

(4) A tőkepiaci termékek, azaz az értékpapírok jogi szempontból formailag nagyon erősen kötöttek, a mögöttes tartalom azonban nem. A tőkepiaci ügyletek jogszabály által nem szabályozottak (viszont egy részükre szigorú piaci sztenderdek vannak). A tőkepiacon való megjelenés feltételez valamiféle hozzáértést (a gyakorlatban ez közel sincs így!), de a szabályozás nem a fogyasztóvédelemre, hanem a befektető védelemre épít.

Az anyagi jogi szabályozás, amely tehát a felek közötti jogviszony tartalmát érinti, az utóbbi években egyre nagyobb teret nyer. A szabályozók igyekeznek elmozdulni abba az irányba, hogy bizonyosfajta kitételeket egyáltalán nem kívánnak megengedni, ami a biztonsági előírások sajátos megjelenési formájaként értelmezhető. Ez a folyamat újfajta kihívások elé állítja a jogalkalmazókat. A közigazgatási szervek számára a magánjogi jogviszonyokba való beavatkozás újszerű tevékenység, és a

részükre biztosított intézkedési lehetőségek csak részben számolnak azzal a körülménnyel, hogy míg eredetileg a pénzügyi ágazati jogszabályok döntően csak közjogi előírásokat tartalmaztak, addig ma ugyanezekben egyre több magánjogi elem jelenik meg. E helyzeten nem változtat az új Polgári Törvénykönyv sem, mert szerkezeti integritásának megóvása érdekében a szerkesztők letettek arról, hogy valamennyi magánjogi előírást a kódexbe foglalják.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen írás célja az volt, hogy feltárja a pénzügyi fogyasztóvédelem általános fogyasztóvédelemtől eltérő rendszerét és jelzésszerűen megállapítsa annak fő területeit. Hangsúlyozandó, hogy az itt alkalmazott felosztás és kategorizálás csak egy lehetséges módot mutat be. A vizsgálódás eredménye az alábbiak szerint foglalható össze.

Az általános fogyasztóvédelem fő területei a biztonsági előírások, a minőségi előírások, tájékoztatási kötelezettségek és a jogérvényesítési mechanizmusok.

A pénzügyi fogyasztóvédelem esetében a biztonsági és a minőségi előírások nem értelmezhetők. Ezt a funkciót az anyagi jogi szabályozás hivatott betölteni, amelynek lényege, hogy a pénzügyi szolgáltatási szerződések esetében a szerződéses szabadságot korlátozzák, és meghatározott kikötéseket, feltételtypusokat kötelezően alkalmazni rendelnek, míg másokat tiltanak. Az anyagi jogi szabályozás alapvető területe a polgári jog, azonban az utóbbi években egyre erőteljesebben van jelen a közjogi jogszabályokban is. Különösen a pénzpiaci szektor esetében látványos az anyagi jogi szabályozás gyors és látványos kiterjedése. A pénzpiaci szabályozásnak és felügyelésnek a korábbiak során nem volt szerves része a magánjogi szabályok vizsgálata (ahogyan a fogyasztóvédelmi szemlélet egésze jóval korlátozottabb volt.) Ez a jelenség a mind a szolgáltatók számára, mind pedig a felügyelő hatóságok és más jogalkalmazók számára új kihívásokat jelent.

A tájékoztatási kötelezettség alapvetően kiterjedtebb, figyelemmel arra, hogy maga a szolgáltatás bemutatása is a tájékoztatási kötelezettségeken keresztül történik meg. Ennek oka, hogy a pénzügyi szolgáltatások közgazdasági és jogi jelenségek, amelyek más módon nem foghatók meg. Mivel a tájékoztatás részben maga a szolgáltatás leírása, ezért jellemző problémaként jelentkezik a megértés nehézsége. Különös jelentősége van ezért a közvetítők tevékenységének (amelyek tevékenysége mind a fogyasztó érdekeinek kiteljesedése, mind pedig annak ellenében hathat), illetve a pénzügyi kultúra fejlesztésének.

Az általánoshoz képest a pénzügyi fogyasztóvédelem jogérvényesítési rendszere eltérő. E tevékenység zömét alkotó közigazgatási jogérvényesítés, békéltetés, illetve alapjogvédelem (amely alatt itt a fogyasztói jogok pénzügyi biztos általi védelme értendő) külön, specializált szerveken keresztül történik, amelyek elsődleges oka a különleges szakértelem szükségessége. Nincs lényegi eltérés viszont a versenyt érintő jogsértések kezelésében és a polgári peres eljárásban sem (specialitást a közérdekű igényérvényesítés jelent).

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. FAZEKAS JUDIT [1]: Fogyasztóvédelmi jog, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest, 2007. pp. 19-106.
2. FAZEKAS JUDIT [2]: Fogyasztóvédelmi jog, Novotni Kiadó, Miskolc 2003.
3. FAZEKAS JUDIT [3]: Fogyasztói jogok - fogyasztóvédelem, KJK, Budapest, 1995. II. fej., pp. 65-94.
4. MISKOLCZI BODNÁR PÉTER – SÁNDOR ISTVÁN: A magyar fogyasztóvédelmi jog szabályozása, Protestáns Jogi Oktatásért Alapítvány, Budapest, 2009. pp. 7-31., 79-85., 148-157.
5. SZEBELÉDI FERENC: A pénzügyi fogyasztóvédelem jogérvényesítési rendszere (szakdolgozat az ELTE JOTOKI Tőkepiaci és banki szakjogász képzésére) 2011.
6. SZEBELÉDI FERENC: A pénzügyi fogyasztóvédelem jogérvényesítési kérdései In: THEMIS 2012. október pp. 99-113.
7. SZEBELÉDI FERENC: A közigazgatási és a bírósági hatáskörök elemzése a pénzügyi fogyasztóvédelem területén In: THEMIS 2013. február pp. 235-269.

**DR. UDVARHELYI BENCE: BÜNTETŐJOGI EGYÜTTMŰKÖDÉS AZ EURÓPAI UNIÓBAN,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A LISSZABONI SZERZŐDÉS SZABÁLYOZÁSÁRA - ME, DEÁK
FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA**

BEVEZETÉS

Az európai integráció történetében sokáig uralkodott az az álláspont, hogy a büntetőjog kívül esik az Európai Közösségek és az Európai Unió hatáskörén. Ez arra a nézetre vezethető vissza, hogy a büntetőjog egy adott nemzeti kultúra sajátosságait hordozza, része az ország jogi kultúrájának, vagyis a nemzeti szuverenitás egyik legfőbb szimbóluma.²²² Ennek megfelelően az alapító szerződések nem tartalmaztak büntetőjogi rendelkezéseket, és az Európai Bizottság és az Európai Bíróság is többször kimondta, hogy a büntetőjog nem tartozik a Közösség kompetenciájába, hanem a tagállamok hatáskörében marad.²²³

Az integráció elmélyülésével azonban egyre többen felismerték, hogy az Európai Unió céljainak megvalósítása érdekében szükség van arra, hogy a tagállamok a büntetőjog területén is fokozatosan átruházzák szuverenitásukat az Unióra. Ennek egyik indoka a hagyományos bűnügyi együttműködés alacsony hatékonysága és a határokon átnyúló, nemzetközi bűnözés megnövekedése volt. A szabad mozgással és a határok eltörlésével járó előnyöket ugyanis nemcsak a törvénytisztelő állampolgárok, hanem a bűnözők is ki tudják használni. A belső piac létrehozásával bűncselekmények nemzetközi vonatkozása is ugrásszerűen megnövekedett, valamint újfajta, komplex bűncselekmények terjedtek el, mint például a pénzmosás, az embercsempészet, az illegális kábítószer-kereskedelem és a szervezett bűnözés egyéb formái.²²⁴ A megnövekedett nemzetközi bűnözésre a klasszikus nemzeti büntetőjog, valamint a bűnügyi együttműködés hagyományos formái nem tudtak megfelelő választ adni. Míg ugyanis a bűnelkövetők szabadon mozoghattak a tagállamok között, addig a nemzeti bűnüldöző szervek kizárólag az országhatáraikon belül járhattak el.²²⁵ A nemzeti határokat átlépő bűnözés elleni küzdelem csak a bűnüldözés nemzetközivé válásával, vagyis a bűnüldöző szervek közti együttműködés megteremtésével lehet hatékony.²²⁶

A büntetőjogi együttműködés másik indoka gazdasági integráció révén kialakult új, szupranacionális jogtárgyak büntetőjogi védelmének megteremtése volt. Szupranacionális jogtárgynak olyan védendő érték minősül, amely kifejezetten az Európai Unióhoz kapcsolódik, és amely túlnyúlik egy adott állam érdekein. Ilyennek minősül például az Európai Unió intézményeinek, valamint az Unió pénzügyi érdekeinek védelme. A szupranacionális jogtárgyak védelme nem oldható meg kizárólag a tagállamok büntetőjoga segítségével, ezért szükség van az uniós szintű fellépésre.²²⁷

A BEL- ÉS IGASZÁGÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS ELŐZMÉNYEI

Az európai integráció kezdetben elsősorban gazdasági jellegű volt. Az 1957-ben aláírt Római Szerződés célja egy olyan közös piac kialakítása volt, amelyben megvalósul a négy alapszabadság (az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a személyek szabad mozgása). Az Európai Közösségek alapító szerződesei a büntetőügyekben történő együttműködésről nem rendelkeztek, az ehhez szükséges jogi alapot még nem tartalmazták. A közös piac működéséből azonban levezethető az erre irányuló törekvés. A közös piac (később belső piac) egyik feltétele a személyek szabad, korlátozásmentes mozgása a tagállamok között. A személyek szabad mozgása ugyanakkor számos biztonsági kockázatot is felvetett, amely elengedhetatlenné tette a bel- és igazságügyi szervek együttműködését.²²⁸

Ennek eredményeképpen az 1970-es évek közepétől megkezdődött a tagállamok között a kormányközi együttműködés a bevándorlás, a menekültjog, illetve a rendőrségi és igazságügyi együttműködés területén. Ez kezdetben informális együttműködést jelentett, amely célja a tapasztalatok,

²²² CORSTENS, GEERT J. M.: Büntetőjog az első pillérben? (In: Lévy Miklós – Kígyóssy Katinka (szerk.): Az Európai Unió hatása a büntetőjog fejlődésére, Bíbor Kiadó, Miskolc 2004.) 250. o.

²²³ DELMAS-MARTY, MIREILLE: Az Európai Unió és a büntetőjog (In: Lévy Miklós – Kígyóssy Katinka (szerk.): Az Európai Unió hatása a büntetőjog fejlődésére, Bíbor Kiadó, Miskolc 2004.) 11-12. o.

²²⁴ LIGETI KATALIN: Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban (JKK-Kerszöv Kiadó, Budapest 2004.) 16-17. o.

²²⁵ SIEBER, ULRICH – BRÜNER, FRANZ-HERMANN – SATZGER, HELMUT – V. HEINTSCHEL-HEINEGG, BERND: Europäisches Strafrecht (Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2011.) 82. o.

²²⁶ FARKAS ÁKOS: Európai büntetőjog Amszterdam és Nizza után ([Európai Jog](#) 2001/2.) 13. o.

²²⁷ LIGETI KATALIN (2004): i. m. 17. o.

²²⁸ HORVÁTH ZOLTÁN – ÓDOR BÁLINT: Az Európai Unió szerződéses reformja – Az Unió Lisszabon után (HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2008.) 257. o.

az információ kicserélése, megosztása volt, valamint különböző informális hálózatokat hoztak létre a tagállamok közti kapcsolatok elősegítésére.²²⁹ Ilyen informális együttműködés volt az 1970-ben létrehozott Európai Politikai Együttműködés, amely keretében a tagállamok külügyminiszterei, majd később igazságügy- és belügyminiszterei évente két alkalommal rendszeresen találkoztak egymással. Az Európai Politikai Együttműködés keretében számos bűnügyi együttműködésre vonatkozó nemzetközi egyezmény kidolgozására is sor került.²³⁰

A bel- és igazságügyi együttműködés közvetlen előzményeként érdemes röviden szót ejteni a TREVI együttműködésről, valamint a schengeni egyezményekről.

A TREVI együttműködést 1976-ban hozták létre.²³¹ Az szervezet célja a tagállamok belbiztonságának megteremtése volt. A TREVI együttműködésen belül kezdetben két munkacsoport működött, az egyik a terrorizmus elleni fellépéssel, a másik pedig a rendőri együttműködéssel foglalkozott. 1986-ban egy további munkacsoportot állított fel a kábítószerrel kapcsolatos bűnözés leküzdésére. Ennek alcsoportjaként hozták létre 1991-ben az Europolt, 1992-ben pedig az Antimaffia csoportot.²³² Az együttműködés keretében a tagállamok belügyminiszterei rendszeresen találkoztak egymással. A szervezet munkájában Európai Bizottság nem vett részt a miniszterek pedig nem voltak kötelesek válaszolni az Európai Parlament tagjainak a csoport tevékenységével kapcsolatos kérdéseire. A TREVI együttműködés a Maastrichti Szerződéssel beleolvadt az Európai Unió III. pillérébe.²³³

A személyek szabad mozgásából eredő kockázatok megelőzése és kompenzálása céljából 1985. június 14-én a luxemburgi Schengen városában öt tagállam (Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg és Németország) aláírta a Schengeni Megállapodást (Schengen I.), majd 1990. június 19-én a Schengeni Végrehajtási Egyezményt (Schengen II.), amely a megállapodás megvalósulásához szükséges intézkedéseket részletezte. A két egyezmény 1995-ben lépett hatályba.²³⁴ A megállapodás értelmében az aláíró államok közötti belső határokon megszűnt a személyellenőrzés [Végrehajtási Egyezmény 2. cikk], ezzel párhuzamosan részes államok kötelesek a külső határok ellenőrzésének megerősítésére [3-8. cikk]. A határellenzés tehát a belső határokról a külső határokra tevődött át. Az egyezmény célul tűzte ki az egységes beutazási és vízumpolitika kialakítását [9-27. cikk], a menekültjogot kérelmezők kezelésére vonatkozó hatáskörök megosztását [28-38. cikk], a rendőrségi együttműködés megerősítését az információcsere és a határmenti intézkedések összehangolása terén [39-47. cikk], az igazságügyi együttműködés erősítését [48-58. cikk], a bűnelkövetők kölcsönös kiadatását [59-69. cikk], és egy központi személyi és tárgyi adatbázis (Schengeni Információs Rendszer – SIS) felállítását [92-119. cikk]. Az egyezmény tagállamok általi végrehajtását az ún. Végrehajtási Bizottság felügyelte.²³⁵

A Schengeni Végrehajtási Egyezmény mentén, a Végrehajtó Bizottság munkája eredményeképpen a részes államok számos kiegészítő, végrehajtó jellegű intézkedést fogadtak el. Ezek közé tartozott többek között a külső határellenőrzés szabályainak meghatározása, a belépésre és a rövid lejáratú vízumokra vonatkozó szabályok összehangolása, gyorsabb kiadatási rendszer és gyorsabb információszolgáltatás megvalósítása, a határrendészeti szervek közti koordináció, valamint a menekültügyi kérdések rendezése. Ezen intézkedések az Egyezménnyel együtt átfogó joganyagot hoztak létre, amelyet schengeni vívmányoknak (schengeni *acquis*) neveznek. Mivel a schengeni vívmányok eredetileg az Európai Közösség keretein kívül születtek, így az kezdetben nem vált az uniós *acquis* részévé, csak az Amszterdami Szerződés építette be a közösségi joganyagba.²³⁶

²²⁹ OSZTOVITS ANDRÁS: Az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződés magyarázata (Complex Kiadó, Budapest 2011.) 1510. o.

²³⁰ LIGETI KATALIN: A nemzetközi büntetőjogi együttműködés intézményi keretei Európában (In: Kondorosi Ferenc – Ligeti Katalin (szerk.): Európai Büntetőjog kézikönyve, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2008.) 38-39. o.

²³¹ A TREVI szó a Terrorismus, Radicalism, Extremism, Vandalism, International Violence szavak rövidítése.

²³² LIGETI KATALIN (2008): i. m. 38. o.

²³³ FARKAS ÁKOS: Az Európai Unió büntetőjog fejlődésének újabb állomásai (In: Farkas Ákos, Nagy Anita, Róth Erika, Sántha Ferenc, Váradi Erika (szerk.): Tanulmányok Dr. Dr. h. c. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére, Bótor Kiadó, Miskolc 2007.) 497. o.

²³⁴ A két egyezményhez később csatlakozott Olaszország, Portugália, Spanyolország (1991), Görögország (1992), Ausztria (1995), Dánia, Svédország és Finnország (1996). Az EU akkor 15 állama között csak az Egyesült Királyság és Írország maradt ki a schengeni övezetből, Dánia pedig szabadon dönthet, hogy alkalmazza-e a későbbiekben születő schengeni *acquis*-t. A 2004-ben csatlakozott 10 állam Ciprus kivételében 2007-ben vált a schengeni övezet részévé. A nem uniós országok közül Izland, Norvégia (1996), Svájc (2008) és Liechtenstein (2011) vesznek részt a schengeni együttműködésben, az utóbbi két ország vonatkozásában azonban csak részlegesen érvényesülnek a schengeni szabályok.
[http://www.euvonal.hu/index.php?op=kerdesvalasz_reszletes&kerdes_valasz_id=1323 (2013. március 1.)]

²³⁵ OSZTOVITS ANDRÁS: i. m. 1512-1513. o.

²³⁶ HORVÁTH ZOLTÁN: Kézikönyv az Európai Unióról (HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2011.) 486. o.

A Schengeni Megállapodás mellett meg kell említeni a szakirodalomban csak Schengen III-nak nevezett Prümi Szerződést, amelyet 2005. május 27-én írt alá hét állam (Ausztria, Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország és Spanyolország) a németországi Prüm-ben. A megállapodás célja, hogy a terrorizmus, a határokon átnyúló bűnözés és az illegális bevándorlás elleni küzdelem terén biztosítsa a DNS-, az ujjlenyomat-, járműnyilvántartás, valamint a személyes adatok szerződő felek közti cseréjét.²³⁷ A Prümi Szerződés 2008-ban vált az EU joganyagának részévé.²³⁸

1. A MAASTRICHTI SZERZŐDÉS

Az Európai Uniót létrehozó, 1992. február 7-én aláírt és 1993. november 1-jén hatályba lépett Maastrichti Szerződés fordulópontot jelentett az európai integráció történetében, mivel a korábbi gazdasági együttműködés kiegészült a külpolitikai és az igazságügyi együttműködéssel.²³⁹ A Maastrichti Szerződés megteremtette az Unió ún. három pilléres szerkezetét: az I. pillér az [Európai Közösségek](#), a II. pillér a Közös Kül- és Biztonságpolitika, a III. pillér pedig a Bel- és Igazságügyi Együttműködés.

2. A BEL- ÉS IGAZSÁGÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS TERÜLETEI

A Maastrichti Szerződés tehát intézményesítette a bel- és igazságügyi együttműködést az európai integráció szintjén. A Szerződés nem határozta meg a bel- és igazságügyi együttműködés fogalmát, de felsorolta a III. pillérhez tartozó területeket, amelyeket az Unió célkitűzéseinek elérése céljából és az Európai Közösség hatásköreinek sérelme nélkül a tagállamok közös érdekű ügynek tekintenek:

1. menekültpolitika
2. a személyeknek a tagállamok külső határain való átlépésére és az e határokon való ellenőrzés gyakorlására vonatkozó szabályok
3. bevándorláspolitikai és harmadik országok állampolgáira vonatkozó politika:
 - a) harmadik országok állampolgárainak a tagállamok területére való belépésére, illetve a tagállamok területén való mozgására vonatkozó feltételek
 - b) harmadik országok állampolgárainak a tagállamok területén való tartózkodására vonatkozó feltételek, beleértve a családegyesítésre és a munkavállalásra vonatkozó feltételeket
 - c) küzdelem harmadik országok állampolgárainak illegális bevándorlása, a tagállamok területén való illegális tartózkodása és munkavállalása ellen
4. a kábítószer-függőség elleni küzdelem
5. a nemzetközi méreteket öltő csalás elleni küzdelem
6. igazságügyi együttműködés polgári ügyekben
7. igazságügyi együttműködés büntetőügyekben
8. vámügyi együttműködés
9. rendőrségi együttműködés a terrorizmus, a tiltott kábítószer-kereskedelem és a nemzetközi bűnözés egyéb súlyos formáinak megelőzése és leküzdése céljából, beleértve szükség esetén a vámügyi együttműködés bizonyos vonatkozásait, egy, az egész Unióra kiterjedő információcsere-rendszernek az Európai Rendőrségi Hivatal (Europol) keretén belüli kiépítéséhez kapcsolódva [K.1. cikk].

3. A BEL- ÉS IGAZSÁGÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS INTÉZMÉNYI STRUKTÚRÁJA ÉS MŰKÖDÉSI MECHANIZMUSA

A szupranacionális I. pillértől eltérően a II. és a III. pillér működése a kormányközi együttműködésen alapult. A bel- és igazságügyi együttműködés legfőbb szerve a Tanács volt, amely a tagállamok belügyminisztereiből vagy igazságügy-minisztereiből állt. A döntéshozatalhoz a Maastrichti Szerződés egyhangú szavazatot kívánt meg, vagyis minden tagállam vétójoggal rendelkezett. Ez alól csak az eljárási és egyes végrehajtási kérdések jelentettek kivételt, ezekben az esetben a minősített többség is elegendő volt [K.3. cikk (2), K.4. cikk (3)]. A Tanács üléseinek előkészítéséért itt is az Állandó Képviselők Bizottsága (COREPER) felelt, de a III. pillér fő egyeztető fóruma az ún. Koordinációs Bizottság lett, amelyet a Szerződés vonatkozó cikke alapján csak K.4. cikk szerinti bizottságként emlegettek. A Koordinációs Bizottság a Tanács kérésére vagy saját kezdeményezésére véleményt nyilváníthatott, illetve közreműködött a Tanács munkájának előkészítésében [K.4. cikk (1)]. A Koordinációs Bizottsághoz

²³⁷ OSZTOVITS ANDRÁS: i. m. 1552. o., HORVÁTH ZOLTÁN: i. m. 500. o.

²³⁸ A Tanács 2008/615/IB határozata (2008. június 23.) a különösen a terrorizmus és a határokon átnyúló bűnözés elleni küzdelemre irányuló, határokon átnyúló együttműködés megerősítéséről [HL L 210., 2008. 08. 06.]

²³⁹ LIGETI KATALIN (2008): i. m. 40. o.

kapcsolódóan külön munkacsoportok jöttek létre az egyes szakkérdések egyeztetésére, és a nemzeti apparátusok közti együttműködésre.²⁴⁰

A III. pilléres együttműködés területén az Európai Bizottság, az Európai Parlament és az Európai Bíróság jóval kisebb hatáskörrel rendelkezett, mint az I. pillér területén. A Bizottság kezdeményezési szerepe nem volt kizárólagos, mint az I. pillér területén, mivel a javaslattevési jog a Bizottságon kívül a tagállamokat is megillette. További korlátozást jelentett, hogy a Bizottság javaslattevési joga csak a K.1. cikk első hat pontjában említett területekre terjedt ki, a büntetőügyekben történő igazságügyi együttműködés, a vámügyi együttműködés, valamint a rendőrségi együttműködés területén kizárólag a tagállamok tehetek javaslatot [K.3. cikk (2)]. Az Európai Parlamentet rendszeresen tájékoztatni kellett a fontosabb kezdeményezésekről, ezenkívül a Parlament kérdésekkel fordulhatott a Tanácshoz, illetve ajánlásokat tehetett számára [K.6. cikk]. A Parlament továbbá bizonyos kérdésekben szűk körű konzultációs lehetőségeket kapott, véleményét azonban határidőre kellett adnia, és a Tanács nem volt köteles azt figyelembe venni. Az Európai Bíróság nem kapott hatáskört a III. pillér területén, a Maastrichti Szerződés mindössze annyit tett lehetővé, hogy a Tanács az általa elfogadott az egyezményekben kikösse, hogy a Bíróság hatáskörrel rendelkezik az egyezmény értelmezésére és az alkalmazás kapcsán felmerülő vitás kérdések eldöntésére [K.3. cikk (2)]. A Bíróság hatásköre tehát a tagállamok egyedi döntésén alapul.²⁴¹

A III. pilléres együttműködés során a közösségi jogi eszközök (rendeletek, irányelvek, határozatok) sem voltak alkalmazhatók, helyettük a Tanács speciális jogi aktusokat alkothatott [K.3. cikk (2)]. Ezek a következők voltak:

- a) Közös álláspont: Bizonyos kérdések kapcsán az EU egységes megközelítését megfogalmazó jogi eszköz.
- b) Együttes fellépés: Olyan jogi eszköz, amely akkor alkalmazható, ha az EU céljai az együttes fellépéssel hatékonyabban elérhetők, mint az egyes tagállamok önálló fellépése által.
- c) Egyezmény: A nemzetközi jog hagyományos eszköze, amely hatályba lépéséhez szükséges, hogy az aláíró tagállamok ratifikálják és a belső jogukba átültessék azt.²⁴²

4. AZ AMSZTERDAMI SZERZŐDÉS

Az 1997. július 17-én aláírt és 1999. május 1-jén hatályba lépett Amszterdami jelentős mértékben megváltoztatta a bel- és igazságügyi együttműködést. A Szerződés egyik legfontosabb célkitűzése egy „szabadságon, biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség” megteremtése, amely a személyek szabad mozgásának biztosítását alapul [EKSz. 2. cikk]. A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség egyes elemeit a Tanács 1998-ban elfogadott cselekvési terve részletesen definiálta. A szabadság térsége egyrészt a schengeni modell alapján a személyek szabad mozgását, másrészt az alapvető jogok védelmét, és a megkülönböztetés minden formájának tilalmát foglalja magába. A biztonság térsége a bűnözés minden formája elleni küzdelmet jelenti. A jog érvényesülésének térsége pedig az EU azon célkitűzését tükrözi, hogy minden uniós polgárnak biztosítsa az igazságszolgáltatáshoz való egyenlő hozzáférést, és hogy előmozdítsa az igazságügyi hatóságok közötti együttműködést.²⁴³

A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség megvalósítása érdekében az Amszterdami Szerződés a következőképpen módosította a bel- és igazságügyi együttműködést:

- a) A bel- és igazságügyi együttműködés egy része az I. pillérbe került.
- b) A Szerződés megerősítette a megmaradt III. pillér működésének hatékonyságát, és átalakította a jogforrási rendszerét.
- c) A Szerződés beemelte a Schengeni Megállapodást, a Schengeni Végrehajtási Egyezményt és a schengeni vívmányokat az Unió keretei közé.²⁴⁴

3.1. A BEL- ÉS IGAZSÁGÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS EGYES ELEMEINEK KÖZÖSSÉGIESÍTÉSE

Már a Maastrichti Szerződés is lehetővé tette, hogy a Tanács a Bizottság vagy valamely tagállam kezdeményezésére a K.1. cikk 1–6. pontjában felsorolt ügyeket egyhangú döntéssel az I. pillérbe emelje át [K.9. cikk]. Ebben a kérdésben az Amszterdami Szerződés hozott áttörést, amely a III. pillér nagy részét (menekültügy és bevándorlási politika, vízumpolitika, külső és belső határellenőrzés, polgári ügyekben történő igazságügyi együttműködés) közösségiesítette, vagyis a közösségi intézmények hatáskörébe utalva az I. pillérbe emelte át. A Szerződés értelmében egy ötéves átmeneti időszak végéig (2004. május 1.) egységes határellenőrzési és vízumkiadási eljárást kellett létrehozni, és meg kellett alkotni a menekültügy

²⁴⁰ HORVÁTH ZOLTÁN: i. m. 483-484. o.

²⁴¹ HORVÁTH ZOLTÁN: i. m. 484. o.

²⁴² OSZTOVITS ANDRÁS: i. m. 1515. o.

²⁴³ HORVÁTH ZOLTÁN: i. m. 492. o.

²⁴⁴ HORVÁTH ZOLTÁN: i. m. 487-488. o.

és bevándorlási politika közösségi joganyagát, illetve a harmadik országok állampolgárai számára a belépés és a tartózkodás egységes feltételeit [EKSz. 61-69. cikk].²⁴⁵

A közösségiesített területeken a Bizottság vált kizáró kezdeményező intézménnyé. Az Európai Parlament kezdetben konzultatív jogkörrel rendelkezett, de az ötéves átmeneti periódus leteltét követően a Tanács egyhangú döntése alapján bizonyos kérdésekben bevezethették az együtdöntési eljárást. A Tanács a döntéseit kezdetben egyhangú szavazással hozta meg, az ötéves idő elteltével azonban bizonyos területeken bevezethette a minősített többségi szavazást. A szükséges jogi aktusokat már az I. pillér jogforrásainak (rendeletek, irányelvek, határozatok) alkalmazásával kellett meghozni.²⁴⁶

Az Amszterdami Szerződés jelentős lépést tett azzal, hogy a kormányközi együttműködés alá tartozó egyes területeket közösségiesített. Azt a koncepciót igazolta ugyanis, hogy az integráció történetében a kormányközi együttműködés nem a közösségi modell alternatívája, hanem annak előfutára, és hogy a pilléres szerkezet nem egy merev struktúra, hanem egy folyamat, amely a kormánykötől a közösségi együttműködés irányába halad.²⁴⁷ Ennek végeredményét a Lisszaboni Szerződés jelentette.

3.2. A III. PILLÉR MŰKÖDÉSE

Az Amszterdami Szerződés hatálybalépésével a III. pillér már csak két területet foglalt magába: a rendőrségi és a bűnügyi együttműködést. Ennek megfelelően a pillér elnevezése is Büntetőügyekben folytatott Rendőri és Igazságügyi Együttműködésre változott. A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség megteremtése érdekében a III. pillér is jelentős változásokon esett át.

Az Amszterdami Szerződés szerint a büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködés célja a polgárok magas szintű biztonságának biztosítása.²⁴⁸ Ennek megvalósítása érdekében hangsúlyosabb szerepet kapott a bűnözés elleni küzdelem területén folytatott együttműködés: a prioritási területek közé tartozott a szervezett bűnözés, a terrorizmus, az emberkereskedelem és a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények, a tiltott kábítószer-kereskedelem, a tiltott fegyverkereskedelem, a korrupció és a csalás megelőzése és az ezek elleni küzdelem [EKSz. 29. cikk].²⁴⁹

Az Amszterdami Szerződés részletesen meghatározta rendőrségi együttműködés és a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködésre terén megvalósítandó közös fellépés egyes területeit [EKSz. 30-31. cikk]. A büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés az alábbi területekre terjedt ki:

- a) a tagállamok hatóságai közötti együttműködés megkönnyítése és meggyorsítása az eljárások és a határozatok végrehajtása terén
- b) a kiadatás megkönnyítése a tagállamok között
- c) a tagállamokban alkalmazandó szabályok összeegyeztethetőségének biztosítása
- d) a tagállamok közötti joghatósági összeütközések megelőzése
- e) a szervezett bűnözés, a terrorizmus, valamint a tiltott kábítószer-kereskedelem területén közös szabályozási minimumok meghatározása a bűncselekmények tényállási elemeire és a büntetési tételekre vonatkozóan [EKSz. 31. cikk (1)].

A III. pillér döntéshozatali rendjét illetően az Amszterdami Szerződés nem hozott alapvető változást, de az Európai Parlament, a Bizottság és a Bíróság szerepe megnőtt. A döntéshozatal középpontjában továbbra is a Tanács maradt, amely a határozatok végrehajtásához szükséges intézkedések kivételével egyhangúlag járt el. A K.4. cikk szerinti Bizottságot a módosított cikkszámozás folytán 36. cikk szerinti Bizottsággá nevezték át [EKSz. 36. cikk].²⁵⁰ A Tanácsnak minden III. pilléres kötelező erejű jogi aktus elfogadása előtt konzultálnia kellett az Európai Parlamenttel. A Parlament a véleményét meghatározott határidőben köteles volt kiadni, amely három hónapnál nem lehetett rövidebb [EKSz. 39. cikk]. Az Európai Bizottság szerepe is megnőtt, mivel minden kérdésben megkapta a döntéskezdeményezés jogát. A Bizottság mellett kezdetben a tagállamok is terjeszthettek elő javaslatokat, az ötéves átmeneti időszak elteltével viszont a Bizottság vált kizárólagos döntéskezdeményezővé [EKSz. 34. cikk (2)]. Az Európai Bíróság hatásköre ugyan továbbra is korlátozott maradt, de az Amszterdami Szerződés a jogi aktusok előzetes értelmezési jogával ruházta fel a Bíróságot. A tagállamok ezenkívül

²⁴⁵ HORVÁTH ZOLTÁN – ÓDOR BALINT: i. m. 258. o.

²⁴⁶ HORVÁTH ZOLTÁN: i. m. 488. o.

²⁴⁷ HORVÁTH ZOLTÁN: i. m. 489. o.

²⁴⁸ KENDE TAMÁS – SZÜCS TAMÁS: Bevezetés az Európai Unió politikáiba (KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest 2009.) 771. o.

²⁴⁹ HORVÁTH ZOLTÁN – ÓDOR BALINT: i. m. 259. o.

²⁵⁰ HORVÁTH ZOLTÁN: i. m. 491-492. o.

nyilatkozat keretében elfogadják a Bíróság hatáskörét az előzetes döntések meghozatalára [EKSz. 35. cikk (1)-(3)].²⁵¹

Az Amszterdami Szerződés a III. pillér jogforrási rendszerét is megváltoztatta. A Szerződés megszüntette az együttes fellépéseket, és két új jogi aktust vezetett be: a kerethatározatot és a határozatot. Az Amszterdami Szerződés alapján a Tanács a következő jogi aktusokat fogadhatta el [EKSz. 34. cikk (2)]:

- a) Közös álláspont: A tagállamok közös álláspontban határozhatják meg, hogy az Unió hogyan viszonyul egyes kérdésekhez. A közös álláspont leginkább egy politikai deklarációhoz hasonlít, kötelező erővel nem rendelkezik.
- b) Kerethatározat: A kerethatározat célja a tagállamok törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseinek közelítése. A kerethatározat az I. pilléres irányelvhez hasonlóan az elérendő célokat illetően kötelező a tagállamokra, azonban a forma és az eszközök megválasztását a nemzeti hatóságokra hagyja. A tagállamok tehát a hazai jogrendszerükre figyelemmel szabadon eldönthetik, milyen módon hajtják végre a kitűzött célt. Az irányelvvel ellentétben azonban a kerethatározat közvetlen hatállyal nem rendelkezik, ami azt jelenti, hogy nem minősül szerződésszegésnek, ha egy tagállam a kerethatározatot a megszabott határidőn belül nem ülteti át a belső jogába. Az átültetés elmulasztásának tehát nincs jogi következménye, a mulasztó tagállammal szemben csak politikai nyomásgyakorlásra van lehetőség. Az Amszterdami Szerződés hatályba lépését követően a kerethatározat vált a III. pilléres jogalkotás domináns eszközévé.²⁵²
- c) Határozat: A kerethatározattal ellentétben a határozat nem irányul a tagállamok jogának harmonizációjára. A határozat kötelező, de csak a határozat alapjául szolgáló egyedi ügyre nézve. Közvetlen hatállyal nem rendelkezik.²⁵³
- d) Egyezmény: A kerethatározatok bevezetésével a nemzetközi egyezmények háttérbe szorultak. Ennek oka elsősorban az volt, hogy az egyezmények hatályba lépése gyakran nagyon hosszú időt vett igénybe, hiszen ehhez szükség volt aláíró tagállamok ratifikációjára. Ezen szigorú követelmény enyhítése érdekében az Amszterdami Szerződés kimondta, hogy ha az adott egyezményt a tagállamoknak legalább a fele ratifikálta, az a ratifikáló tagállamokra nézve hatályba lép.²⁵⁴

Az Amszterdami Szerződés fontos újítása volt, hogy bevezetette a megerősített együttműködés intézményét. Ennek értelmében azok a tagállamok, amelyek szorosabb együttműködésre törekednek, igénybe vehetik a szerződésekben meghatározott intézményeket, eljárásokat és mechanizmusokat, feltéve hogy a javasolt együttműködés tiszteletben tartja az Európai Közösség hatásköreit és célkitűzéseket, és a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség még megvalósítását célozza [EKSz. 40. cikk].

3.3. A SCHENGENI ACQUIS BEEMELÉSE A KÖZÖSSÉGI JOGBA

Az Amszterdami Szerződés harmadik jelentős változtatása, hogy a schengeni vívmányokat beemelte az Európai Unió keretei közé. Ezt több körülmény is indokolta. Egyrészt kibővült a Schengeni államok köre, 1997-re az Egyesült Királyság és Írország kivételével valamennyi akkori tagállam az egyezmény tagjává vált. Másrészt a schengeni együttműködés és az Európai Unió III. pillére között sok jogi, intézményi és funkcionális átfedés volt, az alapvető célok megegyeztek. Harmadrészt pedig 1997-ben számolni kellett az Unió keleti kibővítésével, így a schengeni joganyag közösségiesítése egyben azt is jelentette, hogy ez az újonnan csatlakozó államoknak is el kellett fogadni a Schengeni Megállapodást, mint az uniós joganyag szerves részét.²⁵⁵

A schengeni joganyag uniós jogba történő beépítése technikailag egy jegyzőkönyv formájában történt, amely meghatározta, hogy a schengeni acquis egyes elemei a Szerződés melyik fejezete alá tartoznak [2. kiegészítő jegyzőkönyv]. A Tanács feladata volt annak eldöntése, hogy a Schengeni Megállapodás mely része kerül az I. illetve a III. pillérbe.²⁵⁶ Az Amszterdami Szerződés rögzítette az uniós

²⁵¹ OSZTOVITS ANDRÁS: i. m. 1519. o., HORVÁTH ZOLTÁN – ÓDOR BÁLINT: i. m. 260. o.

²⁵² LIGETI KATALIN (2008): i. m. 43-45. o.

²⁵³ KENDE TAMÁS – SZÜCS TAMÁS: i. m. 772. o.

²⁵⁴ LIGETI KATALIN (2008): i. m. 44-45. o.

²⁵⁵ LIGETI KATALIN (2008): i. m. 47. o.

²⁵⁶ A Tanács 1999/435/EK határozata (1999. május 20.) az Európai Közösséget létrehozó szerződés és az Európai Unióról szóló szerződés vonatkozó rendelkezéseinek megfelelően a schengeni vívmányokat alkotó valamennyi rendelkezés, illetve határozat jogalapjának megállapítása céljából a schengeni vívmányok meghatározásáról [HL L 176., 1997. 07. 10.]

jog primátusát, kimondva, hogy a schengeni *acquis* rendelkezései csak akkor és annyiban alkalmazhatók, amennyiben azok összhangban állnak az Unió és a közösség szabályaival.²⁵⁷

4. A NIZZAI SZERZŐDÉS

A 2001. február 26-án aláírt és 2003. február 1-jén hatályba lépett Nizzai Szerződés több kisebb módosítást vezetett be a bel- és igazságügyi együttműködés területén.

Ezek közül a legfontosabb a döntéshozatal rendjének módosítása, egyszerűsítése volt. Már az Amszterdami Szerződés a Tanács és a Parlament együttdöntési hatáskörébe és minősített többségi szavazási rend alá utalta a vízumkiadási eljárás és az egységes vízum feltételeinek meghatározását. A Nizzai Szerződés 2004. május 1-től kiterjesztette az együttdöntési eljárást és a minősített többségi szavazást a menekültügyekre és a családjogi kérdések kivételével a polgári ügyekben történő igazságügyi együttműködésre. A Szerződés ezenkívül egyéb területeken is lehetővé tette, hogy a Tanács egyhangú szavazattal döntsön az együttdöntési eljárásra és a minősített többségi szavazásra való áttéréstről.²⁵⁸ Fontos azonban rögzíteni, hogy az együttdöntési eljárás és a minősített többségi szavazás a III. pillérbe tartozó területeken nem érvényesült, ott a jogi aktusokat továbbra is a Tanács fogadta el egyhangú szavazattal.

A III. pillér területén a Nizzai Szerződés két fontos változást hozott. A Szerződés egyrészt intézményesítette az Eurojust felállítását, másrészt lényegesen egyszerűsítette a megerősített együttműködés feltételeit. A Nizzai Szerződés értelmében a megerősített együttműködés célja, hogy az Unió még gyorsabban a szabadság, a biztonság és az igazságosság térségévé válhasson. Megerősített együttműködésre az I. pillérhez hasonló módon, a Bizottság vagy legalább nyolc tagállam kezdeményezésére kerülhet sor [EKSz. 40-40a cikk].²⁵⁹

5. AZ ALKOTMÁNSZERZŐDÉS

A 2004. október 29-én, Rómában aláírt Alkotmányszerződés radikális változtatásokat hozott. A Szerződés megszüntette a pilléres szerkezetet, így a büntetőügyekben folytatott igazságügyi és rendőri együttműködés szupranacionális hatáskörbe került.

A Szerződés értelmében a döntéshozatal során a rendes jogalkotási eljárást kell alkalmazni, amely keretében a Tanács a Parlamenttel egyetértésben minősített többséggel európai törvényeket és európai kerettörvényeket fogadhat el.²⁶⁰ Az európai törvény általános hatályú, minden tagállamra teljes egészében kötelező és közvetlenül alkalmazható jogforrás. A kerettörvény a benne foglalt célokat illetően valamennyi tagállamra nézve kötelező, a megvalósítás módját azonban a tagállamok szabadon megválaszthatják.²⁶¹ A kezdeményezési jog a Bizottságot, valamint a büntetőügyekben folytatott igazságügyi és rendőri együttműködés területén a tagállamok egynegyedét illeti meg.²⁶²

6. A LISSZABONI SZERZŐDÉS

Az Alkotmányszerződés ugyan nem lépett hatályba, mivel a francia és a holland népszavazás elutasította a ratifikációját, de a 2007. december 13-án aláírt és 2009. december 1-jén hatályba lépett Lisszaboni Szerződés átvette az Alkotmány legfontosabb eredményeit. A Lisszaboni Szerződés valójában két különálló szerződésből áll: az Európai Unióról szóló Szerződésből (EUSz.), amely az Európai Unióról szóló Maastrichti Szerződést, és az Európai Unió Működéséről szóló Szerződésből (EUMSz.), amely az Európai Közösséget létrehozó Római Szerződést módosította. A két szerződés azonos jogi kötőerővel bír [EUSz. 1. cikk].

A Lisszaboni Szerződés legfontosabb rendelkezése a pillérrendszer felszámolása volt. Ennek hatására a III. pillér megszűnt és a büntetőügyekben való rendőri és igazságügyi együttműködés szupranacionális hatáskörbe került. Ennek eredményeképpen a bel- és igazságügyi együttműködés egy önálló, homogén, szupranacionális politikává vált.²⁶³

A Lisszaboni Szerződés értelmében az Unió hatásköreinek elhatárolására a hatáskör-átruházás elve az irányadó. A hatáskör-átruházás elvének megfelelően az Unió a Szerződésekben foglalt célkitűzések megvalósítása érdekében kizárólag a tagállamok által a Szerződésekben ráruházott hatáskörök határain

²⁵⁷ SIMONNÉ BERTA KRISZTINA: A bel- és igazságügyi együttműködés az európai integráció folyamatában (Belügyi Szemle 2000/3.) 43. o.

²⁵⁸ HORVÁTH ZOLTÁN – ÓDOR BALINT: i. m. 260. o.

²⁵⁹ LIGETI KATALIN (2008): i. m. 50. o.

²⁶⁰ KENDE TAMÁS – SZÜCS TAMÁS: i. m. 774. o.

²⁶¹ FARKAS ÁKOS: Az Európai Unió törekvései a büntetőjogi együttműködés (át)alakítására (In: Lévy Miklós (szerk.): Az Európai Unióhoz való csatlakozás kihívásai a bűnözés és más devianciák elleni fellépés területén, Bíbor Kiadó, Miskolc 2004.) 24. o.

²⁶² KENDE TAMÁS – SZÜCS TAMÁS: i. m. 774. o.

²⁶³ SIEBER, ULRICH – BRÜNER, FRANZ-HERMANN – SATZGER, HELMUT – V. HEINTSCHEL-HEINEGG, BERND: i. m. 116. o.

belül járhat el. Minden olyan hatáskör, amelyet a Szerződések nem ruháztak át az Unióra, a tagállamoknál marad [EUSz. 5. cikk (1)-(2)]. A Szerződés a hatáskörök négy típusa közt tesz különbséget:

- a) Kizárólagos hatáskörök, amely területeken kizárólag az Unió fogadhat el kötelező erejű jogi aktust [EUMSz. 3. cikk]
- b) Megosztott hatáskörök, amelyek esetén az Unió és a tagállamok is rendelkeznek jogalkotási hatáskörrel [EUMSz. 4. cikk]
- c) A tagállami politikák összehangolásához a keretek megadására vonatkozó hatáskörök [EUMSz. 5. cikk]
- d) A tagállamok intézkedéseit támogató, összehangoló vagy kiegészítő intézkedések végrehajtására vonatkozó hatáskörök [EUMSz. 6. cikk]

A Lisszaboni Szerződés értelmében a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség a megosztott hatáskörű politikák közé tartozik [EUMSz. 4. cikk (2) j)]. Ez azt jelenti, hogy csak a tagállamok csak olyan mértékben élhetnek e hatáskörrel, amilyen mértékben az EU hatáskörét gyakorolta, vagyis a tagállamok csak akkor gyakorolhatják hatáskörüket, amennyiben az Unió nem kíván élni vele vagy nem gyakorolta azt.²⁶⁴

A SZABADSÁGON, A BIZTONSÁGON ÉS A JOG ÉRVÉNYESÜLÉSÉN ALAPULÓ TÉRSÉGRE VONATKOZÓ ÁLTALÁNOS RENDELKEZÉSEK A LISSZABONI SZERZŐDÉSSEN

A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségre vonatkozó rendelkezéseket az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés harmadik részének V. címe tartalmazza [EUMSz. 67-89. cikk], amely öt fejezetre tagozódik:

1. Általános rendelkezések
2. A határok ellenőrzésével, a menekültügyekkel és a bevándorlással kapcsolatos politikák
3. Igazságügyi együttműködés polgári ügyekben
4. Igazságügyi együttműködés büntetőügyekben
5. Rendőrségi együttműködés

Az Európai Unió célkitűzéseinek felsorolása körében a Lisszaboni Szerződés kimondja, hogy az Unió egy belső határok nélküli, a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló olyan térséget kínál polgárai számára, ahol a személyek szabad mozgásának biztosítása a külső határok ellenőrzésére, a menekültügyre, a bevándorlásra, valamint a bűnmegelőzésre és bűnüldözésre vonatkozó megfelelő intézkedésekkel párosul [EUSz. 3. cikk (2)].

Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés meghatározza a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség fogalmát is. Eszerint az Unió egy, a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térséget alkot, amelyben tiszteletben tartják az alapvető jogokat és a tagállamok eltérő jogrendszereit, jogi hagyományait. Ennek keretében az Unió biztosítja a személyek belső határokon történő ellenőrzések alóli mentességét, továbbá a menekültügy, a bevándorlás és a külső határok ellenőrzése terén olyan közös politikát alakít ki, amely biztosítja a harmadik országok állampolgáraival szemben méltányos bánásmódot. Az Unió a bűncselekmények, a rasszizmus és az idegengyűlölet megelőzésére és leküzdésére irányuló intézkedésekkel, a rendőri, igazságügyi és egyéb hatóságok koordinációjára és együttműködésére irányuló intézkedésekkel, továbbá a büntetőügyekben hozott bírósági határozatok kölcsönös elismerése és a büntető jogszabályok közelítése révén a biztonság magas szintjének garantálásán munkálkodik, és célja az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megkönnyítése [EUMSz. 67. cikk (1)-(4)].²⁶⁵

A Lisszaboni Szerződés a büntetőügyekben történő igazságügyi együttműködés terén számos tartalmi változást hozott. A Szerződés a büntetőügyekben történő igazságügyi együttműködés alapelveként rögzíti a kölcsönös elismerés elvét [EUMSz. 82. cikk (1)], és lehetővé teszi, hogy a Tanács és a Parlament egyes büntetőjog és büntető eljárásjogi kérdésekben szabályozási minimumokat állapítson meg, amely figyelembe veszi a tagállamok közti jogi hagyományok közti különbségeket. A Tanács és a Parlament jogalkotási hatásköre a következőkre terjed ki.²⁶⁶

1. A tagállami bűnüldöző hatóságok közötti együttműködést biztosító olyan intézkedések elfogadása, amelyek célja
 - a) a bírósági ítéletek és határozatok kölcsönös elismerését biztosító szabályok és eljárások megállapítása
 - b) a tagállamok közötti joghatósági összeütközések megelőzése és rendezése

²⁶⁴ SERZYNSKO, AGNIESZKA: European Criminal Justice under the Lisbon Treaty (Euclid The European Criminal Law Association's Forum 2010/2.) 70. o.

²⁶⁵ HORVÁTH ZOLTÁN – ÓDOR BÁLINT: i. m. 265. o.

²⁶⁶ SAFFERLING, CHRISTOPH: Internationales Strafrecht. Strafanwendungsrecht – Völkerstrafrecht - Europäisches Strafrecht (Springer Verlag, Heidelberg – Dordrecht – London – New York, 2011.) 397. o.

- c) a bírák, ügyészek és az igazságügyi alkalmazottak képzésének támogatása
 - d) a tagállamok igazságügyi vagy annak megfelelő hatóságai közötti együttműködés megkönnyítése [EUMSz. 82. cikk (1)].
2. A tagállamok büntető eljárásjogi normáinak közelítése: ennek érdekében irányelvekben szabályozható
- a) a bizonyítékok tagállamok közötti kölcsönös elfogadhatósága
 - b) a személyek jogai a büntetőeljárásban
 - c) a bűncselekmények sértettjeinek jogai
 - d) a Tanács egyhangú határozata alapján a büntetőeljárás egyéb területei [EUMSz. 82. cikk (2)].
3. A tagállamok anyagi büntetőjogának harmonizációja: az Európai Parlament és a Tanács irányelvekben szabályozási minimumokat állapíthat meg olyan különösen súlyos bűncselekmények tényállásai és a büntetési tételei vonatkozásában, amelyek jellegüknél vagy hatásuknál fogva a több államra kiterjedő vonatkozásúak, vagy amelyek esetében különösen szükséges, hogy az ellenük folytatott küzdelem közös alapokon nyugodjék. A Szerződés meghatározza azt a tíz, ún. uniós dimenziójú bűncselekményt, amelyek vonatkozásában lehetőség van a tényállások és a büntetési tételek harmonizációjára (terrorizmus, emberkereskedelem, nők és gyermekek szexuális kizsákmányolása, tiltott kábítószer-kereskedelem, tiltott fegyverkereskedelem, pénzmosás, korrupció, pénz és egyéb fizetőeszközök hamisítása, számítógépes bűnözés és szervezett bűnözés). A felsorolás nem taxatív, a bűnözés alakulásának függvényében a Tanács határozatban egyéb bűncselekményi területeket is bevonhat ebbe a körbe. Erről a Tanács az Európai Parlament egyetértését követően, egyhangúlag határoz [EUMSz. 83. cikk (1)]. A Lisszaboni Szerződés ezenkívül egy kiegészítő harmonizációs hatáskört is megállapít, amely értelmében, ha valamely harmonizációs intézkedések hatálya alá tartozó területen az Unió politikájának eredményes végrehajtásához elengedhetetlen a tagállamok büntetőügyekre vonatkozó törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseinek közelítése, irányelvekben szabályozási minimumokat lehet megállapítani e területen a bűncselekményi tényállások és a büntetési tételek meghatározására vonatkozóan [EUMSz. 83. cikk (2)].

Az Európai Parlament és a Tanács továbbá intézkedéseket állapíthat meg a bűnmegelőzés terén a tagállami intézkedések előmozdítására és támogatására [EUMSz. 84. cikk]. Ez a rendelkezés lehetővé teszi, hogy az Unió a bűncselekményi tényállások és büntetési tételek harmonizációjával és minimumszabályok elfogadásával ne csak reaktív módon a már elkövetett bűncselekményekre fókuszáljon, hanem egy egységes, átfogó kriminálpolitika kialakításával segítséget nyújtson a tagállamoknak a bűncselekmények elkövetésének megelőzésében.²⁶⁷ A Lisszaboni Szerződés kiszélesítette az Eurojust tevékenységét [EUMSz. 85. cikk], és lehetővé tette az Európai Ügyészség felállítását [EUMSz. 86. cikk].²⁶⁸

A Lisszaboni Szerződés kisebb módosításokkal átvette azt a két jegyzőkönyvet, amelyek Dánia, illetve az Egyesült Királyság és Írország bel- és igazságügyi együttműködésben való speciális szerepét szabályozták.²⁶⁹ A három tagállam ugyanis élt az ún. általános „opt-out” lehetőségével, ennél fogva nem vesz részt a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség területéhez tartozó intézkedések elfogadásában. A három ország azonban eseti alapon, egy-egy intézkedés meghozatala és alkalmazása vonatkozásában részese lehet a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségnek, ha azt a Tanács elnökének bejelenti.²⁷⁰

A hárompilléres rendszer megszüntetésének egyik legfontosabb következménye, hogy a Lisszaboni Szerződés hatálybalépésével a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség teljes

²⁶⁷ MANNSDÖRFER, MARCO: Das europäische Strafrecht nach dem Vertrag von Lissabon – oder: Europäisierung des Strafrechts unter nationalstaatlicher Mitverantwortung (Höchststrichterliche Rechtsprechung zum Strafrecht 2010/1.) 18. o.

²⁶⁸ Az EUMSz. 86. cikke értelmében az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények üldözésére a Tanács különleges jogalkotási eljárás keretében, egyhangú szavazással az Eurojustból Európai Ügyészséget hozhat létre. Az Európai Ügyészség hatáskörébe tartozik az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények tetteseinek és részeseinek felkutatása, velük szemben a nyomozás lefolytatása, a vádlottak bíróság elé állítása és a tagállamok bíróságai előtt a vádhatósági feladatokat ellátása. Az Európai Tanács az Európai Parlament egyetértésével és a Bizottsággal folytatott konzultációt követően, egyhangú határozattal kiterjesztheti az Európai Ügyészség hatáskörét a több államra kiterjedő vonatkozású súlyos bűncselekményekre is.

²⁶⁹ A három tagállam helyzetéről az Egyesült Királyságnak és Írországnak a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség tekintetében fennálló helyzetéről szóló 21. jegyzőkönyv, illetve a Dánia helyzetéről szóló 22. jegyzőkönyv rendelkezik.

²⁷⁰ OSZTOVITS ANDRÁS: i. m. 1528-1529. o.

területén is bevezetésre került a rendes jogalkotási eljárás alkalmazása.²⁷¹ A rendes jogalkotási eljárás keretében a jogi aktusokat a Tanács az Európai Parlament közreműködésével, minősített többséggel fogadja el. Az Európai Parlament korábbi konzultációs joga tehát jelentősen kibővült, amely következtében ezen a területen is társjogalkotóvá vált. A Tanácson belül az egyhangú szavazást a minősített többség váltotta fel, így a jogalkotás lényegesen egyszerűbbé és gyorsabbá vált.²⁷²

A 36. cikk szerinti Bizottság helyébe egy új állandó Bizottság, a COSI (*Standing Committee on operational cooperation on internal security*) lépett, amely célja a belső biztonságra vonatkozó operatív együttműködés előmozdítása és erősítése [EUMSZ. 71. cikk]. A COSI koordináló szerepe kiterjed a rendőrségi és vámügyi szervek közti együttműködésre, a külső határok védelmét illető együttműködésre, valamint a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés bizonyos területeire. A bizottság feladatkörébe tartozik az operatív együttműködés általános irányának és hatékonyságának elemzése, az információcsere és a személyes adatok védelmének elősegítése, valamint az EU terrorizmus elleni politikájának koordinálása. A COSI azonban nem működik közre a jogszabály-előkészítésbe, ezt a feladatot továbbra is a COREPER látja el.²⁷³

A kezdeményezési jog az Európai Bizottságot illeti meg, de továbbra is megmarad az a lehetőség, hogy a büntetőjogi és rendőrségi együttműködés területén a tagállamok legalább negyede jogalkotást kezdeményezzen [EUMSZ. 76. cikk].

Az Európai Bíróság hatáskörét a Lisszaboni Szerződés kiterjesztette az egykori III. pillér valamennyi területére. Ez alól kivételt jelent, hogy a Bíróság nem vizsgálhatja felül a tagállamok rendőrségei vagy más bűnüldöző szolgálatai által végrehajtott intézkedések érvényességét vagy arányosságát, illetve a közrend fenntartásával és a belső biztonság megőrzésével kapcsolatos tagállami hatáskörök gyakorlását [EUMSZ. 276. cikk].²⁷⁴ Ezenkívül az átmeneti rendelkezésekről szóló 36. jegyzőkönyv kimondja, hogy a Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követő öt évig (2014. december 1-ig) a hatálybalépés előtt elfogadott III. pilléres intézkedések vonatkozásában a Bíróság korlátozottabb hatásköre fennmarad [10. cikk]. Ez azt jelenti, hogy az ötéves időszak alatt az EUMSZ. 258. cikke nem alkalmazható, vagyis a Bizottság nem indíthat eljárást a tagállamok ellen a korábbi III. pilléres jogi eszközökből eredő köteleességek megszegése miatt.²⁷⁵

A Lisszaboni Szerződés szól az Európai Tanácsról is, amely feladata a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségen belüli jogalkotási és operatív programok tervezésére vonatkozó stratégiai iránymutatások meghatározása [EUMSZ. 68. cikk]. A Szerződés megerősítette a nemzeti parlamentek szerepét is [EUSZ. 12. cikk].²⁷⁶ A nemzeti parlamentek legfontosabb feladata a szubszidiaritás és arányosság elvének betartásának ellenőrzése. Ennek keretében a parlamentek gondoskodnak arról, hogy a jogalkotási javaslatok és kezdeményezések a szubszidiaritás és az arányosság elvével összhangban legyenek [EUMSZ. 69. cikk].²⁷⁷ A nemzeti parlamenteket megilleti a tájékoztatáshoz való jog, továbbá jogosultak a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség érvényesülése terén végzett értékelő eljárásokban, illetve a szerződések felülvizsgálatában részt venni [EUMSZ. 70-71. cikk]. A nemzeti parlamentek továbbá részt vesznek az Eurojust és az Europol tevékenységének értékelésében és ellenőrzésében [EUMSZ. 85., 88. cikk].²⁷⁸

A pillérrendszer felszámolásának másik fontos következménye, hogy megszűntek a III. pilléres jogi aktusok, és az általános jogforrási rendszert kell alkalmazni. A Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követően tehát ezen a területen is rendeleteket, irányelveket és határozatokat lehet elfogadni. Bár a korábbi III. pilléres jogi aktusok 2009. december 1-től már nem alkalmazhatók, a már elfogadott III. pilléres jogforrások továbbra is fennmaradnak. Az átmeneti rendelkezésekről szóló 36. jegyzőkönyv ugyanis kimondja, hogy a Lisszaboni Szerződés hatálybalépése előtt elfogadott jogi aktusok joghatása

²⁷¹ Ez alól azonban van néhány kivétel. Ilyen az útlevelekre és más személyazonosító igazolványokra vonatkozó intézkedések [EUMSZ. 77. cikk (3)], a családjogi együttműködés [EUMSZ. 81. cikk (3)], illetve a rendőri együttműködés területén az Európai Ügyészség felállítása [EUMSZ. 86. cikk (1)] és az operatív együttműködés [EUMSZ. 87. cikk (3)]. Ezekben a területeken különleges jogalkotási eljárás érvényesül, vagyis a Tanács ezekben a kérdésekben egyhangú szavazattal dönt. (HORVÁTH ZOLTÁN: i. m. 503. o.)

²⁷² OSZTOVITS ANDRÁS: i. m. 1525. o.

²⁷³ NAGY JUDIT: Az uniós rendőri és igazságügyi együttműködés a XXI. században a Hága-Stockholm-Lisszabon tengely mentén (*Belügyi Szemle* 2011/5.) 20-21. o.

²⁷⁴ HORVÁTH ZOLTÁN: i. m. 503. o.

²⁷⁵ HERLIN-KARNELL, ESTER: The Lisbon Treaty. A Critical Analysis of its Impact on EU Criminal Law (Euclid The European Criminal Law Association's Forum 2010/2.) 62. o.

²⁷⁶ Az ezzel kapcsolatos részletes szabályok a nemzeti parlamenteknek az Európai Unióban betöltött szerepéről szóló 1. és a szubszidiaritás és arányosság elvének alkalmazásáról szóló 2. jegyzőkönyv tartalmazza.

²⁷⁷ SAFFERLING, CHRISTOPH: i. m. 435-436. o.

²⁷⁸ OSZTOVITS ANDRÁS: i. m. 1525. o., SERZYSKO, AGNIESZKA: i. m. 72. o.

mindaddig fennmarad, amíg azokat a Szerződések alapján hatályon kívül nem helyezik, semmisnek nem nyilvánítják, vagy nem módosítják [9. cikk].²⁷⁹

ÖSSZEZÉS

A Maastrichti Szerződéshez hasonlóan a Lisszaboni Szerződés is fordulópontot jelentett a bel- és igazságügyi együttműködés történetében. A Maastrichti Szerződéssel létrejött III. pillér egy nemzetközi szerződéssel szabályozott együttműködést jelentett a tagállamok között, amely keretében a tagállamok igénybe vehették a közösségi szerveket és intézményrendszert.

A III. pillér működése számos hiányosságot, problémát vetett fel. A bel- és igazságügyi együttműködés ugyan bekerült az EU intézményi struktúrájába, a közösségi intézmények szerepe erősen korlátozott maradt, nem volt megfelelő lehetőségük a tagállamok tevékenysége feletti ellenőrzés kifejtésére. A Tanácsban a döntések meghozatalához egyhangú szavazásra volt szükség, a tagállamok vétőjoga miatt ez az együttműködési forma nagyon lassú volt, és a megállapodások tartalma az állandó kompromisszumkeresés miatt gyakran felhígult. A Bizottság csak korlátozott mértéken élhetett döntéshozatali jogával, az Európai Bíróság csak korlátozott mértékben, a tagállamok önkéntes döntése alapján rendelkezett hatáskörrel, a Parlament pedig együttdöntés helyett kizárólag konzultációs joggal rendelkezett és csak szűk körben kapott betekintési és állásfoglalási jogot. A Parlament csekélyebb szerepe miatt a III. pilléres együttműködés demokratikus legitimációs problémákkal küzdött. További problémát jelentett, hogy a közösségi jog és a III. pillér szerint alkotott jog nem volt egyforma, a III. pilléres jogforrások az egyénekre közvetlenül kötelezettségeket és jogokat nem telepítettek, a közvetlen hatály elve ezen a területen nem érvényesült és a döntések tagállami végrehajtása nem volt kikényszeríthető.²⁸⁰

A Lisszaboni Szerződés ezen problémák többségét sikeresen megoldotta. Az együttdöntési eljárás, a minősített többség kiterjesztése, és a jogforrások egységessé válása nagyobb hatékonyságot eredményezett, az Európai Parlament és a nemzeti parlamentek szerepének növelése választ nyújtott a demokratikus deficit problémájára, az Európai Bíróság hatáskörének kiterjesztése pedig a bel- és igazságügyi együttműködés területén is lehetővé tette a bíró kontrollt.²⁸¹

A Lisszaboni Szerződés a pillérrendszer megszüntetésével és a döntéshozatali rendszer megreformálásával továbbvitte és gyakorlatilag lezárta az Amszterdami Szerződéssel megkezdett folyamatot, és egy nagyon fontos lépést jelentett a politikai unió felé vezető úton. A Szerződés számos tartalmi módosítást is bevezetett, ami miatt nyugodtan mondhatjuk, hogy a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség az Unió egyik legdinamikusabban fejlődő területe.²⁸²

SUMMARY

The European Community was originally an economic integration, which set itself the goal of eliminating the internal borders and creating an internal market. An internal market is an area without internal frontiers in which the free movement of goods, persons, services and capital is ensured. However, the elimination of the internal borders raised several security risks, and the Member States realized that the European integration should be extended to the justice and home affairs.

In 1992, the Treaty of Maastricht established the European Union and created the pillar structure of the Union. The first pillar was the former European Communities, the second pillar was called the Common Foreign and Security Policy, and the third pillar related to co-operation in Justice and Home Affairs. The Treaty of Maastricht was amended and modified by the Treaty of Amsterdam and the Treaty of Nice. The third pillar had an international law character; it had a different and unique decision-making procedure and legal acts than in the first pillar. The third pillar was accused of having a lack of transparency and of creating a deficit, because the role of the European Parliament and the jurisdiction of the European Court of Justice were very limited in this field.

The Treaty of Lisbon entered into force on 1 December 2009 was a very important milestone in the history of the co-operation in criminal matters in the European Union. The Treaty of Lisbon abolished the pillar structure and the area of freedom, security and justice (the former third pillar) became a substantive supranational policy. The Treaty also modified the decision-making procedure. The legal acts shall be adopted by common legislative procedure, which means the role of the European Parliament and the Commission were extended and the legal acts can be adopted by qualified majority voting. The Treaty affirmed the principle of the approximation of the laws of the Member States. The Council and the

²⁷⁹ OSZTOVITS ANDRÁS: i. m. 1526. o.

²⁸⁰ OSZTOVITS ANDRÁS: i. m. 1515-1516. o., 1682-1683. o., NAGY JUDIT: i. m. 16. o.

²⁸¹ NAGY JUDIT: i. m. 23-24. o.

²⁸² HORVÁTH ZOLTÁN: i. m. 506. o.

Parliament can establish minimum rules in some significant areas of substantive and procedural criminal law. The Treaty of Lisbon adopted several important substantive and procedural changes, so it can be stated that the area of freedom, security and justice is one of the most developing area of the European Union.

IRODALOMJEGYZÉK

1. CORSTENS, GEERT J. M.: Büntetőjog az első pillérben? (In: Lévy Miklós – Kígyóssy Katinka (szerk.): Az Európai Unió hatása a büntetőjog fejlődésére, Bíbor Kiadó, Miskolc 2004.)
2. DELMAS-MARTY, MIREILLE: Az Európai Unió és a büntetőjog (In: Lévy Miklós – Kígyóssy Katinka (szerk.): Az Európai Unió hatása a büntetőjog fejlődésére, Bíbor Kiadó, Miskolc 2004.)
3. FARKAS ÁKOS: Európai büntetőjog Amszterdam és Nizza után (Európai Jog 2001/2.)
4. FARKAS ÁKOS: Az Európai Unió törekvései a büntetőjogi együttműködés (át)alakítására (In: Lévy Miklós (szerk.): Az Európai Unióhoz való csatlakozás kihívásai a bűnözés és más devianciák elleni fellépés területén, Bíbor Kiadó, Miskolc 2004.)
5. FARKAS ÁKOS: Az Európai Unió büntetőjog fejlődésének újabb állomásai (In: Farkas Ákos, Nagy Anita, Róth Erika, Sántha Ferenc, Váradi Erika (szerk.): Tanulmányok Dr. Dr. h. c. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére, Bíbor Kiadó, Miskolc 2007.)
6. HERLIN-KARNELL, ESTER: The Lisbon Treaty. A Critical Analysis of its Impact on EU Criminal Law (Eucrim The European Criminal Law Association's Forum 2010/2.)
7. HORVÁTH ZOLTÁN: Kézikönyv az Európai Unióról (HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2011.)
8. HORVÁTH ZOLTÁN – ÓDOR BÁLINT: Az Európai Unió szerződéses reformja – Az Unió Lisszabon után (HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2008.)
9. KENDE TAMÁS – SZÜCS TAMÁS: Bevezetés az Európai Unió politikáiba (KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest 2009.)
10. LIGETI KATALIN: Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban (KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest 2004.)
11. LIGETI KATALIN: A nemzetközi büntetőjogi együttműködés intézményi keretei Európában (In: Kondorosi Ferenc – Ligeti Katalin (szerk.): Európai Büntetőjog kézikönyve, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2008.)
12. MANNSDÖRFER, MARCO: Das europäische Strafrecht nach dem Vertrag von Lissabon – oder: Europäisierung des Strafrechts unter nationalstaatlicher Mitverantwortung (Höchststrichterliche Rechtsprechung zum Strafrecht 2010/1.)
13. NAGY JUDIT: Az uniós rendőri és igazságügyi együttműködés a XXI. században a Hága-Stockholm-Lisszabon tengely mentén (Belügyi Szemle 2011/5.)
14. OSZTOVITS ANDRÁS (szerk.): Az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződés magyarázata (Complex Kiadó, Budapest 2011.)
15. SAFFERLING, CHRISTOPH: Internationales Strafrecht. Strafanwendungsrecht – Völkerstrafrecht - Europäisches Strafrecht (Springer Verlag, Heidelberg – Dordrecht – London – New York, 2011.)
16. SERZYSKO, AGNIESZKA: European Criminal Justice under the Lisbon Treaty (Eucrim The European Criminal Law Association's Forum 2010/2.)
17. SIEBER, ULRICH – BRÜNER, FRANZ-HERMANN – SATZGER, HELMUT – V. HEINTSCHEL-HEINEGG, BERND: Europäisches Strafrecht (Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2011.)
18. SIMONNÉ BERTA KRISZTINA: A bel- és igazságügyi együttműködés az európai integráció folyamatában (Belügyi Szemle 2000/3.)

1. BEVEZETÉS

Ahogy a történelem, úgy a családformák, az emberi kapcsolatok is folyamatosan változtak, alakultak. A napjainkban létező párkapcsolati formák, a család intézménye hosszú évszázados, akár évezredek múlta tekintenek vissza. Ahhoz, hogy be tudjam mutatni a történelem során kialakult és folyamatosan változó családtípusokat, szükségesnek találom a család definiálását. Véleményem szerint család alatt egy olyan kapcsolatot értünk, ahol egyrészt a tagok közötti kötődés alapja a párkapcsolat - legyen az akár élettársi kapcsolat, akár a házasság intézménye -, és (vagy) vérségi kapcsolat- vagy az azt pótló örökbefogadás-, melyeknek természetesen legitimnek, jogilag szabályozottnak, az állam által elfogadottnak kell lennie, másrészt a jogilag szabályozott keretek között működő társas kapcsolat tagjai között szoros érzelmi és gazdasági közösség szükséges. Úgy gondolom, hogy e három tényező nélkülözhetetlen a társas kapcsolatok családdá válásához. Tekintettel arra, hogy kimondhatjuk, hogy két teljesen azonos család nincs (a tagok számát, érzelmi kötődését, gazdasági helyzetét tekintve), úgy kijelenthetjük azt is, hogy a családok számára mást és mást jelent ez az együttélési forma. Nyilvánvaló tény, hogy ennek az együttélési formának rengeteg változáson kellett keresztül mennie ahhoz, hogy kialakultak a napjainkra jellemző családformák. Tanulmányomban ennek az útnak egyes szakaszait kívánom bemutatni.

Az első mű, melyet szükségesnek tartok bemutatni Bachofen²⁸³ 1861-ben megjelent *Az anyajog* című munkája, amelyben megállapítja, hogy kezdetben létezett egy család nélküli állapot, ahol még teljesen szabályozatlanok voltak az együttélési kapcsolatok, nemi viszonyok. Ezt követően az erkölcsi normák megjelenésével létrejön a matriarchátus (nőuralom, anyajog), melynek jellemzője, hogy a nők állnak a társadalom élén, az ő kezükben van a vezető szerep. Ekkor a leszármaztatás és örökösödés is női vonalon történik. Ezt követi a férfiak uralma, patriarchátus, amelyben a férfiági leszármazás irányadó, és a vagyon öröklése is apáról fiúra száll. A műnek megjelenésekor óriási visszhangja volt, hiszen az akkori társadalom teljesen patriarchális volt, szinte tiltakoztak a nőuralom elmélete ellen.²⁸⁴ Tény, hogy Bachofen munkája határozottan misztikus és filozofikus volt, tele mitológiai elemekkel, azonban sok későbbi mű, elmélet alapjául szolgált.

J. F. Mc Lennan²⁸⁵ kutatásai során felfedezi a nőrablás szokását. Ez azt jelentette, hogy a vőlegénynek, látszólag erőszakkal el kellett rabolnia a menyasszonyát a rokonaitól. Ennek oka az volt, hogy léteztek bizonyos törzsek, csoportok, amelyeknél tilos volt a törzsön belüli házasság, így a férfiak nőket kénytelenek voltak a csoporton kívülről szerezni. Ezt nevezte Mc Lennan exogámnak, azokat a törzseket pedig, ahol a férfiak csak a csoporton belül házasodhattak endogámnak. Az erőszakos tevékenységet (nem nő választás, hanem tényleges rablás) azzal indokolta, hogy a törzsek között hadiállapot állt fent, ami kizárta a békés párválasztás lehetőségét.²⁸⁶

A következő mérföldkövet jelentette L. H. Morgan²⁸⁷ 1877-ben megjelent *Az ősi társadalom* című műve. A családformák változásait mutatja be az emberiség fejlődésén keresztül, a vadság kezdeteitől a barbárságon át a civilizációig. Friedrich Engels²⁸⁸ is nagy hatással volt Morgan alkotása, melynek hatására írta meg 1884-ben *A család, a magántulajdon és az állam eredete* című művét, melyben az ősközösségi társadalmi rend fejlődésének alapvonásait tanulmányozza.

Morgan- és így Engels is- egyetért Bachofennel abban, hogy a legelső fejlődési szint az állati állapot, ahol még szabályozatlanok nemi érintkezések. Ezen a szinten még tilalmi korlátok nincsenek, vagyis nem csak hogy a nővér a fivérrel, hanem a gyerekek a szülővel is kialakíthat nemi kapcsolatot. Szabályozatlan, hiszen ekkor még az erkölcs általi korlátozások sem léteznek. Előfordulhatott azonban átmeneti monogámia, ami azt jelentette, hogy a szülők a gyermek megszületéséig együtt maradtak.²⁸⁹

²⁸³ Johann Jakob Bachofen (1815– 1887) svájci összehasonlító jogtörténész, történész, vallástörténész és mitográfus.

²⁸⁴ <http://www.pecsistop.hu/tudomany/120-eve-letezik-az-anyajog/231951/-Letoltve:2013>. február 9.

²⁸⁵ John Ferguson McLennan (1827-1881), skót jogász, etnológus

²⁸⁶ Friedrich Engels: *A család, a magántulajdon és az állam eredete*. Budapest, 1892, Kossuth Kiadó, 18-19.

²⁸⁷ Lewis Henry Morgan (1818 – 1881) amerikai politikus, néprajzkutató

²⁸⁸ Friedrich Engels (1820-1895), német származású, szocialista filozófus

²⁸⁹ Engels: i.m. 44.

2. A VÉRROKONSÁGI CSALÁD²⁹⁰

A család első fokaként alakult ki a szabályozatlan nemi érintkezésből egy új átmeneti forma a vérrokonsági család. Ennél a családformánál a házasságcsoporthoz nemzedékenként különülnek el, a család határain belül az összes nagyapák és nagymamák egymás férjei és feleségei, így az anyák és apák egymás férjei és feleségei és így tovább. Itt már a szülő és gyerek nem létesíthet nemi kapcsolatot, de fivér- nővér, és unokatestvérek igen. Engels állítása szerint a vérrokonsági család már kihalt, azonban Polinéziában a mű születésekor érvényben lévő hawaii rokonsági rendszer igazolja a létezését.

3. A PUNALUA CSALÁD²⁹¹

A következő lépés, és így a következő családforma is a punalua család. Ennek jellegzetessége, hogy kezdetben csak a testvérek, majd az oldalági testvérek sem köthetnek házasságot. Ebből a családformából alakul később a nemzetség intézménye, amely úgy történhetett, hogy mivel tilos volt a fivér- nővér közötti házasságkötés, egyik házközösség központja a fivér, a másiké a nővér lett.

A hawaii szokás szerint a nővérek további testvéreikkel együtt közös feleségeik voltak férjeiknek, viszont ahogy már erre korábban rámutattam, a fivérek nem lehettek férjeik. Innen jött a punalua kifejezés, mivel ekkor a férfiak már nem nevezték egymást fivéreknek, ugyanígy az asszonyok sem nővéreknek, hanem punaluanak, vagyis kebelbarátnak, társnak.

A fentebb bemutatott csoportcsaládok bármelyikénél csak az anya kiléte biztos, az apa kiléte bizonytalan, így tehát a leszármazást csak anyai részről lehet kimutatni, valamint mivel a punalua családformából alakul ki a nemzetség intézménye evidens, hogy Engels a nemzetségeket egy ősnőre vezeti le - mint Bachofen -. A nemzetség tagjai nem köthetnek a nemzetségen belül házasságot.

Lorimer Fison²⁹² éveken át tanulmányozott egy csoportházasságban élő ausztrál törzset. E törzs például két osztályra válik szét, és mindkét osztályon belül tilos a nemi érintkezés, ezzel szemben azonban az egyik osztály minden férfiája születésénél fogva férje a másik osztály minden asszonyának, és így minden asszony születésénél fogva felesége minden férfinak. Az egész csoport házasság egymással, osztály az osztállyal. Sok helyen például a korábban már említett nőrablás nemcsak hogy gyakran előfordul, hanem szabály is, sőt néhol már monogámiára utaló jelei is megmutatkoznak. Ilyen eset például, amikor egy férfi barátai segítségével nőrablást kezdeményez, akkor a nővel sorban minden férfi nemileg közösül, majd azután a nő azé a férfié lesz, aki a nőrablás kezdeményezője volt. Egy másik példa, hogy ha egy nő megszökik elrablójától, és egy másik férfihoz kerül, akkor az ő feleségévé válik.²⁹³

4. A PÁROS CSALÁD

Ezek a házasságok mindkét irányból könnyen felbontható monogám kapcsolatok, melyek az Engels által vizsgált irokéz törzsekre is jellemzőek voltak. E törzs New York államban élt, és jellegzetessége, hogy egy irokéz nem csak saját gyermekeit, hanem testvérének gyermekeit is fiainak és lányainak nevezi, a gyermekek pedig őt apjuknak vagy anyjuknak. Ezek a kifejezések nem csak nevek, hanem a vérrokonság közelebbi, vagy távolabbi fokára utalások.

A páros család egy másik, az irokéznél is ősből formája figyelhető meg egy a Sandwich - szigeten talált törzsnél, ahol a gyermekek például testvérnek nevezik az unokatestvért, és a törzsben élő szülők gyermekeiknek nevezik az unokaöccsüket, unokahúgukat is.²⁹⁴ Ez a családforma a csoportházasságból alakul ki, mégpedig úgy, hogy a többnejűségben megjelenik a fő feleség, ez a feleség lesz a férj legfőbb felesége. A vérrokonsági házassági tilalom megerősödésével ezek a kapcsolatok megerősödnek. Gondoljuk csak végig. Osztályok között nem lehetett házasodni, vérrokonok, testvérek nem házasodhattak, végül már egyes népeknél a rokonok sem. A megannyi házassági tilalom következtében a csoportházasság kiszorult, a helyét a páros család veszi át.²⁹⁵

Egy férfi tehát egy nővel él együtt, azonban a férfinak joga van a többnejűségre és a hűtlenségre is, viszont a nőktől a legszigorúbb hűséget várják el és követelik is meg, hűtlenségüket kegyetlenül büntetik. A kapcsolatot azonban végleg, mind a két fél felbonthatja és a gyermekek anyjukat illetik meg.

²⁹⁰ Uo. 45.

²⁹¹ Uo. 46.

²⁹² Lorimer Fison (1832 –1907) ausztrál antropológus, újságíró

²⁹³ Uo. 54.

²⁹⁴ Uo. 36.

²⁹⁵ Uo. 55.

Mint azt korábban már említettem, a csoportházasságban a férfiaknak engedélyezve volt a többnejűség, nem szenvedtek nőhiányban. A páros házasság kialakulásával azonban a nők keresetté válnak, így kialakul a nőrablás és a nővásárlás intézménye. A kommunisztikus háztartás szilárd talajon áll, melyet a páros család továbbra sem bomlaszt föl, ennek köszönhetően fejlődik ki a nőuralom az adott házban. A páros házasságban a nő nemcsak hogy szabad, még tiszteletben álló személy is volt. A nő uralkodott, a nemzetségekben a nő volt a nagyhatalom. Ezek a megállapítások nagyrészt az Amerikai kontinensre voltak helytállóak.²⁹⁶

Az Óvilágban – amely Afrikát, Ázsiát, Európát jelenti – a fentiekkel ellentétben a gazdasági fejlődésnek köszönhetően kialakulnak a pásztorkodásból, pásztornemzetségekben élő nagyobb családokból a kisebb családok, melyek saját tulajdonnal rendelkeztek, ez a tulajdon volt a háziállat. Az állatok gyors szaporodása életre hívta a „rabszolgatartást” az ellenséges hadifoglyok használatát. Megjelenik a vérszerinti anya mellett a vérszerinti apa is. Az élelem megszerzése az ő feladata lett, ezért az ehhez szükséges eszközök is az ő tulajdonát képezték, melyeket válás esetén magával vihetett. A nő tulajdonát képezték a háztartási eszközök is. A férfi eszközeit gyermekei az anyajog miatt nem örökölhették, ezért az apa vagyonát a saját nemzetsége örökölte. A cél azonban ekkorra már a vagyon családbantartása lett. Emiatt meg kellett dönteni az anyajogú öröklést. Engels szerint ez úgy történhetett, hogy a jövőben születő fiúgyermek a törzsben maradtak, a leánygyermeknek pedig apjuk törzsébe kerültek. Az anyajog megdöntése a női nem világtörténelmi veresége lett, a nők a férfiaknak kiszolgáltatva lettek, élvezeti és gyermeknemzési eszközzé váltak. Kialakult tehát a patriarchális család, mely átmenetet jelentett a monogámiába, és ezzel Engels az írott történelemig levezette a családformákat.²⁹⁷

5. A MONOGÁM CSALÁD

Engels véleménye alapján a negyedik fő családforma a monogámia, mely a civilizáció kezdetének egyik ismérve. Alaptétele a férfi uralma, célja, hogy a gyermekek az apjuk után örökölhessenek, hozzájuthassanak a vagyonhoz. A házasságot csak a férfi bonthatja fel, a férfi hűtlenségét még mindig nem tiltják, a nőét viszont a korábbiaknál is jobban. Ez a monogámia csak a feleség számára jelent teljes monogámiát.²⁹⁸ Engels itt mutat rá példaként az ókori Görögországban nyilvánvalóan létező házasságtörő viszonyokra, amelyeket a férjek rabnőikkel folytattak. A feleség szerepe ekkor csak a háztartás vezetése és az örökösök világra hozatala. A későbbi görögöknél különbséget mutat dórok és iónok között. A dóroknál például a férjek a gyermektelen házasságokat felbonthatják, feleségeket vásárolhatnak maguknak, több feleségük is lehet, sőt, barát, ha barátja felesége jobban tetszett neki, osztozhatott rajta. Tényleges házasságtörésnek az számított, ha az asszony a férjét, annak háta mögött megcsalta. Az iónok asszonyai csak nőkkel érintkeztek, el voltak zárva a férfiak közeléből, a női lakrész el volt különítve még a házban is, oda férfiak nem nagyon mehettek be, ión nők például csak rabnő őrizetében léphettek ki az utcára. A nőknek ekkor semmilyen jogaik nem voltak, a férfiak irányították a társadalmat, a politikát.²⁹⁹ Hiányos jogrendszerük, a házasságtörés tilalma ellenére a görög asszonyok mégis házasságtörő magatartást folytattak. És ezen a ponton – amikor a férj is meg a feleség is rendszeresen házasságtörő magatartást folytat – jelenik meg elsőként a monogámia, mint az előnyösség szempontjából kötött megállapodás. Ez az első olyan családforma, amelynek az a gazdasági célja, hogy a vagyon az öröklés útján a családban maradjon.³⁰⁰

Ezen a ponton kell megemlítenünk a hetérizmust. Morgan szerint a hetérizmus a férfiaknak az elvált, vagy férjezetlen nőkkel való szexuális kapcsolata a házassága mellett. Kezdetben ez a szerelem istennőjének templomában történő vallási aktus volt, ahol a pénz a templomot illette. Ezzel egy időben alakult ki a szabad nőknél is az iparszerű prostitúció.³⁰¹ Mind a két formája a prostitúciónak a csoportházasság maradványaként maradt a civilizációra. A görögökkel ellentétben, a római monogámiában a nőt több jog illette, szabadabb volt. Mi sem bizonyítja ezt jobban annál, hogy a római nők felbonthatták házasságukat férjükkel. A legnagyobb erkölcsi fejlődés pedig a németeknek köszönhető, mivel náluk alakult ki a monogámiából a modern egyéni szerelem, ami addig ismeretlen volt. Kezdetben nem mint házastársi szerelem jelentkezett, hanem középkori lovagi szerelemként.³⁰²

²⁹⁶ Engels: i.m. 62.

²⁹⁷ Uo. 64-65.

²⁹⁸ Uo. 71.

²⁹⁹ Uo. 72-73.

³⁰⁰ Uo. 74.

³⁰¹ Uo. 75.

³⁰² Engels: i.m. 77-78.

Engels szerint az akkori polgári házasság kétfajta lehet: a katolikus országokban a szülők választják meg a gyermekük házastársát (és törlik el pontosan emiatt a katolikus államokban a válást, hogy a szülők által választott párral a házasság ne legyen felbontható), míg a protestánsoknál a szülők szabadságot adnak a gyermeküknek, és megengedik, hogy ő válasszon párt magának. Azokban az országokban (Németország, Franciaország) ahol a szülői örökségből nem kizárhatók a gyerekek, ott kötelességük kikérni a szülő véleményét és beleegyezését a házasságkötéshez. Angliában viszont, ahol a szülők szabadon végrendelkezhetnek – és így ki is zárhatják gyermekeiket az öröklésből – a szülői beleegyezés nem szükséges kelléke a házasságnak.³⁰³

Engels arra a következtetésre jutott, hogy a társadalom fejlődése során a nő kiesett a termelésből, mivel a háztartás vezetése már nem minősül közügynek, ez már tisztán magánügy. A nagyipar nyitja meg újra az utat a nő előtt a társadalmi termeléshez. Egyetérték Engelsnek azzal az állításával, hogy a modern monogám család a nő nyílt vagy leplezett házi rabszolgaságán alapul. A nő felszabadítását majd akkor látja lehetségesnek, ha újra bevonják a köztermelésbe.³⁰⁴ A monogám család a társadalom fejlődésének legalsóbb fokától a legprimitívebb népektől kezdve a legfejlettebb népekig mindenhol megjelenő családforma.³⁰⁵ Morgan családtörténeti rendszerében viszont a monogám család jelenti az utolsó, a fejlődést lezáró formát.³⁰⁶

Edward Westermarck³⁰⁷ 1910-ben magyar fordításban megjelent *Az emberi házasság története* című művében Morgannal, Bachofennel, és McLennannal ellentétesen foglal állást, és cáfolja az addigi elméleteket. Állítása szerint a házasság mindig is létezett különböző formákban, a társadalom fejlődésének nem volt olyan időszaka, amikor ne beszélhetünk volna valamilyen formában megmutatkozó házasságról és véleménye szerint a házasság majomszerű ősöktől származhat.³⁰⁸ Nem ért egyet az anyajog főszabályszerűségével, és úgy gondolja nincs kétség abban, hogy egy együtt élő törzs esetén a törzs tagjainak elnevezése és a megszólítások (anya- apa), a megszólított kora és neme miatt alakultak ki, nem pedig a társadalomban betöltött szerepük miatt.³⁰⁹ Számos példával indokolja a fenti állítását, ilyen eset az is, amikor egy urali nép például ugyanazon jelzővel illeti a bátyját és a nagybátyját, és ugyanígy teszi ezt a női ágon is.³¹⁰ Művében külön fejezeteket szán az emberi házasság alakjainak.

Véleménye szerint az embernél mindenféle házassági forma megjelenik, nevezetesen a monogámia, a poligynia, polyandria, és egy negyedik forma. Az első jelentése egy férfi és egy nő házassága, a második egy férfi és több nő házassága, míg a harmadik több férfi és egy nő házasságát, és az utolsó forma is, amely néhány esetben több férfi és több nő házasságát feltételezi.³¹¹

6. A POLIGYNIA

Ez a házassági forma több népnél is teljesen természetesnek számított, egyes mexikói népeknél elfogadott volt, ha egy férfi több törvényes feleséget valamint ágyasokat is tartott. Néhány civilizált népnél még a mű születésekor is érvényben lévő intézmény, a mohamedán népeknél még ma is él ez a házasságforma. Az egyiptomiaknál, az asszíroknál, a médeknek általános jelenség a többnejűség. A hindu törvények sem tiltják. Számomra érdekes, hogy a keresztény vallásban sem tiltották, Szent Ágoston sem ítélte el a többnejűséget. Nagy Károly egyik törvénye arra enged következtetni, hogy a poligámia intézménye még a papok körében sem számított tiltottnak.³¹² Viszont arra is felhívja a figyelmet Westermarck, hogy ott ahol, a poligámia elfogadott, ott is gyakran egyre inkább a monogámiához húz, akként, hogy az első feleséget előnyben részesíti, több jogot ad neki.³¹³ A néger népeknél például az első, legfőbb feleségnek sok előjoga volt, és csak hűtlenség esetében lett eltaszítható.³¹⁴ Mik voltak ennek a formának az okai? Válaszul Westermarck felsorakoztat néhány jelentős indokot. Ilyen indok, hogy tilos a

³⁰³ Uo. 80.

³⁰⁴ Uo. 83.

³⁰⁵ Nizsalovszky Endre: *A család jogi rendjének alapjai*. Budapest, 1963, Akadémiai Kiadó. 25.

³⁰⁶ <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/90-04/ch09.html>-Letöltve: 2013. január 31.

³⁰⁷ Edvard Alexander Westermarck (1862-1939), finn szociológus, filozófus

³⁰⁸ Edward Westermarck: *Az emberi házasság története*. Budapest, 1910, Atheneum irodalmi és nyomdai R. – T. Kiadó 39.

³⁰⁹ <https://sites.google.com/site/beszegessuenkatoebbnjusegrol/toertenelmi-attekintes>.
Letöltve: 2013. február 10.

³¹⁰ Westermarck: i.m. 64.

³¹¹ Uo. 249.

³¹² Uo. 249.

³¹³ Uo. 255.

³¹⁴ Westermarck: i.m. 256.

terhes vagy szoptatós nővel való érintkezés, hogy a vadnépek női ideje korán megöregszenek, és így nem tudják a férfiak igényeit kielégíteni, vagy az is, hogy a férfi természetéből adódóan szereti és igényli a változatosságot. A munka, a gazdaság szempontjából is jobb a férjnek, ha több nő veszi körül, több nőnek veszi hasznát, akik a gazdaságban, földeken dolgoznak. Végül pedig a nő esetleges meddősége kívánatos teszt egy másik feleséget, legfőképp azoknál a népeknél, ahol mindenekfelett álló érdek az örökös nemzése.³¹⁵

7. A POLYANDRIA

Ez a házassági forma sokkal ritkább esetben fordul elő, mint a poligámia. A Kanári-szigeteken a legtöbb nő három férjet tartott, Ceylon belsejében pedig Word kormányzó 1860-ban életbe léptetett tilalmáig volt, hogy egy nőnek öt-hat férje is lehetett.³¹⁶ De a todák törzsnél, a malabári nairoknál, Mysore kurgjainál, és a zaporozsjei kozákoknál is ismert és gyakorolt ez a házassági forma. Számomra nagyon érdekes az a tény, hogy a reddieknél nagyon gyakori, hogy 16-20 éves lányokat, 5-6 éves fiúgyermekkel házastottak össze, és ekkor az ifjú feleség gyermekférje apjával közösülhetett, és az ilyenkor megfogant és megszületett gyermeket, gyermekférje utódjának tekintették.³¹⁷ A házasság e formája azonban csak kevés népet érint, ritkaság.

Westermarck kutatásai során vizsgálta a fent felsorolt házassági formák kialakulásának és létezésének okát, és rávilágított arra a tényre, hogy ezek okai a férfiak illetve a nők számának többségében rejlik. Azoknál a népeknél, ahol sokkal több volt a nő, jellemzően nagyobb esély volt a poligámia kialakulására, és szokássá válására, mint ahol kevesebb nő volt. Ugyanígy volt ez a polyandriával is. Ezek okai pedig a háborúk, a nők rablása, megölése, a születések eltérő arányai lehettek.³¹⁸

8. A MONOGÁMIA

A monogámia kialakulása a poligámiából, és a polyandriából vezethető le, ahol a fő férj, és a fő feleség tulajdonképp kiszorítja a többi férjet és feleséget.³¹⁹ Van azonban számos civilizálatlan nép, ahol a poligámia nem ismert, vagy ha ismert is, kifejezetten tiltott intézmény. Példaként említi Westermarck az irokéz törzset, illetve az Ázsia területén élő ceyloni veddákat, a maláj félsziget és az indiai szigeteken élő törzseket.³²⁰ Ausztrália nagy része is teljesen monogám. Kutatásai eredményeképp kimondja, hogy az egyenjűség az a házassági forma, amely általánosan elismert és leginkább elfogadott.³²¹

Ahogy azt fentebb láthatjuk, Bachofen, Morgan, Mc Lennan nézetei és Westermarck álláspontjai ütköztek több ponton is. Nem értettek egyet az anyajog törvényszerűségén, és Westermarck vitatta Morgan fejlődéelméletét is. Rámutatott, hogy a monogámia a többférjűségből és a többnejűségből alakult, azonban voltak olyan törzsek, ahol csakis a monogámia létezett, mint házassági forma, a poligámia, és a polyandria, vagy nem volt ismert, vagy egyenesen tiltott tevékenységnek minősült. Ezek a nagyszabású szociológiai művek lezárulnak a múlt elemzésével és vizsgálatával. Engels azonban a kapitalizmusban írja meg a művét, abban az időszakban, amikor hatalmas változások történnek a társadalomban, és kifejti, ezek a változások a monogámia gazdasági alapzatait eltüntetik. Mivel a monogámia alapja a magántulajdon, termelési eszközök öröklése, amennyiben ez a magántulajdon köztulajdonná válna, ezzel az örökösödési gond minimumra csökkenne.³²² Megállapítja, hogy a nő kettős kizsákmányolás alatt szenved, családi helyzete és osztályhelyzete miatt. Rámutat, hogy a nő ez alól csak a szocializmusban szabadulhatna fel, ahol nincs kizsákmányolás. Megmutatja, hogy a család változása mennyire összefügg a társadalmi viszonyok fejlődésével.³²³

Engels úgy gondolta, hogy a szocializmusban, ahol majd a nő felszabadulása megtörténik, megszületik a kétoldalú monogámia, ahol a férfi is monogám. Csakis itt, a társadalom e szintjén lehetséges az egyéni nemi szerelem egy igazabb formája, ahol a férfi és a nő azonos szinten áll. Véleménye szerint itt tudna csak létezni az igazi szerelem, ahol a felek kölcsönösen szeretik, és tisztelik egymást.

³¹⁵ <https://sites.google.com/site/beszegessuenkatoebbnejusegrol/toertenelmi-attekintes-Letoltve-2012.február.10>

³¹⁶ Westermarck: i.m. 259-260.

³¹⁷ Uo. 260.

³¹⁸ <https://sites.google.com/site/beszegessuenkatoebbnejusegrol/toertenelmi-attekintes-Letoltve-2012.február.10>

³¹⁹ Westermarck: i.m.262.

³²⁰ Uo. 250.

³²¹ Uo. 264.

³²² Engels: i.m. 89.

³²³ Vas Tibor – Pap Tibor: *A magyar családi jog főbb kérdései*. Budapest, 1953, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó. 4.

Nizsalovszky Endre³²⁴ A családjogi rendjének alapjai című 1962-ben született munkájában felhasználja elsősorban Marx, Engels műveit, továbbá utal Hegel, Jhering, Bebel és Bernard Shaw munkáira is. Az „állam által összefogott”³²⁵ társadalmakban a következő családformákat véli felfedezni.

9. PATRIARCHALIS NAGYCSALÁD

Ez a családforma a rabszolgatartó társadalmakban volt jellemző, idegen szóval agnát család. Jellemzője a férfi uralma, irányítása a család tagjai felett. A nagycsaládon belül Rómában jellemzően egynejlőség található, (tekintettel arra, hogy az ágyasok nem számítanak feleségnek), míg az iszlám nagycsaládoknál a többnejlőség. Ez a családforma szabad és nem szabad emberek egy családba tömörülése a családfő apai hatalma- patria potestas- alatt. Az apa jogában áll a családba személyeket befogadni, vagy onnan kitiltani. A patria potestas egy személyi állapot, ami nem követeli meg a pater familiástól, hogy házasságban éljen, házasságkötés csak a feleség hovatartozása miatt jelentős. A római jogban manus jelentette a férfi hatalmat, amely a pater familias jogosítványaként szerepelt.³²⁶ A nőnek ebben a családformában ilyen joga sosem volt, lehetett vagyona, lehetnek gyermekei, de a házassággal ő maga és a vagyona a férje hatalma alá került. Az apa a családi vagyon ura.³²⁷

A germán népeknél a nagycsaládi forma nem azt jelenti, mint a római korban, nem egy személy kizárólagos hatalma. Háború idején némiképp hasonlít a római rendszerhez, de pusztán a hadviselés irányítása miatt. Békeidőben ez a családforma inkább hasonlít egy állam felépítéséhez. A házassággal a nő maga nem esik ki a volt családja védelme alól.³²⁸ A nagycsaládra az volt a jellemző, hogy a férj és a fiai a gazdaságot irányították, az apa kezében koncentrálódott a vagyon is, míg a nők végezték a munka nehezebb részét. A családfőnek joga volt akár megölni is a feleségét, ha az hűtlenséget követett el.³²⁹

10. KISCSALÁD (COGNÁT CSALÁD)330

A patriarchális nagycsaládon belül alakult ki később, akkor, amikor már a rabszolgatartó társadalomban kifejlődött az árucseré és a kereskedelem. A feudális korban a kiscsalád már nem a nagycsaládon belül, hanem a helyett, önálló egységgé válva jelenik meg. A polgári forradalmak időszakában ez a jellemző forma, a szocialista idősakra pedig a tulajdoni rend átalakulása miatt ez lesz a kizárólagos családforma.³³¹ Például a Szovjetunióban jellemző a kiscsaládi forma a városi lakosságra.³³²

11. A SZOCIALISTA CSALÁDJOG AZ ALAPOKKAL BEZÁRÓLAG

Engels elképzeléseihez képest a valós szocialista családjog merőben más volt. A továbbiakban a szocialista család, leginkább a házasság egyes jellemző vonását, jogi szabályozását tartom szükségesnek bemutatni.

Lenin is osztja Engels azon álláspontját, miszerint a nők felszabadítását egy szocialista forradalom fogja meghozni, amely következtében a nők és a férfiak egyenjogúak lesznek. Ezt csak akkor látja megvalósíthatónak, ha a nőket is bevonják a termelésbe.³³³ A szocialista társadalomban már nincs olyan, hogy szülő és gyermeke közötti kapcsolat. A gyermek nem a szülőké, hanem a társadalom tulajdona, ebből következően egy másik kapcsolat vetődik fel és válik megoldandó problémává, a "társadalom-gyermekek"- viszony. Ekkora már célul tűzték ki a mindennapi élet teljes átalakítását, azt a társadalmi berendezkedést megvalósítani, ahol már nincs helye a családnak.³³⁴ A tényleges átalakítás Lenin azon utasításával kezdődött, amely a privát autonómia felszámolására és a magántulajdon megszüntetésére vonatkozott, és amelynek célja az volt, hogy az állam bármilyen jogviszonyba beavatkozhatson. A

³²⁴ Nizsalovszky Endre (1894–1976) nemzetközi hírnő jogtudós és kodifikátor

³²⁵ Nizsalovszky: i.m. 43.

³²⁶ Földi András - Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, 1996, Nemzeti tankönyvkiadó, 236.

³²⁷ Nizsalovszky : i.m. 31.

³²⁸ Uo.34.

³²⁹ Uo. 35.

³³⁰ a Római jogban ez a tisztán vérségi kötelékeken alapuló rokonság

³³¹ Uo. 44.

³³² Uo. 40.

³³³ Uo. 47.

³³⁴ Horváth Attila: *A szovjet család-és házassági jog*. „A házasság intézményének védelme egykor és ma” – konferencia (PPKE JÁK, 2008. május 14.) Iustum Aequum Salutare, IV. 2008/3. 58.

következő lépés a családjognak a polgári jogból való kiemelése lett. Ekkorra a szocialista házassági jog alapelveként megfogalmazták, hogy a házasságot nem az anyagi érdekek vezérik, hanem egy olyan szövetség, amelyre az egyenjogú emberek szabadon léphetnek családalapítás céljából.³³⁵ Mivel nincs anyagi érdekvezéreltség, és megszűnik a magántulajdon, így feleslegessé válik az öröklési jog szabályozása, mert tulajdon hiányában az öröklés is értelmét veszíti.³³⁶ A polgári házasságról, a gyermekekről és az anyakönyvek vezetéséről szóló dekrétum 1917. december 18-án lépett hatályba, amelyben többek között csak a polgári házasságot ismerték el, és ezzel egyidejűleg eltörölték az egyházi házasságkötést. E törvény továbbá mentesíti a házasságon kívül született gyermekeket az őket érintő származásukkal kapcsolatos hátrányok alól.³³⁷ A rendelkezés kibocsátását követően, többek között a válás megkönnyítése érdekében mind a házasság megkötése előtt, mind pedig a házasság alatt szerzett vagyon külön vagyonnak minősült. *„Megtiltották az örökbefogadást. A háborúban, polgárháborúban árván maradt gyermekeket, mint a janicsárokat, az állam akarta felnevelni. Lilina, a petrográdi közoktatásügy vezetője szerint a gyermekeket ki kell vonni a család negatív hatása alól, hogy a fiatal nemzedéket kommunistának neveljék. A szovjet kislányoknak a húszas években nem volt szabad babával játszaniuk. Helyette miniatűr gyárakat, esztergapadokat, géppuskákat kaptak. A természetes ösztönök még a falanszternél is erősebbnek bizonyultak. A kislányok bepólyálták, csicsigatták a gépeket, puskákat.”*³³⁸ Másnap, 1917. december 19-én megjelent a válást szabályozó törvény, amely alapján vagy közös megegyezéssel vagy az egyik fél kívánsága alapján egyszerű eljárással el lehetett válni. Komoly feltételei nem voltak a házasság felbontásának, pusztán annyi volt a minimum elvárás, hogy a felperes írásban vagy szóban valókeresettel forduljon a helyi bírósághoz. Amennyiben megtalálták az alperest, akkor beidézték, viszont előfordult, hogy sokszor az alperes távollétében zajlott a tárgyalás.³³⁹ Abban az esetben viszont, ha a házasság felbontását mind a két fél, közösen kéri, elég volt anyakönyvi szervhez fordulni.³⁴⁰ Annakra leegyszerűsítették az eljárásokat, hogy a házasságkötéshez és a házasság felbontásához nem kellett más, pusztán bejelentkezés valamint bejegyzés.³⁴¹ 1918. szeptember 16-án újabb családjogi törvény született, melyben a család alapja már nem a házasság, hanem a leszármazás.³⁴² Jól látható ez például az örökbefogadás tilalmán, vagy azon a módosításon, hogy amennyiben a férj megváltoztatja a lakhelyét a feleség nem köteles őt követni.³⁴³ Olyannyira „liberális” volt a szabályozás, hogy 1920. november 18-án még az abortuszt is engedélyezték.³⁴⁴ Az 1920-as évek elejére kommunákat akartak létrehozni. Ezek lettek volna a kommunista társadalom új családtípusai, a polgári család utódintézményei, melyek a család szerepét töltötték volna be, tagja bárki lehetett volna, aki be akar lépni.³⁴⁵ Az 1926-ban deklarált a házasságról, családról és gyámságról szóló törvény tovább bomlasztotta a családokat, hiszen tovább egyszerűsítették a válást, ami azt jelentette, hogy bármelyik fél, egyoldalúan a másik tudta nélkül felbonthatta a házasságot, elegendő volt egy levelet küldeni az illetékes anyakönyvi hivatalnak. Szintén ebben a törvényben mondták ki, hogy egyenjogúnak minősül a már regisztrált és a még nem regisztrált kapcsolat. A nem regisztrált kapcsolat valójában a „*tényleges, anyakönyvi szervnél be nem jegyzett házasság házastársi jogokat és kötelezettségeket keletkeztető hatályát*”³⁴⁶ jelentette. Az 1927. január 1-én hatályba léptetett új törvény változása volt többek között az is, hogy a házasság alatt szerzett vagyon közös szerzeménynek minősült,³⁴⁷ a nőknél a házassági korhatárt 18. életévben határozták meg, valamint, hogy a házasság felbontása esetén minden esetben minimum anyakönyvi szervnek kell eljárnia. A törvény részletesen szabályozta az örökbefogadást, és rendelkezett az apa személyének megállapításáról, valamint tartásdíj fizetésére kötelezte az apát a házasságon kívül született gyermek esetében is.³⁴⁸ Sztálin hatalomátvételét követően hatalmas fordulat következett a szovjet család és házassági jog terén is, az eddigiekhez képest merőben más szabályokat hoztak. Az 1936-os törvényerejű rendelet megnehezítette a

³³⁵ Horváth: i.m. 56.

³³⁶ Somlai Péter: *A szabad szerelemtől az ellenőrzött magánéletig*. Családpolitika a Szovjetunióban 1917 után. Társadalmi szemle, 1990. (45. évf.), 6. sz., 27.

³³⁷ Pap Tibor: *Az Európai szocialista országok családjogi törvényei*. Budapest, 1969, MTA KESZ Sokszorosító 9.

³³⁸ Horváth: i.m. 59.

³³⁹ Uo. 59-60.

³⁴⁰ Pap: i.m. 10.

³⁴¹ Somlai: i.m. 28.

³⁴² Horváth: i.m. 59.

³⁴³ Gönczi – Horváth – Stipta – Zlinszky: *Egyetemes jogtörténet I.*, Budapest, 1999, Nemzeti Tankönyvkiadó 564.

³⁴⁴ Horváth: i.m. 59.

³⁴⁵ Heller Ágnes - Vajda Mihály: *Családforma és kommunizmus*. Kortárs, 1970. (14. évf.), 10. sz. 1661.

³⁴⁶ Pap: i.m. 10.

³⁴⁷ Horváth: i.m. 59.

³⁴⁸ Pap: i.m. 10.

válást, rendelkezett az abortusz betiltásáról, növelte a szülési segélyt és a családi pótlékot. Ezek az intézkedések a házasság és a család intézményének védelmét jelentették.³⁴⁹ Házasság felbontása esetén az anyakönyvi hivatalban a felbontás tényét a személyi igazolványba be kellett jegyeztetni, a bejegyzésért komoly összegeket kellett fizetni. *„Ez a díj második válás esetén háromszorosa, harmadik válás esetén hatszorosa az első válás alkalmával fizetendő díjnak.”*³⁵⁰ Mindezek mellett egy új fogalom jelent meg a sztálini szocialista családjogban, mégpedig a család kollektív büntetőjogi felelőssége. Kettőtől öt évig terjedő láger járt annak, aki tudott rokona „hazaáruló szándékáról”, aki nem tudott róla, arra 5 év száműzetés várt. Az állami ellenőrzés mellett a családtagokat feljelentési kötelezettség terhelte, a politikai bűncselekmények elkövetőivel meg kellett szakítani a rokoni kapcsolatot, ennek következtében a feleségek elváltak férjüktől, a gyermekek megtagadták szüleiket.³⁵¹ *„A második világháború hatására további intézkedéseket vezettek be. Az 1942. január 22-i rendelet lehetővé tette az 5-14 éves gyermekek örökbefogadását. Az 1943. szeptember 8-án elfogadott törvény ugyanolyan jogokat adott az örökbe fogadott gyermeknek, mint a vér szerintinek (névviselés, öröklés stb.)”*³⁵² 1944-ben a szocialista erkölcs és a szocialista jog jegyében újabb családjogi törvény született,³⁵³ amely szinte szentnek és sérthetetlennek nyilvánítja a családot, kimondja, hogy fő feladata az államnak ebben a törvényben is a család és a házasság intézményének a védelme, és ebből kifolyólag az tényleges együttélést törvénytelennek minősíti. Máshol csak 1944. július 8-i törvényerejű rendeletként említett jogszabály az anyakönyvi bejegyzést konstitutív hatállyal ruházza fel. A korábbiakban nem szabályozott felek általi megegyezés, vagy együttélés nem eredményez házasságot, az 1944. július 8-i törvényerejű rendelet előtt létrejött ilyen házasságokat nemlétezőnek nyilvánítják. Ez azonban utólagos anyakönyvvezéssel úgy orvosolható, hogy visszaható hatálya lesz abban az esetben, ha a felek a tényleges együttélés időtartamát is bejelentik az anyakönyvi szervnek.³⁵⁴ Bontóper esetén a bíróságokat kötelezték a tanúk megkeresésére és kihallgatására, valamint a bíróság ítélete csak a nagy összegű illeték lerovása után vált érvényessé. A szigorú szabályozás következtében csökkent a válások száma.³⁵⁵ Kizárólag a komoly okból feldúlt házasságokat bontották fel, azonban ha a gyermek érdekei azt kívánták, elutasították a bontás iránti kérelmet, és fenntartották a házassági életközösséget.³⁵⁶ Ez a törvényerejű rendelet megszüntette az apaság bírói megállapítását, és az apaság önkéntes elismerését, emiatt nem volt lehetőség a gyermek javára megítélt tartásdíj igénylésére. A gyermekét egyedül nevelő anyának joga volt egyrészt állami támogatásban részesülni, másrészt gyermekét állami intézetben elhelyezni.³⁵⁷ 1947-ben újabb törvényerejű rendeletet adtak ki, amely tiltotta szovjet és külföldi házasságát. Ez a szabály 1953-ig volt érvényben. A Szovjetunió 1947-es alkotmánymódosítása kimondta, hogy összhangba kell hozni a családjogi törvényeket az Unió egész területén, az új törvények meghozatala a Szovjetunió hatáskörébe tartozik. Ennek következtében lépett hatályba 1968. október 1-én „A Szovjetunió és a szövetségi köztársaságok házasságról és családról szóló törvényhozásának alapjai” – röviden: Alapok.³⁵⁸ A törvény öt részben foglalja össze az unió családjogi rendelkezéseit. A teljesség igénye nélkül az Alap rendelkezik a kötelező anyakönyvvezető előtti házasságkötésről, a házasság felbontásáról, melyet nem kizárólagosan utal a bíróságok hatáskörébe. Abban az esetben, ha mind a két fél kéri a válást, és nincs kiskorú gyermek, akkor elegendő az anyakönyvi szervnél lebonyolítani az eljárást. Kivételt képez ez alól a terhes nő, vagy az egy évnél fiatalabb gyermekű anya. Ebben a két esetben az anya akarata ellenére tilos a házasság felbontása. A közös vagyon megosztásánál kivételes esetben el lehet térni a fele-fele arányú megosztástól. Az Alapok harmadik részében a szülő-gyermek viszony van szabályozva, a korábbiakkal ellentétesen engedélyezi a törvény a házasságon kívül született gyermek apja általi önkéntes elismerést, és bizonyos, törvényben szabályozott esetekben³⁵⁹ lehetőséget ad az apaság bírói megállapítására.³⁶⁰ Érdekesen oldja meg a törvény ez utóbbi szabályozását: csak olyan gyermekek esetében engedélyezi, akik az Alapok hatályba lépése után születtek. Az Alapok hatályba lépése előtt született gyermekek esetén lehetőség van a szülők közös nyilatkozata

³⁴⁹ Somlai: i.m. 35.

³⁵⁰ Névai László: *A házassági jog legújabb fejlődése a Szovjetunióban*. Jogtudományi közlöny 1946. (1. évf.), 3-4. sz., 54.

³⁵¹ Horváth: i.m. 62.

³⁵² Uo. 62.

³⁵³ Vas-Pap: i.m. 6.

³⁵⁴ Névai: i.m. 52.

³⁵⁵ Somlai: i.m. 35.

³⁵⁶ Horváth: i.m. 63.

³⁵⁷ Pap: i.m. 11.

³⁵⁸ Uo. 12.

³⁵⁹ „ha az alperes férfi a gyermek születése előtt közös háztartásban élt az anyával, ha részt vett a gyermek nevelésében vagy tartásában, ha fennforognak olyan bizonyítékok, amelyek valószínűsítik, hogy a férfi elismerte apaságát”

³⁶⁰ Pap: i.m. 12.

alapján az apaság megállapítására. A kérdés akkor válik érdekessé, ha meghalt az apa, és emiatt kizárt a szülők közös kérelme. Ezt az esetet szabályozza az 1968. június 27-i törvényerejű rendelet, amely kimondja, hogy *"annak a személynek a halála esetén, aki a gyermeket eltartotta, és aki elismerte, hogy ő a gyermek apja, az apaság általa történt elismerésének tényét bírói eljárásban lehet megállapítani."*³⁶¹ A törvény továbbá megengedi az örökbefogadást, akár olyan esetben is, ahol a szülők nem egyeznek bele az örökbefogadásba, mivel a szabály a gyermek érdekeit helyezi előtérbe.³⁶² Az Alapok szabályozása magába foglalja az egész családjogot, azonban számos helyen lehetőséget ad más törvényeknek rendelkezésre, vagy az Alapoktól eltérő szabályozásra.

12. ÖSSZEGZÉS

Tanulmányomban több neves antropológus, filozófus és szociológus által feltételezett és feljegyzett olyan családformákat igyekeztem bemutatni, amelyek a társadalom változásai és fejlődése során keletkeztek. Tény, hogy a bemutatott neves filozófusok, antropológusok és szociológusok nézetei a 19-20. században helytállóak voltak, azonban napjainkra már számos újabb nézet, elmélet látott napvilágot. Igyekeztem rávilágítani az egyes családformákon belüli jogi helyzetre, a felek jogállására, az anyajogú és az apajogú társadalmi berendezkedés jellemzőire. Kijelenthetjük, hogy a társadalom fejlődése során a valaha volt családformák folyamatosan alakultak és gyakran egymásból fejlődtek. Mindazonáltal a 19-20. század során jellemzővé vált több államban – elsősorban a Szovjetunióban – a társadalom szándékos manipulálása, a változás erőszakkal való kikényszerítése, a társadalmi berendezkedés folyamatos alakítása, formálása, és a fent felsoroltak jogi keretek közé szorításának érdekében a teljes joganyag, és jelen esetben a családjogi joganyag állandó módosítása. Jól látható tehát, hogy míg kezdetben a társadalmak, a törzsek önként fejlődtek, addig a civilizáció hatására minden az állam által irányítottá vált. A kérdés számomra csupán az, hogy jó e, helyes e, hogy egy állam ennyire beleavatkozzon az állampolgárok életébe, és társadalmi viszonyaiba. Véleményem szerint akkor jó egy társadalmi berendezkedés, ha az állampolgárok nincsenek teljesen szabályozva és korlátozva, hanem egyes kérdésekben önállóan dönthetnek, nem félvén a következményektől. Természetesen a túl nagy szabadság sem megfelelő. A feladat tehát egy olyan középút megtalálása, amely az állam által szabályozott, és az állam polgárai részéről betartható és elfogadott. Ahol nincsenek sem lázadások, sem tüntetések a rendszer egyes szabályai ellen, vagy ha vannak is, minimális az elégedetlenkedők száma. Ezt a kérdést minden állam alapokmányában, az alkotmányában vélem szükségesnek szabályozni. A feladat tehát létrehozni egy nem fiktív alkotmányt, egy alkotmányos államban.

13. SUMMARY

In my study I have tried to present family forms - recorded and assumed by anthropologists, sociologists and philosophers – which had been generated during the change and development of the society. The presented tenets formed by anthropologists, sociologists and philosophers were relevant in the 19-20th century, but nowadays there are plenty of new tenets and theories. I have tried to highlight juridical positions within different family forms, legal status of the parties and the characteristics of mother right/father right based social structures. It is statable that family forms during the development of the society were being continuously changed and often evolved from each other. Although during the 19-20th century it became more and more typical – primarily in the Soviet Union - to manipulate the society, to force the change with violence and to continuously change the social structure. In order to keep the above mentioned covered by the law, the whole legislation and therefore the family law were being constantly changed. It can be clearly seen that initially the societies and the tribes were self-developing but due to the civilization everything became controlled by the state. My question is whether it is correct that the state interferes so deeply into the citizens' life and social relations. In my opinion a social structure is appropriate if the citizens are not fully regulated and limited but in certain questions they can decide independently without the fear of consequences. It is also obvious that excessive freedom is not advisable. Therefore the goal is to find a golden mean which is regulated by the state and can be observed by the citizens as well. Where there are no rebellions and no demonstrations against the rules of the system or the number of discontented is minimal. I think this should be regulated in the constitution of every nation. The object is therefore to create a non-fictive constitution in a constitutional state.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, 1996, Nemzeti

³⁶¹ VEBERS, Ja. R.: *Az apaság megállapításának szabályozása a szovjet családi jog törvényhozásában*. Jogtudományi közlöny, 1971. (26. évf.), 2. sz., 102-103.

³⁶² Pap: i.m. 13.

- tankönyvkiadó
2. Friedrich Engels: A család, a magántulajdon és az állam eredete. Budapest, 1892, Kossuth Kiadó
 3. Gönczi – Horváth– Stipta – Zlinszky: *Egyetemes jogtörténet I.*, Budapest, 1999, Nemzeti Tankönyvkiadó
 4. Heller Ágnes - Vajda Mihály: *Családforma és kommunizmus*. Kortárs, 1970. (14. évf.), 10. sz.
 5. Horváth Attila: A szovjet család-és házassági jog, „A házasság intézményének védelme egykor és ma” – konferencia (PPKE JÁK, 2008. május 14.) Iustum Aequum Salutare, IV. 2008/3.
 6. Névai László: *A házassági jog legújabb fejlődése a Szovjetunióban*. Jogtudományi közlöny 1946. (1. évf.), 3-4. sz.,
 7. Nizsalovszky Endre: *A család jogi rendjének alapjai*. Budapest, 1963, Akadémiai Kiadó
 8. Pap Tibor: *Az Európai szocialista országok családjogi törvényei*. Budapest, 1969, MTA KESZ Sokszorosító
 9. Somlai Péter: *A szabad szerelemtől az ellenőrzött magánéletig*. Családpolitika a Szovjetunióban 1917 után. Társadalmi szemle, 1990. (45. évf.), 6. sz.
 10. Vas Tibor – Pap Tibor: *A magyar családi jog főbb kérdései*. Budapest, 1953, Jogi és Államigazgatási Könyv-és Folyóiratkiadó
 11. Vebers,Ja.R: *Az apaság megállapításának szabályozása a szovjet családi jog törvényhozásában*. - Jogtudományi közlöny, 1971. (26. évf.), 2. sz.
 12. Edward Westermarck: *Az emberi házasság története*. 1910, Budapest, Atheneum irodalmi és nyomdai R. – T. Kiadó
 13. <https://sites.google.com/site/beszegessuenkatoebbnajusegrol/toertenelmi-attekintes>
 14. <http://www.pecsistop.hu/tudomany/120-eve-letezik-az-anyajog/231951/>
 15. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/90-04/ch09.html>

BEVEZETÉS

Az Unió alapját jelentő ún. négy alapszabadság, vagyis az áruk, a személyek, a tőke és a szolgáltatások szabad áramlása, a belső piac teljessé válása útjából az országok közti fizikai és technikai akadályok lebontása 1993-ra befejeződött, ami számottevően megnövelte a biztonsági kockázatot.

A szabad mozgást nemcsak a sokszor említett szervezett bűnözés vagy terrorizmus használta ki, hanem megjelentek olyan speciális bűncselekmények is, amelyek kizárólag az Unióhoz kötődnek: például a közös költségvetésből nyújtott pénzeszközökkel visszaélések vagy az euró hamisítás.

Ehhez képest az integrációban a tagállamok közötti bűnügyi együttműködés lassan haladt előre. Az Európai Közösség megszületésétől egészen a Maastrichti Szerződésig, 1992-ig, ha a hatályba lépést vesszük 1993. november 1-ig, kellett várni, hogy intézményesült formát kapjon a bűnüldözésben folytatott kooperáció a III. pillér keretében.

Azonban az igyekezet ellenére, sem a tagállamok, sem az uniós polgárság nem elégedett a határokon átnyúló bűncselekményekre adott „európai” válaszokkal. A bűnüldöző hatóságok nem tudtak, és nem tudnak ma sem hatékony és gyors lépéseket tenni a határok nélküli Unióban földrajzilag és jogilag könnyen mozgó elkövetőkkel szemben.

A mérföldkövet jelentő Lisszaboni Szerződéstől sok problémára várják a megoldást, mert a korábbi kormányközi kooperáció helyett biztosítja a konkrét büntetőjogi jogalkotási felhatalmazást az Uniónak, megszüntette a pillér rendszert és „közösségiesítette” a bűnügyi együttműködést. Ehhez társul a Stockholmi Program célkitűzése, amely az egységes európai igazságügyi térség kialakítását jelölte meg, ahol a szabadság biztonságosan élvezhető és a jogérvényesítés bármelyik tagállamban azonos módon, akadálymentesen lehetséges.

Európa válaszút elé került. A bűnügyi együttműködés mai rendszere kaotikus, nehézkes és nem elég hatékony, valami másra van szükség. Új utakat keres a tudomány, az Európai Bizottság és a gyakorlati szakemberek, amit a Lisszaboni Szerződés adta lehetőségek kiaknázásában, új, „európai” büntetőjogi normák megalkotásában vélnek megtalálni. Azonban ez az út számtalan veszélyt rejt magában. Elindult az uniós büntetőpolitika, mint új szakpolitika kidolgozása. Kérdés, hogy az integráció képes lesz-e, és ha igen, milyen mértékben, élni a Lisszaboni Szerződés biztosította szabályozási jogával. Kérdés, hogy feltétlenül szükséges-e a büntetőjogot, mint eszközt igénybe venni a nagyobb biztonság megteremtésére. Kérdés, hogy a bűnügyi együttműködésben a kiindulási alap feltétlenül és kizárólag a bűncselekmény több tagállamot érintő jellege legyen-e. Végül, kérdés, hogy a tagállamok hajlandóak lesznek-e a kooperációt választani a merev szuverenitásféltes helyett.

Nem kísérek választ adni ezekre a kérdésekre, mert mindezt a jövő dönti el. Ellenben bemutatom a bűnügyi együttműködéssel kapcsolatos problémák okait, a megoldásnak tekintett Lisszaboni Szerződés – általam vélt – előnyeit és hátrányait. Végül megosztom néhány aggályomat a büntetőjoghoz fűzött túlzott elvárásokról, és az Európai Bizottság által 2013-ban megalapítani tervezett Európai Ügyészségről.

1. MIÉRT NEM MŰKÖDIK AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS?

A Maastrichti Szerződéssel létrehozott és az Amsterdami Szerződéssel átalakított tartalmú III. pillér³⁶³ e kérdésben nem lehet megkerülni, hiszen a Lisszaboni Szerződés átmeneti rendelkezése³⁶⁴ értelmében a korábban „elfogadott jogi aktusok joghatása mindaddig fennmarad, amíg azokat a Szerződések alapján hatályon kívül nem helyezik, semmisnek nem nyilvánítják, vagy nem módosítják. Ugyanez vonatkozik a tagállamok között (...) megkötött megállapodásokra”. A bűnügyi együttműködés területére lefordítva: addig élnek tovább a III. pillérben született egyezmények és kerethatározatok, amíg azok helyébe a Lisszaboni Szerződés alapján hozott, új szabályok nem lépnek. Ezért jelenleg a bűnügyi együttműködés alapjait továbbra is a kormányközi kooperáció keretében született normák jelentik. A legfontosabbakat emelem ki azok problémáival együtt.

1.1. KÖLCSONÖS JOGSEGÉLY

³⁶³ Büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködés.

³⁶⁴ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata 36. jegyzőkönyv VII. Cím 9. cikk – 2010.3.30., HL 2010 C 83.

A jogsegélyről szóló egyezmények: az 1959. évi Strasbourgi Egyezmény³⁶⁵ és a 2000. évi Egyezmény³⁶⁶. A kölcsönös jogsegély elvének lényege, tiszta formájában, hogy egymással a kapcsolatot a központi hatóságok tartják, a megkeresett hatóság a saját joga alapján jár el, a teljesítés feltétele a kettős büntethetőség fennállása, a megtagadási lehetőség tág. A kiindulási alap, hogy szuverén államok kerülnek egymással kapcsolatba, az egyik kéréssel fordul a másikhoz, utóbbi pedig teljes főhatalma birtokában eldönti, hogy teljesíti-e azt. Ma már vegytiszta tartalmában nem létezik a kölcsönös jogsegély. Merevségén oldottak, és az illetékes hatóságok közvetlenül is felvehetik egymással a kapcsolatot, ezzel gyorsítva az eljárást. A gyakorlatban ugyanakkor nem egyszerű megtalálni a megfelelő társhatóságot³⁶⁷. A megkereső kérésére a megkeresett köteles betartani a megkereső által kért eljárási szabályokat a teljesítés során, ezzel segítendő a bizonyíték megkeresőnél való elfogadhatóságát. Továbbra sincs teljesítési határidő, az indokolatlan megtagadás vagy a válasz, reakció teljes hiánya semmilyen szankciót nem von maga után. Ilyen esetekben legfeljebb az Eurojust közvetítésével lehet megkísérelni az egyeztetést vagy a teljesítés szorgalmazását. A kettős büntethetőség fennállása, vagyis az a kritérium, hogy mind a megkereső, mind a megkeresett állam joga szerint a megkeresés alapját képező magatartás bűncselekménynek minősüljön, mára meghatározott, súlyos bűncselekmények esetében nem feltétel³⁶⁸. Ugyanakkor problémát jelent a tényállások különbözősége, vagyis a listán szereplő bűncselekmények elnevezése lehet ugyanaz, de tartalmuk tagállamonként más, mert nem történt jogharmonizáció e téren. Ezentúl, a megkeresés szerkesztésekor figyelembe kell venni a kötelezően előírt formákat, és a két ország között fennálló esetleges nemzetközi szerződést. Adminisztrációs terhet jelent a fordítás szükségessége, és mellékletként csatolni kell a betartani kért nemzeti jogszabályok ugyancsak lefordított szövegét.

Az 1959. évi Strasbourgi Egyezmény az Európa Tanács égisze alatt született, és részes államai az Európai Unió tagállamain kívüli európai országok is, mint például Oroszország, Albánia vagy Svájc. Ezzel szemben a 2000. évi Egyezményt kifejezetten az integráció tagállamai kötötték egymással a Strasbourgi Egyezmény kiegészítésére, egymás között a kölcsönös jogsegély gyorsabbá és egyszerűbbé tétele érdekében. A két nemzetközi szerződés komplementer viszonyban áll egymással az Európai Unió tagállamainak szemszögéből: a 2000. évi Egyezményben nem szabályozott kérdésekben a Strasbourgi Egyezményt kell alkalmazni.

Összefoglalva: a külföldi bizonyítékok beszerzése döntően a kölcsönös jogsegélyegyezmények alkalmazásával történik³⁶⁹, amely lassú, alapot ad az esetleg önkényes elutasításra³⁷⁰ és körülményes.

1.2. KÖLCSÖNÖS ELISMERÉS

Mivel gyakran állítják szembe egymással a kölcsönös jogsegély és a kölcsönös elismerés elvét, itt térnek ki az utóbbira. A Tamperei Program a bűnügyi együttműködés sarokkövévé nyilvánította, majd a Lisszaboni Szerződés elsődleges jogforrási szintre emelte a kölcsönös elismerés elvét. Lényege, hogy az egyik tagállamban meghozott határozatot a másikban ugyanúgy kell végrehajtani, mintha a döntést helyben hozták volna, biztosítva minden, a nemzeti jog által lehetővé tett intézkedést, akkor is, ha hasonló helyzetben a belső jog alapján eltérő döntést kellene hozni. Jellegét tekintve utasítás, mert csak a taxatív felsorolt esetekben nyílik lehetőség megtagadásra, a szereplők kibocsátó és végrehajtó. Az elvre épülő normák konkrét határidőket írnak elő a teljesítésre, és minden további alakiság nélkül formanyomtatvány bevezetésével teszik egyszerűbbé az eljárást. A kettős büntethetőség, mint teljesítési feltétel, és a 32-es lista, mint kivétel, a kölcsönös elismerés elvén alapuló szabályozásban is megjelenik, azonban az európai bizonyításfelvételi parancs³⁷¹ és az európai nyomozási határozat³⁷² ennél is tovább megy, és főszabályként

³⁶⁵ 1959. április 20-án Strasbourgban kötött és 1962. június 12-én hatályba lépett Büntetőügyekben folytatott kölcsönös jogsegélyről szóló európai egyezmény - www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites.asp?CM=8&CL=ENG No. 030.

³⁶⁶ Egyezmény a Tanács által az Európai Unióról szóló szerződés 34. cikkének megfelelően létrehozott, az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről - 2000.07.12., HL 2000 C 197.

³⁶⁷ Segítség ad az Európai Igazságügyi Hálózat honlapján (www.ejn-crimjust.europa.eu) működtetett Atlasz, azonban előfordul, hogy több találatot is megjelenít, vagy például a kihallgatni kért tanú rendelkezésre álló címe alapján nem javasol illetékes hatóságot.

³⁶⁸ Ez az ún. 32-es lista, ami nemcsak a kölcsönös jogsegélyről szóló egyezményekben, hanem a kölcsönös elismerés elvére épülő normákban is megjelenik. E körbe tartozik például a terrorizmus, a bűnszervezetben részvétel, a korrupció, a pénzmosás, stb.

³⁶⁹ Az európai bizonyításfelvételi parancsról szóló kerethatározat (a Tanács 2008/978/IB kerethatározata – 2008.12.30., HL 2008 L 350) átültetési határideje ugyan 2011. január 19-én lejárt, azonban kizárólag Dánia tett eleget kötelezettségének, így a gyakorlat nem alkalmazza. Míg a vagyonnal vagy bizonyítékkal kapcsolatos biztosítási intézkedést elrendelő határozatoknak az Európai Unióban történő végrehajtásáról szóló kerethatározat (a Tanács 2003/577/IB kerethatározata – 2003.8.2., HL 2003 L 196) sem érvényesül, mert a biztosítást követően az adott ingóság vagy vagyon átadását kölcsönös jogsegély formájában kell kérni. Így egyszerűbb, ha magát a biztosítási intézkedést is – eredményesség esetén az átadással együtt – jogsegély-megkeresésben kéri.

³⁷⁰ Teljesítési határidő hiányában a megkeresés bármeddig „pihentethető”, vagyis sem konkrét elutasítás, sem teljesítés nem történik, így a megkereső egy idő után a kért eljárási cselekmény vagy információ nélkül kénytelen lezárni a büntetőeljárását.

³⁷¹ A Tanács 2008/978/IB kerethatározata (2008. december 18.) a büntetőeljárások során felhasználandó tárgyak, dokumentumok és adatok megszerzéséhez szükséges európai bizonyításfelvételi parancsról – 2008.12.30., HL 2008 L 350.

nem követelik meg a kettős büntethetőség fennállását a 32-es listán kívül eső bűncselekményeknél sem. Szépséghiba, hogy előbbi a gyakorlat nem alkalmazza, utóbbi még csak javaslat.

Bár több kerethatározat született a kölcsönös elismerés elvének igazságügyi határozatokra kiterjesztéséről, többségük jogerős elítélést jelentő bírói döntéshez kapcsolódik. Azt megelőző szakaszból eddig az európai elfogatóparancs mondható az egyetlen olyan kölcsönös elismerés elvén alapuló jogforrásnak, amit a gyakorlatban, széles körben, eredményesen alkalmaznak. Problémát jelent, hogy a régiek helyett gyakorlatilag új megtagadási okokat vezetnek be, mivel hiányzik a tagállamok közti kölcsönös bizalom. Ennek oka, hogy az utasítás jellegű megkeresés olyan mértékű beavatkozást jelent egy másik tagállam jogrendjébe, amivel szemben természetes reakcióként éledt fel a szuverenitásféltes. Másképpen fogalmazva: a kibocsátó által megnevezett bűncselekmény nem biztos, hogy ugyanazt a tényállást takarja a végrehajtó államban, és nem biztos, hogy azonos körülmények mellett egyáltalán bűncselekmény. A végrehajtó szemszögéből kétséges, hogy a kibocsátónál lefolytatott és az „utasítás” meghozatalához vezető eljárás megfelel a végrehajtó államban előírt követelményeknek. Ezért születtek olyan új megtagadási okok, mint például: nemzeti jog szerinti mentesség, kiváltság, a konkrét ügyben nemzetbiztonsági, hírszerzési érdeket vagy titkot sértene a végrehajtás, vagy sérülne a ne bis in idem elve, illetve megjelenik a territorialitás elve³⁷³. E megtagadási okok között is található olyan, amelynek alkalmazása amolyan mentsvárként jöhet számításba, ha egy tagállam ki akar bújni a kötelezettség alól. Tekintettel a mérlegelés nélküli végrehajtási szabályra, érthető a tagállamok óvatossága.

Összefoglalva: a kölcsönös elismerés elvének bevezetése a bűnügyi együttműködésben nem hozott átütő eredményt, mert bár egyszerűsíti és gyorsítja az intézkedést határidők tűzésével és formanyomtatványok bevezetésével, lassan halad alkalmazásának kiterjesztése. Hiányzik a tagállamok közötti, egymás jogrendjébe vetett kölcsönös bizalma, ami gátat szab egymás határozatai, döntései feltétel nélküli elismerésének. A kölcsönös elismerés elvének döcögös átültetése a polgárjogból a büntetőjogba jó példa arra, hogy a büntetőjog mennyire érzékeny terület. Bár a büntetőjogot rendező alapelvek, és ezalatt értem az anyagi és eljárási jogot egyaránt, Európa-szerte megegyeznek, a másik tagállamban született döntés mérlegelés és ellentmondás nélküli végrehajtásának bevezetése, úgy látszik, nagyobb előkészületet igényel a bűnügyi együttműködésben. Előbb a kölcsönös bizalom alapjait kell letenni, ami nem más, mint legalább harmonizált eljárási szabályok és tényállások megalkotása.

1.3. ÁTÜLTETÉS – HARMONIZÁCIÓ

A III. pillérben kormányközi együttműködés formájában zajlott a kooperáció, mert azt a tagállamok maguknak tartották fenn, mint szuverenitásuk utolsó bástyáját.

A két fő jogforrás az egyezmény, és a kerethatározat volt. Előbbi tipikus nemzetközi szerződés, amelyhez fenntartások, nyilatkozatok fűzhetők, és nem kötelező részt venni benne. A Tanács mindössze elfogadásra ajánlotta³⁷⁴ a tagállamoknak, amelyek hosszas folyamat után emelték át belső jogukba. Ráadásul kellő arányú ratifikáció hiányában³⁷⁵ előfordult, hogy egy-egy egyezmény csak évek múlva lépett hatályba³⁷⁶. A csatlakozás elmulasztása szankcióval nem járt³⁷⁷.

A kerethatározatok ennél hatékonyabbnak mondhatók, mivel az irányelvekhez hasonlóan, minden tagállam köteles volt a bennük meghatározott célt a kitűzött határidőre megvalósítani, az eszközöket szabadon megválasztva. Azonban az átültetés elmulasztása vagy annak nem megfelelő volta miatt nem tartozott felelősséggel, mivel az Európai Bizottság nem kezdeményezhetett emiatt kötelezettségszegési eljárást, és az Európai Bíróságnak csupán korlátozott értelmezési hatásköre³⁷⁸ volt a III. pilléres jogforrások kapcsán, az is akkor, ha a tagállam alávetési nyilatkozatot tett. Az állampolgárok nem hivatkozhatnak a kerethatározat tartalmára a tagállami bíróságok, hatóságok előtt, mert – ellentétben az irányelvvel – a kerethatározatok nem bírnak közvetlen hatállyal³⁷⁹.

Az Európai Bizottság figyelemmel kísérte és kíséri ma is a ratifikációs folyamatokat, valamint az átültetésre nyitva álló határidő lejártá után az implementáció minőségét, és ajánlásokat, felhívásokat

³⁷² A Belga Királyság, a Bolgár Köztársaság, az Észt Köztársaság, a Spanyol Királyság, az Osztrák Köztársaság, a Szlovén Köztársaság és a Svéd Királyság kezdeményezése az Európai Parlament és a Tanács irányelvére vonatkozóan (...) a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatról - 2010.6.24., HL 2010 C 165.

³⁷³ Megtagadási ok, ha a bűncselekményt teljesen vagy jelentős részben a végrehajtó állam területén követték el, illetve ha a kibocsátó állam területén kívül követték el, és a végrehajtó állam joga szerint a végrehajtó államban nincs joghatósága a területén kívül elkövetett bűncselekmények üldözésére.

³⁷⁴ Korábbi EUSz 34. cikk /2/ bekezdés d/ pont.

³⁷⁵ Korábbi EUSz 34. cikk /2/ bekezdés szerint, ha a tagállamok legalább fele ratifikálta az egyezményt, akkor az a ratifikálást befejezettek között lép hatályba.

³⁷⁶ Például az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló 1995. július 26-i egyezmény (1995.11.27., HL 1995 C 316) csak 2002. október 17-én lépett hatályba, Csehország a mai napig nem ratifikálta.

³⁷⁷ Lásd előző lábjegyzet.

³⁷⁸ Korábbi EUSz 35. cikk.

³⁷⁹ Korábbi EUSz 34. cikk /2/ bekezdés b/ pont: „A kerethatározatoknak nincs közvetlen hatálya”.

fogalmaz meg a tagállamok számára. Az esetek többségében arra a megállapításra jut, hogy hiányosan teljesítették kötelezettségüket, vagy beiktattak további, szigorúbb szabályozást eredményező feltételeket, így a tényállások között jelentős eltérések vannak. Mindez azt eredményezheti, hogy ami az egyik tagállamban csalás, az a másikban nem bűncselekmény. Az egyes országok között az alkalmazható szankciók között is jelentős szórás mutatkozik.

A büntetőjogi tényállások és szankciók Unión belüli összhangjának hiánya gátja a hatékony együttműködésnek, mivel előfordulhat, hogy a megkereső/kibocsátó által megjelölt tényállás más bűncselekményt valósít meg a megkeresett/végrehajtó joga szerint vagy utóbbinál további elemek fennállása is szükséges a bűncselekmény megvalósításához. A szankciók eltérése az elkövetőknek ad alapot arra, hogy olyan tagállamból kiindulva kövessék el a cselekményt, ahol enyhébb következményekkel számolhatnak. Mindez arra vezethet, hogy egyes országokba eltolódik a bűnözés, és az abból befolyó illegális jövedelem, ami közvetve kihat a belső piaci egyensúlyra, a verseny egyenlőségére, ezáltal az integráció motorjára.

Összefoglalva: a III. pilléres normák jogi természetéből, a tagállamok szuverenitásából, valamint az Európai Bizottság és Bíróság eszköztelenségéből fakadóan a büntetőjogi tárgyú jogforrások átültetése, a tényállások és szankciók harmonizálása lassan haladt előre, és nem történt meg kellő minőségben.

1.4. SZERVEZETEK

A bűnügyi együttműködésben a klasszikus hármast kell röviden megemlíteni a kooperációt segítő szervezetek közül.

Az Európai Rendőrségi Hivatal³⁸⁰ (közismert néven Europol) azzal a céllal hozták létre, hogy segítse a tagállamok illetékes hatóságai együttműködését a két vagy több tagállamot érintő nemzetközi bűnözés megelőzésében és leküzdésében. Elsősorban a kábítószer- és emberkereskedelem, embercsempészet, nukleáris és radioaktív anyagok csempészete, valamint a gépjárműbűnözés területén tevékenykedik. Ténylegesen adatbázisokat működtet, amelyekből információkat továbbít, bűnügyi elemzéseket, stratégiai jelentéseket készít. Ezzel segít feltárni egy-egy bűncselekmény nemzetközi vonatkozásait, illetve összefüggéseit.

Az Európai Igazságügyi Hálózat³⁸¹ (röviden EIH) rendeltetése ugyancsak a tagállamok közti bűnügyi együttműködés elősegítése, elsősorban a kölcsönös jogsegély területén. Ennek érdekében egy számítógépes adatbázist működtet, amelyen keresztül megtalálhatók a tagállamok illetékes hatóságai városokra lebontva. Ez az ún. Atlasz³⁸² interneten keresztül elérhető. Kiemelten fontos, mert segít megtalálni a társhatóságot, cím és telefonszám megadásával. Ezentúl, a honlapon a jogsegély során alkalmazandó formanyomtatványok is letölthetők az Unió hivatalos nyelvein segédlettel együtt, továbbá rövid leírás szerepel arról, hogy egy-egy jogintézmény az adott tagállamban mit takar és hogyan alkalmazható.

A Eurojust³⁸³ feladata az illetékes tagállami hatóságoknak való segítségnyújtás a határokon átnyúló súlyos bűncselekmények, illetve a szervezett bűnözés elleni küzdelem hatékonyságának növelésére. Ennek során koordináló, illetve közvetítő szerepet tölt be több országot érintő műveleteknél, valamint joghatósági összeütközések vagy jogsegély ügyekben felmerült viták feloldásában. Ezentúl, rendszeresen szakmai megbeszéléseket, találkozókat szervez igazságügyi szakemberek számára.

Mindhárom szervezet célja és működési területe azonos, eltérés feladataik teljesítésének mikéntjében van: az Europol információs bázis, az EIH – akár egyedi, kisebb jelentőségű ügyekben is – elektronikus támogatást nyújt, míg az Eurojust döntően koordinál.

A bűnüldözés nem használja ki e szervezetek teljes potenciálját. Ennek okai a szükséges ismeretek hiányában, a több tagállamot érintő ügyekben a nyomozás kizárólag nemzeti cselekményszerűre korlátozásában, költség- és időmegtakarításban keresendő. Emellett, az Eurojust és Europol mind felépítésében, mind feladataiban nagyszabású, szervezett, nemzetközi elkövetők felderítésére és felelősségre vonására szakosodottnak tekinthető. Ugyanakkor a hétköznapiakban jóval nagyobb arányban fordulnak elő, a lakosság biztonság érzetét legalább azonos mértékben befolyásoló, ún. bagatell ügyek, amelyek elkövetője egyik tagállamban, sértettje a másikban tartózkodik, de „egyszerű” csalásról vagy

³⁸⁰ Az 1995. július 26-án aláírt egyezményrel hozták létre - 1995.11.27., HL 1995 C 316, ezt váltotta fel a Tanács határozata (2009. április 6.) az Európai Rendőrségi Hivatal (Europol) létrehozásáról - 2009.5.15., HL 2009 L 121.

³⁸¹ European Judicial Network vagy röviden EIJ a Tanács 1998. június 29-i 98/428/IB együttes fellépésével jött létre - 1998.07.07., HL 1998 L 191.

³⁸² Vö. 2. oldal 5. lábjegyzet.

³⁸³ A Tanács 2002. február 28-i 2002/187/IB határozata a bűnözés súlyos formái elleni fokozott küzdelem céljából az Eurojust létrehozásáról - 2002.03.06., HL 2002 L 63, valamint a Tanács 2009/426/IB határozata (2008. december 16.) az Eurojust megerősítéséről és az Eurojust létrehozásáról a bűnözés súlyos formái elleni fokozott küzdelem céljából szóló 2002/187/IB határozat módosításáról - 2009.6.4., HL 2009 L 138.

sikkasztásról van szó. Ilyenkor – érthető okból – nem mozgósítja a nyomozó hatóság ezeket a szervezeteket. Épp e bagatell ügyekre kell megfelelő megoldást találni.

2. AZ EURÓPAI UNIÓ MŰKÖDÉSÉRŐL SZÓLÓ SZERZŐDÉS

A Lisszaboni Szerződés módosította a korábbi alapító szerződéseket, és a Maastrichti Szerződést felváltotta az Európai Unióról szóló szerződés, míg a Római Szerződés és az Euratom szerződés helyébe a legújabb módosítással egységes szerkezetbe foglalt Európai Unió működéséről szóló szerződés (ezután EUMSZ) lépett. A következőkben ezen elsődleges jogforrás bűnügyi együttműködést érintő szabályaival foglalkozom³⁸⁴.

2.1. ELŐNYÖK

Az EUMSZ a pillérek eltörlésével egységesen, szupranacionális formát adott az igazságügyi kooperációnak. Megszüntette ezzel az állandó hatásköri vitát³⁸⁵, ami felmerült egy-egy büntetőjogi tárgyú javaslat kapcsán. Ez magával hozta a Tanácsban a korábbi egyhangú döntéshozatali forma helyett a minősített többséget és az ún. „rendes jogalkotási eljárást”, amelyben a Tanács és az Európai Parlament egyenrangú félként vesznek részt, lényegében a korábbi együttdöntési eljárásnak feleltethető meg. Ez elejét veszi a korábbi kritikáknak, amelyek szerint a III. pillérben meghozott normák legitimitása nem teljes, mert kizárólag a Tanácsban, a kormányok képviselői között dőlt el a javaslat sorsa az Európai Parlament és a Bíróság demokratikus kontrollja nélkül. Megjelentek a szupranacionális jogforrások (rendelet, irányelv és határozat), amelyek közvetlen hatállyal és alkalmazással bírnak. Végül, a módosítás megteremtette az Európai Unió Bírósága általános hatáskörét, beleértve az Európai Bizottság jogát, hogy kötelezettségszegési eljárást indítson a tagállam ellen, amennyiben az nem vagy nem megfelelően ülteti át jogába az uniós normát. Ezentúl, az EUMSZ vitathatatlan érdeme, hogy egyértelmű kereteket ad a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködésnek a célok és területek meghatározásával úgy, hogy nem zárja ki a későbbi bővítés lehetőségét.

Mindez óriási előrelépés. Azonban a régóta jelentős problémaként hangoztatott töredezettségen a módosítás nem javít, sőt fokozza, és véleményem szerint a megszabott keret szűkös, több okból is, amelyek az alábbiak.

2.2. HÁTRÁNYOK

2.2.1. KORLÁTOZOTT HATÁSKÖR

Az EUMSZ 82. cikk /1/ bekezdése lefekteti a kooperáció alapját, ami a kölcsönös elismerés elve, azon belül a tagállamok jogrendszereinek közelítése, tiszteletben tartva hagyományait és eltérő jogrendszereiket. A rendelkezés egyúttal meghatározza az együttműködés területeit és célját is.

Terület: 82. cikk /2/ bekezdés és 83. cikk /1/ bekezdés

A tételesen felsorolt bűncselekmények³⁸⁶ tényállási elemeinek és büntetési tételeinek kidolgozása, a bizonyítékok tagállamok közötti kölcsönös elfogadhatóságát segítő intézkedések, a büntetőeljárásban részt vevő személyek és sértettek jogainak meghatározása képezik a bűnügyi együttműködés tárgyköreit, valamint mindaz, amit a Tanács a Parlament jóváhagyásával, egyhangú döntéssel ide sorol.

Speciális területet határoz meg a 83. cikk /2/ bekezdése, ami lényegében az Európai Unió Bírósága esetjogában utóbbi években kikristályosodott elvet emeli be, amely szerint az Uniónak van büntetőjogi hatásköre, ha az a közös politika érvényre juttatásához szükséges eszköz³⁸⁷. De szűk körű e felhatalmazás, mert csak ultima ratio-ként jöhet számításba, és csupán tényállások, valamint büntetési tételek közelítésére terjed ki. Szűk körűnek tartom, mert ha valóban egy egységes európai igazságügyi térség kialakítása a cél, amelyen belül ugyanaz a magatartás mindenhol azonos bűncselekményt valósít meg, és azonos szankciókkal fenyegetett, úgy a jogközelítés nem elegendő. Véleményem szerint irányelv helyett a rendeletalkotási felhatalmazás lett volna a megfelelő, ez azonban erőteljes beavatkozást jelentett volna a tagállamok főhatalmába, így jelenleg kompromisszumos megoldásként a jogharmonizációval érhető el a legnagyobb előrelépés.

³⁸⁴ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata harmadik rész „Az Unió Belső Politikai és Tevékenységei” V. cím „A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség” 4. fejezet „Igazságügyi Együttműködés Büntetőügyekben” 82-86. cikk – 2010.3.30., HL 2010 C 83.

³⁸⁵ C-176/03. számú ügy – EBHT 2005 I-07879, C-440/05. számú ügy – EBHT 2007 I-09097.

³⁸⁶ EUMSZ 83. cikk /1/ bekezdés: „terrorizmus, emberkereskedelem, a nők és gyermekek szexuális kizsákmányolása, tiltott kábítószer-kereskedelem, tiltott fegyverkereskedelem, pénzmosás, korrupció, pénz és egyéb fizetőeszközök hamisítása, számítógépes bűnözés és szervezett bűnözés.”

³⁸⁷ EUMSZ 83. cikk /2/ bekezdés: „Ha valamely harmonizációs intézkedés hatálya alá tartozó területen az Unió politikájának eredményes végrehajtásához elengedhetetlen a tagállamok büntetőügyekre vonatkozó törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseinek közelítése, irányelvekben szabályozási minimumokat lehet megállapítani e területen a bűncselekményi tényállások és a büntetési tételek meghatározására vonatkozóan.”

Cél: 82. cikk /1/ bekezdés

A cél - a jól körülhatárolt területen belül - a kölcsönös elismerés megvalósítása minden igazságügyi döntés kapcsán, továbbá a joghatósági összeütközések feloldása, az igazságügyi szakemberek képzése, valamint az igazságügyi együttműködés megkönnyítése. Vagyis, az EUMSZ konkrétan meghatározza azokat a bűncselekmény-típusokat, amelyek kapcsán ugyancsak konkrétan meghatározott tartalmú anyagi és eljárási jogi szabályok alkothatók. Igaz, hogy ezek köre, vagyis az igazságügyi együttműködés területe tovább bővíthető, de ahhoz a Tanácsban egyhangú döntés és a Parlament jóváhagyása szükséges. Ezentúl, a bűncselekmény-típusnak – ahhoz, hogy kiterjedjen rá az igazságügyi együttműködés – meg kell felelnie annak a kiegészítő követelménynek, hogy jellege vagy hatása több tagállamot érintsen. Végül, a kooperáció szigorúan célhoz kötött történhet, és olyan mértékű lehet, amit a célok elérése szükségessé tesz. Ez felel meg a szubszidiaritás és proporcionalitás uniós jogi alapelveinek. A szabályozás maga pedig harmonizációt, vagyis jogközelítést jelent, nem teljes egységesítést, ami teret enged a tagállamoknak hagyományaik és jogrendszerük sajátosságaihoz igazodó megoldás kidolgozására, egyúttal a szigorúbb szabályok felé eltérésnek. Tehát különbségek továbbra is lesznek. Ebből látszik, hogy meglehetősen korlátok közé szorított az integráció mozgástere.

2.2.2. „VÉSZFÉK”

Az EUMSZ lehetőséget ad a tagállamoknak, hogy ha a 82. cikk /2/ bekezdésén, illetve a 83. cikk /1/ és /2/ bekezdésein alapuló szabályozás büntető igazságügyi rendszerük alapvető vonatkozásait érinti, a tervezet Európai Tanács elé terjesztését és a jogalkotási eljárás felfüggesztését kérjék. Ha egyetértés születik, folytatódik az eljárás, ha nem, akkor megerősített együttműködés alakítható ki, egyéb esetben nem születik meg a norma. E rendelkezésekben álláspontom szerint bujtatott szuverenitásféltes lapul. Annak megítélése, hogy pontosan mi képezi egy tagállam büntető igazságügyi rendszerének alapvető rendelkezését, szubjektív, mivel támpontot a szerződés ebben nem ad.

Ezentúl, a megerősített együttműködés ilyen formája esetén mellőzik az engedélyezés több lépcsős folyamatát, vagyis nem szükséges a Bizottság támogató javaslatát követően a Parlament jóváhagyásával a Tanács felhatalmazása³⁸⁸. Ezzel kimarad a szűrő, amely révén megítélhető lenne, hogy a kitűzött célok „az Unió egésze által ésszerű határidőn belül”³⁸⁹ elérhetőek-e. Ez nagy szabadságot enged a tagállamoknak, mert megszűnik a demokratikus kontroll lehetősége, és magában rejti a „különutas”, még inkább töredezett Európa kialakulásának veszélyét. Különösen igaz ez az egyhangú döntést megkívánó Európai Ügyészség problematikájára, mivel a tagállamok rendkívül megosztottak ebben a kérdésben, így csekély a valószínűsége a teljes egyetértésnek. De erre kicsit később térek ki. Mindenesetre a szabályozás következtetlensége mutatja, hogy a Lisszaboni Szerződés kompromisszumos megoldás, és korántsem az utolsó módosítás.

2.2.3. „OPT IN – OPT OUT”

Az EUMSZ-hez fűzött 21. és 22. jegyzőkönyv foglalkozik az Egyesült Királyság, Írország és Dánia különleges helyzetével a teljes bűnügyi együttműködés kapcsán.

Eszerint, amennyiben az első két tagállam nyilatkozatot tesz, hogy magukra nézve kötelezőnek ismerik el az adott intézkedést, vagy részt vesznek a jogalkotási folyamatban, úgy a velük való kapcsolatokban a norma alkalmazhatóvá válik. Ezzel szemben Dánia teljes egészében kívül marad a szerződés e részének alkalmazásából, így a vele való kapcsolatokban a korábbi együttműködési eszközök élnek tovább. Mindez földrajzilag tovább tördeli a szétagolt normarendszert.

2.2.4. KAKUKKTOJÁS

Az Amszterdami Szerződés 280. cikkét emelték át az EUMSZ hatodik rész „Intézményi és Pénzügyi Rendelkezések” II. cím „Pénzügyi rendelkezések”, 6. fejezet „Küzdelem a Csalás Ellen” 325. cikkébe. Lényeges változást jelent azonban, hogy kimaradt a korábbi /4/ bekezdés, ami szerint az e cikk alapján tett intézkedések nem érinthették „a nemzeti büntetőjog alkalmazását, valamint a nemzeti igazságszolgáltatást”.

Az Európai Bizottság részben, de döntően erre a cikkre alapozva elkészített egy irányelv javaslatot az Unió pénzügyi érdekeinek csalásokkal szembeni büntetőjogi védelméről³⁹⁰, ami egyúttal az Európai Ügyészség felállítására vonatkozó, 2013-ra tervezett javaslat előkészítését is célozza.

³⁸⁸ EUMSZ 329. cikk /1/ bekezdés.

³⁸⁹ Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata 20. cikk /2/ bekezdés - 2010.3.30., HL 2010 C 83.

³⁹⁰ Javaslat, Az Európai Parlament és a Tanács irányelve az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről – Brüsszel, 2012.7.11., COM (2012) 363 végleges.

Érdekes kettősség, hogy bár a 86. cikk rendelkezik arról, hogy az Eurojustból Európai Ügyészség hozható létre az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények üldözésére, sem a csalást, sem az integráció költségvetését károsító bűncselekményeket nem sorolja fel a szerződés a bűnügyi igazságügyi együttműködés területei között. Ehelyett önálló fejezetben rendelkezik róla, ráadásul elég elnagyoltan. A 325. cikk annyit mond ki, hogy a tagállamok „összehangolják tevékenységüket”, és megteszik a szükséges intézkedéseket az Unió pénzügyi érdekei védelmében.

A Bizottság egyértelműen amellet foglalt állást, hogy az egyes cikkeket összeolvasva a büntetőjogi jogharmonizáció lehetősége beleértendő a 325. cikkbe a korábbi korlátozás megszűnésére figyelemmel. Kérdés, hogy a tagállamok osztják-e majd ezt a Bizottsági álláspontot.

2.3. ÖSSZEFOGLALVA

Az EUMSZ ugyan konkrét büntetőjogi tárgyú jogalkotási felhatalmazást biztosít az integráció számára, azonban nem szünteti meg a rendszer töredezettségét. Egyrészt, földrajzi értelemben tovább nő a széttagoltság az Egyesült Királyság, Írország és Dánia távol maradásával, másrészt a „vészfék” lehetősége gátat szabhat az együttműködés továbbfejlesztésének. A megerősített együttműködés kontrollálatlan lehetősége több kárt okozhat, mint hasznot, mert a szűkebb körben megvalósuló kooperáció fokozhatja a területi és jogi megosztottságot, az Európai Ügyészség esetében pedig kifejezetten a hatékonyság ellen hathat, ami kétséggé teheti az intézmény jövőjét, ráadásul hosszú távon a végső cél, az egységes európai igazságügyi térség életre hívását is nehezíti. Végül az öt év átmeneti idő leteltével is tovább élnek a korábbi III. pilléres szabályok egészen addig, amíg azok helyébe újak nem lépnek, ami még évekre megkettőzi a joganyagot.

Az Unió a tagállami hagyományok és jogrend tiszteletben tartásával szigorúan a taxatív felsorolt célok elérése érdekében, a szükségesség és arányosság mércéje mentén, végső eszközként veheti igénybe a büntetőjogot, ami örvendetes, mivel a büntetőjogi eszközök alkalmazása önmagában nem orvosság a problémákra. Azonban a szabályozás következtelen, mivel szigorú a hatáskör meghatározásában, de rendkívül engedékeny a megerősített együttműködés kérdésében, és gyakorlatilag az Európai Unió Bírósága kezébe teszi a büntető igazságügyi rendszer alapvető vonatkozásai tartalmának kibontását.

Végül, azok a normák, amelyek tárgyai nem a 83. cikk /1/ bekezdésében felsorolt bűncselekményekkel³⁹¹ kapcsolatosak, nem alapíthatók erre a fejezetre. Illetve fordítsuk meg: erre a fejezetre alapított normák hatálya csak a több tagállamot érintő bűncselekmények viszonylatában való alkalmazásra terjed ki, minden más esetben a korábban született kerethatározatok és egyezmények élnek tovább, azok alkalmazandók.

Ugyanakkor léteznek olyan bűncselekmények, amelyek nem feltétlenül lépnek át legalább két országhatárt, de súlyosan érintik az integráció érdekeit: például euró-hamisítás vagy a közös költségvetést károsító visszaélések. E bűncselekmények kívül rekedhetnek az integráció bűnügyi hatáskörén.

Mindez megtöri a Stockholmi Programban³⁹² célul kitűzött európai igazságügyi térség egységét. Nemcsak az alkalmazandó szabályokban, hanem földrajzilag is fennáll és marad a megosztottság.

3. ELKÉPZELÉSEK A JÖVŐRE: UNIÓS BÜNTETŐPOLITIKA, EURÓPAI ÜGYÉSZSÉG

3.1. UNIÓS BÜNTETŐPOLITIKA

Az Európai Bizottság határozottan állást foglalt a Lisszaboni Szerződés nyújtotta lehetőségek kiaknázása mellett.

Ennek egyik első lépéseként hozzáfogott az új szakpolitika alapelveinek és főbb irányainak kidolgozásához, amellyel kapcsolatban egy közleményt³⁹³ bocsátott ki.

Eszerint az Unió eddig nem rendelkezett megfelelő eszközökkel a szakpolitikái érvényesítésére, illetve a közösségi célok védelmére. Most megnyílt a lehetőség, hogy ennek érdekében a büntetőjogot végső eszközként igénybe vegye. Az uniós szintű büntetőjog alkalmazásának célja részben az ún. „uniós

³⁹¹ Vö. 21. lábjegyzet 5. oldal.

³⁹² A stockholmi program – A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa - 2010.5.4., HL 2010 C 115.

³⁹³ Az Európai Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának Towards an EU criminal policy: Ensuring the effective implementation of EU policies through criminal law – 2011.9.20., COM (2011) 573 végleges.

dimenziójú bűncselekményekkel³⁹⁴ szembeni hatékonyabb fellépés, részben a közös politikák megfelelő végrehajtásának biztosítása. Mindebben a rendező elvek a szubszidiaritás, a szükségesség és arányosság, a hatékonyság, valamint az alapvető jogok maximális tiszteletben tartása. Mindez azt jelenti, hogy az unió akkor élhet a ráruházott büntetőjogi hatáskörrel, ha a harmonizációval érintett tárgykörben alkotott közösségi szabályok megfelelő érvényre juttatása más eszközökkel nem biztosítható vagy az előreláthatóan nem vezetne eredményre (büntetőjog ultima ratio jellege). Ezentúl, a tényállások és a szankciók közösségi szintű összehangolása szükséges is kell legyen a szakpolitika végrehajtásához, mert kellő hatékonysággal tagállami szinten nem lenne kivitelezhető a szabályozás terjedelme vagy kihatásai miatt (szubszidiaritás). Azonban e feltételek fennállása esetén is az uniós büntetőjogi norma megalkotására csak akkor kerülhet sor, ha általa előreláthatóan magasabb színvonalon érvényesülnek a közösségi szabályok (hatékonyság). A szabályozás csak a cél eléréséhez szükséges mértékű jogközelítésre terjedhet ki, az előírt szankcióknak pedig – azon túl, hogy hatékonyak és visszatartó erejűnek kell lenniük³⁹⁵ – arányban kell állniuk a bűncselekmény súlyával (szükségesség és arányosság). A normák tartalmának figyelembe kell venniük az alapvető emberi jogokat, amelyeket az Emberi Jogok Európai Egyezménye, valamint az Európai Unió Alapjogi Chartája magában foglal³⁹⁶.

A közlemény felsorolja a legfontosabbnak tartott szabályozási területeket, ahol a Bizottság szükségesnek tartja uniós büntetőjogi szabályozás megalkotását. Ezek elsődlegesen a pénzügyi szféra, az Európai Unió pénzügyi érdekeit sértő csalás, valamint az euró-hamisítás, de vizsgálandónak tartja többek között a közúti fuvarozás, az adatvédelem, a környezetvédelem és a halászati politika területeit is.

A Bizottság álláspontjából kitűnik, hogy az uniós politikák alkalmazásának hiányosságait egyes területeken büntetőjogi szabályozás bevezetésével kívánja kiküszöbölni. Az erre vonatkozó felhatalmazásban az EUMSZ elég tágan fogalmaz, és az uniós szervek mérlegelésére bízta, hogy eldöntsék a büntetőjogi beavatkozás segíti-e az adott közösségi normák érvényesülését. A közleményben lefektetett elvek ebben kívánnak segítséget nyújtani, azonban a gyakorlat jelöli majd ki a végső irányt. Mindenképpen fokozott óvatosság szükséges a büntetőjogba vetett túlzott elvárások és az ebből eredő túlszabályozás elkerülésére. A tagállamok még mindig ragaszkodnak büntető főhatalmuk megővéséhez, így kényes az egyensúly, mert bár az Unió most már lehet büntetőjogi jogalkotó, de a végrehajtás változatlanul nemzeti feladat, amely során felmerülhet tagállami ellenállás.

3.2. EURÓPAI ÜGYÉSZSÉG

Az Európai Bizottság célul tűzte az Európai Ügyészség felállítását. Az EUMSZ vonatkozó rendelkezései szerint az Európai Ügyészség olyan speciális szervezet lenne, amely határokon átnyúló jelleggel járna el az integráció pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények elleni nyomozásban, a vádemelésben és a vádképviselésben. Egy olyan szervezet jönne létre, amely teljesen új alapokra helyezné a bűnügyi együttműködést. A szerződés azonban hallgat arról, hogy pontosan mely bűncselekményeket sorol az Európai Ügyészség hatáskörébe, vagy milyen szervezeti felépítést szán az intézménynek. Így jelenleg számos kérdés megválaszolásra vár.

Az Európai Bizottság a lehetséges megoldások feltérképezésére több zöld könyvet³⁹⁷ bocsátott ki, valamint felállított egy elméleti és gyakorlati szakemberekből álló bizottságot az előfeltételek kidolgozására.

Az Európai Ügyészség megalapítása előtt szükséges a hatáskörébe tartozó bűncselekmények körének pontos meghatározása, azokhoz egységes tényállások és szankciók rögzítése. Korábban már utaltam rá, született irányelv javaslat³⁹⁸ a pénzügyi érdekek büntetőjogi védelméről, amely tartalmaz definíciókat, büntetési tétel minimumokat, elévülésre vonatkozó szabályokat.

Meg kell oldani a külföldön gyűjtött bizonyítékok elfogadhatóságát. Erre az európai nyomozási határozatról szóló javaslat³⁹⁹ elfogadása alkalmas lehetne, azonban a jogalkotási folyamat jelenleg a Tanács és a Parlament közötti egyeztetési szakaszban rekedt 2011. decembere óta.

³⁹⁴ E fogalom alatt az EUMSZ 83. cikk /1/ bekezdésében felsorolt bűncselekményeket érti - uo. 5. oldal.

³⁹⁵ Az arányos, hatékony és visszatartó erejű szankciók elvét az Európai Bíróság dolgozta ki esetjogában a Lisszaboni Szerződést megelőző időszakban. A Bíróság már az 1980-as évek végén kimondta, hogy a Közösségek – konkrét, alapító szerződésbe foglalt felhatalmazás nélkül is – megkövetelhetik a tagállamoktól arányos, hatékony és visszatartó erejű szankciók bevezetését, amennyiben ez valamelyik közösségi politika hatékony érvényesítéséhez szükséges (C-68/88. számú ügy – EBHT 1989 02965).

³⁹⁶ A büntetőjogot érintő alapvető jogok elsősorban a legalitás, a tisztességes eljáráshoz való jog, a ne bis in idem elve, valamint a hátrányos megkülönböztetés tilalma.

³⁹⁷ Green paper on criminal law protection of the financial interests of the Community and the establishment of a European Prosecutor – 2001.12.11., COM (2001) 715, Follow-up report on the Green Paper on the criminal law protection of the financial interests of the Community and the establishment of a European Prosecutor – 2003.3.19., COM (2003) 128 final, Zöld Könyv a büntetőügyekben felvett bizonyítékoknak a tagállamok által másik tagállamtól történő megszerzéséről és elfogadhatóságuk biztosításáról – 2009.11.11., COM (2009) 624 végleges.

³⁹⁸ Vö. 25. lábjegyzet, 7. oldal.

³⁹⁹ Vö. 9. lábjegyzet, 3. oldal.

Tisztázni kell a büntetőeljárásban érintettek jogait, amelyekkel kapcsolatban a sértett jogainak megerősítéséről⁴⁰⁰ a gyanúsítottak, illetve vádlottak esetében a tolmácsoláshoz⁴⁰¹ és tájékoztatáshoz⁴⁰² való jogról irányelv készült. A Bizottság ebben a kérdésben az apró lépések taktikáját követi, vagyis részletről részletre dolgozza ki az eljárási szereplők jogállására vonatkozó közös szabályokat.

Lényeges a joghatóság kérdésének rendezése, mert csak így lehet az ún. „forum shopping” lehetőségét megnyugtatóan kizárni, vagyis azt, hogy amennyiben több tagállam rendelkezik joghatósággal, rendező elvek hiányában szabadon dönthető el az eljárás lefolytatásának helye, így gyakorlatilag önkényesen kiválasztható az az ország, ahol nagyobb valószínűséggel várható eredményes elítélés. E kérdésben is született egy kerethatározat⁴⁰³, azonban csupán az Eurojust közvetítő szerepéről és az érintett államok közötti kötelező konzultációról rendelkezik. Az Eurojust ajánlása, mint végső döntés, nem bír kötelező erővel.

Rendezni kell, hogy az Európai Ügyészség milyen eljárási szabályok szerint folytatja le a nyomozást. Ehhez egységes, „de minimis” büntetőeljárási szabályok kidolgozására vagy átfogó harmonizációra van szükség.

Meg kell határozni az Európai Ügyészség Eurojust-hoz, OLAF-hoz⁴⁰⁴ és Europol-hoz fűződő viszonyát. E kérdésben is több megoldás merült fel. Az OLAF kaphatna tényleges nyomozati hatáskört, és egyfajta európai rendőrségként járhatna el, vagy maradna adminisztratív szervezet, de szakértelmét bevonhatná a nyomozásokba, vagy megszűnne. Az Eurojust megmaradna az Európai Ügyészség hatáskörén kívül eső ügyekben koordináló, közvetítő szerepében, míg az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények kapcsán Európai Ügyészségként működne, igaz, ez sajátos, tudathasadásos állapotot eredményezne. Az Europol érintené legkevesbé a változás, mivel továbbra is információs adatbankot jelentene.

Valójában a fenti kérdések megválaszolása mind döntően az Európai Ügyészség szervezeti felépítésének függvénye. Három koncepció jelent meg a szakirodalomban⁴⁰⁵. Az egyik szerint nincs szükség egy újabb szervezetre, a meglévő intézmények működését kell optimalizálni, helyzetüket megerősíteni. A másik álláspont az ún. „két kalapos” felépítés mellett érvel. Ennek keretében az Eurojust meglévő szervezete alapján minden tagállam delegálna egy „nemzeti európai ügyészt”, aki egyúttal megtartaná a hazai ügyészi pozícióját is, emellett látná el az európai ügyészi hatáskörét, vagyis lényegében kettős jogállása lenne. A harmadik elgondolás a szupranacionális alapú Európai Ügyészség. Ennek kiinduló pontja azonos lenne a „kétkalapos” ügyészekkel, azzal az eltéréssel, hogy nem tartanák meg nemzeti ügyészi státuszukat, hanem független szereplőként tevékenykednének. Ez természetesen számtalan további kérdést vet fel.

Véleményem szerint, a tagállamok jelenlegi hozzáállásával a „kétkalapos” rendszer kialakítása tűnik a legvalószínűbbnek, de teljes egyhangúság hiányában az is csupán megerősített együttműködés keretében. Ha valóban így lesz, akkor erősen kétséges a hatékony megvalósíthatóság, és veszélybe kerül az egész elgondolás.

A megerősített együttműködésben megalapított Európai Ügyészség csak olyan esetben lesz megfelelően hatékony, ha az adott bűncselekmény kizárólag a részes államokat érinti, az ő területükön követték el. Ha szűkebb keretek között nem váltja be a hozzá fűzött reményeket, akkor a kimaradt tagállamok nem csatlakoznak, és lassan elsorvad az egész intézmény.

Az Eurojust megerősítésével elképzelhető koordinációs megoldást nem tartom célravezetőnek, mert eddig sem eredményezett nagyobb hatékonyságot az unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények üldözésében.

Ezentúl, az Európai Ügyészség Eurojustból kialakítását nem tartom szerencsésnek. Az eredeti koncepció alapján a intézmény lényege az integráció pénzügyi érdekeinek védelme, nem a határokon átnyúló bűncselekmények üldözése. A kiindulási alap tehát ez a szupranacionális érdek és speciális jogtárgy kellene legyen, ami az ún. uniós dimenziójú bűncselekményektől eltérő együttműködést igényel. Ha megmarad az Eurojustból kiinduló koncepció, akkor az Európai Ügyészség csak legalább három tagállamot érintő, közös költségvetést károsító bűncselekmények esetén léphet fel, holott súlyos

⁴⁰⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve (2012. október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról – 2012.11.14., HL 2012 L 315.

⁴⁰¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2010/64/EU irányelve a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról – 2010.10.16., HL (2010) L 280.

⁴⁰² Az Európai Parlament és a Tanács 2012/13/EU irányelve a büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról – 2012.6.1., HL L 142.

⁴⁰³ A Tanács 2009/948/IB kerethatározata (2009. november 30.) a joghatóság gyakorlásával kapcsolatos, büntetőeljárások során felmerülő összeütközések megelőzéséről és rendezéséről – 2009.12.15., HL 2009 L 328.

⁴⁰⁴ Európai Csalásellenes Hivatal, amelynek feladata az Unió pénzügyi érdekeit sértő szabálytalanságok adminisztratív vizsgálata.

⁴⁰⁵ Dr. Simone White: A Decentralised European Public Prosecutor's Office – Contradiction in Terms or Highly Workable Solution? – EuCrim 2/2012, 67.o.

károkozások történhetnek akár egy ország érintettségével is. Jogosan merül fel a kérdés, hogy ha egy ország az érintett, akkor miért lenne szükség sajátos eljárásra és intézményre. A magyarázat erre az unióból érkező és odaáramló források speciális rendje, a visszaélések időben elhúzódó jellege, valamint az ellenőrzési és elszámolási mechanizmusok egyedisége. Mindennek felderítése és a bűnüldözés megfelelő szakértelmet igényel.

Végül, a 2013-ra tervezett megalapítást idő előttinek tartom. Előzetesen mindenképpen szükséges az előbb ismertetett kérdések tisztázása. Számításba kell venni a tagállamok bizonytalanságát és bujtatott szuverenitásföltétét a büntetőügyekben. Politikai konszenzus nélkül, megerősített együttműködés keretében kétséges, hogy beváltja-e az Európai Ügyészség a hozzá fűzött reményeket.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

Az Európai Unió az eltelt több mint ötven év alatt nagy utat tett meg. A kezdetben hat tagállam mára huszónhétre bővült, és megvalósult egy fizikai és gazdasági határok nélküli térség. Mindez jelentős biztonsági kockázatot hozott magával. A nemzetállamok nehezen látták be, hogy az egyén életébe legnagyobb beavatkozást, ezáltal legerősebb főhatalmat jelentő bűnüldözésben segítségre szorulnak. A fél évszázad alatt lépésről lépésre nyitottak a merev „védősáncokon”, amíg eljutottunk a kölcsönös elismerés elvéig, és a Lisszaboni Szerződésben átruházott hatáskörig.

A bűnügyi együttműködés mai rendszere nem működik a hiányos jogi szabályozás és harmonizáció miatt. Az alapító szerződéseket módosító kompromisszumok, mint a „vészfék” vagy az „opt in – opt out”, ellenére Európa számára itt az alkalom, hogy a szkepticizmussal szemben kialakítsa büntető politikáját, és egy valóban egységes igazságügyi térséget hozzon létre. Az Európai Bizottság ennek fényében folyamatosan dolgozik az anyagi és eljárási jogok közelítését tartalmazó javaslatokon, segítséget kérve az elmélet és a gyakorlat elismert szakembereitől. Előkészületben az Európai Ügyészség megalapítása, ami, ha megszületik, lényeges változást hoz az igazságügyi kooperációban.

A megfelelő jogi háttér kialakítása azonban csak a kezdet. A tartalommal megtöltés, vagyis a tényleges alkalmazás már a gyakorló jogászok feladata lesz, ahol sok múlik a hozzáálláson és azon, hogy tudjuk-e egyáltalán milyen lehetőségeink vannak, és azokat hogyan használjuk ki.

A következő évek az uniós büntető politikában mozgalmasak lesznek, sok változást hoznak, ami mindenképpen figyelmet érdemel.

1. Dr. Agnieszka Serzyko: European Criminal Justice under the Lisbon Treaty – Eucrim 2/2010., 69.o., www.mpicc.de/eucrim.
2. Dr. Fejes Péter: Az Európai Unió, mint büntető joghatóság? - Európai Jog 2005/2.
3. Dr. Simone White: A Decentralised European Public Prosecutor's Office – Contradiction in Terms or Highly Workable Solution? – Eucrim 2/2012, 67.o., www.mpicc.de/eucrim.
4. Ester Harlin-Karnell: What Principles Drive (or Should Drive) European Criminal Law? – German Law Journal Vol. 11. No. 10., 1115.o.
5. Dr. Karsai Krisztina – dr. Katona Tibor: Az új Eurojust határozat, avagy a nemzeti tag jogi helyzetének „izmosítása” – Európai Jog 2010/1., 34. o.
6. Rétházi György: Közösségi büntetőjog? – avagy az Európai Közösségek Bíróságának aktivizmusa a büntető igazságügyi együttműködés vonatkozásában - Európai Tükör 2006/9.
7. Amszterdami Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösségeket alapító szerződések módosításáról, Amszterdam, 1997.október 2. – 1997.11.10., HL 1997 C 340.
8. A Belga Királyság, a Bolgár Köztársaság, az Észt Köztársaság, a Spanyol Királyság, az Osztrák Köztársaság, a Szlovén Köztársaság és a Svéd Királyság kezdeményezése az Európai Parlament és a Tanács irányelveire vonatkozóan (...) a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatról - 2010.6.24., HL 2010 C 165.
9. A stockholmi program – A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa - 2010.5.4., HL 2010 C 115.
10. A Tanács 2008/978/IB kerethatározata az európai bizonyításvételről – 2008.12.30., HL 2008 L 350.
11. A Tanács 2009/948/IB kerethatározata a joghatóság gyakorlásával kapcsolatos, büntetőeljárások során felmerülő összeütközések megelőzéséről és rendezéséről – 2009.12.15., HL 2009 L 328.
12. A Tanács határozata (2009. április 6.) az Európai Rendőrségi Hivatal (Europol) létrehozásáról - 2009.5.15., HL 2009 L 121.
13. A Tanács 2009/426/IB határozata (2008. december 16.) az Eurojust megerősítéséről és az Eurojust létrehozásáról a bűnözés súlyos formái elleni fokozott küzdelem céljából szóló 2002/187/IB határozat módosításáról – 2009.6.4., HL 2009 L 138.
14. A Tanács 2003/577/IB kerethatározata a vagyonnal vagy bizonyítékkal kapcsolatos biztosítási intézkedést elrendelő határozatoknak az Európai Unióban történő végrehajtásáról – 2003.8.2., HL 2003 L 196.
15. A Tanács 2002/187/IB határozata (2002. február 28) a bűnözés súlyos formái elleni fokozott küzdelem céljából az Eurojust létrehozásáról - 2002.03.06., HL 2002 L 63.
16. A Tanács 98/428/IB együttes fellépése (1998. június 29) az Európai Unióról szóló szerződés K.3. cikke alapján az Európai Igazságügyi Hálózat felállításáról - 1998.07.07., HL 1998 L 191.
17. A Tanács határozata (1995. július 26.) az Európai Unióról szóló szerződés K.3. cikke alapján, az Európai Rendőrségi Hivatal létrehozásáról szóló egyezményről - 1995.11.27., HL 1995 C 316.
18. Az Európai Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának Towards an EU criminal policy: Ensuring the effective implementation of EU policies through criminal law – 2011.9.20., COM (2011) 573 végleges.
19. Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról – 2012.11.14., HL 2012 L 315.
20. Az Európai Parlament és a Tanács 2012/13/EU irányelve a büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról - 2012.6.1., HL L 142.
21. Az Európai Parlament és a Tanács 2010/64/EU irányelve a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról – 2010.10.16., HL (2010) L 280.
22. Az Európai Unióról szóló szerződés, Maastricht, 1992. február 7. – 1992.7.29., HL 1992 C 191.
23. Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata - 2010.3.30., HL 2010 C 83.
24. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata - 2010.3.30., HL 2010 C 83.

25. Büntetőügyekben folytatott kölcsönös jogsegélyről szóló európai egyezmény, Strasbourg, 1959.04.20. – Council of Europe Complete list of the Council of Europe's Treaties No. 30. – www.conventions.coe.int.
26. C-68/88. számú (Európai Közösségek Bizottsága kontra Görög Köztársaság) ügy – EBHT 1989 02965.
27. C-176/03. számú (Európai Közösségek Bizottság kontra az Európai Unió Tanácsa) ügy – EBHT 2005 I-07879.
28. C-440/05. számú (Európai Közösségek Bizottság kontra az Európai Unió Tanácsa) ügy – EBHT 2007 I-09097.
29. Egyezmény a Tanács által az Európai Unióról szóló szerződés 34. cikkének megfelelően létrehozott, az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről - 2000.07.12., HL 2000 C 197.
30. Follow-up report on the Green Paper on the criminal law protection of the financial interests of the Community and the establishment of a European Prosecutor – 2003.3.19., COM (2003) 128 final.
31. Green Paper on criminal law protection of the financial interests of the Community and the establishment of a European Prosecutor – 2001.12.11., COM (2001) 715 final.
32. Javaslat, Az Európai Parlament és a Tanács irányelve az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről – 2012.7.11., COM (2012) 363 végleges.
33. Zöld Könyv a büntetőügyekben felvett bizonyítékoknak a tagállamok által másik tagállamtól történő megszerzéséről és elfogadhatóságuk biztosításáról – 2009.11.11., COM (2009) 624 végleges.

A reformkor politikai küzdelmeinek fontos momentuma az 1836-ban az országgyűlési ifjak ellen indított és Bécsből irányított, politikailag motivált per. Az eljárás beleillett, kapcsolódott a korszakra jellemző politikailag motivált perek rendszerébe, mind tárgyát, mind az eljárás módját tekintve. A jurátusper néven is illetett eljárás a felhozott vádpontok kapcsán is kapcsolódott a korszak két másik nagy peréhez, a Wesselényi Miklós ellen folyó magyarországi felségsértési és a Kossuth Lajos ellen folyó hűtlenségi perhez. A Wesselényi per kapcsán vádként hozták fel Lovassy László ellen az 1836. január 29-i üdvözlő beszédét, amelyet az ellenzéki vezérnek címzett. Ebben olyan kifejezések hangzottak el, mint „a magyar ifjúság vérét is kész feláldozni a szabadságért”.⁴⁰⁶ A Kossuth pert illetően a vádhatóság a bizonyítási eljárásban a lázítás tényének igazolására felhasználta, hogy Kossuth az ifjak elleni eljárásban a védelem számára beadványokat szerkesztett, és a per kapcsán elítélő megjegyzéseket tett naplójában.⁴⁰⁷

A részletes történeti, politikatörténeti szempontok összegyűjtését, elemzését jelen tanulmányban csak kiegészítő, érintőleges jelleggel vetem fel, inkább az ügy jogi aspektusait analízálom. Ebből a szempontból érdemes külön kiemelni és vizsgálat tárgyává tenni az anyagi jogi kérdéseket. Részleteiben elemezve, hogy az ifjak elkövettek-e egyáltalán, és ha igen, milyen minősítésű büntetendő cselekményt. Tettük felségsértésnek vagy hűtlenségnek tekinthető? A feltett komplex kérdések kimerítő magyarázatához feltétlenül szükséges a politikatörténeti és alkotmánytörténeti vonatkozásokat is alaposan megvizsgálni. Jelen tanulmány keretein belül terjedelmi okokból erre nem vállalkozhatunk. Ezért most a jogi aspektusok közül kiemelve a büntetőeljárással és a büntetés-végrehajtással kapcsolatos kérdésköröket vonom elemzés alá. Ez alapján kitérek a letartóztatások körülményeire, a vizsgálati fogságra és a szabadságvesztés büntetés végrehajtására.

1. BEVEZETÉS

1.1 A JURÁTUSOK

Ezek a fiatalemberek ugyan nem voltak a diéta tagjai, mégis jelentős befolyásoló tényezőt képviseltek a 19. század első felének politikai színpadán. A korszakban elterjedt és máig használt gyűjtőfogalom, 'a jurátus' három jelentéssel bírt, három személyi kört foglalt magában. Az első értelmezés szerint „kiskövetek”, vagyis olyan jogvégezett – akár már hivatalban is álló – személyek voltak, akiket a vármegyék követei mellé rendelték az írásbeli teendők elvégzésére, javadalmazásukat is a vármegyék végezték. A második meghatározás értelmében „juratus notariusok”, vagyis a felesketett jegyzők, olyan jogvégezett vagy jogi tanulmányokat folytató személyek, akik a Királyi Ítéltábla valamely tagja mellett folytattak szintén írásbeli feladatokat. A Királyi Tábla tagjai pedig tisztségük révén hivatalból tagjai az országgyűlésnek is. A harmadik jelentése „ablegatus absentium”,⁴⁰⁸ vagyis a távollévők követei, a diétán jelen nem lévő mágnások, főpapok és mágnásözvegyek képviselőivel megbízott személyek voltak.⁴⁰⁹

Az eljárás alá vont személyek közül három fő is a fent ismertetett kategóriák valamelyikébe tartozott. Lovassy László nagybátyjának, Illéssy Jánosnak, a Nagykunság kapitányának – így országgyűlési tagnak – volt az írnoka, később Ravaszdy, majd a hűtlenségi per alá vont Balogh bihari követek kancellistája volt.⁴¹⁰ Unokatestvére, Lovassy Ferenc Budaházy Antal Bihar vármegye országgyűlési követének írnokaként, Tormássy János, Szombathelyi Antal Békés vármegye országgyűlési követének kancelláristájaként vett részt az országgyűlésen.⁴¹¹ A negyedik perbe fogott személy, Lapsánszky János – mint szegény sorsú írnok tartotta fent magát és ügyvédi vizsgájára készült – nem állt olyan szoros kapcsolatban az országgyűlésen résztvevőkkel, mint az előzőekben felsoroltak. Ám az ő perbefogása

⁴⁰⁶ Pompéry Aurél: Kossuth Lajos 1837/39-iki hűtlenségi perének története kapcsolatban Wesselényi Miklós báró hűtlenségi és az ifjak felségsértési perének történetével, Szent István Társulat, Budapest 1913. (a továbbiakban: Pompéry) 73. o

⁴⁰⁷ Wertheimer Ede: A jurátusok fölségsértési pöre (1834-1837) In: Budapesti Szemle 1908/1. sz. (a továbbiakban: Wertheimer I.) 56-57. o

⁴⁰⁸ Corpu Juris Hungarici (továbbiakban: CIH)1723: VII. tc. 3.§: „A vármegyék pedig, meg azok az említett mágnások, a kik személyesen részt nem vehetnének... birtokos nemes, s nemes családból származó követeket küldeni...” Franklin Társulat, Budapest, 1900.

⁴⁰⁹ Fejős Imre: Az országgyűlési ifjak társalkodási egyesülete In: Századok 1989/3-4. sz. (a továbbiakban: Fejős) 442. o. Vö. Pompéry 57-58. o lábjegyzet Vö. Csorba Sándor: Reformkori diákegyesületek Patakon és a Társalkodási Egyesület Pozsonyban, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000. (a továbbiakban: Csorba) 84. o

⁴¹⁰ Fejős 448. Vö. Pompéry 60. o Vö. Wertheimer I. 30. o. A fogalmi meghatározások közül a harmadik, illetve az első kategóriába tartozott.

⁴¹¹ Pompéry 61.o Vö. Wertheimer I. 31. o. Mindketten a jurátus fogalom első meghatározása alapján sorolhatók be.

csupán látszatintézkedés volt az Udvar részéről, hogy leplezze annak „agent provocateur” mivoltát, ugyanis titkosrendőrségi besúgóként vett részt és készített jelentéseket az ifjak összeföveteleiről.⁴¹² Lapsánszky és a besúgó kérdéséről részletesebben a következő fejezetben foglalkozunk.

Azért érdemes az országgyűlési ifjak Diétához való viszonyát tisztáznunk, mert az 1723. évi VII. törvénycikk kiterjesztette az országgyűlési követeket megillető menlevelet, „salvus conductus”-t a követek családjára és hivatalnokaira is.⁴¹³ Az említett törvénycikk rendelkezése szerint: „... az országgyűlésen panaszkodók biztosságáról, s így az országgyűlés köznyugalmáról gondoskodva legyen, az országgyűlés vagy köztanácskozás helyén minden sértegetéstől s annyiival inkább verekedéstől tartózkodni kell”.⁴¹⁴ A rendelkezést megszegőket pedig „...a sértett félnek fizetendő kétszáz forint büntetéssel, a verekedőket vagy megsebzőket pedig nagyobb hatalmaskodás büntetésével elengedhetetlenül megfenyítsék”.⁴¹⁵ A magyar diéta követeit – és így az áttételesen a jurátusokat is – védő „salvus conductus”-t azonban kiterjesztetten kell értelmeznünk. Alapvetően nem az országgyűlést, illetve az országgyűlés tagját, hanem a nemesembert, annak nemesi mivoltát védte, így nem csupán az országgyűlésen kívüli hatósági zaklatást volt hivatva megakadályozni, hanem minden, a képviselők ellen irányuló erőhatalmat.⁴¹⁶

Ezen védettség eredményeként az Udvar az országgyűlés alatt csak „finomabb” eszközökkel gyakorolt nyomást az országgyűlési ifjak csoportjaira, amint arra a következő alfejezetben utalok. Nyílt fellépésre, vagyis letartóztatásra és perbefogásra csak a „salvus conductus” lejárta, az országgyűlés feloszlása után került sor.⁴¹⁷

1.2 IFJÚSÁGI IRODALMI-POLITIKAI SZERVEZETEK POZSONYBAN

Előbb röviden szót kell ejtenünk magukról az országgyűlési ifjakról és a vizsgált korszakban működő egyesületeikről. A rendi országgyűlések jellegzetes kísérő jelensége volt az országgyűlési ifjúság. A vidékről Pozsonyba érkező, nagy számú, fiatalos lendületű ifjúság itt készült fel a későbbi közéleti pályájára. Ám a dorbézolások, verekedések és kártyacsaták is a mindennapjaik részét képezték.⁴¹⁸ Az érintett, 1834-36-os országgyűlés fiatalosága Rédei József szerint lelkiületüket tekintve különböztek a korábbi Diétákon résztvevőktől. Ez a generáció ugyanis magáévá tette a reformtörekvések fő célkitűzéseit, és egységesen kiállt az örökvaltság, a szólásszabadság ügyéért.⁴¹⁹ Az országgyűlési ifjúság pedig a későbbi közpályára készülve és a már aktívan politizálókat követve megalkották saját egyesületeiket.

Az eljárás alá vont személyeket legtöbbször a pozsonyi Társalkodási Egyesülethez köti a korszakkal foglalkozó kutatók. Ezzel szemben valójában egymást követően három társaság működött az ifjúság körében az 1832/36-os országgyűlés alkalmával. A Társalkodási Egyesület 1834, július 14-én alakult Pulszky Ferenc, Kászonyi Dániel, Palóczy Tamás és Lovassy László vezetésével.⁴²⁰ Az egyesület célja kifejezetten az ifjúság kártyától és dorbézolástól való elvonása volt, nevezetesen: „A finomabb társalkodás. Tudomány s' tapasztalásbeli ismereteknek, olvasás, közlés, és figyelmeztetés által lehető kölcsönös terjesztése”, „Kártya, kocka, borozás, vagy bár minemű illetlen maga viselet az egyesület körében meg nem szenvedtetnek”.⁴²¹ 1835. április 29-én a Társalkodási Egyesület átalakult, és szeptemberig az Ifjak Casino-ja néven működött, amely – valószínűsíthetően a politikai nyomás hatására – nem kizárólagosan a művelődés céljára alakult, hanem össze kívánta kötni azt a szórakozás könnyedebb formáival is. A Társalkodási Egyesülethez képest szervezettebb formát öltött, és aktív szereplésre buzdította a tagságot, ugyanis a tagok kötelezettségévé tette önálló munkák bemutatását.⁴²² Valószínűsíthető, hogy az új társaság azért vette be céljai közé az igényes szórakozás elősegítését is, hogy a kormányzat szemében ezzel is tompítsa az egyesület politikailag veszélyes voltát. Ennek ellenére a folyamatos kormányzati nyomás eredményeképpen a Casino is elnéptelenedett, az egyesületek utolsó állomása az 1835 októbere és 1836 májusa között működő un. Menage. Ez a formáció hivatalos név, alapszabály, székhely vagy akár jegyzőkönyv nélkül működött. A megfélemlítések hatására elnéptelenedő egyesület ekkorra a

⁴¹² Pompéry 61. o. Vö. Fejős 464. o. Vö. Wertheimer 734.o

⁴¹³ Polt Péter: Áldás vagy átok, A parlamenti mentelmi jog, Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2010. (a továbbiakban: Polt) 12. o. Vö. Fejős 452. o

⁴¹⁴ CIH 1723: VII. tc. 8. §

⁴¹⁵ CIH 1723: VII. tc. 9. §

⁴¹⁶ Polt 11. o

⁴¹⁷ Fejős 453. o

⁴¹⁸ Fejős 443. o. Vö. Csorba 85. o

⁴¹⁹ Rédei József: Magyar tragédia száz év előtt, Lovassy László pere és rabságának titkos iratai, Századunk kiadása, Budapest 1938. (a továbbiakban: Rédei) 7. o

⁴²⁰ Fejős 446. o. Vö. Csorba 120. o. Vö. Pompéry 58. o

⁴²¹ Fejős 447. o. Vö. Csorba 207. o

⁴²² Csorba 135. és 209. o

legszilárdabb reformer szelleműekre redukálódott, a Menage-t tekinthetjük a francia Lafayette-féle „société des droits de l'homme et du citoyen” eszméjének magyarországi megvalósulásának.⁴²³

Ezek a tudatosan reform szellemű, ellenzéki vezetőket példaképnek tartó – a Társalkodási Egyesület megalakulását követően Beöthy Ödön, Deák Ferenc, Kölcsey Ferenc pártfogását kérte⁴²⁴ – egyesületek folyamatosan az udvar érdeklődésének középpontjában álltak. Maga a császár 1834. július 27-i leiratában rendelkezett az egyesület ellehetetlenítéséről, utasítva az ország főméltóságait hogy akadályozzák meg a Társalkodási Egyesület megalakulását.⁴²⁵

Ez a „kiemelt figyelem” kétféleképpen érvényesült. Egyrészt különböző módokon próbálták ellehetetleníteni az egyesület működését, például „rendőrségi intézésre” hiúsult meg állandó helységbérleti próbálkozásuk.⁴²⁶ Alapszabályuk kinyomtatása kapcsán – miután az illetékes cenzor felsőbb utasításra egyenesen magához a Személynőkhöz küldte az ifjakat – Somsich Pongrác fenyegetően a Martinovics összeesküvéshez hasonlította a kezdeményezést.⁴²⁷ Sokkal hatásosabb és eredményesebb módszer volt a tagság megfélemlítése és ellehetetlenítése. Mivel alanyi jogon az ifjúság nem volt tagja az országgyűlésnek, megbízóikon, munkaadóikon és családjaikon keresztül fenyegették meg a belépő tagokat. Így például a perszonális, Somsich Pongrác, mint a Királyi Ítéltábla elnöke utasította az alá tartozó táblabírákat, hogy tiltsák meg jurátusaiknak (juratus notariusok) az egyesületben való részvételt.⁴²⁸ 1834-ben 1835-ben és 1837-ben a kormány több alkalommal is kollektív büntetésként felfüggesztette az ügyvédi cenzúrát, vagyis az ifjak nem tudták letenni vizsgájukat.⁴²⁹ A módszer hatásosságát jól mutatta, hogy a rendszeresen vezetett tagnévsorban tizenkilenc esetben szerepel kifejezetten a távozás okaként a kényszerítés („ki lépni kénytelenített”, „ki lépni kényszerítettett”). Emellett számos „ok nélkül kilépett” bejegyzést és „elszőkött” megjegyzéseket is találunk.⁴³⁰

Másrészt fokozott figyelemben és ellenőrzésben részesítették a központi vezéralaknak tartott személyeket, és magukat az üléseket is. A közgyűlésekről jelentést tevő besúgó vagy besúgók személyéről több álláspont is létezik. A titkosrendőrségi jelentések a császár informálását szolgálták, és két csatornán érkeztek az Udvarba. Egyrészt Festl Lipót (titkosrendőrség magyarországi feje) – Sedlnitzky József (ausztriai rendőrminiszter) – Metternich államkancellár révén, másrészt Wirkner Lajos (kancelláriai titkár) – Reviczky Ádám (magyarországi kancellár) útján.⁴³¹ Wertheimer Ede két besúgóról beszélt, Lapsánszky Jánosról és egy közelebről be nem azonosított „másik jurátusról”.⁴³² A kortárs Kászonyi Dániel – aki szintén központi alakja volt az ifjúsági egyesületeknek – visszaemlékezéseiben Pazziazzi Mihályt jelölte meg, mint informátort. A titkosrendőri jelentésekből Fabianics Ignác neve is felmerülhetett, mint besúgó. Pajkossy Gábor legújabb kutatásai Cseremiszy Miklós személyére mutatnak rá, mint lehetséges ügynökre.⁴³³ A legbiztosabb pont ebben a kérdésben Lapsánszky közreműködése a titkosrendőrséggel. Az ő személyében a szerzők egyetértenek, és mint később látni fogjuk elfogásának és későbbi sorsának körülményei is „agent provocateur” mivoltát bizonyítják.⁴³⁴

1.3 METTERNICH ÉS AZ IFJAK

Ebben az alfejezetben az eljárás politikai motiváltságának jobb megértése érdekében röviden kitérek az ügy politikatörténeti hátterére. Az udvar félelmeinek bemutatására a legalkalmasabb forrás Metternich államkancellár megnyilatkozásai, levelezése. Bár Metternichnek, mint államkancellárnak nem sok közvetlen befolyása volt a magyar igazságszolgáltatás működésére, de mint az uralkodó első embere, pozíciójából adódóan hatást tudott gyakorolni közvetve és közvetlenül is az eljárásra. Az 1830-as júliusi francia forradalom egész Európára kihatott, lendületet adva a haladó szellem képviselőinek, így Magyarországon is éreztette hatását. Az államkancellár mindvégig a forradalmi hullám feltartóztatására, a „status quo” védelmére törekedett.⁴³⁵ 1833 áprilisában úgy fogalmazott, hogy: „Azon elvetemült

⁴²³ Csorba 141-142. o

⁴²⁴ Csorba 125. o

⁴²⁵ Csorba 127. o Vö. Fejős 451. o

⁴²⁶ Fejős 450. o

⁴²⁷ Csorba 128. o Vö. Fejős 451. o Vö. Pompéry 59. o lábjegyzet Vö. Rédei 11. o

⁴²⁸ Csorba 217. o

⁴²⁹ Fejős 457. o. Vö. Pajkossy kormányzat 692. o

⁴³⁰ Csorba 204-207. o

⁴³¹ Csorba 118. o 96. lábjegyzet

⁴³² Wertheimer Ede: A jurátusok felségsértési pöre 1834-1837 In: Akadémiai értesítő 216. füzet, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1907. (a továbbiakban: Wertheimer) 734. o

⁴³³ Csorba 118. o 96. lábjegyzet

⁴³⁴ Rédei 23-25. o

⁴³⁵ Pajkossy Gábor: A kormányzati „terrorizmus” politikája Magyarországon 1835 és 1839 között, In: Századok 2007/3. (a továbbiakban: Pajkossy2007) 685. o

szövetkezés, amely fél évszázada dolgozik a fennálló, sőt minden lehető törvényes rend és minden trón megdöntésén, 1830-ban jelentős győzelmet aratott Franciaországban, mellyel azonban semmiképpen sem elégedik meg: terve tovább ér, az egész világot átfogja”.⁴³⁶ Metternichnek meggyőződésévé vált, hogy létezik egyfajta külső kapcsolat a francia forradalom és a Habsburg Birodalmon belüli mozgalmak között. Ennek hatására az 1830-as évek első felében szigorodtak a cenzúrára vonatkozó rendelkezések, szigorították a külföldi sajtótermékek országba való behozatalának feltételeit, politikai nyomozó és megfigyelő szerveket hoztak létre.⁴³⁷ Magyarország tekintetében Metternich Wesselényi Miklóst tartotta a szövetkezés fejének, Kossuthot és a jurátusokat pedig annak „erőteljes eszközeként”

Az ifjak perével kapcsolatban a kancellár József nádornak írott levelében ismét kifejtette nézeteit. Elítélte az ifjúsági politikai egyesületeket, mondván ezek felelősek a Franciaországban napirenden lévő királygyilkosságért is. Szerinte „Ma van egy ifjú Magyarország, épp úgy, mint ahogy van egy ifjú Olasz-, egy ifjú Francia- és egy ifjú Helvétország”. A francia példát tekintve pedig a magyarországi egyesületekről azt írta, hogy „mindennek mi lesz az eredménye, világosan meg van írva a sors könyvében”.⁴³⁸

Metternich az említett levélben a jelenség leküzdésének módszeréről is szót ejtett. „Itt már csak is a megelőző avagy a büntető rendszer alkalmazásával lehet segíteni ... Csak ha a megelőzési rendszer nem vezet sikerre kell a büntető jogszolgáltatáshoz fordulni... Nagyon félek, legkegyelmesebb uram, hogy már eljutottunk az előbbi (megelőzési) rendszer legszélsőbb határához”.⁴³⁹ Ezzel a véleménnyel állt tehát a reformkor politikai pereihez – és így a jurátusok peréhez is – a bécsi udvar elitjét vezető személy. A pereket végig Bécsből irányították egy kancellári bizottságon keresztül, amely a vádhatóság minden beadványát megvizsgálta, és annak szövegét itt véglegesítették.⁴⁴⁰

2. AZ IFJAK LETARTÓZTATÁSA

2.1 AZ ELFOGATÁSOK KÖRÜLMÉNYEI

1836. május 17-én az uralkodó, V. Ferdinánd utasította József nádort, hogy intézkedjen Lovassy László és Ferenc, Tormássy János és Lapsánszky János elfogatásáról. Mint már említettük – 1836. május 2-án – az országgyűlés bezárása után megszűnt a jurátusok 1723. évi VII. törvénycikken alapuló védelme, így a letartóztatások jogszabályi akadályai elhárultak. A király kifejezett utasításokat adott a parancs gyors, és teljes titoktartás melletti végrehajtásáról. Az elfogatásokat éjjel és katonai erő igénybevételével kellett véghezvinni, „az elfogás hajnal felé, mikor az utcák üresek, történjen s a foglyok, kiket katonai erővel fogjanak el, katonai őrizet alatt is maradjanak. Akiket vidéken fognak el, azokat katonai fedezettel hozzák Pestre, úgy hogy az úton senkivel se érintkezhessenek és semmi feltűnés ne legyen”. József nádor az utasításnak megfelelően május 20-án rendelte el a letartóztatásokat Beöthy Sándor jogügyi igazgatón keresztül.⁴⁴¹ A katonai erő kivezénylése érdekében a nádor levelet írt Lederer Ignácznak, a magyarországi csapatok parancsnokának.

Másnap, május 21-én Lapsánszkyt, aki Pesten tartózkodott, Feyes királyi ügyész vezetésével tartóztatták le hajnal fél egy körül. Mint már utaltam rá, a korszakkal fogalakozó szerzők egyetértének Lapsánszky besúgó voltával, ezért érdemes a letartóztatás körülményeit közelebbről is megvizsgálni. Lovassy István – Lovassy László édesapja – törvényszékhez intézett, 1837. január 17-én kelt beadványából ismerhetjük meg az események konkrét menetét. Ennek melléklete tartalmazza Vinter János pesti szabómesternek, feleségének és két lányának vallomásait, akiknél Lapsánszky szobát bérelt. A tanúk szerint Lapsánszky „Az elfogatást megelőző este azt mondta, hogy el fog utazni a Bányavárosokba s a barátai az éjjel érte fognak jönni. Akkor a házbért is előre kifizette. Éjjel azután egy darabig egészen felöltözve az udvaron járkált, majd bement a szobájába. 5-6 minutum után jöttek érte a katonák s elvitték... Néhány nappal előbb Lapsánszky a konyhában írásokat égetett el”. Az egyik vallomásban az is megjelenik, hogy maga Lapsánszky nyitott ajtót az érte jövő katonáknak. A tanúk egybehangzó véleménye azt bizonyítja, hogy a besúgó elfogására a hatóságokkal együttműködve, előzetes megegyezés alapján került sor.⁴⁴² Ferstl Lipót – a birodalmi titkosrendőrség magyarországi vezetője –, mint az ifjak megfigyelésének és a letartóztatásának koordinátora jelentésében előadta, hogy ő maga személyesen kísérté vissza lakására Lapsánszkyt, és magukkal vitték az egyesületre vonatkozó összes iratot egy

⁴³⁶ Pajkossy2007 685. o

⁴³⁷ Pajkossy Gábor: Kossuth és a kormányzati „terrorizmus” politikája 1835-1839, In: Századok 1994/5. sz. (a továbbiakban: Pajkossy1994) 810. o Vö. Pajkossy2007 684. o

⁴³⁸ Metternich 1837. január 7-én kelt levelére lásd: Pompéry 62. o Vö. Wertheimer 737. o Vö. Rédei 15. o Vö Wertheimer Ede: A jurátusok fölségsértési póré (1834-1837) In: Budapesti Szemle 1908/2. sz. (a továbbiakban: Wertheimer II.) 234-235. o

⁴³⁹ Wertheimer 737. o

⁴⁴⁰ Pajkossy2007 687. o Vö. Wertheimer II. 242. o

⁴⁴¹ Pompéry 63. o

⁴⁴² Pompéry 99. o

böröndben, hogy azok a házkutatás során előkerüljenek.⁴⁴³ Ezt követően a foglyot a pesti József-kaszárnyába, a Neugebäude-ba vitték a katonák.

Május 22-én Békésgyulán fogta el Fluck királyi ügyész Tormássy Jánost a szülő házában, szintén katonai közreműködéssel. Az uralkodói előírásoknak megfelelően katonai kísérettel szállították Pestre.⁴⁴⁴

Lovassy Ferencet szintén május 22-én éjjel fogták el Szalontán. A letartóztatás körülményeit édesapja Lovassy Mihály előadásából ismerjük, aki szerint: „háza népét éjjeli nyugalmából egy katonai csoport felriasztotta és Ferenc fiát egy magát királyi fiscusnak nevező ismeretlen egyén (Hollósy királyi ügyész – B.I.) közbenjárásával – nem tudni, miért és hova – elhurcolta”. Az esetet a Bihar vármegye közgyűlése 1836. június 13-án tárgyalta, amelyről Kossuth Törvényhatósági Tudósítása is beszámolt. Május 29-én Fráter Mihály bihari alispán levélben az uralkodóhoz fordult, és kifejezte, hogy a katonai erő igénybevételét a polgári jogrend súlyos megsértésének tartja.⁴⁴⁵ Lovassy Ferencet előbb Aradra, majd vasraverve Pestre szállították. A nádori utasítás szerint „Lovassy Ferencet katonai fedezet alatt kell Pestre hozni, úgy hogy az úton senkivel se érintkezessen – a nagyobb városok lehető elkerülésével – és csak akkor kell vasra verni, ha szökéstől lehet tartani”.⁴⁴⁶

Lovassy Lászlót a kiküldött Hollósy királyi ügyész nem találta. A később fő vádlottá váló és a legsúlyosabb büntetést elszenvedő Lovassy május 29-én önként jelentkezett Thúrzó főszolgabírónál Nagyváradon. Bár elfogatási parancsáról ekkora már bizonyosan értesült, mégis azzal állt a hatóságok elé, hogy „polgári kötelességének érzi a jelentkezést ... nehogy a lappangani akarás gyanújába jöjjön”. A buzgó királyi ügyész, Hollósy be sem várva az önként jelentkezésre való felsőbb választ már másnapra virradóan elfogatta. Június 2-ára már mind a négy vádlott a pesti Újépület foglya volt.⁴⁴⁷

2.2. AZ ÜGYBEN ÉRINTETT JOGSZABÁLYOK ELEMZÉSE

Munkám címében jeleztem, hogy a jurátus per szabadságkorlátozó aspektusaival fogok részletesebben foglalkozni. A vizsgált korszakban a személyi szabadság sarokköve és alapja a nemesi szabadság volt. Werbőczy István Tripartituma, amely bár nem bírt törvényi erővel, mégis szokásjogi gyűjteményként alapvető forrása volt a joggyakorlatnak nemes elkövetők esetében sarkalatos nemesi jogként emlékezett meg a személyes szabadságról: „... őket előzetes idézés, vagy perbe hívás nélkül, senkinek unszolására, panaszára, vagy kérésére személyükben senki sehol le nem tartóztathatja”.⁴⁴⁸ Ez a szabadság természetesen nem abszolút, a korszakban is, illetve korábban is volt lehetőség nemes elkövetők letartóztatására, ám, mint azt a jogforrás kimondja, ehhez előzetes eljárás és törvényes idézés volt szükséges. Vagyis az eljáró bíróságnak a letartóztatás végrehajtását megelőzően meg kellett vizsgálnia az ügyet, és ezt követően határozhatott úgy, hogy elfogatta az elkövetőt. A Tripartitum pár szakasszal később meg is erősíti a rendelkezést: „Ha azonban a tett színhelyéről elfutott és ellenfeleinek kezei közül kimenekült; azután nem másképp, hanem csak idézés vagy perbe hívás és törvénykezési eljárás útján lehet őt elítélni és büntetni”.⁴⁴⁹ A nemesi személyes szabadság törvényi megerősítését és deklarálását találhatjuk az 1723. évi V. törvénycikk rendelkezéseiben is, az alábbiak szerint: „...a nemesi kiváltságnak örvendő embert, idézés s a törvény kellő útján való elmarasztalás nélkül, személyében s vagyonában semmi módon meg ne károsítsák”.⁴⁵⁰

Az előzetes eljárás, a törvényes idézés alóli kivételként említette Werbőczy szándékos gyilkosság, falvak felgyújtása, lopás, rablás és erőszakos paráznság eseteit. Ilyenkor az elkövető mintegy elveszítette nemesi mivoltát, így a mentessége sem érvényesült.⁴⁵¹ Birtoktalan, vagy kevés birtokkal rendelkező nemesi származású elkövetők esetében az 1655. évi XXXVIII. törvénycikk kimondta, hogy „... az olyan nemeseket a kiknek lakhelyükön kívül alig van valami jószáguk és más rablók s nyilvános gonosztevők társaságába szegődnek ... ez iránt előlegesen nyilvános és kielégítő vizsgálatot eszközölven, miután erre nézve a vármegye törvényszékéhez a jelentéstétel megtörtént ... az illető vármegye törvényszékének a beleegyezése és határozata hozzájárult, azonnal fogják el”. Az ilyen módon letartóztatott elkövetőket „fogságból idézven, a törvényes eljárás megtartásával, kellő büntetéssel kell sujtani.”⁴⁵² Ebben az esetben továbbra is szükség volt az előzetes vizsgálatra, az törvényes idézés azonban nem volt szükséges a

⁴⁴³ Wertheimer I. 40-41. o

⁴⁴⁴ Pompéry 64. o és Rédei 13. o Vö. Wertheimer I. 41. o

⁴⁴⁵ Pompéry 64-65. o

⁴⁴⁶ Poméry 66. o Vö. Wertheimer I. 42. o

⁴⁴⁷ Pompéry 67. Vö. Rédei 14. o Vö. Wertheimer I. 43. o

⁴⁴⁸ Werbőczy István: Tripartitum A dicsőleges magyar királyság szokásjogának hármaskönyve TÉKA Könyvkiadó, Budapest, 1990. (továbbiakban: Hk.) I. 9. 1.§

⁴⁴⁹ Hk. I. 9. 3.§

⁴⁵⁰ CIH 1723: V. tc. 1.§

⁴⁵¹ Hk. I. 9. 2.§

⁴⁵² CIH 1655: XXXVIII. tc. preambulum

letartóztatáshoz, ezek a nemesek fogságból, mai szóhasználatával élve, előzetes letartóztatásból kerültek a bíróság elé.

Hasonló módon az 1687. évi XIV. törvénycikk is lehetőséget biztosított a nemes elkövetők letartóztatására, akár az előzetes vizsgálat mellőzésével is. Az előzetes vizsgálat ugyanis sok esetben időt adott a nemesi elkövetőknek a menekülésre. Ezt megelőzendő rendelkezett az említett törvénycikk: „... a mondott gonosztevőket büntettüknek egyébként világos és elegendő előzetes felderítése után, a megyék illetékes hatóságai az előbbi módon ellenükben teljesítendő vizsgálat előtt is, rögtön elfoghassák és azután, a törvények rendjének megtartásával kellő büntetéssel sujthassák”.⁴⁵³ Az elkövetett cselekményeknek így is meg kellett felelniük az egyértelműség, vagy, ahogy a jogforrás fogalmaz, a „világosság” kritériumának. Ezt a törvényi rendelkezést a már említett 1723. évi V. törvénycikk is megerősítette.

A fent ismertetett jogszabályok általános büntetőeljárási normák, vagyis minden bűncselekmény esetében alkalmazásra kerülhettek. A korabeli magyar jogrend azonban különleges szabályokat írt elő hűtlenség és felségsértés – a pozsonyi jurátusokat felségsértéssel vádolták – elkövetése esetén. Az 1723. évi VII. törvénycikk rendelkezései szerint: „... ha az országlakók bármelyike az istentelen felségsértés vagy felségárulás bármely nemét ... elkövetné s abba esnék: az idézés formaságaiból felmerülő legveszélyesebb következtetések kikerülése végett, ezentul semmi előzetes idézés szükséges ne legyen”.⁴⁵⁴ Az idézett rendelkezés „lex specialis” jellegét a 2. § kifejezetten kimondta: „De az árulás vagy felségsértés szörnyű bűnének egyetlenegy esetén kívül, a letartóztatás előtti idézést minden más ... esetekben is, mindenkor meg kell tartani s azt semmi ürügy alatt el ne mulasztás”.⁴⁵⁵ Az 1805. évi V. törvénycikk megerősítette felségsértés esetén az idézés nélküli letartóztatás lehetőségét, ám egyéb kérdésekben a rendes törvényes úton hagyta az eljárást. „Kik büntetést maga után vonó vétség miatt vannak vádolva, büntetésök elnyerése végett ... a tiszti ügyész, mint fölperes fogja pörbe, és rendes ítéletet a törvény rendes útján kapjanak; épségben maradván a király azon joga, hogy a pártütés bűnével vádoltak letartóztatását illetőleg előbb is, mint a pörbefogás megtörtént volna, elrendelhesse mindazt, a mit a közálladalom biztonsága és a törvények kívánnak”.⁴⁵⁶

Az eljárás alá vont személyek nemes származásúak voltak – Lapsánszky kivételével, de mint már említettük az ő letartóztatása és elítélése látszatintézkedés volt – így kiterjedt rájuk a fent kifejtett nemesi szabadság. Miután felségsértéssel vádolták őket, az uralkodó, az 1723. évi VII. törvénycikk 1. §-a alapján szabályosan rendelkezhetett az idézés nélküli letartóztatásukat. A probléma nem is a letartóztatással kapcsolatosan, hanem annak végrehajtása során érhető tetten. Az uralkodó – és rajta keresztül az alsóbb szervek – katonai erőt vettek igénybe az elfogatásokhoz. A kivitelezés tekintetében a fent idézett jogforrások egyike sem enged eltérést a rendes eljárási módtól. Mint már említettem Fráter Mihály bihari alispán a Lovassy fiúk elfogása kapcsán sérelmezte a katonai közreműködést, hiszen a letartóztatások a vármegyék szerveinek feladata volt. A vizsgált 1655. évi XXXVIII. törvénycikk külön nevesítette is, hogy az „ispánok, vagy alispánok” kötelessége a birtoktalan vagy kisbirtokos nemesek letartóztatása.⁴⁵⁷ Sőt az ezen kötelességüket elmulasztó vármegyei tisztségviselőket az említett jogforrás külön büntetni rendelte: „A gonosztevők elbocsájtóit és pártfogóit, valamint azokat, a kik őket meg nem büntetik, vagy tisztségükben és az ilyen gonosztevők kiirtásában lanyhák ... hosszas törvényes eljárás nélkül, büntessék meg”.⁴⁵⁸ A fent vizsgált törvénycikkek (1687: XIV., 1723: V., 1723: VII., 1805: V.) egyike sem adott felhatalmazást a rendes eljárástól, a vármegyei szervek közreműködésétől való eltérésre.

Az ifjak ügyében a törvényellenes elfogatást és a később részletezésre kerülő titkos eljárást ellenezve 29 vármegye intézett feliratot az uralkodóhoz és a nádorhoz. Különösen Pest, Bars és Bihar vármegyék voltak aktívak a kérdésben.⁴⁵⁹ A vádhatóság és az udvar érvelése a letartóztatások törvényes voltáról az 1805. évi V. törvénycikk eltérő értelmezésén alapult, amely szerint az, hogy az uralkodó a felségsértőket bírói ítélet meghozatal előtt is elfogathatta azt jelentette, hogy meghatározhatta az elfogatas módját is.

3. A VIZSGÁLATI FOGSÁG

Mint már említettük a négy elfogott jurátus 1836. június 2-án már a pesti tűzérkaszárnya (Neugebäude vagy Újépület) fogja volt. A per előkészítésének részét képező tanúkihallgatásokra és

⁴⁵³ CIH 1687: XIV. tc. 1.§

⁴⁵⁴ CIH 1723: VII. tc. 1.§

⁴⁵⁵ CIH 1723: VII. tc. 2.§

⁴⁵⁶ CIH 1805: V. tc. 6.§

⁴⁵⁷ CIH 1655: XXXVIII. tc. preambulum

⁴⁵⁸ CIH 1655: XXXVIII. tc. 3.§

⁴⁵⁹ Pompéry 86-96. o

szembesítésekre is itt került sor. A bizonyítási eljárási cselekményekre, és a fogvatartás körülményeire a Martinovics összeesküvés kapcsán kiadott és alkalmazásra került 1794. október 20-án uralkodói instrukciót alkalmazták. Az említett rendelet lényegi részét a titoktartás, és az eljárás alá vont személyek külvilágtól való teljes elszigetelése jellemezte.⁴⁶⁰ Az instrukció szerint a vádlottak nem védekezhetek szabad lábon, az eljárási cselekményekre fogságból voltak idézendők. A teljes titoktartás érdekében a védőügyvédek kötelesek voltak titoktartási esküt tenni az ítélmester előtt.⁴⁶¹ A bizonyítás során keletkezett iratok, a peranyag titkosnak minősültek, az eljárási cselekményekre (tanúvallomások felvétele és hitelesítése, szembesítések) a nyilvánosság kizárásával került sor és azokat a foglyokhoz kiküldött bírósági bizottságok, deputatio-k végezték. Az iratok másolásánál csak megbízható és titoktartási esküt tett írnok volt alkalmazható. A vádhatóságot képviselő „királyi fiscus” jelenléte minden eljárási cselekménynél követelmény volt. Az ítélethozatal és kihirdetés is zárt ajtók mögött zajlott.

Megjegyzendő, hogy a vizsgálati fogság körülményeiről, és a bizonyítási eljárás lefolytatásáról a korabeli magyar jogrend nem rendelkezett. Törvényi jogforrás híján alkalmazták az ifjak esetében a Martinovics összeesküvés instrukcióját, amely nem volt más, mint egy uralkodó által kibocsájtott, de az országgyűlés által jóvá nem hagyott rendelet. Az Udvar, mint precedenst kívánta alkalmazni az említett instrukciót, mondván, hogy az azóta elmúlt közel negyven év alatt az már szokásjoggá vált, hiszen azóta hét országgyűlés is lezajlott és a rendek egyszer sem emelték fel a szavukat a rendelet ellen.⁴⁶² Ezzel szemben az ellenzék álláspontját Lovassy István, László édesapja fogalmazta meg: „az alkotmányos magyar nemzet talán már odáig jutott, hogy fölőtte ismeretlen, ki nem hirdetett, a levéltárak porában elrejtett kormányrendelet alapján ítélnének?”⁴⁶³ Szerinte a vizsgálati fogság szigorú körülményei büntetéssel érték fel: „Azzal hogy katonai fogságba csukták, már ítélet meghozatala előtt büntetéssel sujtották, holott a törvény csak vizsgálatot enged meg”.⁴⁶⁴

A külvilágtól való elszigetelés követelményére nagy hangsúlyt fektettek. Még Tormássy és a Lovassy fiúk érkezése előtt felmerült, hogy a fogvatartás helyszínéül választott Újépület alkalmatlan, mert a foglyok szobái egymás mellett találhatók, így azok össze tudnak beszélni. Lederer Ignác, mint az őrzésért felelős katonaság főparancsnoka meg is vizsgálta a kérdést, és alternatívaként a katonai kórházat ajánlotta fel. Itt ugyan el tudták volna különíteni a foglyokat, de azok sokkal könnyebben kapcsolatba léphettek volna a külvilággal. Szintén alternatívaként felmerült a budai várban lévő katonai laktanya épülete is, ez ellen azonban Beöthy Sándor tiltakozott, arra hivatkozva, hogy akkor a vizsgáló bizottságoknak át kellene járniuk Pestről Budára és ezzel túl nagy feltűnést keltenének. Végül a jurátusok végig az Újépületben töltötték vizsgálati fogságukat.⁴⁶⁵ Az uralkodó 1836. június 10-i levelében külön érdeklődött a nádortól, hogy „intézkedtek-e, hogy (a foglyok – B.I.) meg ne szökhessenek, s a külvilággal ne érintkezhessenek?”.⁴⁶⁶

A közel egy évig tartó vizsgálati fogság (1836. május - 1837. március) körülményeiről két, egymásnak ellentmondó forrásból szerezhetünk információkat. Egyrészt támpontot nyújt a kérdésben Lederer báró és József nádor levelezése, amelyben a katonai parancsnok a foglyok ellátására kér instrukciót. Erre azt a választ kapta, hogy bár a foglyok súlyos vád terhe alatt állnak, a mostani fogságuk nem büntetés, hanem vizsgálati fogság, ezért tisztességes ellátást érdemelnek. Ez alapján a foglyok reggelit, 4 tál ételből álló ebédet, és 2 tálból álló vacsorát kaptak naponta. Külön rendelkeztek orvos és gyógyszerész elérhetőségéről is, hiszen Lovassy László már önkéntes jelentkezésekor is betegeskedett.⁴⁶⁷

Egész más képet festett a fogvatartás körülményeiről Lovassy István, László édesapjának Királyi Ítéltáblához intézett beadványa, amelyben beszámolt fia állapotáról. „Négy hónap óta még a szabad levegőre sem mehetett, zárkáját nem szellőztették, fegyveres őrein kívül egy embert sem láthatott és egész idejét bűzös férgek tömegének társaságában tölti”.⁴⁶⁸ Az idősebb Lovassy látogatására valamikor augusztus végén kerülhetett sor (Lászlót május 30-án tartóztatták le, édesapja beadványát szeptember 6-án írta). A látogatásról tudomást szerezve Pállfy Fidél, magyar kancellár elrendelte a fogvatartás szigorítását, hogy a foglyok külvilágtól való elzárása teljes legyen, és hogy „a jövőben ilyen találkozások többé ne forduljanak elő”.⁴⁶⁹ Valószínűsíthetően a találkozás alkalmával László heves felindulásában a

⁴⁶⁰ Pompéry 82-83. o

⁴⁶¹ A titoktartási eskü, illetve annak megtagadásának végkövetkezménye volt, hogy a jurátusokat végül az un. „advocati pauperum”, a szegények ügyvédjei (mai szóhasználattal kirendelt ügyvédek) védték, akik elhivatottságuk és szakértelmüket tekintve a vádlottak által választott ügyvédeknek meg sem közelítették, lásd: Pompéry 80. o. Vö. Wertheimer I. 53. o

⁴⁶² Wertheimer 740. o. Vö. Pompéry 89. o

⁴⁶³ Wertheimer I. 55. o

⁴⁶⁴ Wertheimer I. 54. o

⁴⁶⁵ Pompéry 68. o

⁴⁶⁶ Pompéry 68. o

⁴⁶⁷ Pompéry 67. o

⁴⁶⁸ Wertheimer I. 54. o. Vö. Pompéry 70. o

⁴⁶⁹ Wertheimer I. 57. o

kormányt gyalázó kijelentéseket tett, mert erre hivatkozva megfosztották attól a lehetőségtől, hogy apjával a per befejezése előtt még egyszer találkozhasson.⁴⁷⁰ Más források szerint a fogva tartottak – igaz szülői kérésre – hetente kétszer egy-egy fél órát egymástól elkülönítve sétálhattak a kaszánya udvarán.⁴⁷¹ A szülők látogatását az 1836. október 30-án kelt rendelet engedélyezte „csak a legnagyobb óvatosság figyelembe vétele mellett és csupán valamelyik directorialis fiscalis jelenlétében”.⁴⁷² A szülők által küldött tárgyak – fehérnemű, újságok és könyvek – is szigorú ellenőrzésen estek át.⁴⁷³ Pompéry Aurél sokszor idézett írásában a vizsgálati fogság kérdése kapcsán arra az álláspontra jutott, hogy a fogvatartottak felesleges kínzásáról nem volt szó, elvégre a börtön az börtön, és József nádor, Lederer és Beöthy jellege és lelkülete nem engedte volna meg a foglyokkal szembeni kegyetlen bánásmódot.⁴⁷⁴

4. BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS SPIELBERGBEN

A pozsonyi jurátusok ügyében első fokon eljáró Királyi Ítéltábla 1837. február 27-én hozta meg ítéletét, amelyet a fellebbezések elbírálásával a Hétszemélyes Tábla 1837. március 8-án helybenhagyott.

Lovassy Ferencet eddigi vizsgálati fogságának betudásával – ami közel egy évig tartott – szabadlábra helyezték. Egyes forrásokban tévesen az szerepel, hogy Ferencet a bíróság felmentette, ám jogi értelemben ez nem helytálló, hiszen bűnösnek találták, ám a bíróság úgy ítélte meg, hogy eddigi vizsgálati fogsága mellett a továbbiakban nincs szükség külön büntetés kiszabására.⁴⁷⁵

Tormássy Jánost másfél évi börtönbüntetésre ítélték. Enyhébbnek mondható büntetésének indoka lehet, hogy szülei és nagybátyja (Báthory Gábor superintendens) ráhatására részben a vádhatóságnak beismerő vallomást tett. Bevallotta, hogy az egyesületet az ellenzéki követek, mint Deák és Kölcsey helyeslésével alapították, és hogy annak célja a liberális eszmék terjesztése volt. Beismerte azt is, hogy principálisa, Cseptsányi Tamás békési követ utasítására sértegették a kormánypárti szónokokat.⁴⁷⁶ Tormássy részbeni beismerése és befolyásos nagybátyja révén nem csak kisebb időtartalmú szabadságvesztést kapott, hanem annak letöltésének körülményei is könnyebbek voltak számára. Tormássyt Budán tartották fogva, ahol nagybátyja rendszeresen látogathatta, hogy „... az ifjúnak megbánásra és javulásra hajló lelkületét a jó útra visszatéríteni és ezzel őt hasznos állampolgárrá átváltoztatni” lehetősége legyen.⁴⁷⁷ Az elítélt hetente kétszer sétálhatott friss levegőn, a kaszánya udvarában, dohányozhatott, könyveket tarthatott, kezdetben még a gitárját is rendelkezésére bocsátották. A másfél évi büntetés – amelybe a közel egy éves vizsgálati fogság is beleszámlított – leteltével, 1837. november 22-én szabadult, ám ezt követően is rendőri felügyelet alatt állt.⁴⁷⁸

A besúgó Lapsánszkyra a bíróság 10 év börtönbüntetést szabott ki. Az Udvarral összejátszó „agent provocateur” büntetése természetesen csak színleges volt.⁴⁷⁹ Sedlnitzky rendőrminiszter utasítása szerint vele „általában és színlegesen a felségsértőkre vonatkozó szabályok szerint kell bánni”. A Pesten elítélt Lapsánszkyt Lovassy Lászlóval együtt előbb Bécsbe szállították katonai fedezet alatt. Lapsánszkyknak innen kellett volna útra kelnie Gradiska városába, „büntetése” végső színhelyére, ám a besúgó mégis Bécsben maradt, ahol a rendőrségi épület egyik lakásában volt elszállásolva. Színleges büntetését fogvatartásnak sem nagyon nevezhetjük, naponta kocsikázhatott a városba és környékére. Később Lapsánszky nevet változtatott, és Klein Jánosként élte életét és hivatalnokként foglalkoztatták. Az Udvarral való közreműködése jutalmaként 1000 forint évjáradékot kapott, amelyet 1837 októberében 600 forintra mérsékeltek. Kompenzációként 10 000 forint tőkét kapott azzal a meghagyással, hogy az összeget meghatározott idő után veheti fel, miután a tőke és annak kamatai elérték a 20 000 forint összeget. Még Lapsánszky apja is részesedett fia jutalmából, neki – lévén szegény ember, és mivel fia inkognitóban volt nem tudta segíteni – évi 300 forint évjáradékot állapítottak meg. Lapsánszky a 20 000 forintot 1855-ben vette fel, és ezt követően Krajnában telepedett le. Sorsa innentől kezdve a történelem homályába veszett.⁴⁸⁰

A legsúlyosabb büntetés Lovassy Lászlót sújtotta, hiszen ő volt az Udvar szemében a legveszélyesebb személy, a jurátusok vezetője és szószólója, aki az ellenzéki vezérek irányítása alatt áll. A

⁴⁷⁰ Wertheimer II. 237. o

⁴⁷¹ Wertheimer II. 236. o

⁴⁷² Wertheimer I. 58. o

⁴⁷³ Wertheimer II. 237. o

⁴⁷⁴ Pompéry 70. o

⁴⁷⁵ Pompéry 104. o

⁴⁷⁶ Wertheimer I. 45. o. Vö. Pompéry 103. o

⁴⁷⁷ Wertheimer II. 248. o

⁴⁷⁸ Wertheimer II. 258. o

⁴⁷⁹ Pompéry 105. o

⁴⁸⁰ Wertheimer II. 256-257. o Vö Rédei 28. o

bíróság 10 év börtönre ítélte, ám Lapsánszkyval ellentétben tényleges szabadságvesztéssel sújtották. Rabságának helyszínéül a morvaországi Spielberget jelölték ki. Bécsig Lapsánszkyval együtt – bár külön gyorskocsikban – szállították, szökési kísérlettől tartva könnyű bilincsbén.⁴⁸¹

Spielbergbe 1837. április 8-án érkezett meg, ahol megkezdődött 1840. május 12-ig tartó kálváriája.

Lovassy László rabságának történetét a büntetés végrehajtása során keletkezett levelezéséből ismerjük. Az olyan apró részletkérdések, mint a szakállviselés, vagy a dohányzás engedélyezése is a legfelső szinten, a rendőrminiszternél, Sedlnitzkynél dőltek el. A felségárulással és felségsértéssel megvádolt és elítélt rabok rabságának legapróbb részleteit is szabályozta az 1834. december 22-én – olasz felségárulás büntetében vétkesnek talált rabok elítélése kapcsán – kiadott rendelet. Ám Lovassy László esetében – gróf Ugarte Alajos, morvaországi kormányzó utasítására – súlyosbították a fogvatartás körülményeit azzal, hogy Lovassyt teljes elszigeteltségben, a többi rabtól szisztematikusan elzárva tartották.⁴⁸² Ezzel szemben az említett rendelet 1. §-a azt mondta ki, hogy két-két felségárulás büntetében vétkesnek talált rabot kell egy kamrában elhelyezni. Az 1834. évi rendeletet összevetve a korábban szintén itt raboskodó Martinovics összeesküvésben részt vevő foglyokra vonatkozó 1796. évi instrukcióval arra az eredményre jutunk, hogy az 1834. évi sokkal kedvezőbb. Ám Lovassy esetében pont az egyik legfontosabb körülmény, – a társas elzárás – kapcsán tettek súlyosbító kivételt, így pusztán a rendeletek összehasonlítása nem elegendő.⁴⁸³ Az Udvar – miután megszületett a számukra megfelelő ítélet – már nem sok figyelmet fordított a Spielbergben sínylődő Lovassyra, az uralkodó csak több mint fél év múlva 1837. október 30-án hagyta jóvá az elkülönített fogvatartást.⁴⁸⁴

Tovább fokozta Lovassy elszigeteltségét az, hogy megtiltották neki a szüleivel való levelezést arra való hivatkozással, miszerint „... a külvilággal való minden érintkezés eltiltása egy része a büntetésnek”.⁴⁸⁵ A büntetés-végrehajtási szervek érvelése, hogy „... a szüleivel való levelezés kedélye nyugalmának inkább ártana, mint használna”. A brünni rendőrigazgató szerint a levelezés egyrészt nem szükséges, mert „... az instrukciók értelmében fiuk (értsd Lovassy) valamennyi szükségletének kielégítéséről busásan történik gondoskodás”, másrészt nem tanácsos, mert „... az érintkezés nélkülözése a büntetés egy részét teszi”.⁴⁸⁶

Lovassy kálvinista hitvallású lévén hitoktatói látogatásban is korlátozottan részesülhetett. A nem katolikus vallású rabokat ugyanis évente egyszer, valamely nagy ünnepnap alkalmával látogathatták lelkészeik. Azonban Brünnben nem élt kálvinista lelkész, így Lovassy számára egy ágostai hitvallású hitoktatót, bizonyos Staehlin Henriket jelölték ki.⁴⁸⁷ Ám a megbízhatóság érdekében a lelkészt „... politikai érzületére nézve is hosszabb ideig és alaposabban megfigyelni... rendelnék”, valamint, amit „... Lovassyról meg fog tudni, a legszigorúbb titoktartásra kötelezni és e kötelezettsége megtartását gondosan megfigyeltetni”.⁴⁸⁸ A dacos Lovassy – talán sejtve a lelkész mögött állók személyét – visszautasította a lelki vigaszt.

Gróf Ugarte 1837 májusában vetette fel annak lehetőségét, hogy Lovassy magányát esetleg vallásos könyvek olvasásával lehetne enyhíteni. Sedlnitzky válaszában leírta, hogy alapvetően nincs kifogása „megfelelő olvasmány” ellen, azonban a „raboknak mulattató könyvekkel való ellátása a büntetés céljával és a büntetési hely berendezkedéseivel nem egyeztethető össze.”⁴⁸⁹ Lovassy visszautasította a vallásos könyveket, helyette politikai és államtudományi könyveket, útleírásokat és földrajzi munkákat, történelemkönyveket, német nyelvű újságokat, magyar irodalmat és egy német-olasz szótárt kért. A brünni rendőrigazgató véleménye szerint a politikai és államtudományi könyvek, valamint a napi hírekkel szolgáló német nyelvű újságok nem engedélyezhetőek, mert ellenkeznek a büntetés céljával, lévén hogy Lovassyt politikai bűncselekmény miatt ítélték el. A német-olasz szótár pedig azért nem engedélyezhető, mert az nyilván a szintén Spielbergben raboskodó egynéhány olasz felségsértési fogollyal való kapcsolatfelvételt szolgálná.⁴⁹⁰ A többi könyv ellen elvben nem volt kifogás. Mindössze egy könyvről tudunk, amely Lovassy birtokába került, egy magyar nyelvű imakönyv – tehát vallásos könyv, amelyet a

⁴⁸¹ Wertheimer 251. o

⁴⁸² Rédei 47. o

⁴⁸³ Rédei 70. o

⁴⁸⁴ Rédei 70. o

⁴⁸⁵ Rédei 58. o

⁴⁸⁶ Rédei 68. o

⁴⁸⁷ Rédei 57. o

⁴⁸⁸ Rédei 58. és 77. o

⁴⁸⁹ Rédei 64-65. o

⁴⁹⁰ Rédei 73-74. o

fogvatartott visszautasított – azonban a könyvet Brünnből Bécsbe kellett küldeni, hogy maga a rendőrminiszter ellenőrizhesse.⁴⁹¹

Szintén nagyban hozzájárult a rab szenvedéseihez a lábbilincs viselése. Csakúgy, mint az elkülönített fogvatartás kapcsán, itt is gróf Ugarte volt a kezdeményező, aki az 1834. évi rendelet 38. §-ra hivatkozva azt az utasítást adta, hogy a felségárulás büntetében vétkesnek talált rabok esetében – ha csak egészségi okból ez alól kifejezett felmentést nem kaptak – a lábbilincs viselése kötelező.⁴⁹² Végül ez a kérdés is a legfelső szinten dőlt el, az előzőekben látottakhoz hasonló „gyorsasággal”. Miután 7 hónapot töltött vasra verve Lovassy, megérkezett a rendőrminiszteri utasítás, hogy szabadítsák meg lábbilincseitől. Ugyanis a Lovassyt elítélő Magyar Királyi Kúria ítélezési gyakorlata szerint külön ki kell emelni az ítéletben, ha a szabadságvesztést valamilyen súlyosbító körülménnyel – lábbilincs – kell letölteni.⁴⁹³

Bár a fogvatartás körülményei, különösen a magánzárka kegyetlenek voltak, mégis megállapíthatjuk, hogy nem részesült a rab minden kérvénye automatikusan elutasításban. 1837 májusában Lovassy kérte, hogy az előírt napi kenyérporciót emeljék meg napi 12 latról 18-ra, „minthogy neki, mint erőteljes fiatalembernek, a kis adag nem elegendő.”⁴⁹⁴ Kérvényét a fegyintézeti orvos megvizsgálta, és annak helyt adó véleményt adott ki így végül engedélyezték számára az emelt porciót. Kérvényezte azt is, hogy néha-néha dohányozhasson, mert ehhez fiatal korától hozzá volt szokva. A kérdésben a végső döntést maga a rendőrminiszter hozta meg, és azzal az indoklással engedélyezte, hogy a dohányzás a Martinovics-raboknak is meg volt engedve, valamint a dohány iránti szükséglet kielégítésének hirtelen megszakadása a fogoly egészségi állapotát veszélyeztetné.⁴⁹⁵ Az 1834. évi felségárulás büntetében vétkesnek talált rabokra vonatkozó rendelet előírta a foglyok rendszeres hajvágását és borotválását. 1839. áprilisában Lovassy kérte, hogy neki, „mint magyarnak bajuszát és szakállát ezentúl ne borotválják le”.⁴⁹⁶ Sedlnitzky rendőrminiszter véleménye szerint – lévén Lovassy elkülönítve raboskodott – nem állt fenn a példamutatás lehetősége, ezért a kérés teljesíthető volt.

6. ÖSSZEGZÉS

A kegyetlen börtönkörülmények nem maradtak hatás nélkül, Lovassy László elméje elborult már a fogvatartás második évében. 1839 októberében rendkívüli izgatottsága, ingerlékenysége és álmatlansága miatt piócákkal kezelték. 1840 januárjában orvosi jelentés szerint „rendetlenül étkezik; a szabadban való mozgás jótéteményét nem veszi igénybe. Ennek következtében arcszíne rossz és arckifejezése bizonyos mértékben zavarodott”.⁴⁹⁷

Lovassy László és a magyar politikai rabok – mint Kossuth Lajos és Wesselényi Miklós – 1840. április 29-én részesültek királyi amnesztiában. Spielbergbe a kegyelem híre május 12-én érkezett.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a szabadságkorlátozó intézkedéseket – mind az elfogatás, mind a büntetés végrehajtása kapcsán – határozottan és parancsolv szerűen irányították Bécsből, csakúgy, mint magát a peres eljárás menetét. Az elkövetett jogsértések jól mutatják az Udvar céltudatosságát, amellyel mintegy példát statuálva igyekezett megtörni a magyar ellenzékét. Nem volt ez más, mint a kormány részéről való erődemonstráció, hogy képes elbánni politikai ellenfeleivel. Mind az eljárás lefolytatása, mind a szabadságkorlátozó aspektusok tekintetében a jurátus per beleillik a korszak politikai pereinek rendszerébe, annak szerves részét képezi.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Fejős Imre: Az országgyűlési ifjak társalkodási egyesülete In: Századok 1989/3-4. sz. 442-488. o
2. Rédei József: Magyar tragédia száz év előtt, Lovassy László pere és rabságának titkos iratai, Századunk kiadása, Budapest 1938.
3. Pompéry Aurél: Kossuth Lajos 1837/39-iki hűtlenségi perének története kapcsolatban Wesselényi Miklós báró hűtlenségi és az ifjak felségsértési perének történetével, Szent István Társulat, Budapest 1913.
4. Wertheimer Ede: A jurátusok felségsértési pöre (1834-1837) In: Budapesti Szemle 1908/1. sz. 18-58. o

⁴⁹¹ Rédei 106. o

⁴⁹² Rédei 54. o

⁴⁹³ Rédei 54. o

⁴⁹⁴ Rédei 59. o

⁴⁹⁵ Rédei 61-62. o

⁴⁹⁶ Rédei 83. o

⁴⁹⁷ Rédei 113. o

5. Wertheimer Ede: A jurátusok fölségsértési pöre (1834-1837) In: Budapesti Szemle 1908/2. sz. 225-262. o
6. Wertheimer Ede: A jurátusok felségsértési pöre 1834-1837 In: Akadémiai értesítő 216. füzet, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1907. 733-742. o
7. Pajkossy Gábor: A kormányzati „terrorizmus” politikája Magyarországon 1835 és 1839 között, In: Századok 2007/3. 683-721. o
8. Pajkossy Gábor: Kossuth és a kormányzati „terrorizmus” politikája 1835-1839, In: Századok 1994/5. 809-817.
9. Polt Péter: Áldás vagy átok, A parlamenti mentelmi jog, Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2010.
10. Csorba Sándor: Reformkori diákegyesületek Patakon és a Társalkodási Egyesület Pozsonyban, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000.